

VZESTUP INDIE A ČÍNY:
PŘÍCHÁZÍ ASIJSKÉ STOLETÍ?

Rudolf Fürst a kolektiv

VZESTUP INDIE A ČÍNY:

Přichází asijské století?

Praha 2011

Ediční rada nakladatelství Ústavu mezinárodních vztahů

Prof. PhDr. Pavel Barša, M.A., Ph.D. (Filozofická fakulta UK, Praha), Mgr. Ing. Radka Druláková, Ph.D. (Fakulta mezinárodních vztahů VŠE, Praha), Doc. PhDr. Jan Eichler, CSc. (ÚMV, Praha), JUDr. PhDr. Tomáš Karásek, Ph.D. (Fakulta sociálních věd UK, Praha), Prof. PhDr. Michal Klíma, M.A., CSc. (Metropolitní univerzita Praha), PhDr. Michal Kořan, Ph.D. (ÚMV, Praha), Doc. Ing. Mgr. Petr Kratochvíl, Ph.D. (ÚMV, Praha), PhDr. Pavel Pšeja, Ph.D. (Fakulta sociálních studií MU, Brno), Mgr. Dan Marek, Ph.D., M.A. (Filozofická fakulta UP, Olomouc), Prof. PhDr. Lenka Rovná, CSc. (Fakulta sociálních věd UK, Praha).

Vydání této publikace bylo hrazeno z prostředků výzkumného záměru „Česká republika v mezinárodní politice“, identifikační kód MZV 4854605401.

Recenzovali: Ing. Petr Pavlík, M.A., CSc.
PhDr. Zdeněk Zbořil

Rudolf Fürst a kolektiv

Vzestup Indie a Číny: Přichází asijské století?

Vydal Ústav mezinárodních vztahů, v. v. i., v Praze roku 2011.

© Ústav mezinárodních vztahů, v. v. i., Praha 2011

Vědecký redaktor: PhDr. Vladimír Trojánek

Obálka: Jan Šavřda

Tisk: Petr Dvořák – Tiskárna, Dobříš

ISBN 978-80-86506-84-5

Obsah

Úvod	7
Vojenský vzestup Číny: Reálná bezpečnostní hrozba? <i>Rudolf Fürst</i>	15
Současná vojensko-strategická pozice Indie jako nastupující mocnosti <i>Vlastimil Blecha</i>	33
Čínská politika energetické bezpečnosti: Hrozba nebo příležitost? <i>Ivana Karásková</i>	51
Zahraničná politika Číny v Africe <i>Tomáš Michalek</i>	69
Proč je stále nutné pokládat prognózy „Čindie“ za nejisté <i>Jaroslav Foltýn</i>	90
Ekonomické výzvy pro Čínu a Indii z dlouhodobé perspektivy <i>Alice Rezková</i>	106
Európska zahraničná politika voči ČĽR: Racionalistický a konštruktivistický pohľad <i>Gabriela Pleschová</i>	124
Vztahy USA a ČĽR v éře administrativy George W. Bushe <i>Jakub Lepš</i>	152

Vzpourný Tchaj-wan a nespolehlivý Washington: Tchajwansko-americké vztahy během administrativy prezidenta Bushe	
<i>Jana Sehnálková</i>	172
Závěr	198
Seznam zkratk	203
Résumé	205
Literatura	207
O autorech	224

Úvod

Triumf Západu nad východním blokem na konci studené války demaskoval těžkopádnost a neefektivnost komunistických ekonomik. Vzestup dvou nových ekonomických kolosů v postbipolární době, kdy se vedle EU a USA rýsuje nový silný tandem – Čína a Indie – a k tomu ještě coby součást nového dynamického uskupení BRIC (Brazílie, Ruská federace, Indie, Čína) – může představovat závažnější a reálnější konkurenci, než dominantnímu západnímu bloku v minulé éře bipolarity představoval SSSR se svými satelity. Ekonomická dynamika Číny a Indie se svým tempem růstu začíná vzdalovat hospodářsky vyspělým asijským zemím v čele s Japonskem, následovaným ostatními nově industrializovanými státy typu Korejské republiky, Singapur, Tchaj-wan, Thajska a Malajsie.

K takovým úvahám alespoň vyzývají mediální prognózy, které extrapolují dosavadní trendy a dopředu tipují časový limit okolo roku 2025, kde se Indie stane nejlidnatější zemí a Čína bude největší ekonomikou na světě před USA.¹ „Čindie“, jak se začalo asijskému dvojbloku v médiích říkat, disponuje výtečnými makroekonomickými výsledky, zejména pokud jde o tempo růstu HDP, zatímco Japonsko, Korejská republika (dále viz jako Jižní Korea) a „malí asijské tygři“ zaznamenávají zpomalení růstu v důsledku vzestupu ceny práce a větších nároků na spotřebu a sociální zabezpečení. Obrovské zásobárně pracovních sil a spotřebnímu trhu dvojice Čína–Indie bude obtížné konkurovat a těžiště globální ekonomiky se vychýlí do Asie. Co potom bude znamenat tento posun od předcházejícího bipolárního vztahu Západ–Východ?

Politicky nestojí dvě rostoucí asijské mocnosti proti Západu a i přes značné kulturní odlišnosti a vlastní specifické verze modernity nemají vůči Západu konfrontační ideologické koncepty, jako měl bývalý Sovětský svaz, kromě dílčích reforem mezinárodních organizací neurgují zásadní rekonstrukci mezinárodního uspořádání. Vedle relativně méně problematického globálního kontextu je v měřítku asijského sousedství jejich vzájemný politický vztah

poněkud napjatý. Dvě nejlidnatější země světa v soutěži o nerostné zdroje, investice, technologie, odbytiště zboží, a s nevyjasněnými bezpečnostními vztahy a tušenými geostrategickými ambicemi jsou příznakem komplikovanosti nově se formujícího multipolárního světa.

Je třeba se bát rostoucí Číny, má ambice nahradit v roli světového hegemona USA? Jde růst Číny na úkor Indie? Zrodí se v Asii po přesunu těžště výroby také alternativní mocenské centrum na úkor slábnoucího Západu? Spěje růst Číny a Indie k úpadku postbipolární bezpečnostní konstelace *pax-americana* a představuje tento hypotetický posun obecné riziko? A jaká bude role dosavadní supervelmoci USA v této situaci? Těžiště globální ekonomiky se posouvá do Asie a má tento fakt implikace pro Evropu?

Vědy o zemích Asie tradičně v českém prostředí inklinují k filologickému a historickému zaměření, politologické a ekonomické obory se současnou asijskou tematikou u nás zatím ve svých výstupech zaostávají, i přes značný zájem mladých uchazečů o jejich studium. Cílem této monografie je prezentovat práce českých badatelů zabývajících se asijskou tematikou a představit aktuální téma proměny světa směrem k posílení vlivu dvou význačných aktérů v Asii.

Text této společné monografie vzešel z konference Ústavu mezinárodních vztahů (2008), nazvané *Indie a Čína: Přichází asijské století?* Cílem bylo spojit úsilí autorů z více českých a slovenských akademických pracovišť, protože výzkum v oblasti asijských studií je v České republice i na Slovensku nadále zatím málo rozvinutý a nekoordinovaný. To bylo také důvodem, proč souhrnná monografie nekladla jednotné metodologické nároky a nezadávala jednotící koncept. Teoretický půdorys byl předem vymezen jen přibližně, na protikladu realistických, případně neorealistických východisek, zdůrazňujících hlavně mezinárodní bezpečnost, otázku mocenské rovnováhy a silových prvků politiky, a liberálně (neoliberálně)-idealistického přístupu, reflektujícího vzájemnou ekonomickou provázanost, prioritu ekonomických motivů nad ideologickými, potřebu mezinárodní kooperace a rostoucí váhu multilaterality a nestátních aktérů.

Ke každému příspěvku vystoupili na konferenci dva diskutující oponenti, od kterých autoři prezentací posléze ještě obdrželi písemnou formu posudku. Celý výsledný text monografie nakonec ještě prošel závěrečným recenzním řízením s přispěním dvou externích oponentů. Do publikace byly pro tematickou souvislost zařazeny také příspěvky autorek Gabriely Pleschové (Uni-

verzita Komenského v Bratislavě) a Ivany Karáskové (Asociace pro mezinárodní otázky/AMO/), které se konference nezúčastnily.

Pořadí kapitol přitakává na první pohled realistickému stanovisku reflektujícímu bezpečnostní dimenzi v nástupu dvou asijských velmocí v post bipolární éře. Úvodní stať (Rudolf Fürst: *Vojenský vzestup Číny: Reálná bezpečnostní hrozba?*) reflektuje bezpečnostní dimenzi růstu Číny. Vzestup vojenské kapacity ČLR je evidentní a vyvolává otázky ohledně budoucnosti americké nadvlády na Dálném východě, naproti tomu přílišná generalizace významu vojenského prvku nevysvětlí posun v čínské zahraniční politice, která stále více potvrzuje smíření s globalizačním trendem. Kapitola konstatuje nezpochybnitelnost faktu materiálního vzestupu ČLR, jež dohnala své zpoždění a zařadila se na třetí místo ve světě z hlediska kapacity ozbrojených sil, zejména v nejmodernějších kategoriích, kam patří letectvo, námořnictvo, raketové vojsko, výzkum vesmíru a ambice v ovládání kyberprostoru.

Indie, v počtu obyvatel zatím druhá země světa, demograficky předežene Čínu v dosahu dvou desetiletí. Nastupující sblížování USA s Indií v příspěvku Vlastimila Blechy (*Současná vojensko-strategická pozice Indie jako nastupující mocnosti*) je důsledkem oboustranné potřeby reagovat na vzestup Číny a radikalizaci islámských hnutí v Asii. Model indického ekonomického boomu je strukturálně odlišný od Číny, společným znakem obou je relativní výhoda nízkých výrobních nákladů. Časový předstih Číny v ekonomickém růstu znamená také dřívější termín systematického budování vojensko-strategických podpůrných bodů v Indickém oceánu na úkor dříve více pasivní Indie. Úsilí Číny o politickou a ekonomickou náklonnost sousedních zemí provází i snaha Indie o totéž, obě asijské velmoci navenek deklarují snahu o zlepšování vzájemných vztahů, avšak jejich paralelní rozmach provází rivalita a vzájemné podezírání. Konec bipolarity a zánik Sovětského svazu znamená obrat orientace Indie směrem k USA.

Kapitola Ivany Karáskové (*Čínská politika energetické bezpečnosti: Hrozba nebo příležitost?*) zkoumá okolnosti legitimního zájmu Číny o dlouhodobé zajištění přísunu energetických surovin. Jedná se o téma na první pohled jako stvořené pro razantní realistickou argumentaci o nezbytné projekci čínské námořní expanze na ochranu dopravních tras. Je však tato zranitelnost závislé ekonomiky na vstupech důvodem více k asertivní, nebo kooperativní strategii, či bude jejich kombinací? Bude Čína nucena v zájmu své energetické bezpečnosti usilovat o korekci americké hegemonie?

Čínské plynárenské a ropné společnosti byly pro omezenost domácích zdrojů nuceny nebývale expandovat do oblasti Střední Asie, Ruské federace, Blízkého východu, severní Afriky a Latinské Ameriky. V teoretizujícím a metodologicky podnětném přístupu autorka sleduje charakter a chování čínských firem. Projevují se jako státem dirigovaní aktéři se zřetelným politickým zadáním, nebo spíše jako subjekty s danou vlastnickou strukturou a parciálními zájmy v rutinní praxi ve světě obchodu? Je na místě považovat Čínu za tvrdého hráče, navazujícího obchodní svazky s nedemokratickými režimy, a ještě k tomu za narušitele trhu, který vysokou nabídkou kazí ceny, nebo je ČLR spíše jen podílíkem na globálním trhu a dokonce jeho stabilizujícím aktérem?

Kapitola Tomáše Michalka (*Zahraniční politika Číny v Africe*) sleduje politickou a ekonomickou expanzi Číny v Africe. Výhodou čínské politiky je neexistence negativního stigmatu éry kolonialismu, asijsí diplomaté a obchodníci přicházejí s nabídkou tam, kde USA a země EU uvolnily prostor. Čínské ambice jsou přitom velmi mnohostranné, vedle poptávky po energetických surovinách, barevných kovech, dřevu, bavlně a potravinářských plodinách sama ČLR usiluje o rozšíření svých exportních možností, politického vlivu a získávání spojenců v zahraniční politice, systematicky doplňuje mezinárodní izolaci Tchaj-wanu. Metody a způsoby čínské politiky na Západě vzbuzují kritiku. Asijská země nebere ohled na politickou kulturu afrických partnerských států, ignoruje problematiku lidských práv, odmítá mezinárodní humanitární intervence. Více pak než v předcházející kapitole Karáskové, Michalkův text odkazuje na roli státu v ekonomické agendě a rozvojové pomoci chudým africkým státům. Čínské angažmá v Africe kombinuje obchod a investice s aktivní diplomacií, která není prosta politické dimenze, poskytuje podporu místním režimům a zásobuje je zbraněmi. Tvzení Pekingu o nezasahování do vnitřních záležitostí druhých států pak nelze považovat vždy za odpovídající skutečnosti.

Sama ekonomická budoucnost dvojbloku „Čindie“ zůstává plná otázek ve střizlivé analýze Jaroslava Foltýna, který se ve své kapitole (*Proč je stále nutné pokládat prognózy „Čindie“ za nejisté*) zaměřuje především na Indii. I když oba giganty procházejí obdobím konjunktury a jejich bilaterální vztahy zaznamenaly dříve nepředstavitelný pokrok, přesto hovořit o bloku „Čindie“, píše autor, zaznívá nadneseně. Model indického ekonomického

růstu se liší od čínského strukturálně a vychází zejména z podílu terciární sféry, v prostředí slabého a labilního finančního systému.

Navazující text Alice Rezkové (*Ekonomické výzvy pro Čínu a Indii z dlouhodobé perspektivy*) se opírá o analýzu pěti faktorů PEST (sociální/demografický, technologický, ekonomický, environmentální, politický), která ekonomický rozvoj staví do širokého kontextu. Sociálně-demografický vývoj nepředznamenává optimistické výhledy – čínská populace rapidně stárne, zatímco indická spěje k přelidnění a chudobě. Ekonomicky jsou obě země závislé na dovozech strategických surovin, Čína vykazuje lepší makroekonomické ukazatele a jasně poráží Indii v získávání zahraničních investic. V ekologických parametrech patří oba asijské giganty k adeptům na světové anticeny, v případě ČLR – zatím na rozdíl od Indie – však lze zaznamenat velmi progresivní trend k investování do ekologicky prospěšných projektů. Politicky se obě asijské země zcela rozcházejí – čínský autoritativní stát sází na strategii antiteze vůči chaos připomínající demokracii Indie, obě země by měly podstoupit politickou decentralizační evoluci a podstatně posílit úlohu právních systémů. Technologický trend se projevuje výrazněji v Číně, kde se do vědy a výzkumu investuje zřetelně více než v Indii. V obou ekonomických příspěvcích Foltýna a Rezkové lze však jen stěží zaznamenat výrazný trend, který by obě asijské velmoci vzájemně do budoucna integroval. Oba autoři shodně konstatují sociální nesoudržnost jako zátěž a potenciální riziko.

Rodící se novou osu EU–Čína pojala Gabriela Pleschová (*Európska zahraniční politika voči Číne: Racionalistický a konstruktivistický pohľad*) způsobem, kde se v jediném příspěvku odchyluje text od společného rámce liberalismus (neoliberalismus) versus realismus (neorealismus), když základ sbližování dvou ekonomických velmocí EU a ČLR staví na teoretické rovině v protikladu racionalismu a konstruktivismu. Racionální úvaha se odvíjí od zamýšleného užitku – v tomto případě je motivací konjunktura v Číně a příležitosti pro využití specifických podmínek v ČLR pro ekonomický profit, který by byl obtížně realizovatelný jinde. Komplementárně postavený konstruktivistický pohled vychází ze samotného faktu přesvědčení lidí, kteří své činy zakládají na ideji, názoru. V tom případě se evropská aktéři rozhodli hodnotit Čínu jako významnou ekonomickou destinaci, EU a jednotlivé členské státy považují ČLR za perspektivního partnera. Proto povýšila EU své kontakty s Čínou na úroveň strategického partnerství.

Pak je namístě se ptát, do jaké míry je zklamání, líčené na konkrétních případech nerealizovaných projektů a obchodních deficitů, výsledkem nahodilých událostí, či zda se jedná o přecenění Číny pod vlivem všeobecného zaújetí, které postrádá konkrétní racionální důvody. Čína je zemí s obrovským exportním potenciálem a nejrychleji narůstajícím DPH na světě, pro cizince však není hospodářským rájem, kde lze snadno a zaručeně dosahovat profit. Čínské podnikatelské prostředí je zatíženo protekcionismem, byrokracií, chabou právní kulturou a nedostatečnou ochranou duševního vlastnictví. Toto platí i pro konkrétní případ Slovenska, jež investovalo velké úsilí do sblížení s Čínou, avšak bez relevantní odezvy. Tento příklad sousední země je nápadně podobný českým pokusům dobývat čínský trh a zřizovat společné podniky, které brzy zbankrotují pro neschopnost uchytit se na místním trhu. Zdá se, že hospodářské kontakty evropských zemí i celé EU s Čínou jsou často ne příliš úspěšné, zato asijská země z nich dokáže čerpat zdroje financování, moderní technologie a otevřené trhy pro své exporty.

Dvě poslední kapitoly zkoumají vztahy Číny a Spojených států v éře George W. Bushe. USA jsou v textu Jakuba Lepše (*Vztahy USA a ČLR v éře administrativy George W. Bushe*) klíčovou zemí čínské zahraniční politiky, pro USA představuje ČLR nejdůležitější zemí v Asii. Rostoucí Čína i přes svůj rychlý vzestup nemůže v multipolárním světě nárokovat pozici na úrovni bývalého SSSR v době bipolarity. Ačkoliv americko-čínské vztahy oplývají vzájemnou podezřívavostí a nedokáží se vyvarovat příležitostných bezpečnostních incidentů, vzájemné ekonomické sblížování vede obě strany k udržování tzv. „strategického partnerství“, zděděného z doby administrativ prezidentů Billa Clintona a Ťiang Ce-mina, i když bylo později ve sledovaném období prezidentem Georgem W. Bushem rétoricky přejmenováno na „strategické soupeření“. Tažení USA v době poslední jmenovaného prezidenta proti *ose zla* a proti mezinárodnímu terorismu nakonec americko-čínské kontakty nepoškodilo, v některých aspektech spíše dokonce sblížilo. Protimluv strategického partnerství i soupeření zároveň tedy nezbude než chápat jako těžko vysvětlitelný rébus – resp. *zen-buddhistický kóan* – postbipolární éry v asijsko-pacifickém prostoru.

Příspěvek Jany Sehnákové (*Vzpourný Tchaj-wan a nespolehlivý Washington: Tchajwansko-americké vztahy během administrativy prezidenta Bushe*) pokračuje ve sledování americko-čínských vztahů prizmatem postavení Tchaj-wanu. Malý čínský stát si uhájil svou *de facto* samostatnost i po

roce 2000 a zatím ustává stupňující se tlak Pekingů na sjednocení s pevninou. Pro USA jako garanta tchajwanské bezpečnosti i veškeré bezpečnostní architektury na Dálném východě a v jihovýchodní Asii, dané bilaterálními svazky s proamerickými státy, by ztráta Tchaj-wanu znamenala těžkou prohru s dopadem na udržitelnost pokračování politiky zadržování Číny. Americkou snahu o zachování vojenské nadvlády na Dálném východě a uchránění tchajwanské demokracie sleduje Sehnálková paralelně s textem Lepše v uplynulém éře prezidenta G.W. Bushe.

Rozbor amerického přístupu k tchajwanské otázce vysvětluje komplikovanost vztahů v kontextu trojúhelníku ČLR–USA–Tchaj-wan, kde americká pozice musela reagovat na vývoj napětí mezi Pekingem a Tchaj-pejí. Situaci zkomplikovalo vítězství tchajwanské *Pokrokové demokratické strany* (DPP) v prezidentských volbách, která usiluje o větší míru nezávislosti Tchaj-wanu, i na úkor zájmu Washingtonu. Vnitropolitický boj na Tchaj-wanu se vyhroutil konfrontačním a populistickým stylem tchajwanského prezidenta Čchen Šuej-piena (Chen Shui-bian) vůči ČLR, jenž se ve Washingtonu nesetkal s příznivou odezvou pro stále větší ohledy americké politiky vůči pevninské Číně. Ta ovšem sama také vyhrtila situaci vyhlášením tzv. „*anti-separatistického*“ zákona zahrnujícího i krajní scénář použití násilí vůči Tchaj-wanu v případě vyhlášení jeho nezávislosti. Poměr sil přes Tchajwanskou úžinu navíc doznal změny v posílení kapacity čínských ozbrojených sil, zejména v počtu rozmístěných balistických raket na východním pobřeží Číny a také v posílení námořních a leteckých sil ČLR. Americká „politika jedné Číny“ na příkladu Tchaj-wanu zajímavým způsobem charakterizuje specifčnost americko-čínského partnerství i soupeření zároveň, kde se obě strany vzájemně vyhýbají krajnostem, které se snažila provokovat tchajwanská politika v době vlády DPP. Zajímavým závěrem je také zjištění nesouladu rétoriky Washingtonu, odkud zaznívala – konkrétně v případě G. W. Bushe – silná slova proti ČLR, jež byla v praxi vystřídaná kooperativním a pragmatickým přístupem více, než by se dalo na první pohled pod vlivem médií očekávat.

Konfrontace zahraniční politiky rostoucí Číny s přetrvávající bezpečnostní převahou USA v asijsko-pacifické oblasti naznačuje, že politické posílení ČLR samé či dokonce asijské dvojice „Čindie“ ještě nevede nutně ke zjevnému konfliktnímu řešení v postbipolární rovnováze a že ekonomické motivy vyjevují spíše rostoucí globální propojení Východu se Západem. Dvojici Čína–Indie navíc zatím nelze považovat za dvojblok, který by představoval konzi-

stentního činitele v mezinárodních vztazích, a to zejména ekonomicky, tím méně v otázkách bezpečnosti.

Poznámka k fonetické transkripci: pro přepis asijských jmen, názvů a termínů tento text používá českou verzi, pokud je to možné. U čínských jmen a termínů je v závorce pro informaci uveden mezinárodní přepis pinyin. Protože na Tchaj-wanu se pinyin nepoužívá, je vedle českého fonetického ekvivalentu v závorce uvedena místní forma přepisu. Jména všech asijských autorů v bibliografii jsou pro snadnější dohledatelnost ponechána v původní podobě, jak byla publikována.

Rudolf Fürst

Poznámky

- ¹ Evans-Pritchard, Ambrose (2001): Will „Chindia“ rule the world in 2050, or America after all? The Telegraph. On-line: www.telegraph.co.uk/finance/comment/ambroseevans_pritchard/8350548/Will-Chindia-rule-the-world-in-2050-or-America-after-all.html; China to be world's largest economy in 2025 (2008). China Daily, 5. 3. 2008. On-line: www.chinadaily.com.cn/china/2008-03/05/content_6510506.htm.

Vojenský vzestup Číny: Reálná bezpečnostní hrozba?

Rudolf Fürst

Úvod

Reformy z konce 70. let dvacátého století umožnily v ČLR nastartovat enormní nárůst vojenské kapacity. Obrovský asijský stát se tak během posledních tří dekád stal z regionálního outsidera supervelmocí, která se ve vojenských parametrech přiblížila USA a Rusku, nikoliv však ještě na rovnocennou úroveň. Tato kapitola konfrontuje evidentní nárůst vojenské kapacity ČLR s její aktuální zahraniční politikou, která se stabilizuje od 90. let minulého století. Zabývá se otázkou, zda má Čína již dostatek sil vytlačit USA ze sféry svého bezpečnostního národního zájmu, či zda jí vojenská síla dává možnost zajít ještě dále – stát se globálním hegemonem, pokud má k tomu vůbec důvod. Text sumarizuje informace o vojenském rozpočtu čínských ozbrojených sil (*Čínská lidově osvobozené armáda*, ČLOA), a dále o navýšení vojenské kapacity vlastním vývojem a zejména importy ze zahraničí. Posílení materiální úrovně ČLOA a modernizace její struktury (důraz na námořnictvo, letectvo, raketové vojsko, výzkum vesmíru) potom tento text vztáhne k danému politickému kontextu, zda mezinárodní politický vývoj a sílící mezinárodní pozice ČLR představuje (mezinárodní) bezpečnostní riziko. Je nutno očekávat, že nakupení vojenské síly a modernizace armády samy o sobě předznamenají vojenský konflikt? Nebo je třeba v čínském případě zvažovat ostatní, nevojenské aspekty v rozhodování o použití síly?

Vyhodnocením potenciálu ČLOA zjistíme, že postavením do komparace s Ruskem a USA ČLR nezískala vojenskou převahu, avšak dotáhla odstup za velmocemi, a nemá ještě kapacitu zásadně zvrátit poměr sil v asijsko-pacifické oblasti, kde existuje bezpečnostní provizorium dané bilaterálními bez-

pečnostními vazbami jednotlivých států (Japonsko, Korejská republika, Filipíny, Tchaj-wan, Singapur, Thajsko, Austrálie, Nový Zéland) s USA. Přesto lze proměňující se trend považovat za postupné oslabování bezkonkurenční dominance USA od konce druhé světové války a v případě tchajwanské otázky je nutné navýšit odhad ambicí ČLR.

Jak lze vojenský vzestup Číny reflektovat v rámci navrženého teoretického formátu diskuse realistické versus liberálně-idealistické tradice? Zatímco realistické hledisko (Bernstein-Munro, 1997; Mearsheimer, 2006) se soustřeďuje na zájem státu a bezpečnostní akcenty USA, stále více kooperativní a multilateralismu se dovolávající Čína potvrzuje spíše platnost převahy neoliberální argumentace (Shambaugh, 2000; 2004/2005), jež více reflektuje globalizační trend a markantní nárůst váhy ekonomických hledisek nad bezpečnostními. Vznikající transnacionální vztahy obcházejí v ekonomické a sociální praxi vládní struktury a relativizují národní bezpečnostní zájmy. Kvalitativní zlepšení čínské vojenské síly ještě samo o sobě nelze vytrženo z kontextu interpretovat jako jednoznačnou bezpečnostní hrozbu v globálním měřítku i v asijsko-pacifické oblasti, či pouze jako regionální mezi ČLR a sousedními zeměmi. Čínská diplomacie si osvojila západní neoliberální rétoriku, kterou využívá k ospravedlnění vlastních ambicí v podobě tzv. *teorie mírového růstu Číny* (*Čung-kuo che-pching t'üe-čchi*) (Zheng) a ke kritice zahraniční a bezpečnostní politiky USA éry prezidenta G. W. Bushe.

Závěr této kapitoly konstatuje, že ČLR zatím není schopna stát se dominantní mocností typu SSSR a USA, stále ještě nemá technologické zázemí, motivaci, ideologii ani vojenskou sílu USA a bývalého SSSR, i když míra zaostávání za nimi se zmenšila. Obě zmíněné vojenské velmoci dominující v éře studené války navíc nepřestaly rozvíjet svůj vojenský potenciál, nestagnují. Vedle nich vojensky roste i Indie a nelze vyloučit vzestup dalších jiho- a východoasijských regionálních aktérů (Vietnam, Japonsko, Indonésie, Jižní Korea). Tato stať klade důraz na samotný efekt změny, kterou zaznamenala v relativně krátké době vojenská kapacita ČLR, zatímco na důvody zaostávání Číny se rychle zapomíná. Vytržením dat o růstu ČLOA z širšího kontextu se může asijská země přehnaně jevit jako destabilizující element s ambicí zpochybnit jasnou hegemonii USA v asijsko-pacifické oblasti i globálně. ČLR však dosahuje svých cílů převážně diplomatickou cestou, použití násilí by v dané éře ekonomického růstu bylo neefektivní. Narušilo by ekonomické vazby a zavdalo příčinu k vytvoření protičínské koalice za účelem es-

kalovat strategii zadržování. Neexistence pevné bezpečnostní architektury na Dálném východě a v jihovýchodní Asii pro změnu nahrává argumentaci realistů (Mearsheimer, Bernastein-Munro), kteří kriticky a s podezřením předvídají budoucí strategické ambice ČLR. Stanovisko tohoto textu považuje takové názory za méně přesvědčivé.

Materiální možnosti ČLOA získané modernizací

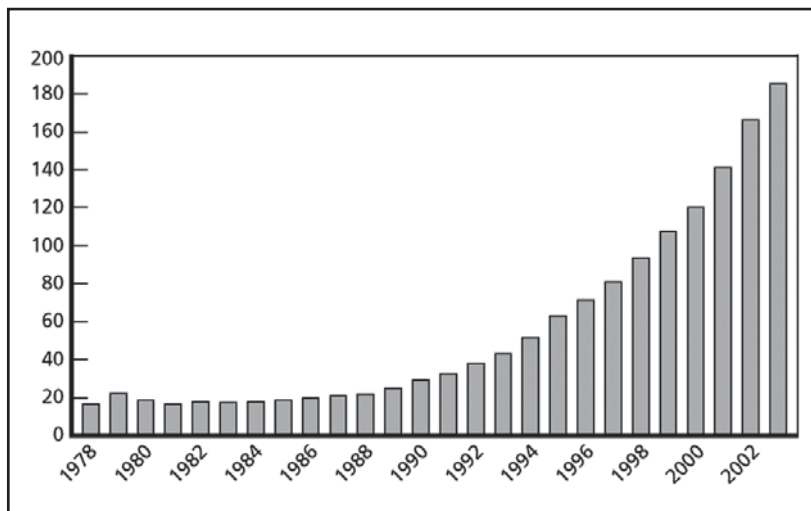
Komunistická Čína byla jako součást východního bloku vystavena v době studené války vojenskému a technologickému embargu. Výhradní závislost na zbrojních dodávkách sovětské a východoevropské provenience byla pro Peking limitující, navíc politická roztržka se SSSR koncem 60. let vehnala ČLR do ještě větší mezinárodní izolace. Když se reformní křídlo čínské komunistické strany dostalo poprvé k realizaci svého programu na konci 70. let, představovala armáda s ohledem na hospodářské priority dočasnou záťaž a byla podrobena početní redukci. Teprve až zavedením tržních reforem, normalizací politických vztahů se zeměmi západního bloku (a s jejich spojení v Asii) a otevřením ekonomiky do světa získala ČLR možnost importů pro modernizaci armády. Souhrn těchto okolností podtrhuje omezenost vlastních technicko-průmyslových zdrojů Číny, i když disponuje vlastním raketovým a jaderným potenciálem, u jehož zrodu asistoval podstatnou měrou Sovětský svaz.

Technologické zaostávání a závislost na servisu bývalého dodavatele pokračuje i v reformní éře, zejména masivními nákupy zbrojních systémů z Ruska, protože v roce 1989 bylo Spojenými státy a Evropskou unií v reakci na potlačení prodemokratických demonstrací proti Číně uvaleno zbrojní embargo, jež přetrvá dodnes. Stabilně rostoucí vojenský rozpočet ČLR od 90. let je ovšem nepřehlédnutelným argumentem realismu poukazujícím skepticky na změnu role ČLR z pozice outsidera na asertivní velmoc. Čínská taktika skrývání vlastní síly v době masivního přezbrojování – v souladu s čínským rčením *skrývat co vyzařuje a pěstovat šed'* (*tao-kuang jang-chuej*) (viz Xiong, 2010) – souběžně provázená mírovou rétorikou Pekingu, může vnější pozorovatele iritovat.

Samotný fakt trvajících a stabilního růstu vojenských výdajů je zejména v USA shledáván jako zneklidňující. Podle analýzy RAND oficiální rozpo-

čet od roku 1978 vzrostl jedenáctkrát, z 16,8 mld. RMB (1978) na 185,3 mld. RMB v roce 2003.¹

Graf 1: Oficiální vojenský rozpočet ČLR (1987–2003) v mld. RMB²

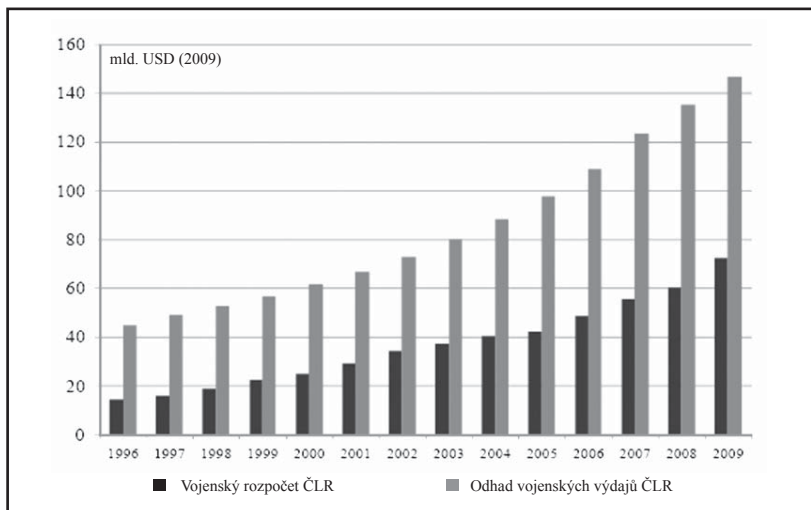
Uvedené veličiny dokládají více než jen pouhý lineární nárůst výdajů ČLR na zbrojení, vývoj od 90. let má blíže ke křivce exponenciální.

Odhadovaný rozdíl mezi oficiálním rozpočtem a hypotetickou skutečností znázorňuje Graf 2 na s. 19.

Rovněž **procentuální podíl vojenských výdajů na HDP** by bylo možno považovat za relevantní ukazatel růstu vojenské síly. Výdaje (dle Světové banky) oscilující od roku 1990 na úrovni 2 % HDP (1,96 %) však nepředstavují mimořádně vysokou proporcí.³ Při orientačním srovnání např. s USA (4 %), Izraelem (7 %), Spojenými arabskými emiráty (5,9 %), Ománem (7,7 %), Singapurem (4,1 %), Gruzii (8,5 %)⁴ se čínské zbrojní výdaje nejeví urgentně, zvláště kdybychom ještě vztáhli tyto hodnoty na jednoho obyvatele. V globálním srovnání dle jednotlivých zemí vůči světu jako celku však představují výdaje ČLR (6,6 % na světě) již druhé místo za USA (46,5 %), následuje Francie (4,2 %), dále Velká Británie (3,8 %) a Ruská federace (3,5 %). ČLR je na druhém místě na světě oficiálně od roku 2008, její vojen-

ské výdaje přitom sledují rostoucí globální trend, který se projevuje v nejsilnějších ekonomikách, tak i v rozvojových zemích.⁵

**Graf 2: Vojenské výdaje v ČLR – oficiální data
a odhad skutečných hodnot⁶**

Zdroj: China's Annual Real GDP and Military Budget Growth, 200–2009.

Nárůst zbrojních výdajů také vysvětluje potřeba přezbrojení, zejména s ohledem na nedostatečnou materiální výbavu ČLOA ještě v období 80. let.⁷ Dalším relativizujícím faktorem čínského vojenského rozpočtu je inflační vývoj v období 1979 až 2010, jdoucí na vrub ekonomické transformaci. Na počátku 90. let vystoupila (oficiálně) inflace na úroveň 27 %, průměrné roční hodnoty v rozmezí 1994–2010 byly 4,7 %.⁸ Roční průměrnou inflaci na úrovni zhruba 5 % nelze pominout jako nepodstatný korektiv uvedených celkových výdajů na zbrojení ČLR.

Pokud bychom souhlasili se zneklidňující interpretací růstu vojenského rozpočtu ČLR, vedle výše uvedených statistické údajů by ji přesvědčivěji naznačovaly také jiné argumenty. K těm patří nízká transparentnost čínských zbrojních výdajů a také konkrétní materiální strukturální proměny ČLOA

a její rapidní modernizace s důsledkem navýšení bojové síly. Za pozornost stojí zejména změna priorit a struktura dozbrojení. Podle americké *Zprávy Ministerstva obrany pro Kongres (Annual Report to Congress, 2009)* ČLOA přednostně posiluje kapacitu raketového, námořního a leteckého vojska. Strategické raketové síly mění od roku 2000 svou strukturu přechodem od mezikontinentálních střel typu ICBM s fixním rozmístěním na více flexibilní *road-mobile* rakety typu DF-31 a DF-32A a rakety SLBM z nukleárních ponorek. Globální převaha USA není v této kategorii významně narušena, ale větší míra zranitelnosti amerického území vůči (hypotetickým) raketovým a jaderným útokům je novou skutečností.

Potenciál ČLR výrazně vzrostl v oblasti vzdušných a námořních vojsk. ČLOA posílená importy z Ruska modernizovala své vzdušné síly (stíhací letouny Su-27, Su-30, zařízení na doplňování za letu) a dosáhla úspěchu ve vlastním vývoji (zejména J-10 typu Stealth). Nákupy z Ruska bylo výrazně posíleno i námořnictvo (ponorky třídy Kilo, torpédoborce Sovremennyj, vybavené řízenými střelami SS-N-22 Sunburn). Podstatnou akvizicí jsou také radarové a naváděcí systémy a satelitní technika, včetně prostředků pro ničení satelitů na oběžné dráze.⁹

Posílení letectva a námořnictva ČLR a změna obranné doktríny z 90. let směrem k vysunutí těžiště obrany mimo pevninské teritorium státu směrem do moře (tzv. první a druhý obranný pás) představuje kvalitativní pokrok ve vojenské historii Číny vedoucí k rozšíření obranné strategie do oblasti Tichého oceánu (Hwang, 1997: 223). Tuto změnu strategického obranného myšlení lze považovat za zcela zásadní, je precedentem v mnohotisícileté historii čínského státu. ČLR opustila zastaralou doktrínu Mao Ce-tungovy lidové války a v duchu reformního programu z roku 1978 nastartovala modernizaci ozbrojených sil, ke které přispěl i obecný vývoj vojenství, zejména demonstrováný v praxi na příkladu akce Pouštní bouře (1991) během války v Perském zálivu, která vyvolala v odborných kruzích ČLOA velký dojem.¹⁰ Proměnu ČLOA od 90. let do současnosti je třeba chápat především jako strukturální. Současně z faktu modernizace ČLOA nelze jednoznačně doložit útočné či expanzivní úmysly státu. Změna obranné doktríny je logickým produktem celosvětové modernizace a potřeby přerodu dříve zastaralé a neefektivní ČLOA k přednostní ochraně vlastního teritoria státu. Změnila se také potřeba využití jednotek rychlého nasazení s moderní výzbrojí na úkor starších typů početných armád z doby druhé světové války.

S přihlédnutím k dynamice vojenského vzestupu ČLR lze konstatovat přiblížení se k úrovni vedoucích mocností USA a Ruska a snížení jejich kvantitativního a hlavně kvalitativního náskoku. Současné nelze předjímat stagnaci či úpadek vojenské síly USA ani Ruska, byť s pokračujícím trendem posilování ČLR. Podobně se na vedoucí trojku mohou dotáhnout Indie, Brazílie a hypoteticky i Japonsko, pokud by z obav před Čínou došlo v této zemi ke změně bezpečnostní politiky.

V porovnání s USA a Ruskem ČLR disponuje jasně nižším počtem strategických jaderných hlavic a mezikontinentálních balistických střel, počtem a technickou úrovní ponorek, k největším hendikepům patří neschopnost vyrábět lodě o vyšším výtlaku,¹¹ zatímco Japonsko vyvinulo svou flotilu letadlových lodí už před druhou světovou válkou. ČLR nevlastní funkční letadlovou loď dodnes a její získání je stále otázkou prestiže a technického vývoje. Výstavba letadlových lodí je v Číně stále prioritou, nikoliv ještě skutkem.¹² Zatím závažnějším faktem s ohledem na poměr sil ČLR–USA se jeví vyvinutí vlastních řízených střel ASBM (DF 21D), které mohou zasáhnout a zničit americké letadlové lodě. ČLOA tak získala relevantní prostředek odstranění v případě námořního konfliktu.¹³ Ohrožení amerických letadlových lodí raketami (uváděnými jako *carrier killer*) s doletem 1500 km lze považovat za první zvěst úbytku námořní nadvlády USA na Dálném východě od konce druhé světové války.¹⁴

Následující přehled porovnává v hlavních ukazatelích konvenční vojenské prostředky vybraných zemí: vojenské letectvo (počet letadel) a námořnictvo (počet vojenských plavidel celkem, letadlové lodě, ponorky, křižníky).¹⁵

Tabulka 1: Konvenční vojenské prostředky vybraných zemí

	USA	Rusko	Čína	Japon-sko	Jižní Korea	Severní Korea	Tchaj-wan
Letectvo	18 169	3 888	1 900	1 957	538	1 778	479
Plavidla celkem	1 559	526	760	147	85	708	100
Letadlové lodě	11	1	0	0	0	0	0
Ponorky	75	61	68	18	20	97	4
Torpedoborce	50	15	21	15	6	0	11

Výše uvedená komparace naznačuje relevanci ČLOA v konvenční výzbroji (námořnictvo, letectvo) na Dálném východě. ČLR však, jak vidno, není jediným a nad ostatní dominujícím aktérem.

Politické a vojensko-strategické ukotvení ČLOA

Pokud by vojenský nárůst ČLR měl představovat bezpečnostní hrozbu globálně, či jednotlivě USA, Rusku, EU, nebo asijským sousedům, musely by vedle vojenského hardwaru existovat také programové a politické předpoklady vedoucí k představitelné vojenské agresi. ČLR by musela vytvořit programové paradigma v podobě politického programu a explicitních požadavků vůči soupeřícím zemím a jejich aliancím. Nad rámec uvedeného lze vzít ještě v úvahu argument protidemokratických postojů režimu, a také eventualitu vnitropolitické nejednotnosti s ambicí vojenských kruhů postupovat autonomně, bez převládajícího vnitropolitického konsenzu.

Armáda má v moderní čínské historii zásadní státotvornou úlohu, o čemž svědčí sám vznik republikánského režimu v roce 1928. Také ČLOA má v politickém systému ČLR význačnou roli, v historii ČLR sehrála klíčovou úlohu již v několika případech: při porážce republikánského kuomintangského režimu a vítězství komunistických sil v pevninské Číně v roce 1949, v době stabilizace státu na konci tzv. *kulturní revoluce* v druhé polovině 60. let a také v potlačení pokusu o politickou liberalizaci systému v roce 1989. V 90. letech pak politická moc ČLOA dočasně zbytněla jejím získaným podílem na ekonomických aktivitách v roli významného subjektu v procesu ekonomické transformace. Na konci dekády se však již rostoucí ekonomickou moc ČLOA podařilo politicky integrovat a podřídil vojenské složky zpět do područí vlády komunistické strany.¹⁶ Civilní kontrolu nad ČLOA lze považovat ze evidentní. I přes hypotetické pochybnosti o jednotnosti státních a stranických byrokratických struktur uvnitř ČLR, aktuální stav ČLOA a vřazení do stranického a státního aparátu nedává důvod k opodstatněným obavám z její emancipace v rámci politického systému, která by zavedla stát do mezinárodního konfliktu.

Dalším argumentem může být antidemokratické směřování ČLR, potvrzené převratem v roce 1989, nebo v jiném případě odmítavým postojem Pekingu k sérii tzv. „barevných revolucí“ (Čchen). Odpor k demokratizaci

sám však nevede nezbytně k vojenským akcím. Zahraniční politika ČLR je pragmatická a relevance rozdílnosti politických systémů ve vztazích s ČLR není prokazatelná, stejně tak jako *vice versa* ve srovnatelných případech demokratických států, které nezřídka nacházejí spojence ve státech nedemokratického charakteru. Pro politiku Pekingu není jinakost politické ideologie a politického systému důvodem konfliktu. V souvislosti s nárůstem ekonomické motivace čínské zahraniční politiky od 80. let se přednostní důraz na vojenskou sílu z ideologicko-politických důvodů jeví jako hypotetický, či spíše velmi nepravděpodobný.

Oficiální vojenská doktrína ČLR (tzv. Bílá kniha)¹⁷ klade důraz na defenzivní charakter ČLOA. ČLR deklaruje zásadu nepoužít vlastní jaderné zbraně jako první. Podepsala řadu relevantních mezinárodních mezinárodních smluv o nešíření jaderných zbraní (*Non-proliferation of Nuclear Weapons*, NPC), chemických zbraní (*Chemical Weapons Convention*, CWC), biologických zbraní (*Biological Weapons Convention*, BWC), podporuje i další význačné mezinárodní aktivity směřující k zastavení jaderných testů a omezení zbrojení.¹⁸

Oficiálně tedy ČLR nevystupuje jako konfliktní velmoc a neformuluje své teritoriální nároky vůči ostatním státům v souvislosti s nasazením vojenské síly, ovšem s podstatnou výjimkou v případě Tchaj-wanu. V tomto ohledu explicitně zmiňuje eventualitu vojenského zákroku prostřednictvím tzv. *Zákona proti odpadlictví* (*Anti-Secession Law*).¹⁹ Znění zákona naznačuje v článku o použití vojenské síly, pokud by Tchaj-wan – oficiálně považovaný ČLR za součást vlastního státního teritoria – vyhlásil nezávislost, nebo kdyby k ní směřoval.²⁰ Formulace nedává jednoznačné možnosti výkladu hrozby, navíc implikuje vojenský konflikt s USA, které své bezpečnostní záruky Tchaj-wanu garantují formou oficiálního vládního dokumentu (*Taiwan Relations Act*, TRA), nemluvě o případné další internacionalizaci hypotetického konfliktu v Tchajwanské úžině. Toto pokračující riziko války dvou velmocí doprovází další neuralgické body bezpečnosti na Dálném východě – v podobě Korejského poloostrova, sporných teritoriálních nároků na podmořská naleziště a práva těžby ve Východočínském moři mezi ČLR a Japonskem, a také v prostoru Jihočínského moře v teritoriu souostroví Spratley. Riziko vojenského konfliktu mezi ČLR a některým z blízkých asijských států tak přetrvává a současně naznačuje problém USA z rostoucí moci ČLR a možné ztráty

vlastní autority před asijskými spojenci. Všechny zmíněné teritoriální spory si promítněme do polohy diplomatických jednání.

V mezinárodním kontextu se ČLR nevymezuje proti *mainstreamu* v otázce jaderného odzbrojení a zákazu proliferace. V 90. letech Čína postupně omezila vývoz raket do problematických (z pohledu NATO) islámských zemí – Sýrie, Íránu a Pákistánu. Po 11. září se nijak viditelně neohrazovala proti americké politice vyhlášení tzv. *osy zla* a preemptivních akcí v rámci boje proti terorismu. Číňané se namísto nápadných protestních gest sami ke kampani boje proti terorismu verbálně přidali a pragmaticky jej zúročili k obhájení politiky kontroly vlastních periferních oblastí obývaných nečínskými etniky.

Úvahy zahraničních autorů o bezpečnostní situaci Číny obvykle nadřazují mezinárodní prostor nad sférou teritoriální a vnitropolitické bezpečnosti. Bílá kniha ČLR a její aktualizované edice obvykle explicitně zmiňují potřebu udržení kontroly nad strategickými periferiemi obývanými nečínskými menšinami s potenciálně autonomistickými nároky, zejména v případě turkických Ujgurů (Autonomní oblast Sin-ťiang) a Tibetanů (AO Tibet). Riziko oslabení centralistického státu lze spatřit také v dalších periferních oblastech (zejména Vnitřní Mongolsko) a také v demokratizujících se společnostech v Hongkongu a na Tchaj-wanu, jehož ztráta v případě vyhlášení samostatnosti by byla považována za kompromitaci pekinské vlády. Rozpad bývalého Sovětského svazu a bývalé Jugoslávie v důsledku etnického nacionalismu představuje v čínském strategickém myšlení zásadní politickou i bezpečnostní hrozbu.

Nemenší bezpečnostní i politická rizika představuje sociální pnutí uvnitř státu v důsledku nerovnoměrného tempa ekonomického rozvoje, a také sociální tenze v souvislosti s ekologickými katastrofami, jejichž dimenze a závažnost patří k politickým tématům, zmiňovaným v průběhu stranických výročních zasedání parlamentu (Všečínské zasedání lidových zástupců, VSLZ) a kongresů KS, které se konají jednou za pět let. Míru vnitřní nestability ve stranické rozpravě reflektuje např. *South China Morning Post* s odkazy na výzkum Čínské akademie společenských věd (CASS) z Pekingu.²¹ Vzhledem k nárůstu konfliktů mezi civilisty a bezpečnostními složkami státu nelze podcenit míru vnitřní zranitelnosti a nestability, kterou navenek zakrývá existence autoritativního režimu s totalitními rezidui. Politická kultura ČLR

není vzdálená podobě vojenských diktatur či formálně demokratickým státům s autoritativními prvky ve třetím světě s vnitropolitickou úlohou armády.

Diplomacie nebo válečný konflikt?

Následující příklady umožní zvážit efektivitu diplomatických a politických řešení před použitím vojenské síly. Příklad postupné reintegrace ČLR s Tchaj-wanem ukazuje, jak se Peking poučil z chyb. Když v 90. letech (1995–1996) ostentativní vojenské manévry ČLOA neodradily od zvolení Lee Teng-chuie (Lee Teng-hui) prezidentem na Tchaj-wanu, a dokonce jeho volební vítězství v historicky první přímé volbě ještě víc utvrdily, změnila ČLR taktiku. Výhrůžky v podobě „anti-separatistického“ zákona doplnila diplomatickou ofenzívou s cílem navázat jednání se všemi relevantními politickými stranami, i se samotnou DPP (Demokratická pokroková strana). Hlavním tématem jednání byla ekonomická výhodnost a odstraňování bariér pro větší hospodářskou spolupráci. Dvoukolejná diplomacie ČLR charakteru „cukr a bič“ pokračovala v trvajícím a systematickém navyšování počtu balistických raket namířených na teritorium Tchaj-wanu a v doplňování kapacity námořních a leteckých sil. Zatímco ještě v 90. letech vojenská invaze ČLR na Tchaj-wan neměla racionální vyhlídky, v následující dekádě již lze hovořit o dorovnání nepoměru ve vzájemné výzbroji ČLR a Tchaj-wanu na bázi konvenčních prostředků (zejména stíhací letouny, bombardéry, torpédoorbce, fregaty, ponorky, obojživelné čluny) a raketového vojska (balistické rakety s konvenční hlavicí) na úroveň, která začíná pro USA být znepokojivá.²²

Současně dosáhla diplomacie Pekingu průlomových úspěchů nejprve v podobě navázání přímých kontaktů s Národní stranou Kuomintang (KMT), která na Tchaj-wanu posléze drtivě vyhrála parlamentní i prezidentské volby (2007–2008) a na další volební období vyřadila separatistickou DPP do opozice. Následovalo navázání přímého leteckého spojení mezi pevninou a Tchaj-wanem a podepsání dohody o volném obchodě,²³ jež podstatně prohloubí vzájemnou provázanost ekonomik na úrovni, kterou bude už obtížné zvrátit. Kromě toho ČLR systematicky a dlouhodobě eliminuje politickou a vojenskou podporu Tchaj-wanu od zahraničních partnerů, včetně a zejména USA, a snižuje postupně počet partnerských zemí, které s Tchaj-wanem udržují diplomatické styky a poskytují mu vojenské dodávky. Trpělivost, ne-

použití vojenské síly – jež hrozivě vzrostla, a sázka na *soft power* přinesly úspěch. Podle tchajwanského autora Chong-pin Lina však čínská Velká strategie (*Grand Strategy*) není jednoznačně a výhradně založena na *soft power*, ale na přednostně mimovojenském řešení s důrazem na *soft power* s připravenou armádou v záloze (*pej-er-pu-jung*). Celková koncepce Pekingu představuje následujících šest bodů (Lin, 2006):

- udržení domácí politické stability za každou cenu;
- přednostně kooperativní vztahy s USA;
- získání blízkých sousedních zemí na svou stranu, zejména ekonomickými prostředky;
- připojení Tchaj-wanu mírovou cestou;
- kultivování vztahů s Ruskem a EU k vytváření protiváhy vůči USA;
- vyplnění mocenského vakua v Latinské Americe a Africe po konci éry studené války.

Pokud bychom přijali tezi, že ČLR ke globální vojenské dominanci nemá zdaleka potenciál – a dlouho ho mít nejspíš ještě nebude, naskýtá se z pohledu hledání hrozby spíše regionální měřítko, kde existují reálnější důvody střetů mezi silicí Čínou a některými ze sousedních zemí.

Kromě Tchaj-wanu patří k rizikovým oblastem východoasijské bezpečnosti Korejský poloostrov a prostor Jihočínského moře. Napětí mezi korejskými státy nelze ztotožňovat s bezpečnostní prioritou ČLR, která již nemá ideologické a politické důvody KLDŘ bezprostředně podporovat jako v minulosti. KLDŘ je pro Peking ekonomickou přítěží, zatímco Jižní Korea se příznačně stala relevantním investorem a obchodním partnerem. Zhroucení režimu v Severní Koreji představuje riziko závažné humanitární krize pro území Číny, navíc politika Severní Koreje příliš nahrává odůvodnění USA pro svou pokračující vojenskou přítomnost v Jižní Koreji. Neklid v celém regionu navíc dlouhodobě a zásadně podryvá důvěru investorů. Peking svým diplomatickým vlivem na KLDŘ výhodněji získává diplomatické body, avšak riziko destabilizace bohatých severovýchodních provincií ČLR geograficky blízkých KLDŘ je jevem nevítaným. Aktivní role ČLOA v korejsko-americkém a korejsko-japonském napětí postrádá racionální důvod, zhoršila by již tak napjaté vztahy se sousedními zeměmi a přivodila by krizi ve vztazích s USA, strategickým partnerem ČLR,²⁴ a způsobila finanční ořesy v celé Asii.

Aktuálněji s ohledem na aktivní roli ČLOA se jeví situace v oblasti územních sporů a nároků na podmořská naleziště surovin mezi Japonskem a ČLR ve Východočínském moři. Ekonomický boom v ČLR stále více posiluje vzájemnou hospodářskou provázanost s Japonskem, avšak neujasněné teritoriální a těžební spory je nutno považovat za přítěž bilaterální agendy a hypotetický zdroj konfliktních situací, zvláště když v případě Japonska lze stále očekávat pokračování bezpečnostních vazeb s USA. Kumulace vojenského potenciálu ČLOA v kombinaci s protijaponskými provokacemi KLDR jsou důvodem k revizi japonské bezpečnostní strategie, ve které doznívá éra poválečného pacifismu.

Čínská politika v oblasti Jihočínského moře zaznamenala postupný vývoj. Po anexi Paracelských ostrovů náležejících dříve Jižnímu Vietnamu (1974) Čínou pokračovala částečná expanze ČLR v 90. letech do souostroví Spratley vyvrcholením sporů o Mischief Reef (1999), kde ČLOA vybudovala své pozice vydávané za rybářský přístřešek.²⁵ Protože tento jednostranný akt vzbudil velký mezinárodní odpor, přešel Peking posléze raději na úroveň diplomatických jednání, na nichž přijal internacionalizaci konfliktu v rámci jednání se sdružením ASEAN a uspěl s rétorikou o vzájemné výhodnosti ekonomických vazeb *win-win* a budování zón volného obchodu. Tato taktika zabránila ostrakizaci ČLR v ASEAN a napomohla vytvořit v ní silnější protiváhu pozice USA a Japonska. Diplomacie Pekingů o krizi v Jihočínském moři vyvrcholila stvrzením *Pravidel jednání v Jihočínském moři (Code of Conduct)* a spoluvytvořením multilaterálních struktur ASEAN + 3 (Japonsko, Čína, Jižní Korea), ČLR–ASEAN a Regionální fórum ASEAN (ARF). Konfliktní charakter vztahů zůstal nedorozšen, ale nepřerostl do sjednocení zemí ASEAN proti ČLR. Peking po částečných ziscích strategických bodů v Jihočínském moři ustoupil k diplomatickému řešení sporu a situaci se mu podařilo zklidnit a zakonzervovat.

V případě Šanghajské organizace pro spolupráci (ŠOS) se jedná o zcela novou formu sdružení, vzniklého ve vyprázdněném prostoru po rozpadu SSSR, s podstatně větším diplomatickým vlivem Pekingů než dříve. Šanghajskou organizaci však stále z hlediska programu i praxe zdaleka nelze přesvědčivě považovat za vojenský blok, jakési asijské „anti-NATO“. I když k relevantním motivům při vzniku sdružení patřily bezpečnostní důvody orientované hlavně na demilitarizaci společných hranic,²⁶ boj proti terorismu a šíření militantního islamismu, a koordinace potírání mezinárodního organi-

zovaného zločinu, přesto nelze společné vojenské manévry a další formy spolupráce přesvědčivě identifikovat jako vznik vojenského seskupení. Evoluci ŠOS takovým směrem sice hypoteticky nelze vyloučit, takový druh strategických úvah by však musel vysvětlit roli a váhu mj. Ruska, které znemožňuje vychýlení těžiště sdružení pod nadvládu Pekingu. Z pohledu Číny je ŠOS vhodným ukotvením čínských strategických zájmů v periferních západních oblastech, které současně vyvažuje vojenskou expanzi NATO po 11. září.

Ekonomická a politická expanze ČLR do Barmy naproti úvahám o čínském vojenském růstu ilustruje novodobou *soft power* Pekingu. Investicemi do infrastruktury, finančními půjčkami, politickou podporou místní vojenské vládě, mezinárodní diplomatickou podporou, obchodními vazbami a vojenskými dodávkami dokázala ČLR postupně vtáhnout Barmu do pozice pročínského satelitu. Poněkud volnější vztahy nastoluje investiční a obchodní expanze ČLR do Afriky a Latinské Ameriky, kde výhodnějšími nabídkami vytlačuje vliv USA a Evropy. Čínská politika založená přednostně na *soft power* je přímou a nejdostupnější cestou k dosažení cíle – nákupu strategických surovin, včetně získání ekonomického a politického vlivu. Tato politika se děje cestou standardní diplomacie a ekonomických transakcí, kde čínská vojenská síla nenachází uplatnění. Zatím nejvýraznějším počinem ČLR ve vojenské podpoře obchodního loďstva bylo vyslání vojenských plavidel do oblasti pobřeží Somálska, kde doplňuje mezinárodní síly na ochranu civilní dopravy proti útokům somálských pirátů. Toto řešení současně umožňuje odůvodnit přítomnost čínských plavidel v mezinárodních vodách poblíž Středního východu, kde kdy by nejspíš vzbudila nevíтанou mediální pozornost.

Postup Číny uplatňující vojenská řešení pragmaticky a zejména selektivně lze vysvětlit vlastní kulturní tradicí odvíjející se od archaického traktátu *Sun-c'*, který vychází z taktické variability, v rámci které je boj prostředkem k dosažení cíle, nikoliv cílem samým. Tento způsob politiky Pekingu založené na diplomatické aktivitě a hospodářské spolupráci, jež je ve srovnání s předešlými politickými garniturami evidentní a efektivní, je patrná zejména na mezinárodní regionální úrovni (Bates, Medeiros-Frawel).

Čínské vystupování v mezinárodních vztazích neprojevuje náznaky strategie země, která by se zjevně chystala na válku. Z hlediska bezpečnostních zájmů partnerských zemí se jeví problematicky čínská technologická špionáž, umožňující dohnat náskok za světovým vývojem za cenu minimálních inves-

tic. Také přístup do mezinárodního kyberprostoru a výzkum vesmíru posunul možnosti ČLR směrem blíže ke zranitelným sférám zahraničních partnerů. Mezinárodní skandály s napadením webových stránek vládních i nevládních institucí na Západě prokazují postupný přesun bezpečnostních rizik do mimovojenských oblastí. Také schopnost ČLR vynášet na orbit vlastní družice a likvidovat je vlastními raketami je signálem, který vyzývá k rehabilitaci realistických hledisek, jež je ovšem nutno interpretovat v nových technologických a sociálních souvislostech.

Čína ale s ohledem na výše zmíněné zatím nemá explicitní strategii za účelem územní expanze, s jedinou výjimkou Tchaj-wanu. Vojenské strategické materiály ČLR i přes posilování kapacity ČLOA viditelně nevybízejí k přípravě vojenského konfliktu, zejména již vůbec ne s návazností na nějakou mezinárodněpolitickou doktrínu, která by vedla k změně dosavadního politického poměru sil s globálními či regionálními implikacemi. Nelze tedy vést analogii s agresivními mocnostmi typu předválečného Japonska nebo nacistického Německa, nemluvě o americké explicitní strategii preemptivních válek (NSS) v boji proti terorismu.

Závěr

Je pochopitelné, že nárůst vojenského potenciálu ČLR vyvolává otázky a pochybnosti z faktu, že se na světové scéně objevil nový silný aktér, se kterým se dříve nepočítalo. Tato stat' konstatuje posun ve strategické doktríně ČLR, která s rozpadem bipolární soustavy těžší z úbytku strategické hrozby z kontinentu, disponuje navýšenými finančními zdroji a importy moderních vojenských prostředků. V současné době již posílená ČLOA (zejména námořní a letecké síly, raketové vojsko, družicový a navigační systém) může dávat otevřeně najevo, že USA již nejsou tak jasným hegemonem v prostoru strategického zájmu ČLR, jak tomu bylo doposud.

V mezinárodním kontextu se ČLR nevymezuje proti globálnímu *mainstreamu* v otázce jaderného odzbrojení a zákazu proliferace zbraní hromadného ničení. V 90. letech ČLR postupně omezila vývoz balistických raket na Střední východ a ukončila podporu raketového programu Severní Koreje. Naproti tomu nelze bagatelizovat vyzbrojování afrických a latinskoamerických odběratelů, kvalitativní novum jsou masivní hackerské útoky na státní a sou-

kromé instituce v USA a Evropě z čínských serverů. Velký ohlas vzbudily další demonstrace síly, jak v případě sestřelení vlastního satelitu na oběžné dráze, tak prezentace nových leteckých a námořních akvizic ČLOA.

Vojenský růst Číny sám o sobě však ještě není nutné automaticky považovat za globální nebo regionální bezpečnostní hrozbu, k takovým závěrům by musel vést širší soubor prokazatelných jevů, které by v daném kontextu vyústily do pravděpodobné hypotézy vojenského konfliktu. V případě Tchaj-wanu, prostoru Jihočínského moře i v námořních teritoriálních sporech s Japonskem však nelze hypoteticky vojenský střet v budoucnu vyloučit. Kromě hypotetických regionálních konfliktů ČLR se sousedními zeměmi se téma údajné vojenské hrozby z Číny jeví jako cosi spíše typicky amerického. Takovéto úvahy se stále méně dotýkají Evropy, která již na Dálném východě dávno – od konce druhé světové války – není relevantním aktérem.

Pokud bychom připustili možnost konfliktu ČLR s kýmkoliv, z kontextu chování, tradice, zvyklostí a stereotypů Číny se zdá být přesvědčivější varianta taková, že válčení není cílem samým, nýbrž jednou z možných cest, jak cíle dosáhnout. Momentální úspěchy čínské diplomacie a lavinovitě šíření ekonomického vlivu ČLR jsou toho důkazem, potvrzujícím iracionalitu a neefektivitu vojenských řešení. Čína je nazývána jako mocnost *status quo*, a tento daný stav je zatím pro asijskou mocnost velmi příznivý. Cestami vedoucími ke konfliktu by mohlo být buď zastavení ekonomického růstu v ČLR nebo vyhlášení mezinárodního obchodního embarga, jaké v historické analogii názorně předcházelo náletu Japonska na Pearl Harbour.

Zdrojem současného ekonomického růstu ČLR není vojenský výboj, nýbrž činnost ekonomiky samé, založené především na exportu a velikosti vnitřního trhu. Logickým zájmem takového modelu je zajištění vstupů a odbytu. Pro Čínu by vojenský konflikt musel být buď nevyhnutelný nebo alespoň výhodný, a v souladu s vnitropolitickým kontextem. Pokud by ČLR jevila agresivní sklony na mezinárodní úrovni, ovlivnila by politický vývoj sousedních zemí a posílila by tlak na upevnění protičínské bezpečnostní aliance asijských zemí s USA směrem k strategii zadržování, která *de facto* přetrvává z doby studené války. Případný přechod Pekingu k politice síly by znehodnotil léta trvající úsilí diplomacie zaměřené na sérii strategických partnerství ČLR (s USA, EU, Ruskem, ASEAN, Brazílií) a politiku stylu antiteze amerického unilateralismu. Taková změna kurzu by vyvolala mimo-

řádnou reakci globálních médií, která jsou od roku 1989 vůči ČLR velmi kritická a podezřívavá.

Čínské motivy bezpečnostní strategie a zahraniční politiky jsou čitelné v důrazu na kontrolu strategických periferií v Tibetu a Sin-t'iang; jsou navíc kontinuální v tradici moderní čínské státnosti od 20. století. Předjímat čínskou vojenskou expanzi a konflikt s USA představuje obtížné argumentační úsilí, vyvěrající z obav ze ztráty výhody hegemonie. To vše ale nevyvrací možné pochybnosti nad dalším vnitropolitickým i zahraničněpolitickým vývojem asijské velmoci, když doposud v postmaoistické éře neexistuje zkušenost s krizí většího rozsahu, než byl dramatický rok 1989.

Poznámky

- ¹ *Chinese Official Defense Budget, 1978–2003*. RAND, 2005, s. 104.
- ² Crane, Keith at al. (2005): *Modernizing China's Military, Opportunity and Constraints*. RAND, s. 104. On-line: www.rand.org/pubs/monographs/2005/RAND_MG260-1.pdf.
- ³ *Annual Report to Congress: Military and Security Developments Involving the People's Republic of China*. Office of the Secretary of Defence. Graf: China's Annual Real GDP and Military Budget Growth, 2000–2009, s. 42.
- ⁴ *Military expenditure as percentage of GDP*. World Bank, World Development Indicators. Last updated 26. 7. 2010. On-line: data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.GD.ZS.
- ⁵ SIPRI (Stockholm International Peace Research Institute) *Military Expenditure Database*.
- ⁶ World Military Spending, s odvoláním na SIPRI. *Global Issues*. 7. 7. 2010. On-line: www.globallissues.org/article/75/world-military-spending.
- ⁷ Klintwort, Gary (1998): China: Status Quo or Regional Threat. *The Journal of East Asian Affairs*, Summer/Fall 1998. The Institute of East Asian Affairs, Seoul, s. 371–372.
- ⁸ Reading Economics, China Inflation Rate. Timeline: 1994–2010. On-line: tradingeconomics.com/Economics/Inflation-CPI.aspx?symbol=CNY.
- ⁹ Viz Bergsten–Freemen–Lardy–Mitchell (2008): *China's Rise: Challenges and Opportunities*, s. 194–195; *Annual Report to Congress*, 2009; Bumiller, Elisabeth–Wines, Michael (2011): Test of Stealth Fighter Clouds Gates Visit to China. *The New York Times*, 11. 1. 2011.
- ¹⁰ Klintwort, Gary (1998): op. cit.
- ¹¹ Interview s představitelem podniku Vítkovice, který jednal o založení společného podniku s čínským partnerem v Šanghaji, Peking, 2001.
- ¹² LaGrone, Sam (2010): China reveals aircraft carrier ambitions. *Jane's*, 23. 12. 2010. On-line: www.janes.com/news/defence/jni/jni101223_1_n.shtml; James C. Bussert (2010): China Enters the Aircraft Carrier Club. *SIGNAL Magazine*, April 2010. On-line: www.afcea.org/signal/articles/anmviewer.asp?a=2246&print=yes.
- ¹³ Torode, Greg (2010): Fears grow that PLA may test „carrier killer“. *South China Morning Post*, 30. 6. 2010.

- ¹⁴ Talmadge, Eric (2011): *US admiral: Carrier killer won't stop US Navy*. Associated Press, 15. 2. 2011. On-line: news.yahoo.com/s/ap/20110215/ap_on_re_as/as_us_china_carrier_killer/print.
- ¹⁵ *Global Fire Power* (GFP), Strength in Numbers. Údaje převzaty dle jednotlivých zemí, datace v rozmezí 2003–2008. On-line: www.globalfirepower.com.
- ¹⁶ Viz např. Mulvenon, James C.–Yang, Richard H. (1999): *The People's Liberation Army in the information age*. National Center for Asia, RAND; Xue, Litai (2006): China's People's Liberation Army: Party Control and Military decision-making. In: Mohr, Mark (ed.): *The China's People's Liberation Army: Should the United States be Worried?* Asia Program Special Report, No. 135. Woodrow Wilson International Center for Scholars, December, 2006, s 5.–11; Lawrence, Susan V. (1998): Out of Business. *Far Eastern Economic Review*, 6. 8. 1998, s. 68–69.
- ¹⁷ *White paper on national defense published, China's National Defense in 2008*. Central Government News. On-line: www.china.org.cn/government/central_government/2009-01/20/content_17155577.htm.
- ¹⁸ Například *Comprehensive Nuclear Test-Ban Treaty, Treaty by the Preparatory Commission of the Comprehensive Nuclear Test-Ban Treaty Organization, Conference on Disarmament (CD) in Geneva, Treaty on the Southeast Asia Nuclear-Weapon-Free Zone, Treaty on a Nuclear-Weapon-Free Zone in Central Asia*.
- ¹⁹ Celý text: *Anti-Secession Law*. Adopted at the Third Session of the Tenth National People's Congress on 14. 3. 2005. On-line: www.china.org.cn/english/2005lh/122724.htm.
- ²⁰ Text vedle vyhlášení nezávislosti také zmiňuje incidenty nezávislost znamenající, a také vyčerpání možností mírového sjednocení.
- ²¹ Welfare tops agenda of new 5-year programme. *South China Morning Post*, 12. 10. 2005.
- ²² Viz např. komparace vojenské síly in *Global Fire Power. Strength in Number: Countries comparison*. On-line: www.globalfirepower.com/countries-comparison-detail.asp.
- ²³ *Economic Cooperation Framework Agreement*. ECFA, 2010.
- ²⁴ Navázání strategického partnerství USA–ČLR v roce 1997 v éře prezidenta Billa Clintona.
- ²⁵ Podobné základny uvnitř souostroví Spratley v Jihočínském moři mají všichni účastníci sporu: Vietnam, Filipíny, Tchaj-wan, Malajsie, Filipíny, Brunej. ČLR zábořem Mischief Reef zaujala s ohledem na své nároky adekvátní pozici jako konkurenti.
- ²⁶ Demilitarizace rusko-čínských hranic a stažení sovětských vojsk z Mongolska, nepřítomnost ruských vojsk v nově vzniklých středoasijských státech měly dohromady zcela zásadní dopad na eliminaci bezpečnostního ohrožení ČLR z kontinentu. To umožňuje Číně poprvé ve své historii projektovat svou vojenskou strategii mimo pevninu do oblasti Pacifiku.

Současná vojensko-strategická pozice Indie jako nastupující mocnosti

Vlastimil Blecha

Úvod

Slova Victora Huga o tom, že „*žádná síla na světě není tak mocná jako myšlenka, jejíž čas nadešel*“, patří v politice mezi univerzálně použitelné citáty, které mají často dodat rozličným projektům auru dějinné nutnosti a zároveň téměř všeobecného konsenzu. V nedávném rozhovoru se známým americkým novinářem Charlie Rosem označil ministerský předseda Indie Manmóhan Singh za takovou myšlenku, jejíž čas nadešel, „*nástup Indie jako velké globální mocnosti*“.¹ Ačkoli od indického předsedy vlády by takové tvrzení mohlo být chápáno spíše jako zbožné přání než nezaujaté konstatování, vzhledem k vývoji Indie v posledních dvaceti letech měl M. Singh k optimismu důvod. Na rozdíl od dřívějšího obrazu Indie jako idealisticky moralizující, leč chudé a bezmocné rozvojové země si hlavní mocnosti dnešního mocenského uspořádání světa stále více zvykají na myšlenku silné Indie, a zejména USA o ní hovoří jako o strategickém partnerovi. Zároveň přání Indů stát se velkou globální mocností vypovídá o kvalitativní změně orientace zahraniční politiky indických vlád a jejich zvýšeném sebevědomí vyplývajícím z nepochybných úspěchů liberalizace indické ekonomiky a nebyvalého hospodářského růstu posledních dvou desetiletí.

Termín „nastupující“ mocnost (*emerging power*), který v souvislosti s Indií slyšíme již nejméně deset let, odráží jednak nárůst jejich vojensko-strategických kapacit, jednak větší angažovanost v mezinárodněpolitických otázkách a větší důraz na atributy tzv. „tvrdé“ moci *hard power* v posledních letech. Dnešní postavení Indie a její další trend k posilování vojensko-strategické důležitosti v regionální i globální geopolitice vyplývá z určitých strate-

gických rozhodnutí indických vlád na počátku 90. let minulého století, díky nimž Indie dokázala obrátit konec éry bipolarity USA a SSSR ve svůj prospěch, takže se dnes o ní hovoří jako o jedné ze zemí, jež byla schopna nejvíce profitovat z konce studené války.

Jaká byla tedy strategická rozhodnutí, která vedla k dnešním aspiracím Indie na postavení velké globální mocnosti? S jakými bezpečnostními hrozbami musí Indie počítat? O jaký model uspořádání mezinárodních vztahů Indie usiluje a jakou úlohu v nich pro sebe vidí? K čemu hodlá Indie nově nabytou moc využít, jaké budou její státní zájmy v první polovině 21. století a co z toho vyplývá pro nás Evropany?

Strategická pozice Indie po konci studené války

Ačkoli dvěma pilíři nezávislé Indie měla být politika nezávislosti na mocenských blocích USA a SSSR (*non-alignment*) a udržování stejné vzdálenosti k oběma tehdejšími pólům světové politiky (*equidistance*), ve skutečnosti se Indie během studené války stále více přikláněla na stranu východního bloku. Nadstandardní vztahy Indie a SSSR vyústily k podepsání *Dvacetileté smlouvy o míru a přátelství* mezi Indií a SSSR v srpnu 1971, kterou se Indie kromě hospodářské spolupráce se Sovětským svazem chtěla pojistit proti případné intervenci USA nebo Číny ve prospěch Pákistánu několik měsíců před začátkem třetí indicko-pákistánské války.

S rozpadem Sovětského svazu v roce 1991 tak Indie přišla o svého hlavního spojence. Již před zánikem SSSR byly však v politice Michaila Gorbačova patrné změny v diplomacii vůči Asii. Nový kurz, který nastolil, usiloval o konec nepřátelství s Čínou a zlepšení vztahů s USA. Důsledkem změny zahraniční politiky SSSR bylo v jižní Asii ukončení bezvýhradné podpory Indie ve sporech s Pákistánem a postavení vztahů s oběma zeměmi na stejnou úroveň.

Přestože Rusko po rozpadu SSSR obnovilo v roce 1993 *Dvacetiletou smlouvu o míru a přátelství*, tato nová smlouva byla již čistě obchodní a zmizely z ní klauzule, jež dělaly z Indie ruského strategického spojence. Rusko také v této době vyhovělo americkému tlaku a odmítlo Indii dodat původně přislíbenou technologii pro její kosmický program. O Indii zbavené svého

strategického spojence SSSR se na počátku 90. let hovořilo jako o mocnosti „bez přátel“ (*friendless power*).

Indie obávající se rychle rostoucí Číny usilovala v té době o budování dobrých vztahů s ní prostřednictvím dvoustranných rozhovorů. Hlavní ohnisko napjatých vztahů mezi oběma zeměmi, Čínou nikdy neuznané hranice s Indií kopírující Britý svévolně vytyčenou McMahonovu linii, měla vyřešit čínsko-indická komise, na jejíž ustavení se oba státy dohodly během návštěvy Rádžíva Gándhího v Číně v roce 1988. Práce komise však nepřinesla žádný konkrétní výsledek. Ačkoliv vlády Číny a Indie uzavřely v roce 1993 v Pekingu dohodu o udržování mírových vztahů, otázka hranic zůstala i nadále otevřená. Čína mezitím nadále pokračovala v dodávkách jaderné technologie Pákistánu, ve zvyšování své vojenské přítomnosti v Tibetu a v podpoře Indii ne zcela přátelských režimů v Barmě a Bangladéši.

Clintonova vláda usilovala o dobré vztahy s Čínou, na Indii hleděla s nedůvěrou. Zatímco rozvoji čínského jaderného programu USA pomohly tím, že povolily vývoz americké satelitní a nukleární technologie do Číny, po Indii striktně vyžadovaly podepsání smluv, kterými by se Indie jednou provždy vzdala možnosti získat jaderné zbraně.² Kvůli nepodepsání těchto smluv nakonec USA uvalily embargo na dodávky technologií pro indický kosmický program. Přes narůstající objem amerických investic do liberalizující se indické ekonomiky se vzájemné vztahy USA a Indie dosud nevymanily ze zajetí stereotypů studené války a Indii příliš nepomohla ani předchozí kritika USA za první válku v Iráku. Pregnantně shrnují situaci Indie v tomto období Nayar a Paul: „*Indie viděla, jak Čína pomáhá Pákistánu, militarizuje Tibet, mezitím neustále vylepšuje svůj vlastní jaderný arzenál a posiluje vztahy s vojenským režimem v Myanmaru – v důsledku izolující Indie – zatímco ve stejnou chvíli Spojené státy usilují o to si ji naklonit*“ (Baldev–Paul, 2003: 218). V roce 1995 vyzvala Clintonova vláda Čínu, aby „*se více zajímala o jižní Asii*“ (Frankel, 2005: 358), a zdá se, že v tuto chvíli USA vnímaly jižní Asii jako budoucí čínskou sféru vlivu. Přitom USA odmítaly vzít na vědomí zprávy tajných služeb o tom, že Čína dodává jadernou technologii Pákistánu, a tím jen dále přesvědčovaly Indii o tom, že na vlastnictví jaderných zbraní mají dvojí metr, jiný na svého spojence Pákistán a druhý na Indii.

Indie jadernou mocností a zlepšování vztahů USA a Indie

Za svůj mocenský vzestup od počátku 90. let minulého století vděčí Indie zejména třem faktorům: ekonomické liberalizaci a s ní spojenému rychlejšímu hospodářskému růstu, konci studené války a získání jaderných zbraní. K těmto třem faktorům se později přidal ještě čtvrtý, který napomohl dosud největšímu porozumění mezi Indií a USA v historii jejich vzájemných vztahů – americká válka proti terorismu.

Když Čína v roce 1964 provedla první test vlastní atomové bomby, otec indického jaderného programu Homi Bhábha prohlásil, že pokud k tomu indiští vědci dostanou pověření, jsou schopni postavit indickou jadernou zbraň do patnácti měsíců. Pověření k provedení „mírové“ jaderné exploze dostali indiští vědci až během vlády Indiry Gándhiové v roce 1974. Po úspěšném pokusu Indie uvalila na další jaderné pokusy moratorium, nicméně možnosti znovuoobnovit svůj jaderný výzkum se nikdy nevzdala. K obnovení indického vojenského jaderného programu došlo teprve během vlády Rádžíva Gándhího. Hlavními důvody byly jednak zprávy o dodávkách čínských nukleárních zbraní Pákistánu, jednak snaha posílit vlastnictvím jaderné zbraně svou prestiž regionální mocnosti usilující o stálé křeslo v Radě bezpečnosti OSN.

Cílem nové tzv. *Rádžívyvy strategické doktríny* nyní bylo udržet ostatní mocnosti mimo region jižní Asie (Hagerty, 1991: 351). Indie chtěla v budoucnu v jižní Asii působit jako dominantní mocnost. Rostoucí ekonomika umožnila postupné navyšování výdajů na obranu, přičemž však investice do zbrojení byly provázány rozsáhlou korupcí a aférami, z nichž nejznámější se týkala nákupu švédských houfnic od firmy Bofors. Nová mezinárodní organizace založená v roce 1985, *Sdružení jižní Asie pro regionální spolupráci* (SAARC), jejímž deklarovaným cílem bylo rozvíjení technologické a ekonomické spolupráce v regionu, měla být nástrojem Indie k působení na vlády sousedních zemí. O tom, že Indie začala brát velice vážně svou roli garanta stability a omezování vlivu cizích mocností, svědčí její akce vůči menším sousedům v této době: vojenská intervence na Srí Lance a na Maledívách, blokáda Nepálu a podpora Bhútánu ve sporu s Nepálem o zavedení víz pro Nepálce. Kromě přijetí zodpovědnosti za vývoj v regionu sledovala Indie ve všech zmíněných případech i cíl nepřipustit angažmá cizích mocností při zvládání krizových situací v regionu. Za počátek realistického obratu v zahra-

niční politice Indie a indických velmocenských ambicí tak lze označit právě léta vlády R. Gándhího na přelomu 80. a 90. let minulého století.

Výbuch indické jaderné zbraně v Pókharanu, provedený 11. 5. 1998, vzápětí vedl k uvalení sankcí ze strany USA a dalších zemí na Indii i na Pákistán, který na indické testy odpověděl demonstrativními „pokusnými“ výbuchy „vlastních“ jaderných zbraní čínské provenience. Z jaderných mocností to bylo nejdříve Rusko, kdo dal najevo ochotu akceptovat nový nukleární statut Indie. Pro Indii byla důležitá zejména skutečnost, že Rusko odmítlo zastavit dodávky zbraní Indii a na všech mezinárodních fórech vystupovalo proti uvalení kolektivních sankcí. Stejně jako Rusko byla proti uvalení sankcí i Francie. Sankce na Indii naopak uvalily Spojené státy (a společně s nimi Velká Británie, Německo a Japonsko), pro něž byla nová jaderná mocnost nepřijatelná z hlediska vlastní strategické doktríny usilující o zabránění vzniku nových nukleárních mocností. Samozřejmě ze všech nejnaléhavěji prosazovala sankce proti Indii Čína, která oprávněně chápala indickou jadernou zbraň jako krok namířený zejména proti sobě. OSN se nakonec nedokázala sjednotit na společném postoji vůči jaderné Indii. V červnu 1998 se sice RB OSN shodla na rezoluci č. 1172, v níž byly Indie a Pákistán vyzvány k zastavení vývoje jaderných zbraní a podepsání NPT a CTBT, ovšem tato rezoluce nebyla podpořena žádnými kolektivními sankcemi.

Nedlouho poté, kdy oba rivalové, Indie i Pákistán, otevřeně deklarovali vlastnictví jaderných zbraní, vypukl mezi nimi v oblasti Kárgilu na území sporného státu Džammú a Kašmír pohraniční konflikt trvající od května do června 1998 a v mezinárodním společenství panovaly oprávněné obavy z toho, aby tento konflikt nepřerostl v jadernou válku v jižní Asii. Zprostředkování příměří mezi oběma státy se ujaly USA a daly během jednání svým nestranným přístupem k oběma zemím najevo nástup nového, vstřícnějšího postoje k Indii a konec politiky bezbřehé podpory Pákistánu. Ačkoli se zpočátku zdálo, že jaderné exploze postavily ve vztazích mezi USA a Indií nepřekonatelnou bariéru, byly spíše bodem katarze, po níž mohla začít nová, zřejmě dosud nejlepší etapa americko-indických vztahů.

Po sérii jednání vedených mezi Strobe Talbotem za USA (náměstek ministra zahraničních věcí) a Džaswantem Sinhem za Indii (zvláštní vyslanec, později ministr zahraničních věcí) v letech 1998 a 1999 se USA smířily s jaderným programem Indie a Pákistánu, třebaže nadále odmítaly tyto země oficiálně uznat za NWS (*Nuclear Weapon States*). Indie i Pákistán na oplátku

přijaly moratorium na další testování jaderných zbraní (což ovšem neznamenalo zastavení dalšího vývoje) a Indie vyloučila možnost použít jaderné zbraně jako první. K většímu zájmu USA o Indii samozřejmě vedl i její rostoucí obchodní význam. Při zlomové Clintonově návštěvě Indie v létě 2000 pak indický premiér Vádžpéj i americký prezident Clinton označují USA a Indii za „přirozené spojence“ a „strategické partnery“.

Administrativa prezidenta G. W. Bushe měla od počátku zlepšení vztahů s Indií stanovené jako jednu z priorit. Na rozdíl od demokratů, republikáni sami byli skeptičtí vůči CTBT a ještě před zvolením Bushe prezidentem neprošla smlouva republikány ovládaným Senátem. Teroristické útoky 11. 9. 2001 na Světové obchodní centrum v New Yorku a následné vyhlášení americké války proti terorismu dále přispěly k vylepšení vztahů USA a Indie. Válka proti islamistickému terorismu, která se stala ústředním tématem Bushovy zahraniční politiky, našla v Indii, mající s terorismem bohaté zkušenosti, přirozeného spojence. Indická vláda byla a je, na rozdíl od některých spojenců USA v NATO, velice zdrženlivá v kritice amerického působení v Afghánistánu a Iráku a vyjadřuje se vstřícně i k záměru USA vybudovat nad svým územím protiraketovou obranu.

Společné prohlášení *NSSP (Next Steps in Strategic Partnership)* podepsané v lednu 2004 předjalo spolupráci mezi USA a Indií v mírovém využívání jaderné energie, civilním kosmickém programu a obchodní výměně nejmodernějších technologií. Dosavadním vrcholem vzájemných vztahů bylo podepsání dohody o spolupráci obou zemí při civilním využívání jaderné energie (označované jako *Nuclear Deal*) 27. 2. 2006. Podepsáním dohody americký prezident *de facto* uznal zvláštní statut pro Indii, která ačkoliv není signatářem NPT, bude oprávněna získávat od Spojených států jaderný materiál včetně obohaceného uranu za předpokladu, že umožní Mezinárodní agentuře pro atomovou energii (IAEA) kontrolu 65 % svých jaderných zařízení tak, aby bylo možné ověřit, že Spojenými státy dodávané duální technologie nejsou Indií využívány pro vojenské účely. Osm z dvaadvaceti indických jaderných reaktorů zůstane výhradně pod kontrolou indické vlády, která v nich může vyvíjet svůj vojenský jaderný arzenál. Dohoda tedy neznamená nic menšího než uznání práva Indie na vlastní vojenský jaderný program Spojenými státy. O schválení smlouvy v Kongresu ještě před koncem svého prezidentského mandátu se americký prezident Bush vehementně zasazoval. Je třeba zdůraznit, že k uznání Indie jako zodpovědné jaderné mocnosti Spojených států.

nými státy přispěla významně i skutečnost, že Indie od samého počátku odmítala podepsání NPT. Jadernými testy tak neporušila žádnou mezinárodní smlouvu, naopak jednala konzistentně se svým dlouhodobě deklarovaným záměrem v případě potřeby získat jaderné zbraně.

Současná strategická pozice Indie v Asii a ve světě

Za jeden z nejvíce klíčových faktorů určující dnešní strategickou pozici Indie ve světě je třeba považovat obrat v zahraniční politice Spojených států amerických v Asii, k němuž došlo v posledních patnácti letech. Zatímco v roce 1995 prezident Clinton se znepokojením sledoval úsilí Indie o posílení vlastních vojenských kapacit k dominantnímu postavení v jižní Asii a vyzýval Čínu k většímu angažování se v tomto regionu, později naopak poradci prezidenta G.W. Bushe vnímali silnou Indii jako nezbytnou protiváhu k silné Číně a zároveň jako mocnost, která může pomoci stabilizovat tradičně málo stabilní region jižní Asie. O vztazích USA a Indie se nyní hovoří jako o „*strategickém partnerství*“ a obě země bývají označovány za „*přirozené spojence*“. Termín „přirození spojenci“ (angl. *natural allies*) znamená, že dvě největší demokracie světa se potýkají s množstvím společných či podobných problémů, které mezi nimi otvírají možnosti spolupráce: terorismus, extremismus, šíření zbraní hromadného ničení, znečišťování životního prostředí, obchod s drogami, válka v Afghánistánu a v neposlední řadě obava ze sílící Číny.

Vztahy Indie a Číny, přes výrazné zlepšení od války v roce 1962, jsou inherentně napjaté. K nedořešené otázce hranic a s ní spojeným protichůdným strategickým zájmům obou zemí přistupuje i vzájemná ekonomické konkurence, coby dvou nejlidnatějších zemí světa s nízkými výrobními náklady soupeřícími o zahraniční investice do svých ekonomik. Napětí plynoucí z hospodářského soupeření se oběma zemím dosud dařilo poněkud mírnit odlišnou orientací jejich ekonomik. Zatímco Čína se stala „továrnou“ na výrobu zboží pro světové trhy, Indie se specializovala na sektor služeb a stala se pro světovou ekonomiku jejím „klientským centrem“ či „kanceláří“. Taková symbióza však může v dohledné budoucnosti skončit, vezmeme-li v úvahu, že populace Číny začne během několika příštích let stagnovat, zatímco indická poroste až do 40. let tohoto století, čímž se může stát bezkonkurenční

zásobárnou té nejlevnější pracovní síly. Potom bude Indie vůči Číně v relativní výhodě a bude na ní, dokáže-li ji využít k tomu, aby se stala „*dílnou této planety*“ (Jaffrelot, 2006: 2).

Indie na druhou stranu se znepokojením pozoruje čínskou strategii budování tzv. *šňůry perel* v oblasti od Jihočínského moře přes Molucký průliv a Indický oceán k Arabskému moři a Perskému zálivu. Termín šňůra perel v užším smyslu znamená systém opěrných bodů čínského geopolitického vlivu či přímo vojenské přítomnosti v regionu Indického oceánu, kterými si pro sebe Čína snaží pojistit bezpečnost a průchodnost *námořních komunikačních cest* (SLOCS, *Sea lines of communication*) ze zemí Středního východu a Afriky, odkud pochází 70 % čínského dovozu, zejména ropy, jejímž je Čína největším světovým dovozcem. Mezi čínské „perly“ patří v Bangladéši překladiště námořních kontejnerů v přístavu Čittagong, na jihu Srí Lanky za podpory čínské vlády rozšiřovaný přístav Hambantota a v Pákistánu společně budovaný přístav a námořní základna v Gvádaru. Od Myanmaru Čína dlouhodobě pronajímá Kokosové ostrovy otevírající Číně přístup do Indického oceánu, ČLR také pomáhá Myanmaru rozvíjet námořní základny v přístavech Sittwe, Hianggyi, Khaukphyu, Mergui a Zadetkyikyn, zejména budováním radarů a palivových stanic, které mohou asistovat při operacích čínských ponorek v Bengálském zálivu (Singh, 2007: 3). V širším smyslu zahrnuje strategie *šňůry z perel* rozvíjení strategických a diplomatických vazeb se státy okolo námořních komunikačních cest z Perského zálivu do Číny, čili se sousedními státy Indie, z nichž mnohé nemají s Indií právě vřelé vztahy – zejména Pákistán, ale do jisté míry i Myanmar a Bangladéš.

Ačkoliv je úsilí Číny po zajištění bezpečnosti námořních cest legitimní a pochopitelné, Indie vidí v souladu se svou námořní doktrínou z dubna 2004 v regionu Indického oceánu (vymezeném podle doktríny jako moře od Perského zálivu k Molucké úžině) svou „legitimní oblast zájmu“ (Chatterjee, 2007: 73) a zároveň panuje z indické strany obava, že by Čína v případě konfliktu mohla využít své „perly“ k námořní bloádě Indie. Třebaže v rétorice indických vládních představitelů je zdůrazňován prvek rozvoje mírových vztahů a obchodní spolupráce s Čínou, z úvah indických expertů na bezpečnostní strategii z indických vládních i „nezávislých“ think tanků jakož i z indických médií vyplývá, že pro Indy stále představuje Čína a její *šňůra perel* potencionální hrozbu. Jak např. připouští poručík Gurpreet Khurana z indického *Institute for Defence Studies and Analyses*, strategie šňůry perel „*může*

být v Novém Dillí chápána jako krok, který v sobě nese nepřátelský obsah“, a společná námořní cvičení indického a amerického námořnictva konaná každoročně od roku 1992, k nimž se v posledních tří letech přidaly i námořní síly Japonska, Austrálie a Singapuru, „mohou být viděna jako úsilí o zvyšování kapacit našich námořních sil a také jako ‚pojistka‘ proti velkým mocnostem, jejichž zájmy by mohly být v budoucnu v protikladu k našim“ (Khurana, 2007: 2). Vnímání Číny v Indickém oceánu jako potencionální hrozby je, zdá se, poměrně nový fenomén posledních několika let, ještě v říjnu 2002 prof. Mitra z univerzity v Heidelbergu píše, že „podle dnešního indického vnímání jsou jedinou možnou hrozbou stability v Indickém oceánu nestátní aktéři jako piráti, pašeráci drog a pytláci“ (Mitra, 2002: 28).

Pro Spojené státy je oblast Indického oceánu – s hlavními opěrnými body na ostrově Guam u Filipín a na základně Diego Garcia (tj. přímo v Indickém oceánu) – klíčovou oblastí vzhledem k prosazování jejich zájmů v Asii a na Středním východě. Vedle toho je čínská *šňůra perel* potenciální, avšak vzhledem k jedenáctinásobné převaze výtlačku amerického válečného loďstva nad čínským (Pehrson, 2006: 20)³ spíše hypotetickou výzvou jejich dominanci. Ačkoli tedy není Čína v této oblasti pro USA aktuální hrozbou a američtí strategové doporučují do budoucna spíše rozvíjení spolupráce a budování mechanismů vzájemné důvěry mezi USA a Čínou, mají i zde USA podobné zájmy s Indii, totiž vyvažovat potenciální čínskou expanzi na moři. Indie, která v napjaté éře studené války viděla v americké základně na Diego Garcia spíše hrozbu (v průběhu třetí války s Pákistánem v roce 1971 použili Američané svou letadlovou loď v Bengálském zálivu k výstraze Indie a morální podpoře Pákistanu), nyní, poté co se Indie s americkou základnou na Diego Garcia dávno smířila, nachází v námořní síle USA vítaného spojence k balancování čínského vlivu. Od roku 2006 vojenská námořnictva obou zemí spolupracují na základě *Rámcové smlouvy o námořní bezpečnostní spolupráci (Framework for Maritime Security Cooperation)*, jejíž jsou společná cvičení součástí.

Současnou čínskou strategii budování *šňůry perel* v Indickém oceánu lze vzhledem k Indii chápat také jen jako další variaci a pokračování dlouhodobého soupeření Indie s Čínou, kdy Čína od počátku usiluje o to zabránit, aby jí v Indii vyrostl stejně silný konkurent na asijském kontinentu, zatímco Indie se obává čínské expanze a ztráty některých svých území nárokovanych Čínou. V rámci této geopolitické hry Čína stabilně podporuje Pákistán, co

by relativně silný a od svého vzniku vůči Indii nepřátelský stát, zatímco se obě dvě velké mocnosti přetahují o vliv na politiku výrazně menších a slabších sousedů Indie: Myanmaru, Bangladéše, Bhútánu, Nepálu, Srí Lanky a Malediv. Těm nezbývá než balancovat mezi oběma mocnostmi a spoluprací s oběma se pro sebe z jejich soupeření snažit vytěžit maximum. Pro vojenskou juntou v Myanmaru je přirozeně atraktivnějším partnerem Čína se svou lhostejností k demokratickým hodnotám a právem veta v RB OSN. Čínský vliv narůstá i v Bangladéši, kde nevraživost k Indii ze strany některých politických elit (především radikálních muslimů) stejně jako nedořešené otázky hranic, uprchlíků a nevyslyšených požadavků Bangladéše na bezcelní přístup na indický trh brání prohlubování spolupráce s Indií, a v němž v roce 2006 Indie poprvé ztratila pozici největšího obchodního partnera ve prospěch Číny. Bhútán a Nepál zůstávají tradičně bližší Indii, což ovšem nebrání Nepálu přes indickou nevoli vážně uvažovat o čínské nabídce na prodloužení železnice z Tibetu do Nepálu. Srí Lanka usiluje o stejnou vzdálenost k oběma mocnostem, když spolupracuje s Čínou na budování přístavu ve městě Hambantota, zatímco Indie staví na Srí Lance radary a školí personál na jejich obsluhu. Vztah Indie ke každému z jejích menších sousedů je podmínován komplexním a specifickým souhrnem faktorů, jejichž detailní analýza by byla nad rámec tohoto textu. Žádnou z těchto zemí, včetně Myanmaru přes jeho pročínskou orientaci, však nelze v současné době považovat za vysloveně nepřátelsky zaměřenou vůči Indii. O tom svědčí např. nárůst vzájemného obchodu mezi Indií a Myanmarem z 12,4 mil. USD v letech 1981–1982 na 569 mil. USD v 2004–2005 (Singh, 2007: 3) a řada společných realizovaných či zamýšlených projektů včetně plynovodu z Myanmaru do Indie. Nicméně některé výše zmíněné aktivity Číny v těchto zemích jsou v Indii vnímány jako potencionální bezpečnostní rizika, s nimiž je třeba počítat.

O vztazích Indie a Číny rovněž nelze v žádném případě hovořit pouze jako o soupeření, ale spíše jako o pragmatické směsi soupeření a spolupráce. Indie a Čína jako dvě největší rozvojové země sdílejí řadu společných či podobných zájmů, při jejichž sledování mohou spolupracovat. Obě vyjadřují výhrady k současnému uspořádání Světové obchodní organizace (WTO), obě musejí čelit islamistickému terorismu a separatismu, rostoucí energetické nejistotě a rozevírajícím nůžkám mezi nabídkou a poptávkou po elektrické energii. Společné zájmy dávají prostor k vzájemně výhodné spolupráci v mnoha sférách, z nichž určitě nejvýznamnější je vzájemný obchod. Ten začal na ex-

trémně nízké úrovni, dosáhl 18 mld. USD v roce 2005 a pokračuje v růstu vysokou rychlostí. Ještě v roce 1999 byl vzájemný objem obchodní výměny nižší než 2 mld. USD, nyní je „Indie třetím největším obchodním partnerem Číny“ (Yang, 2007: 20), během roku 2010 se nárůst obchodní výměny pohyboval již okolo 40 mld. USD.⁴ Obě země spolupracují v rámci řady mezinárodních organizací, jejímiž jsou obě členy. Jde zejména o EAS (*East Asian Summit*) a SCO (*Shanghai Cooperation Organization*), jejímž je Čína zakládajícím členem a v němž je Indie pozorovatelem. Vojenská a bezpečnostní spolupráce je pochopitelně limitovaná rozdílnými geopolitickými zájmy, nicméně i zde existují společné zájmy v podobě hrozby „teroristů, fundamentalistů a separatistů“, na kteréžto téma v minulosti proběhla společná námořní i vojenská cvičení obou armád (Singh, 2007). Nemałym přínosem těchto cvičení může být i vzájemné poznání praktických postupů obou armád, což může napomoci zabránit zbytečným konfliktům pramenícím z nedorozumění na sporných hraničních územích.

Dá se očekávat, že vztahy Indie s Čínou budou i do budoucna napjaté a dost možná, že tlaky na obou stranách budou soupeřením o příliv přímých zahraničních investic a ekonomickou převahu v průmyslové výrobě stejně jako o přístup ke zdrojům energie dále narůstat. Na druhou stranu obě země mají ke svému růstu zapotřebí stabilní a bezpečné prostředí, deklarují odhodlání k mírovému rozvoji a spolupráci, a také zkušenosti z posledních desítek let je učí, že lze spolu soupeřit a mít se na pozoru jeden před druhým, avšak přitom udržovat mírové vztahy a spolupracovat k prospěchu obou zemí.

Vedle Číny je pro bezpečnost Indie tradičně největší hrozbou Pákistán. Nic nenavědčuje tomu, že by se v dohledné době podařilo oběma zemím najít kompromis ohledně statutu sporných území v Kašmíru. Kromě prestiže jde i o to, kdo bude kontrolovat území, kde pramení řeky, na nichž je závislé zemědělství v indické i pákistánské části Pandžábu (o tom podrobněji: Mirza, 2008). Třebaže indická armáda má výhodu početní převahy oproti pákistánské, složitý geografický terén neumožňuje v západní části hranice tuto početní převahu efektivně využít (Dormandy, 2008: 1–3). Navíc Pákistán se nevzdal na rozdíl od Indie možnosti použít jaderné zbraně jako první, pokud budou ohroženy jeho „vitální zájmy“. Kontrola pramenišť řek, na nichž je závislé pákistánské zemědělství, je zcela určitě pro Pákistán prvořadým vitálním zájmem.

Částečné zlepšení vztahů Indie a Pákistánu v posledních letech je pozitivním vedlejším efektem války USA proti terorismu, jejichž jsou jak Indie, tak Pákistán spojenci. Přestože USA dlouhodobě přesvědčují Pákistán, aby přestal podporovat teroristy bojující proti Indii, podezřívá indická vláda pákistánskou armádu, že stála za bombovým útokem proti indické ambasádě v Kábulu 7. 7. 2008. Na prvním setkání indického premiéra Singha s pákistánským prezidentem Zardárim 25. 9. 2008 potvrdil pákistánský prezident závazek Mušarafovy vlády z ledna 2004 zakročit proti teroristickým útokům proti Indii podnikaným z pákistánského území. Je ovšem otázkou, nakolik má současná vláda Pákistánu situaci v zemi a všechny mocenské složky pod kontrolou. Viditelným výsledkem mírového procesu mezi oběma zeměmi bylo 21. 10. 2008 otevření hraničních přechodů pro příhraniční obchod přes Linii kontroly (*Line of Control*), tvořící faktickou, nicméně žádnou ze stran neuznanou hranici mezi oběma státy.⁵

Přes deklarovanou dobrou vůli Pákistánu a Indie dále pokračovat v mírovém procesu, je třeba zejména s ohledem na nestabilitu vlády v Pákistánu považovat situaci v Kašmíru za velké bezpečnostní riziko, které může kdykoliv v budoucnu zapříčinit ozbrojený konflikt mezi oběma státy. Pro indickou armádu stále představuje Pákistán prvořadého potencionálního agresora.

Indie usiluje o zmírňování konfliktů, jež zmitají jejími bližšími či vzdálenějšími sousedy, zejména Srí Lanku, Nepál a také Afghánistán a jež svými důsledky představují bezpečnostní hrozby i pro Indii (terorismus, extremismus, pašování zbraní a drog). Po fiasku indických mírových sil na Srí Lance, které v důsledku vedlo až k atentátu na Rádžíva Gándhího, se však Indie vyhýbá jednostranně vojensky zasahovat do záležitostí svých sousedů a upřednostňuje jiné formy angažmá než přímou vojenskou intervenci. Vyplývá to z obavy, aby Indie nebyla ostatními státy v regionu vnímána jako bezohledná mocnost šikanující slabší státy. Afghánistánu poskytla pomoc ve výši 750 mil. USD na podporu infrastruktury, v Nepálu hrála klíčovou roli v přesvědčení krále Gjánendry, aby po protestech obyvatelstva pokojně odstoupil, a plánuje podpořit mladou nepálskou demokracii společnými projekty pro využívání vodních zdrojů. Srí Lanku podporuje dodáváním technologií a školením expertů a policistů pro boj s tamilskými separatisty. Všechny tyto aktivity významně zvedají prestiž Indie v očích jejích sousedů a pomáhají budovat její „měkké“ mocenské kapacity *soft power*.

Kromě vnějších, konvenčních bezpečnostních hrozeb, jimiž jsou pro Indii první řadě Pákistán a Čína, se Indie tradičně potýká s řadou vnitřních bezpečnostních hrozeb, zejména teroristických a separatistických hnutí ohrožujících integritu Indie. Kromě již zmíněné aktivity islamistických teroristů v Kašmíru se separatismus v současné době týká ve větší či menší míře zejména států v severovýchodní Indii, tzv. sedmi sester (Arunáčalpraděš, Asám, Manípur, Měghaláj, Mizóram, Nágaland a Tripura). Strategií indických vlád od poloviny 70. let byla politika částečných ústupků hlavním etnikům rozčleněním teritoria podle národnostního klíče, úsilí o dohodu s představiteli místních politických hnutí a jejich přesvědčování, aby se zřekli separatistických požadavků za investice indické vlády do tohoto zaostalého regionu. Zároveň byly v oblastech nepokojů rozmístěny jednotky armády vybavené zvláštními pravomocemi. Někteří představitelé separatistických hnutí sice přistoupili na dohodu s federální mocí, vzdali se separatismu a zapojili se do běžné politiky (v Manípuru, Měghaláji, Mizóramu a Arunáčalpraděši), další organizace však stále pokračují v boji, především v Assámu. Volby ve státech severovýchodní Indie obvykle probíhají pod silnou vojenskou ostrahou za neustálé hrozby teroristických útoků a období demokraticky zvolených vlád pravidelně střídají období výjimečných stavů a přímé vlády z Nového Dillí. Vysoká vojenská přítomnost a zvláštní pravomoci indické armády v oblasti vedou často k incidentům zneužívání moci proti civilnímu obyvatelstvu, což následně prohlubuje averzi vůči vojenské přítomnosti „cizích“ indických vojáků a podporu separatistům. Migrace obyvatelstva ze států severovýchodní Indie za bezpečím a prací do vnitrozemí zejména do západního Bengálska vyvolává sociální napětí v těchto oblastech. V neposlední řadě je masivní dislokace armády v oblasti východní Indie k potlačení interních hrozeb velmi nákladná a omezuje akceschopnost indické armády v případě vojenského konfliktu s vnějším nepřítelem.⁶

Vysoce relevantním tématem je také otázka surovinové a energetické bezpečnosti Indie. Spotřeba ropy se v Indii od roku 1989 více než ztrojnásobila. Indie je přitom z domácích zásob schopna pokrýt jen okolo 25 % spotřeby ropy a je tedy závislá na jejím dovozu, v současné době především tankery. Nutnost zajišťovat bezpečný transport surovin, zejména ropy, po moři kvůli pirátství rizikovou oblastí Bengálského zálivu a Moluckého průlivu, je i jedním ze tří hlavních důvodů (společně se zadržováním čínské expanze do regionu a přáním posílit indickou jadernou obranu o nukleární ponorky) pro

rozsáhlé investice Indie do námořnictva v posledních letech.⁷ V budoucnu chce Indie pokrývat větší část své spotřeby fosilních energií dodávkami zemního plynu z nových plynovodů, o jejichž stavbě jedná. První variantou je prodloužení plynovodu vedoucího z Íránu do Pákistánu až do Indie, alternativním řešením je stavba plynovodu z Myanmaru přes Bangladéš. Nevýhodou prvního řešení, kromě toho, že vadí Spojeným státům snažícím se o izolaci Íránu, je zejména skutečnost, že by dala možnost Pákistánu vydírat Indii přerušením dodávek íránského plynu. Jednání o podmínkách tranzitu plynu přes Bangladéš nejsou jednoduchá a Bangladéš se snaží maximálně svou pozici tranzitní země využít k požadavkům na Indii (bezcelní přístup na indický trh, vyřešení sporů o hranice ve prospěch Bangladéše a příslib zajištění dodávek elektrické energie z Nepálu).

Kromě transportu fosilních energií se Indie více než jiných zemí dotýká i fluktuace a periodické nárůsty cen ropy. Stále silněji se proto ozývají hlasy, že by se indické firmy měly mnohem aktivněji zapojit do soutěže o těžbu ropy z nových ložisek ve střední Asii, zejména v Turkmenistánu, Kazachstánu a Uzbekistánu, a zabránit, aby se Indie neocitla v situaci, kdy jí bude cena ropy diktována kartelem jiných států. Zároveň se chce Indie chránit proti cenovým šokům způsobeným cenou ropy prosazením mechanismu kontroly této ceny dohodou mezi zeměmi dovážejícími a vyvážejícími ropu stanovením cenového rozpětí, mimo nějž by se cena ropy nemohla pohybovat.⁸

Co pohání indickou zahraniční politiku dnes?

Je nepochybné, že Indie se v posledních dvaceti letech pomalu stává celosvětovou mocností podle „tvrdých“ i „měkkých“¹⁰ kritérií moci. Vojenské kapacity Indie a snaha dosáhnout velmocenského statutu přitom byly budovány zejména kvůli obavám z Číny, která traumatizovala Indii a Nehrua na sklonku roku 1962 potupnou porážkou, při níž indická armáda nebyla schopna zabránit čínským vojskům napochodovat hluboko do indického vnitrozemí. Zatímco v éře studené války byla Indie vůči Číně chráněna spojenectvím se SSSR, po jeho kolapsu jí takřka nezbylo nic jiného než se sama stát silnou mocností.

Rostoucí síla Indie však vyvolává otázky ohledně prosazování jakých cílů a jakého světového řádu, jež by chtěla pro svůj vliv využít. Indické vlády

prohlašují své odhodlání prosazovat multilateralitu v mezinárodních vztazích a usilovat o multipolární uspořádání světa. Tato prohlášení nacházejí pozitivní ohlas v EU, která rovněž usiluje o multilateralistická řešení a vidí v Indii svého přirozeného spojence (o tom podrobněji: Wagner, 2008). Bývá zdůrazňována i podobnost ve vnitřním uspořádání Indické unie a Evropské unie a oddanost stejným demokratickým hodnotám. „*Demokratické, pluralitní, obě v sobě obsahující protikladné zájmy a identity a obě v zásadě nezávislé, tyto dvě entity (EU a Indie) sdílejí mnoho společných východisek, na nichž mohou stavět*“ (Mitra, 2006: 17). Pro Indii je zároveň EU jejím největším obchodním partnerem.

Na druhou stranu je koordinace postojů EU a Indie v zahraničněpolitických otázkách spíše přáním než skutečností. Indie klade daleko větší význam prohlubování spolupráce a porozumění s velkými zeměmi EU, zejména s Velkou Británií, Německem, Francií a Itálií, než s Bruselem a EU jako celkem, kterou na rozdíl od USA a Číny nechápe jako významnou mezinárodní mocnost. EU není pro dnešní Indii, dívající se na svět optikou realismu, skutečně významným aktérem mezinárodní politiky především proto, že nedisponuje žádnou přesvědčivou vojenskou silou a často ani jednotným stanoviskem k mezinárodním otázkám.

V současnosti Indie spíše než jako země prosazující multilateralitu v mezinárodních vztazích většinou jedná jako naprosto loajální spojenec USA. Francouzský politolog Christophe Jaffrelot tvrdí, že prohlášení Nového Dillí o multilateralitě a potřebě multipolárního světa jsou plně falešných póz a předstírání (Jaffrelot, 2004: 5). Ve skutečnosti se zahraniční politika Indie řídí pragmatickým úsudkem, kde multilpolarita je jen vzdáleným cílem a ideálem, zatímco podpora USA nese okamžité výsledky, jako např. již zmíněnou dohodu o dodávání duálních technologií Spojenými státy. Idealismus v zahraniční politice stojící za Nehruovou myšlenkou *Hnutí nezúčastněných* vystřídal pragmatismus současné politické garnitury. Manmóhan Singh tento postoj explicitně vyjádřil slovy: „*Je třeba postavit se k realitě čelem. Mezinárodní vztahy jsou mocenskou záležitostí a mocnosti nemají stejnou váhu. Z reality nelze uniknout. Mezinárodní kontext je třeba co nejlépe využít k našim zájmům. Je nezbytné více se přiblížit ke Spojeným státům. Spojené státy hrají vůdčí roli ve světové ekonomice a mezinárodní politice. Tento fakt nemůžeme ignorovat.*“¹¹

Indie také chápe multilateralitu jinak než EU. Nikoliv jako posilování pravomocí mezinárodních organizací a hledání řešení konfliktů na půdě těchto organizací, ale jako klasickou rovnováhu sil, kde posílení vlastní moci je cílem samo o sobě. K mezinárodním organizacím má zakořeněnou nedůvěru a tradici odmítání se podrobit jejich rozhodnutím. Stálé křeslo v Radě bezpečnosti OSN pro Indii by tak mělo mimo jiné v Indii pozitivní dopad v tom smyslu, že by z pohledu Indů zvýšilo vážnost této organizace.

Závěr

Cílem kapitoly bylo na několika stránkách vystihnout hlavní rysy vývoje Indie zvláště k tomu, že se o ní dnes hovoří jako o nastupující mocnosti, a charakterizovat její současnou strategickou pozici v Asii a ve světě. Při takové snaze vždy hrozí velké zjednodušení, čehož jsem si vědom a zcela jistě zde byla opominuta řada důležitých faktorů. Z opomenutých témat lze zmínit dopad náboženských konfliktů, zejména militantních forem islámu ve světě na situaci v Indii a *vice versa*, vztahy Indie se zeměmi ASEAN, integrační snahy Indie v rámci SAARC a SAFTA, dopady vlastnictví jaderné zbraně Indií na neproliferační režim jaderných mocností a jistě by se našla řada dalších opominutých, přitom však důležitých témat spoluurčujících postavení Indie v současném systému mezinárodních vztahů.

V tradici realistické teorie mezinárodních vztahů jsou v tomto článku za hlavní determinanty současné strategické situace Indie na mezinárodní scéně označováni státní aktéři. Za klíčové pro Indii jsou považovány zejména vztahy s Čínou, Pákistánem a Spojenými státy. Obavy z pákistánských jaderných zbraní dodaných Čínou stály za rozhodnutím Indie na konci 80. let sama získat jaderné zbraně a jejich testováním v roce 1998 se Indie vystavila riziku mezinárodních sankcí. Následná válka s Pákistánem a jednání zprostředkovaná USA, během nichž se Indie projevila jako zodpovědná jaderná mocnost, otevřela novou kapitolu sblížování ve vztazích Indie a USA. Toto sblížování bylo dále podpořeno připojením se Indie ke koalici států ve válce proti teroru a vedlo k současné pozici Indie jako strategického partnera USA. Strategické partnerství Indie s USA má jednak pozitivní dopad na vztahy s Pákistánem, který je rovněž spojencem USA, jednak Indii pomáhá podpora USA v regionu Indického oceánu balancovat vliv Číny, která si v této oblasti buduje sys-

tém opěrných bodů, tzv. *šňůru perel*. Přesto zůstává i nadále Pákistán hlavním bezpečnostním rizikem pro Indii, a to především kvůli jeho vnitřní nestabilitě a přetrvávající patové situaci ve sporu o Kašmír. Vztahy Indie s Čínou charakterizuje sice na jedné straně rozsáhlá obchodní výměna a spolupráce, na druhé straně nedůvěra a snaha pojistit se proti případným nepřátelským úmyslům z druhé strany. Obě dvě mocnosti si v tomto úsilí snaží naklonit menší země sousedící s Indií, vliv na jejich zahraniční orientaci jsou tradičním kolbištěm soupeření Indie s Čínou.

Separatismus v severovýchodních oblastech a aktivita mnoha povstaleckých či teroristických hnutí (jako např. Naxalitě) představují pro Indii dlouhodobá bezpečnostní rizika, které ačkoli neohrožují přímo životní zájmy či existenci státu, vyžadují vynakládání značných finančních a vojenských prostředků, v důsledku tak oslabující akceschopnost indické armády. Kombinace represe a částečných ústupků se zdá být alespoň na severovýchodě Indie vhodnou strategií, od žádné strategie však nelze očekávat okamžité výsledky.

Závislost na dodávkách energií, zejména ropy a plynu, ze zahraničí představuje další významné bezpečnostní riziko pro Indii. Do budoucna lze v tomto ohledu předpokládat větší úsilí Indie zajistit si podíl na těžbě v zemích Střední Asie, prosazování mezinárodní regulace cen ropy, snahu diverzifikovat dodávky energií z různých zdrojů a posilovat své vojenské kapacity v Indickém oceánu okolo strategických námořních cest.

Celkově lze říci, že z pohledu USA a Evropy Indie do budoucna nepředstavuje bezpečnostní hrozbu, naopak silná Indie může svou dominanci v regionu pomoci eliminovat bezpečnostní hrozby, které vyplývají z nestability okolních států. Svým sousedům může Indie poskytnout *know how* praxe demokratické vlády, s níž má šedesátiletou zkušenost, což také činí v Afghánistánu a Nepálu. Na druhou stranu Indie „nevyváží demokracii“ po vzoru Spojených států a pragmaticky spolupracuje se všemi zeměmi tam, kde může mít ze spolupráce prospěch. To se týká např. spolupráce s Íránem a plánů na vybudování plynovodu z Íránu přes Pákistán do Indie. Zahraniční politika současné Indie se řídí pragmatickým prosazováním vlastních zájmů a je vedena úsilím po maximalizaci vlastního mocenského statutu. Toto úsilí vyplývá ze snahy zabezpečit se proti Číně, a zájmy Indie tak nejsou v protikladu se zájmy Evropy. EU by měla usilovat o těsnější spojení s Indií, k čemuž je zapotřebí, aby byla v Indii brána vážně nejen jako ekonomická velmoc, ale i jako významný hráč v mezinárodní politice.

Poznámky

- ¹ Rozhovor korespondenta televize CBS Charlieho Rose s předsedou indické vlády Manmóhanem Singhem v pořadu *60 minutes II* v přepisu dostupném on-line: pmindia.nic.in/charlie_rose.htm.
- ² NPT (*Nuclear Non-proliferation Treaty*) a CTBT (*Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty*).
- ³ Námořní síly USA disponují kapacitou kombinovaného výtlačku 2,86 mil. tun, zatímco čínské jen 263 tisíc tun.
- ⁴ Singh, V. P.: *PM's Address at the India-China Economic, Trade and Investment Summit*. On-line: pmindia.nic.in/visits/content.asp?id=185.
- ⁵ Manmohan, Zardari vow to stamp out terrorism. *Indian Express*, 25. 9. 2008, s. 1.
- ⁶ Na rok 2009 se počítalo s 90 mld. rupií pro jednotky zodpovědné za udržování pořádku v oblasti, což odpovídá zhruba 8,5 % celkových vojenských výdajů Indie na tento rok. Praful, Bidwai (2007): *Military overdrive*. *Frontline* 25. On-line: www.flonnet.com/fl2507/stories/20080411250710000.htm.
- ⁷ Významnými investicemi byl především nákup šesti francouzských ponorek *Scorpènes* a ruské letadlové lodi.
- ⁸ Aneja, Atul (2008): India seeks price band to regulate oil prices. *The Hindu*, 23. 4. 2008. On-line: www.thehindu.com/2008/06/23/stories/2008062356350100.htm.
- ⁹ Podle parity kupní síly byla v roce 2007 Indie s 2,989 biliony USD a 4,6 % na čtvrtém místě (v podílu na světovém HDP za USA, Čínou a Japonskem) a zároveň je jedinou velkou zemí světa, v níž se bude v nadcházejících dvaceti letech zvyšovat počet ekonomicky aktivního obyvatelstva. Disponuje druhou nejpočetnější, postupně se modernizující armádou světa (1 350 000 mužů), zhruba stovkou jaderných hlavíc a raketami Prthvi, Agni 2 a Agni 3, z nichž poslední má dosah 3000 km. Data uvedena podle *CIA World Factbook*; IMF, *World Economic Outlook*, duben 2008; Jaffrelot, Christophe (2004): *India: Power, to what end?*.
- ¹⁰ Indie byla od počátku vzhledem ke své velikosti i významné roli v Hnutí nezúčastněných považována za jakousi mluvčí rozvojových zemí.
- ¹¹ *The Hindu*, 8. 11. 2004, převzato z Jaffrelot, Christophe (2004): *India: Power, to what end?* s. 5.

Čínská politika energetické bezpečnosti: Hrozba nebo příležitost?

Ivana Karásková

Úvod

Rychlé tempo čínského růstu a s ním související zvyšování mocenského potenciálu je jedním z klíčových procesů, které poznamenají vývoj mezinárodního systému v nejbližších desetiletích. „*Co Číňané jedí, jak moc (a jestli) jezdí, kde a jak chtějí žít, pracovat a bavit se: to vše bude mít obrovský dopad na dostupnost a cenu energie, teplotu planety a blahobyt lidstva,*“ napsal v časopisu *Newsweek* ředitel Council on Foreign Relations Richard N. Haass (Haass, 2008) a jen těžko jej lze obvinít z přehánění. Je totiž zřejmé, že na Dálném východě roste aktér, který bude jedním z rozhodujících mocenských hráčů 21. století. Z hlediska teorie mezinárodních vztahů se dnes nacházíme v unikátní historické situaci, která je srovnatelná např. s rekonfigurací evropské politiky po sjednocení Německa, nebo s postupným etablováním USA jako mezinárodní supervelmoci. Je proto legitimní se ptát, zda mocenský vzestup Číny povede ke krizi podobné první světové válce, nebo proběhne relativně poklidným způsobem jako vystřídání Velké Británie Spojenými státy na postu „vládce“ světových moří.

Již v roce 1997 uveřejnili američtí novináři Richard Bernstein a Ross Munro v časopise *Foreign Affairs* článek s názvem *The Coming Conflict with America* a zahájili tím debatu o roli, jakou bude hrát Čína v 21. století. V kontrastu k pozitivnímu vnímání otevírání se Číny a ekonomických reforem zahájených na konci 70. let autoři upozornili na vzrůstající *hard power* Čínské lidové republiky a na dopady, jaké může mít mocenský růst Číny na americké zájmy v Asii. Podle jejich hlavního argumentu, který se později stal základem tzv. teorie čínské hrozby (*China threat theory*), bude Čína – pohá-

něna nacionalismem, snahou odčinit křivdy, kterých se na ní dopustily velmoci v minulosti, a touhou po moci – usilovat o roli hegemonu v Asii (Berstein–Munro, 1997). Toto úsilí podle nich nevyhnutelně povede ke konfliktu se současnou supervelmocí, Spojenými státy americkými.

Opačný přístup ke konceptualizaci čínské role volí tzv. *teorie mírového růstu* (*che-pching t'ue-čchi*), jejímž autorem je čínský intelektuál blízký současnému prezidentovi Chu Tin-tchaovi (Hu Jintao) Čeng Pi-t'ien (Zheng Bijian). Podle něj není v zájmu Číny usilovat o hegemonické postavení v současném systému mezinárodních vztahů. Čína bude muset v nadcházejících dekádách zvládnout řadu domácích problémů spojených s devastací životního prostředí, nedostatkem nerostných surovin a snahou o zajištění ekonomického blahobytu pro všechny vrstvy obyvatelstva (Zheng, 2005). Pro čínské vedení, jež spojilo legitimitu vlády jedné strany s ekonomickým růstem země, by nebylo narušení současného mezinárodního řádu, který umožňuje čínské výrobě přístup na trhy a zajišťuje stabilní mezinárodní prostředí, výhodné.

Ani jeden z uvedených přístupů jasně nedefinuje své teoretické ukotvení nebo metodologické postupy, které by umožnily jednoznačně empiricky ověřit relevanci jejich tvrzení. Lze je ale bez větších nesnází ztotožnit s realistickým, resp. liberálně-idealistickým pohledem na mezinárodní vztahy. Vezmeme-li v úvahu východiska realistické (a neorealistické) teorie (Morgenthau, 1948; Waltz, 1979; Mearsheimer, 1990; Legro–Moravcsik, 1999), budeme se na postavení Číny v mezinárodních vztazích v prvé řadě dívat optikou velmocenského soupeření. Čína se bude jevit jako racionálně kalkulující aktér s jednotným vedením, který je motivován primárně bezpečnostními ohledy, jímž jsou podřízeny ekonomické cíle. Vzhledem k rostoucí moci Číny povede tato logika v podstatě nevyhnutelně ke konfliktu s dalšími aktéry, včetně USA. Naproti tomu liberálně-idealistický pohled akcentuje v mezinárodních vztazích vzájemnou závislost aktérů a jejich pluralitu nejen v mezinárodním prostředí, ale také uvnitř státu. To zpochybňuje realistickou představu „*grand strategy*“ a jednotného mocenského plánu, který celý stát sleduje. Bezpečnost a ekonomika nejsou navzájem hierarchizovány, ale je zřejmé, že ekonomika a jejím prostřednictvím utvářená komplexní vzájemná závislost má potenciál pozitivně ovlivnit bezpečnostní situaci (Keohane–Nye, 1977).

Otázka dopadů mocenského vzestupu Číny je samozřejmě natolik obecná, že ji lze efektivně zkoumat lépe na újeji vymezené výšečí mezinárodních

vztahů. Aby takové zkoumání nebylo implicitně zaujaté, je třeba zvolit oblast, kde vysvětlovací potenciál realistického a liberálně-idealistického přístupu není předem zjevný. Z tohoto hlediska se jako ideální jeví problematika energetické politiky. Jde o sféru, jež je sice neodmyslitelně svázána s ekonomickou spoluprací, což favorizuje neo/liberální vysvětlení, nicméně v některých svých aspektech, jako je čerpání neobnovitelných zdrojů, vede k situacím, jež – alespoň na první pohled – odpovídají realistické představě relativních zisků a ztrát v podmínkách *scarcity*. Zkoumat relevanci teoretických vysvětlení čínského vzestupu právě na příkladu energetické politiky, konkrétně na politice zajištění vnějších energetických zdrojů, se proto jeví jako obzvláště přínosné.

Čínskou zahraniční politikou vedoucí k zajištění energetických zdrojů se zabývá řada autorů (viz např. Kreft, 2006; Zweig–Bi, 2005, obecně k čínské energetické diplomacii; Downs, 2000, 4. kapitola, k dopadům čínských aktivit vedoucích k zajištění energetické bezpečnosti; Downs, 2004, k čínské vnitřní debatě o zajištění energetických zdrojů), jejich přístup však neusiluje o hlubší vysvětlení praktických aspektů energetické politiky pomocí teorií mezinárodních vztahů. Určitou výjimku představuje práce Øysteina Tunsjø, která opouští rovinu makroteorií neorealistického a neoliberalního paradigmatu a zavádí do debaty o čínské energetické bezpečnosti koncept *hedging* a teorii *risk management*. Tunsjø nejprve rozděluje pohled čínského vedení k zajištění energetické bezpečnosti na přístup strategický (*strategic approach*) nebo také nacionalistický či merkantilistický, který argumentuje z neorealistických pozic, a přístup orientující se na trhy (*market approach*), jehož kořeny lze hledat v neoliberalismu (Tunsjø, 2008). Strategický přístup vede k zajištění dodávek zejména ropy a zemního plynu ze zahraničí pomocí řady diplomatických nástrojů k udržování vzájemně výhodných vztahů s producenty zeměmi (poskytnutí zahraniční pomoci, podpora zájmů v mezinárodních organizacích, příliv investic apod.). Tržní přístup naopak počítá s ekonomickými nástroji k zajištění energetické bezpečnosti, např. prostřednictvím liberalizace domácího i mezinárodního trhu s energiemi nebo vytvářením strategických ropných zásob. Tunsjø tvrdí, že čínské vedení ve snaze minimalizovat riziko chybného rozhodnutí uplatňuje současně oba přístupy k zajištění energetických zdrojů. Tento schizofrenní postoj má být způsoben nejistotou čínského vedení a nepřehledným bezpečnostním prostředím, ve kterém se Čína ocitla po konci studené války.

Přístup, který Tunsjø zvolil, je pro studium čínské energetické politiky bezesporu podnětný, na druhou stranu až příliš ztotožňuje teoretické přístupy s konkrétní „ideologií“ čínského vedení. Zde je nutno připomenout, že ani jeden z výše zmíněných pozitivistických přístupů nepovažuje za podstatné smýšlení aktérů, naopak pracuje přednostně s kauzální logikou odvozenou z empirického výzkumu materiálních faktorů (jako je vojenská síla, území, ekonomické zdroje atd.). V souladu s tímto předpokladem se v následující stati budu snažit odpovědět na otázku, do jaké míry je relevantní realistické, resp. liberálně-idealistické hledisko pro vysvětlení chování Čínské lidové republiky vedoucího k zajištění energetické bezpečnosti. Energetickou bezpečností budu pro potřeby svého příspěvku chápat „*dostupnost energie za jakýchkoli podmínek, v různých formách, o dostatečném objemu a za dostupnou cenu*“ (Andrews-Speed–Liao–Dannreuther, 2002: 13). Zaměřím se především na neobnovitelné zdroje energie, konkrétně na ropu, kde zajištění dodávek vzbuzuje nejvíce obav u čínského vedení a nese s sebou vysoký potenciál konfliktního chování. Stať se bude týkat pouze mezinárodněpolitických implikací čínského chování k zajištění energetické bezpečnosti. Otázky zabezpečení dodávek až ke spotřebitelům prostřednictvím takových nástrojů, jakými jsou zvyšování efektivity při těžbě a zpracování ropy, způsob stanovení cen na domácím trhu nebo zajištění ochrany ropovodů a rafinérií před např. teroristickými útoky, tedy nebudou brány v potaz.

Čínskou politiku zajištění energetické bezpečnosti budu analyzovat na třech úrovních. Nejprve se zaměřím na čínskou vnitřní politiku a rozhodovací procesy, v nichž vzniká čínské energetické politika. Konkrétně se budu snažit odpovědět na otázku, zda je tzv. *going-out strategy* koordinovanou politikou Pekingu k ovládnutí světových ropných zásob, nebo ji lze interpretovat jako snahu čínských ropných společností o maximalizaci zisku. Následně se budu věnovat ekonomickému aspektu obchodu s ropou a otázce, zda chování čínských společností v ropných státech představuje spíše hrozbu a zvyšuje riziko konfliktu o zdroje, nebo naopak vstup Číny na mezinárodní trhy s energiemi a její závislost na stabilních dodávkách podporují v rámci tohoto systému kooperativní jednání. Posledním hlediskem, kterým se budu zabývat, je bezpečnostně-strategický aspekt, kde se zaměřím na čínské vztahy s problematickými státy a na aktivity Čínské lidové republiky související se zabezpečením klíčových námořních cest.

Ve své analýze vycházím z hypotézy, že realistická teorie je pro vysvětlení vhodnější, zejména proto, že ropa se stále více stává statkem s omezenou dostupností, což posiluje logiku hry s nulovým součtem. Každá z následujících subkapitol proto ve své první části prozkoumá faktory svědčící pro tuto interpretaci čínské politiky energetické bezpečnosti. Ve druhé části potom provedu revizi tohoto pohledu s využitím argumentů podporujících liberalistické hledisko, jež zdůrazňuje pozitivní aspekty vyplývající z komplexní vzájemné závislosti. Tento pohled prakticky ve všech subkapitolách kombinuje dvě roviny analýzy: analýzu zahraniční politiky (konkrétně čínské politiky zajištění vnější energetické bezpečnosti) a analýzu dopadů této politiky na mezinárodní systém, zejména na vztahy s USA. Rovina analýzy zahraniční politiky je dominantní v první a druhé části práce, zatímco část třetí se zabývá primárně úrovní systémovou; závěrečná kapitola zahrnuje oba přístupy.

Čínská *grand strategy*...

Od založení Čínské lidové republiky sledovalo komunistické vedení cíl obnovení primátu země v Asii (Robinson, 1997: 556). Po skončení války v Koreji, kdy se poprvé projevil rozdílný představy sovětského a čínského vedení o světové politice, začala Čína stále více usilovat o vlastní směr své zahraniční politiky. Zprvu se tak dělo prostřednictvím hnutí nezúčastněných států, později také v rámci triangulární diplomacie, která otevřela prostor pro zaujetí významnější role ve světě, jemuž nicméně stále dominovalo soupeření Sovětského svazu a Spojených států amerických. Konec studené války a rozpad Sovětského svazu znamenal zmizení vážné hrozby nejen pro USA, ale také pro Čínu. Ta mohla v nově se utvářejícím systému s dominantní rolí USA začít sklízet ovoce svých ekonomických reforem, usilovat o získání pozice nejvýznamnějšího hráče v Asii a o posílení svého postavení v globálním měřítku.

Lze říci, že vnímaný úspěch domácích reforem také posílil zájem Číny na zabezpečení stabilního prostředí a zajištění dobrých vztahů se sousedními státy, které by Číně umožnily pokračovat v nastoupeném ekonomickém rozvoji. Nešlo pouze o tradiční zájem na zajištění vojenské bezpečnosti a nezávislosti země, ale i o obavy o ekonomické postavení země v novém systému mezinárodních vztahů. Pokračující ekonomický růst země se navíc

stal prvkem, o který opřela vládnoucí strana svou legitimitu. Spolu s proměnou postavení Číny v regionálním kontextu se změnil i postoj čínského vedení vůči Spojeným státům: Čína začala vnímat USA „*nejen jako globálního hegemonu, jenž musí být zadržován*“, ale i jako aktéra, který „*představuje i hrozbu stabilitě a postavení Číny jako takové*“ (Andrews-Speed–Vinogradov, 2000: 378).

Zajištění energetické bezpečnosti nebylo původně chápáno čínským vedením jako strategické téma. A to i přesto, že od vzniku Čínské lidové republiky považovalo centrální vedení zabezpečení dodávek energie za problematické a energetika byla jedním z prvních odvětví, kterého se dotkly reformy konce 70. let, jež umožnily vstup zahraničního kapitálu (Xu, 2007: 52). Ke změně politiky došlo v roce 1993, kdy se Čína stala čistým dovozcem ropy, a zajištění dostatečných dodávek ropy začalo být součástí vládního bezpečnostního paradigmatu.

Pokud jde o obecnou strategii zajištění energetické bezpečnosti, soustředila se Čína v prvních dvou dekadách reform na přilákání zahraničních investic do energetického sektoru. Proces probíhal živelně, bez pevně stanoveného plánu. Nicméně v letech 2001–2007 vypracovaly různé instituce zabývající se čínskou energetikou obecné energetické strategie (blíže např.: Xu, 2007: 55–56; *White Paper on Energy*, 2007), jejichž nejdůležitější myšlenky lze shrnout do následujících bodů: zvýšit účinnost spotřeby, zvýšit investice do energetického sektoru, zajistit konzervaci energie, posílit soběstačnost, rozšířit průzkum a zpracování ropy na vlastním území, zvýšit podíl alternativní technologie na výrobě energie a v neposlední řadě podporovat *going-out* strategii ropných a plynárenských společností. Xu uvádí, že v rámci strategií z let 2001–2003 identifikovala „*vláda ,tři speciální regiony‘, na které se měly zaměřit ropné společnosti – Střední Asii a Rusko, Blízký východ a severní Afriku a Jižní Ameriku*“ (Xu, 2007: 56). V roce 1997 přijala čínská vláda strategii „*dva trhy a dva zdroje*“ (domácí a zahraniční), které daly čínským ropným a plynárenským společnostem zelenou při hledání zdrojů v zahraničí (tzv. *going-out strategy*) (tamtéž: 59).

Tato nová politika Pekingu následně vedla k masivnímu vstupu čínských ropných a plynárenských společností na zahraniční trhy. Následovaly čínské státem podporované firmy, jež expandovaly do zemí bohatých na nerostné suroviny, např. Mosambiku (zdroj stavebního dřeva), Zambie (měď), rovníkové Afriky, Venezuely, Myanmaru, Súdánu (ropa) apod. Snaha o zajištění stabil-

ních dodávek ropy pro hladké fungování čínské ekonomiky tak vedla Čínu k pronikání do oblastí, kde v minulosti měla spíše marginální zájmy dané především logikou geopolitického uspořádání studené války. Čínské působení usnadnil fakt, že rovněž zájmy USA v těchto zemích vyplývaly zejména z logiky soupeření se Sovětským svazem. Po skončení studené války zůstaly země třetího světa na okraji amerického zájmu a čínské společnosti tak mohly snadno využít zdejšího strategického, postbipolárního vakua.

Podle Lioua (Liu, 2005, cit. podle Ma–Andrews-Speed, 2006: 21) došlo k této expanzi čínských společností do zahraničí ve třech fázích: první proběhla mezi lety 1992 až 1997, druhá probíhala do roku 2002 a třetí trvá do současnosti. Během první fáze čínské ropné společnosti investovaly jen do malých těžebních projektů. Téměř výlučně se na nich podílela státní China National Petroleum Company (CNPC), a to v Kanadě, na Papuy-Nové Guineji, Peru a v Thajsku. Podle rozhovorů s čínskými odborníky, na kterých Liu svá tvrzení založil, přišel zlom v roce 1997, kdy CNPC poprvé investovala do ropných polí s vysokým objemem těžby. Aktivita čínských ropných společností se během následujících dvou let rozšířila do zemí, které patří k hlavním vývozcům ropy (Egypt, Kazachstán, Kuvajt, Nigérie, Venezuela), stejně jako na území problematických států typu Iráku, Íránu či Súdánu. Během poslední fáze po roce 2002 – tedy v období rapidního růstu cen ropy – došlo k diverzifikaci aktivit čínských společností, a to v několika směrech. Za prvé začaly kromě v zahraničí již působící CNPC systematicky pronikat na trhy další čínské ropné korporace. Za druhé se jejich aktivity rozšířily i do dalších zemí Afriky, Latinské Ameriky, Asie a pacifického regionu. A konečně za třetí, čínské firmy v tomto období již pokryly celé spektrum těžebních aktivit, včetně průzkumu na mořském dně nebo rozvoje nalezišť ropných písků, které vyžadují zvýšené investice do průzkumu i těžby. Čínské společnosti realizovaly i první projekty zaměřené na těžbu zemního plynu v Austrálii, Indonésii a Saúdské Arábii.

V této souvislosti se často poukazuje na skutečnost, že Čína těží ropy i v zemích, jejichž ropa je pro její průmysl nevhodná.¹ Realistický pohled nabízí následující vysvětlení: Za expanzi čínských ropných společností v zahraničí stojí mocenská, geopolitická kalkulace, která ztotožňuje zájmy ropných společností s čínským mocenským plánem. Ropná politika se v této úvaze jeví jako ideální prostředek čínské strategie, kterou formuloval už Teng Siao-pching (Deng Xiaoping). Podle ní by se měla Čína vyhýbat přímé konfrontaci se Spojenými

státy americkými, skrývat své kapacity a vyčkávat na vhodný okamžik. V realistické interpretaci jsou tak ropné společnosti vnímány jako prodloužená ruka čínského státu. Že nejde pouze o úvahy teoretiků, ukázal např. odpor, který se zvedl proti plánovanému odkupu amerického Unocalu, toho času deváté největší ropné společnosti na světě, čínskou China National Offshore Oil Corporation (CNOOC) za 18,5 mld. USD v roce 2005.

Postavení ropných společností v čínské energetické politice však provází mnoho nejasností. Jasně je pouze funkční rozdělení jejich úkolů tak, aby si na domácím i zahraničním trhu vzájemně nekonkurovaly. China National Petroleum Company se věnuje převážně průzkumu a těžbě (*upstream*), Sinopec především zpracování ropy a dopravě (*downstream*) a CNOOC se soustředila na těžbu a zpracování ropy nacházející se v pobřežních vodách. Zatímco v rámci Číny působí jako národní ropné společnosti, navenek se chovají jako klasické ropné korporace.² Stejně obojaké jsou personální aspekty vedení společností: jejich manažery dosazuje stát, ale jejich úspěšnost je posuzována prizmatem ekonomické výkonnosti společnosti. Odlišení vlastního zájmu státu a ekonomického zájmu korporace může být potom značně obtížné. Podobně můžeme interpretovat i skutečnost, že čínské společnosti jsou ochotny spokojit se s nižším ziskem, a to díky tomu, že mají přístup ke subvencím (Downs, 2007: 54). Downsová uvádí konkrétní příklad energetické krize v Číně v roce 2005, kdy vedení čínské ropné společnosti bylo ochotno přijmout určité snížení zisku pro zachování sociální stability (Downs, 2006: 49). Současně se domnívá, že vedení čínské společnosti k tomuto chování vedla snaha vylepšit své šance na postup poté, co opustí společnost, tím, že demonstrují respekt pro zájmy politického vedení. Z těchto a dalších důvodů plyne přesvědčení některých autorů, že politické zájmy čínského státu jednoznačně převažují nad obchodními zájmy čínských ropných společností (k debatě o postavení čínských ropných společností např. Downs, 2004; Andrews-Speed, 2006; Xu, 2007). Na druhé straně je třeba zmínit, že daňové odvody čínských ropných společností činí 25 % rozpočtu vlády v Pekingu, a tudíž i z hlediska centrální vlády má podnikání čínských ropných společností nezanedbatelnou ekonomickou dimenzi (Ma–Andrews-Speed, 2006: 19). Obecně lze konstatovat, že propojení zájmů ropných společností a čínského státu je značné a jak národní ropné společnosti, tak Peking vnímají vládní podporu státním i soukromým ropným společностям jako běžnou praxi, na které se podílejí všichni hlavní dovozci ropy (Downs, 2006: 49).

... versus pluralita vnitrostátních aktérů

Kritici názoru, že čínské ropné společnosti lze vnímat jako agenty čínské vlády (tj. *Státní rady*), poukazují na skutečnost, že čínské vedení není ve svých názorech zdaleka tak jednotné, jak se často prezentuje, a také dosažení dohody mezi ropnými společnostmi a čínským komunistickým vedením není vůbec samozřejmé.

Od roku 1992, kdy bylo zrušeno ministerstvo energetiky, je navíc rozhodování o čínské energetické politice značně nejednotné. Čínskou ropnou politiku mělo až do roku 1996 na starosti zvláštní ministerstvo pro ropu, jež převzalo pravomoci zrušeného ministerstva energetiky. V okamžiku, kdy byl zrušen i tento orgán ve snaze snížit regulaci energetického sektoru ze strany státu a nechat na ni působit tržní síly, byly ale tři ropné společnosti CNPC, CNOOC a Sinopec povýšeny na ministerskou úroveň a dohled nad nimi převzala Státní ekonomická a obchodní komise.³ Kromě toho vzniklo v dubnu 2004 energetické byro pod patronací Státní komise pro reformu a rozvoj. Mezi jeho kompetence patří vytváření dlouhodobých strategií v oblasti energetické politiky, vydávání doporučení Státní radě a rozhodnutí o vytvoření strategických ropných rezerv. V květnu 2005 navíc vznikla malá skupina pokrývající oblast energetiky, jejíž hlavou se stal čínský premiér Wen Jiabao. V její pravomoci je koordinace a dohled nad již existujícími orgány, které se zabývají energetikou, energetická bezpečnost, krizové reakce a plán rozvoje národních energetických zdrojů. Bez ohledu na tento vývoj trvají podle Sü I-čunga (Xu Yi-chong) ropné společnosti na tom, že tato pracovní skupina pouze navrhuje politiky, ale „*ony rozhodují, jakým způsobem budou operovat a kam budou chtít investovat*“ (Xu, 2007: 54).

Z neoliberálního hlediska je chování čínských ropných společností nutné zasadit do kontextu liberalizace a decentralizace, k nimž v Číně dochází od 90. let a jež značně snížily schopnost čínského vedení řídit jednání těchto korporací. Namísto duality čínských ropných společností jako ekonomických subjektů versus představitelů státních zájmů tak tato perspektiva vnímá rozdíl mezi chováním čínských společností na čínském trhu a trzích zahraničních. Z obavy z negativních dopadů zvýšení cen na čínský průmysl stanoví Čína cenu za zpracovanou ropu pro spotřebitele nižší, než jaká je běžná na mezinárodních trzích. Ropné společnosti proto musí kompenzovat tuto ztrátu agresivnějším jednáním v zahraničí, kde je průzkum i těžba mnohem

ziskovějším podnikáním (Downs, 2007: 53). Chování čínských společností je tak vedeno spíše ekonomickými zájmy subjektu na trhu než strategickým plánováním Pekingu. Proto je také mylná představa, že větší integrace Číny do mezinárodních režimů (např. do Mezinárodní energetické agentury, IEA) povede k omezení aktivit čínských ropných společností, jak se domnívají Lieberthal a Herberg (Lieberthal–Herberg, 2006: 6). Spíše naopak: Potřeba dosáhnout co nejvyššího zisku povede čínské firmy tam, kde zatím není konkurence (i z politických důvodů) příliš velká.

Nelze samozřejmě tvrdit, že mezi zájmy čínských ropných společností a politického vedení Čínské lidové republiky existuje zásadní rozpor. Je ale zřejmé, že základní zájem ropných společností generovat zisk a zájem čínského státu na zajištění energetických dodávek, pracovních míst a maximálního výnosu z daní a na využití ropných společností jako nástroje čínské politiky se mohou alespoň hypoteticky dostat do konfliktu. Příklad Unocalu navíc ukazuje, že z čistě ekonomického hlediska může být pro ropné společnosti problémem i sama podpora ze strany čínské vlády – převzetí Unocalu ze strany CNOOC bylo odmítnuto na základě argumentu, že tato společnost je ve skutečnosti agentem čínské vlády. Z hlediska posuzování vzájemné váhy centrálních čínských institucí a ropných firem je zajímavý následný vývoj, kdy vedení CNOOC během několika měsíců požádalo, aby čínská vláda snížila svou účast v korporaci (McGregor–Guerrera, 2005).

Na druhou stranu je nesporné, že čínské ropné korporace nejsou nuceny myslet v prvé řadě na zisk svých akcionářů. Jejich ochota riskovat a pouštět se do dlouhodobých projektů s nejistou návratností je logicky větší, než je tomu u západních ropných společností v rukou soukromých vlastníků. Tato charakteristika však platí prakticky pro jakoukoliv ropnou korporaci ve formě státního podniku. Čínské společnosti se samozřejmě mohou spolehnout na podporu své vlády, která je v některých případech klíčová (Írán, Kazachstán, Súdán), v jiných zemích důležitá (Angola), ale v některých případech zcela marginální. Státní komise pro rozvoj a reformu navíc musí schválit jakoukoliv zahraniční ropnou investici vyšší než 30 mil. USD a Státní rada investici vyšší než 200 mil. USD (Downs, 2006: 40). Celkově však lze říci, že čínská vláda sice podporuje čínské ropné korporace v jejich zahraničních aktivitách, ale nepřijímá závazná strategická rozhodnutí o tom, kde a jakou formou má toto angažmá probíhat.

Narušitel nebo stabilizátor trhu?

Tradiční skeptický pohled na roli Číny na ropných trzích říká, že skupování této suroviny ve velkém množství snižuje její dostupnost pro ostatní a tím zvyšuje nejen její cenu, ale také riziko vzniku konfliktu (Lieberthal–Herberg, 2006: 20). Tento pohled byl pochopitelně vyostřen v důsledku masivního ekonomického růstu v Číně, spojeného s rostoucí spotřebou energie. Čína se v důsledku tohoto vývoje stala v současnosti druhým největším spotřebitelem (po USA) a třetím největším výrobcem energie na světě. Jen v letech 2000 až 2006 stoupla její spotřeba energie o 60 %, což činí téměř polovinu celosvětového nárůstu. Celkově vzato by tato situace nemusela vyvolávat zvláštní napětí, neboť Čína je stále schopna pokrýt 90 % svých energetických potřeb z vlastní výroby elektřiny.

Problém nastává u spotřeby ropy, již Čína pokrývá více než z poloviny dovozem ze zahraničí. Čína se stala druhým největším dovozcem ropy, ovšem s tím, že celková čínská energetická účinnost dosahuje stále jen jedné pětiny účinnosti Spojených států amerických a jedné desetiny účinnosti Japonska. Spotřeba ropy v Číně⁴ za poslední roky stabilně rostla. V roce 2005 představovala 327,8 mil. tun, v roce 2006 to bylo již 353,3 mil. tun. V roce 2007 dosahovala spotřeba 368 mil. tun, což představuje nárůst o 4,1 % v porovnání s rokem 2006 (British Petroleum, 2008: 12). Vlastní zdroje Číny nebyly s takovou poptávkou schopny držet krok. Čína vytěžila v roce 2005 celkem 180,8 mil. tun ropy, o rok později to bylo 183,7 mil. tun. V roce 2007 Čína vytěžila 186,7 mil. tun (tamtéž: 9). Z uvedených údajů vyplývá, že část poptávky musela Čína pokrývat dovozy ropy ze zahraničí. Ty tvořily u surové ropy v roce 2008 163,2 mil. tun. U zpracované ropy to bylo číslo menší, pouhých 39,9 mil. tun (tamtéž: 21). Nárůst poptávky ze strany Číny po ropě na světových trzích je nicméně stabilní, mezi lety 1993 a 2004 se spotřeba zdvojnásobila. Za rapidním nárůstem je třeba vidět ekonomický růst země, industrializaci, urbanizaci a také zvýšení exportu čínských výrobků na zahraniční trhy.

Skeptická interpretace (s využitím teorie ropného vrcholu M. King Hubbarda) těchto údajů je následující: Světové zásoby ropy (a zemního plynu) a světová produkce se blíží svému vrcholu, pokud jej již nedosáhly. Perspektiva snižujících se zásob v kombinaci se zvyšující se spotřebou povede nevyhnutelně k tomu, že se ekonomická soutěž mezi ropnými společ-

nostmi změni v politické a popř. vojenské soupeření mezi státy, které jsou na importu energetických zdrojů závislé. Logické je potom doporučení, aby se Čína, která historicky nemá v oblasti těžby ropy v zahraničí silné postavení, pokusila v co nejkratší době zajistit si kontrolu nad co největším podílem těchto zdrojů. Čína navíc rozšiřuje své strategické ropné rezervy, aniž by z nich byla ochotna se podílet na globálních nebo regionálních mechanismech pro zvládání krizových situací (Lieberthal–Herberg, 2006: 22). Pokud by v okamžiku krize využívala rezerv uvolněných IEA, bylo by to ostatními zeměmi vnímáno jako sobecký *free-riding*. Konfliktní potenciál takto vyhrócené situace je více než zřejmý.

Na základě týchž údajů lze ale dojít i k mnohem optimističtějším závěrům. Předně, jak upozorňují Lieberthal a Herberg, by bylo příliš zkratkovité vinit z nárůstu spotřeby energie výhradně Čínu. Její podíl na růstu spotřeby ropy byl sice značný (asi 30–40 % ročně v průběhu uplynulých let), ale na vině jsou i další faktory, jako je obecně silná světová poptávka, slabý růst produkčních kapacit a nízká míra investic v posledních letech, zvláště v členských státech OPEC (tamtéž: 19).

Kromě toho je třeba připomenout, že hlavním zdrojem energie v Číně je stále uhlí,⁵ které se na celkové energetické spotřebě v Číně podílí přibližně dvěma třetinami. Zachování tohoto podílu lze očekávat i do budoucna. Podle údajů Státní komise pro rozvoj a reformu se v roce 2005 podílelo uhlí na celkové spotřebě energií 69 %, ropa 21 %, zemní plyn 2,8 %, jaderná energie 0,8 %, energie generovaná vodními elektrárnami 6,2 % a další obnovitelné zdroje energií 0,1 %. Náhled do roku 2010 ukazuje, že spotřeba uhlí a ropy by měla zůstat přibližně zachována (uhlí 66,1 %, ropa 20,5 %). Naopak by měl růst podíl zemního plynu (5,3 %), jaderné energie (0,9 %), vodní energie (6,8 %) a ostatních obnovitelných zdrojů (0,4 %) (*China's NDRC forecasts for energy mix in 2010*, 11. 4. 2007). I pokud se soustředíme pouze na ropu, není situace zdaleka tak jednoznačná, jak tvrdí skeptici. Jak bylo řečeno, ropa tvoří pouze jednu pětinu z celkové spotřeby energií v ČLR, z čehož přibližně polovinu dováží ze zahraničí.⁶

Mnohem optimističtěji, než jak to činí skeptici, se lze dívat i na aktivity čínských ropných společností. Čínská těžba se podílí na celkové světové produkci ropy poměrně zanedbatelnou mírou. Z údajů, které uvádí Downsová pro rok 2006, vyplývá, že čínské společnosti vytěžily 685 000 barelů denně, což představovalo pouhé 1 % světové produkce ropy (Downs, 2007: 54). Mů-

žeme jistě uvažovat o tom, že Čína vstupuje do zemí, ze kterých Spojené státy americké odešly, proto, aby vyplnila vzniklé vakuum a zajistila si strategické výhody. Nabízí se však i alternativní vysvětlení: Čína vstupuje do zemí, kde nejsou USA příliš zastoupeny, naopak proto, aby omezila možnost vzájemného soupeření a aby „*Spojené státy neprovokovala*“ (Xu, 2007: 61). Stejně tak lze říci, že Čína (resp. čínské společnosti) postupuje čistě v logice maximalizace zisku a minimalizace nákladů. Dělá tak přesně to, co ostatní aktéři v ropném sektoru – snaží se diverzifikovat zdroje energií a místa, ze kterých proudí dodávky, a redukovat tak nebezpečí jejich přerušení.⁷ Stejnou strategii uplatňují i producentské země zásobující Spojené státy a Evropskou unii ve vztahu k Číně (Venezuela, Ruská federace, Mexiko atd.). Hlavní příčinou konkurence v oblasti těžby ropy navíc nejsou ani tak silící aktivity čínských korporací, ale spíše fakt, že možnosti „vnějších“ ropných společností získat kontrolu nad rozsáhlejšími ložisky ropy jsou stále menší. Jak připomínají Lieberthal a Herberg, tři čtvrtiny známých ropných rezerv se nacházejí v zemích, kde jsou aktivity zahraničních společností buď zakázány, nebo významně omezeny (Lieberthal–Herberg, 2006: 23). Logickým důsledkem je, že se čínské firmy snaží proniknout i do zemí, které se západním zemím jeví jako problematické nebo nepřátelsky nakloněné.

Na základě realistické interpretace chování čínských ropných společností v zahraničí bychom mohli předkládat, že budou chápat ropu jako zdroj fungující v intencích *scarcity*, a proto se budou snažit zabránit ostatním společnostem v přístupu ke „své“ těžební oblasti. Takto vytěženou ropu by potom logicky měly dodávat přímo do Číny (Kreft, 2006: 66). Proti tomuto argumentu však svědčí skutečnost, že většina ropy, kterou vytěží v zahraničí čínské korporace, je prodána na světových trzích. V roce 2007 činila zahraniční produkce čínských firem 620 000 barelů denně, z nichž ovšem pouze polovina byla dopravena přímo do Číny. To představuje jen jednu desetinu celkového objemu ropy (3,35 mil. barelů denně), již Čínská lidová republika dováží. Peking tak postupně zjišťuje, že uvolnění prostoru pro aktivity „jeho“ korporací sice přispívá k expanzi jejich aktivit a zlepšujícímu se postavení na trhu, nevede ale nezbytně ke zvýšení zajištění čínské energetické bezpečnosti (rozhodně ne v tak přímočaré podobě, jakou předpokládá klasické merkantilistické uvažování). Naopak, z „podezřelých“ aktivit čínských korporací často profitují zcela jiné země: v roce 2006, kdy byl Peking kritizován za to, že nadřazuje ropu nad lidská práva, kleslo procento ropy vytěžené v Súdánu

a dodávané do Číny. Jak udávají Rosen a Houser, CNPC se rozhodla ropu prodat Japonsku, pravděpodobně proto, že za ni nabídlo nejvyšší cenu (Rosen–Houser, 2007: 33).

Způsob vytváření cen ropy na mezinárodních trzích je velmi komplexní a složitý. Na základě výše uvedených poznatků však můžeme odmítnout představu, že samotné aktivity čínských ropných korporací cenu a dostupnost ropy automaticky zvyšují. Naopak zvyšují dostupnost a snižují cenu tím, že dodávají na světové trhy ropu z nalezišť, do kterých ostatní společnosti nemohou nebo nejsou ochotny investovat.

Iluze antihegemoniální koalice

Obraz Číny jako budoucího strategického vyzyvatele současného hegemonu – Spojených států amerických – je poměrně častý. Ve sféře zajištění energetické bezpečnosti to lze ilustrovat čínskými aktivitami v zemích, které jsou kritizovány za porušování lidských práv Spojenými státy americkými a jejich spojenci. Příkladem může být navazování „energetických spojení“ se státy, jakými jsou Súdán, Írán, Myanmar, Venezuela a Uzbekistán (Kreft, 2006: 68), kterým může Čína z titulu stálého člena Rady bezpečnosti OSN nabídnout i pomoc v případě „potíží“ s USA. Kromě toho Čína s cílem zajištění své energetické bezpečnosti usiluje a bude usilovat o zvýšení svého vlivu na Středním východě. Skeptičtí pozorovatelé, jako je již zmíněný Kreft, za tím vidí aktivní snahu o narušení dominance USA v regionu. Pro státy, jako je Saúdská Arábie, může být toto čínské úsilí vítané, protože snižuje jejich jednostrannou vývozní závislost na USA (tamtéž: 68). Vydeme-li z realistických předpokladů, může tímto způsobem vzniknout neformální koalice států, které Čína může později využít jako protiváhu americké moci. Tento vývoj je potenciálně nebezpečný: s využitím teorie předání moci (Organski, 1958) můžeme totiž předpokládat, že nárůst čínského mocenského potenciálu, zejména v tradičních zájmových oblastech USA (Střední východ), zvýší americkou ochotu zasáhnout proti Číně dříve, než dosáhne maxima svých kapacit.

S rostoucí politickou angažovaností Číny v zahraničí souvisí i posilování jejích námořních sil. Jako všechny asijské státy se i Čína obává přerušení dodávek ropy dopravovaných ropnými tankery ze zemí Blízkého východu. Nebezpečí představuje zadržení nákladu v Hormuzském průlivu nebo v Malac-

kém průlivu ať již ze strany pirátů nebo prostřednictvím námořnictva USA. Právě námořní blokáda by mohla být jednou z reakcí na vyostření situace v Tchajwanské úžině. K takovému drastickému kroku by však nemuselo dojít, stačilo by „pouhé“ zastavení tankerů dovážejících ropu z Blízkého východu v případě hypotetického vypuknutí konfliktu mezi USA a Íránem. Je ale otázkou, nakolik je přímá blokáda ze strany USA pravděpodobná. Pojištění tankerů, které jsou často registrovány v zahraničí a plují pod vlajkou jiné země, by se jím zvýšilo natolik, že by to odradilo řadu lodních společností a promítlo se do vysoké ceny ropy.⁸ Postiženi by byli všichni, samozřejmě včetně Spojených států.

Nicméně riziko, že by k ohrožení dopravy ropy – která se dosud realizuje prakticky výhradně námořní cestou – do Číny mohlo dojít, je oficiálním zdůvodněním posilování kapacit čínského námořnictva v uplynulých letech. Právě ochrana vodních cest stojí za strategií budování *šňůry perel*, linie základěn táhnoucích se od Hormuzského průlivu až k Šanghaji. Otázkou ovšem je, nakolik je toto oficiální zdůvodnění důvěryhodné. Vzhledem k tomu, že ochrana tankerů na jejich dlouhé trase je krajně obtížná, lze uvažovat o tom, že expanze čínské námořní síly je ve skutečnosti motivována spíše jinými ohledy, jako je obava z vyhlášení tchajwanské nezávislosti. Zatímco optimistický pohled předpokládá, že Čína si kvůli riziku přerušení dodávek ropy nemůže dovolit začít vojenský konflikt se svou „provincií“, skeptické hodnocení tvrdí, že Čína naopak využívá ropného argumentu jako zástěrky pro vybudování kapacit, které jí umožní se na válku s ostrovním státem důkladně připravit.

Je tomu ale skutečně tak, že Čína ve skrytu energetické politiky vytváří koalici států, o něž se bude moci opřít v okamžiku, až vyzve USA na souboj o globální hegemonii? Států, které mimo jiné podporuje svými aktivitami v Organizaci spojených národů? Statistika hlasování v Radě bezpečnosti tohoto závěru příliš nenavštědčují. Jak připomínají Houser a Levy, téměř 40 % abstencí a vet, která Čína po roce 1990 v RB OSN uplatnila, se týkala Balkánu, tedy regionu, kde Čína dosud nemá zásadní ekonomické vazby⁹ (Houser–Levy, 2008: 68). Na druhou stranu Čína podpořila akce Rady bezpečnosti proti dvěma ze svých největších obchodních partnerů (a důležitých dodavatelů ropy), Angole a Íránu. Na základě analýzy čínského hlasování v Radě bezpečnosti lze říci, že se Čína nerozhoduje na základě promyšleného strategického kalkulu, jímž by chránila své spojence, včetně dodavatelů ropy. Spíše jde o zásadní ideový (či ideologický) odpor proti euroatlantickému

konceptu lidských práv, zejména ve spojení s myšlenkou humanitární intervence. Číně tak není proti mysli hlasovat pro zásah v Dárfúru proto, aby chránila své ropné zájmy, ale aby bránila svůj vlastní koncept suverenity, který je výrazně odlišný od toho, k němuž postupně dospěly zejména západní země (a který samozřejmě úzce souvisí s povahou čínského režimu).

Jak připomíná Downsová, Peking sice zmírnil vyznění přinejmenším jedné rezoluce Rady bezpečnosti OSN, jež měla umožnit víceméně automatickou intervenci v Dárfúru, nakonec však ČLR souhlasila s vysláním mírových jednotek pod záštitou Africké unie (Downs, 2006: 50–51). Jen těžko lze toto jednání hodnotit jako obstrukci ze strany státu, který obhajuje svého spojence v boji o globální hegemonii. Podobně lze hodnotit i čínskou strategii vůči Íránu. Navzdory zřejmým hospodářským zájmům (včetně dodávek energetických surovin), které Čína v zemi má, se nakonec jedním z hlavních determinantů čínského chování v RB OSN stal ohled na bezpečnostní zájmy USA, pro něž je možnost vyvinutí jaderné zbraně Íránem prvořadou hrozbou. Čína proto nakonec v únoru 2006 v Mezinárodní agentuře pro atomovou energii hlasovala pro předání problematiky íránského jaderného programu Radě bezpečnosti OSN, kde následně podpořila rezoluci požadující, aby Teherán zastavil program obohacování uranu, a hrozící sankcemi, pokud Írán požadavky nesplní. Tím není řečeno, že Čína bude v budoucnu nutně zaujímat ohledně svých dodavatelů energetických surovin postoje vstřícné vůči západním požadavkům. Ve své dosavadní politice ale dává dostatečně najevo, že je ochotna hledat kompromisní řešení – pochopitelně v takové podobě, která bude respektovat (i) její ekonomické a politické zájmy.

Podobně se lze dívat na proces modernizace čínských námořních sil. Je jisté, že ochrana námořních tras není jediným důvodem, proč Čína své námořnictvo posiluje. Možnost, že jedním z potenciálních cílů tohoto zbrojení by mohl být Tchaj-wan, je samozřejmě reálná. Na druhou stranu čínský postoj k ostrovnímu státu je konzistentní již několik dekad a předpokládat a považovat jej za projev čínské snahy o globální hegemonii je přehnané. Tím nemá být řečeno, že čínské záměry jsou čistě mírumilovné. Než však přijmeme závěr, že ochrana námořních dopravních cest – a tedy souvislost se zajištěním stabilního toku energetických surovin – je jen záminkou, je třeba si uvědomit, že Čína v této oblasti čelí nezanedbatelným výzvám. Nejde pouze o námořní moc USA, ale také o kontinuální modernizaci japonských námořních sil a rychlý kvalitativní a kvantitativní rozvoj indického námořnictva.

To vše jsou aktéři, s nimiž má Čína alespoň latentně konfliktní vztahy a kteří by – spolu s dalšími hrozbami, jako jsou např. teroristické útoky – potenciálně mohli ohrozit dopravu ropy do Číny, která závisí na provozu tankerů. Čínské námořní zbrojení v tomto kontextu nepůsobí jako výzva globálnímu hegemonu, ale spíše jako snaha přizpůsobit se mocenským poměrům v regionu, jenž stále nedosáhl takového stupně vzájemné závislosti a důvěry jako např. Evropa nebo Severní Amerika.

Navíc si lze představit množství scénářů, v nichž rostoucí čínské námořní schopnosti mohou sehrát pozitivní roli, od pomoci při humanitárních katastrofách, zapojení do mezinárodních operací proti pirátům až po případné zapojení do monitorovacích a sankčních mechanismů autorizovaných Radou bezpečnosti OSN. Aniž bych chtěla zavrhnout pesimistické scénáře, musím konstatovat, že i na čistě vojenské úrovni lze čínský mocenský vzestup (i ve vztahu k energetické politice) považovat za příležitost, nejen za možnou hrozbu, jak by vyplývalo z přijetí realistické interpretace čínského chování.

Závěr

Energetika je pouze jednou z mnoha oblastí, kde se Čína snaží dosáhnout nového postavení v globálním systému. I zde platí, že budeme-li Čínu považovat primárně za hrozbu, může se snadno stát, že se proroctví vyplní. Pokud jde o USA, je nutno stále znovu připomínat, že jejich současné vztahy s Čínou ani vzdáleně nepřipomínají např. situaci konce 40. let, kdy se konflikt se Sovětským svazem jevil jako prakticky neodvratný. Míra vzájemné závislosti i celkové mezinárodní prostředí dávají tomuto strategickému vztahu dobrou šanci na mírové urovnání vzájemných sporů.

Jak jsem se pokusila ukázat v této stati, lze pozitivní interpretaci čínského vzestupu obhájit i v oblasti energetické politiky, kde – zdá se – v současné době převládají spíše skeptické předpovědi. V prvé řadě jsem ukázala, že představa Číny jako monolitického aktéra neodpovídá v politice zajištění energetických zdrojů skutečnosti. Autonomie čínských ropných společností jistě není srovnatelná s nezávislostí Shellu nebo Exxon Mobile (nebo naopak závislostí ruského Gazpromu nebo Saudi Aramco na svých vládách), nicméně považovat je bez dalšího za agenty čínské vlády jednoduše nejde. Navíc se zdá, že jejich aktivity mají na fungování ropného trhu spíše pozitivní

dopad, byť je jejich působení ve státech, jako je Súdán, z hlediska západních zemí a jejich veřejného mínění značně problematické.

Ani na strategicko-politické úrovni, včetně sféry vojenské, nelze říci, že by Čína záměrně a cíleně směřovala ke konfrontaci se Spojenými státy. Kompromisy, k nimž přistoupila na půdě Rady bezpečnosti OSN, signalizují, že myšlenka Číny jako „zodpovědného účastníka“ mezinárodního prostředí není pouhou politickou proklamací. Není proto nezbytně nutné vnímat i další procesy, jako je čínské námořní zbrojení, perspektivou neodvratné konfrontace.

Tím samozřejmě nemá být řečeno, že čínské zájmy jsou zcela bezelstné, nebo že ke konfrontaci v budoucnu nemůže dojít. Podstatné ale je, že minimálně na úrovni energetické politiky, jež byla předmětem zkoumání, nic nenásvědčuje tomu, že by taková konfrontace byla nezbytná. V odpovědi na otázku, zda je čínský mocenský vzestup pro mezinárodní systém spíše hrozbou nebo příležitostí, je proto zatím možné se – byť s určitou opatrností – přiklonit ke druhé variantě.

Poznámky

- ¹ Osobní rozhovor s prof. Zdeňkem Poubou, PřF UK, Praha, září 2008.
- ² Osobní rozhovor s Xu Xiaojie, analytikem CNPC, Peking, květen 2007.
- ³ Při restrukturalizaci v roce 2003 převzalo její pravomoci ministerstvo obchodu.
- ⁴ Bez Zvláštní administrativní oblasti Hongkong.
- ⁵ Čína je největším světovým producentem a také spotřebitelem uhlí.
- ⁶ Údaje o dovozu a spotřebě ropy se liší u jednotlivých autorů, resp. zdrojů. Stejně tak se liší interpretace statistik – na vině mohou být i použité formulace. Řekneme-li, že Čína u ropy závisí z 50 % na dodávkách ze zahraničí, zní situace dramatičtější, než když uvedeme, že importy ropy tvoří přibližně jednu desetinu energetického mixu (údaje viz British Petroleum, 2008).
- ⁷ A tolerování autokratických režimů a přehlížení porušování lidských práv jen těžko můžeme považovat za čínské specifikum.
- ⁸ Za tento postřeh autorka děkuje Øysteinu Tunsjø, osobní rozhovor, Berlín, září 2008.
- ⁹ V případě Jugoslávie však hrály větší roli politické zájmy ČLR.

Zahraničná politika Číny v Afrike

Tomáš Michalek

Úvod

V posledných rokoch rapidne vzrástol záujem Číny o Afriku. Za týmto vývojom badať najmä ekonomické a diplomatické faktory. Hospodársky rast Číny dosiahol v posledných dvoch desaťročiach priemer takmer desať percent, čím ju nútil hľadať nové zdroje a odbytká pre svoje produkty. Čínska ekonomika tak markantne vzrástla, preto so do popredia dostala otázka nových zdrojov energie a nerastných surovín. Čína tak napr. dováža 30 % ropy z Afriky, a to hlavne z dvoch krajín, Angoly a Sudánu. Jej expanzia začala už v polovici 90. rokov, pozornosť svetovej verejnosti si však získala až okolo roku 2000, kedy sa naplno prejavil nielen jej obdivuhodný ekonomický rast, ale napr. aj jej ťažobné projekty v Zambii a Sudáne, či znateľná emigrácia jej obyvateľov do Afriky (Holslag, 2007). Toto všetko sú dôvody, pre ktoré je potrebné lepšie pochopiť danú problematiku.

Základom tejto kapitoly bude preto preskúmať zahraničnú politiku Číny v Afrike. ČLR a jej aktivity budú hodnotené na báze jej cieľov, stratégií a následných výsledkov. Základom je zistiť, ako sa Číne podarilo presadiť svoje ciele a akým spôsobom to dosiahla, teda z čoho pozostáva jej moc a vplyv v tomto regióne. Text sa bude venovať najmä ekonomickému aspektu čínskej zahraničnej politiky, ktorý súvisí najmä s obrovským nerastným bohatstvom, ktoré sa nachádza na území Afriky, rovnako aj s Čínou presadzovaným konceptom „*soft power*“. Matrica tejto analýzy tak spočíva v preskúmaní role Číny na základe už vyššie spomínaných cieľov, stratégií a výsledkov.

Existuje viacero názorov na to, kto v súčasnosti patrí medzi svetové mocnosti. Často sa za ne považujú stáli členovia Bezpečnostnej rady OSN, kam patrí aj Čína. Ak teda platí, že svetovou mocnosťou je krajina, ktorá dokáže

ovplyvniť dianie na celom svete, táto práca preskúma, či Čína dokáže takúto pozíciu obhájiť aj v Afrike.

Historické a priestorové vymedzenie čínskej africkej politiky

Na začiatku tejto štúdie je potrebné pochopiť, na akom pozadí sa odvíja čínska politika v Afrike. V tomto ohľade treba odlíšiť historické a teritoriálne predpoklady. Aký je historický vývoj, ktorý predchádzal dnešnému angažovaniu Číny, a aké sú špecifiká oblasti, teda Afriky, v ktorej sa čínska politika prejavuje? Na tieto dve otázky odpovedá nasledujúca kapitola, ktorá nám tak umožní lepšie pochopiť niektoré aspekty súčasnej politiky Číny v Afrike.

HISTORICKÉ VYMEDZENIE ČÍNSKEJ AFRICKEJ POLITIKY

Najprv sa budeme venovať historickému vývoju, ktorý predchádzal dnešným udalostiam. Podľa Van De Looy (2006) možno rozlíšiť tri obdobia spolupráce Číny s Afrikou, pričom tu badať určitý posun od počiatočného boja mladej Čínskej ľudovej republiky proti imperializmu po pragmatickú snahu dnešnej Číny o ekonomický rast.

1) 1960–1978: Podpora dekolonizácie a národne oslobodeneckých hnutí v Afrike

Prvé obdobie začína v dobe, keď získali africké štáty nezávislosť. Čína sa snažila už v 50. rokoch získať medzinárodné uznanie a exportovať svoju víziu politiky tzv. maoizmu (tamtiež: 2). Za začiatok spolupráce Číny a Afriky tak možno považovať už konferenciu v Bandungu z roku 1955, ktorej sa zúčastnili oficiálni predstavitelia 29 štátov Afriky a Ázie, a kde sa prejednávali otázky ako kolonializmus, imperializmus, dominancia Západu a potreba spolupráce tzv. tretieho sveta, alebo rozvojových krajín. Na konferencii bola prijatá Deklarácia desiatich princípov mierového spolužitia a spolupráce (*10-point declaration on promotion of world peace and cooperation*).

Čína sa následne snažila ekonomicky a vojensky podporovať africké štáty, aj keď v tejto dobe ešte nedisponovala dostatočnými zdrojmi, keďže sama bojovala o uznanie (Čínskej ľudovej republiky), a to najmä vo vzťahu k Západom preferovanej Čínskej republike na Taiwane. Po tom, čo sa jej to podarilo, získala Čína v roku 1971 stále kreslo v Bezpečnostnej rade OSN a nad-

viazala diplomatické vzťahy s veľkým počtom afrických štátov. Čína naďalej podporovala dekolonizáciu všetkých afrických štátov a za týmto cieľom ich bola odhodlaná chrániť pred svetovými mocnosťami. Okrem týchto viac-menej politických aspirácií sa v tejto dobe prejavuje stále viac aj nový, ekonomický aspekt čínskej africkej politiky. Čína totiž financovala mnoho rozvojových projektov, mimo iného i najväčší rozvojový projekt v tomto desaťročí, 1800 km dlhú tanzánijsko-zambijskú železnicu za vyše 450 mil. USD.¹ Koncom 70. rokov však začali Čínu zamestnávať domáce problémy a zmeny v dôsledku kultúrnej revolúcie.

2) 1978–1989: Otázka ekonomiky a Taiwanu

V tomto období badať posun od veľkých rozvojových projektov až po zásadu pragmatickej spolupráce, kedy Čína okrem otázky Taiwanu Afriku takmer ignorovala (Girouard, 2008: 2). Dôvodom boli reformy z roku 1978, v dobe po skončení kultúrnej revolúcie, zamerané na modernizáciu, liberalizáciu a rast ekonomiky. Vzniká nový, čínsky model tzv. riadeného kapitalizmu. Tieto udalosti majú dve príčiny. Interným dôvodom bola snaha udržať pri moci komunistický režim. Ekonomický rast sa stal základným kameňom politickej legítimity režimu, s ktorým zatriasla práve skončená kultúrna revolúcia. Externým faktorom týchto zmien bola potom začínajúca globalizácia svetovej ekonomiky (tamtiež: 2). Keďže Čína bola ekonomicky závislá na Západe, presadzovala vo vzťahu k Afrike stabilitu a stavala sa do pozície sprostredkovateľa dialógu Sever–Juh. Na druhej strane jej to však nebránilo v podpore protizápadných režimov, resp. hnutí, v Juhoafrickej republike, Namíbii a Zimbabwe. Túto novú éru popísal čínsky premiér Zhao Ziyang v roku 1982. Podľa neho určujú vzťah s Afrikou štyri princípy, menovite princíp rovnosti, reciprocity, rôznorodosti a ekonomického rozvoja (Van De Looy, 2006: 5). Čína sa tak v tomto období v prvom rade snažila o získanie uznania zo strany USA a ZSSR, a preto už nebola ochotná bezpodmienečne pomáhať Afrike.

3) 1989–dnes: Nová éra čínskej africkej politiky

Situácia sa však zmenila v roku 1989 po násilnom potlačení demonštrácii na Námestí nebeského pokoja. Afrika a princíp nezasahovania do vnútorných záležitostí opäť získali na sile. Čína sa viac začala angažovať na poli spolupráce s rozvojovými krajinami, a to nielen v Afrike, ale aj v Latinskej Amerike, strednej a juhovýchodnej Ázii (Kurlantzick, 2006: 2).

Mala na to viaceré predpoklady. Podľa Girouarda (Girouard, 2008: 9) patrili medzi jej pozitíva v tomto ohľade nasledujúce faktory:

- a) Nikdy sa nezúčastnila obchodu s otrokmi.
- b) Nepodieľala sa na kolonizácii afrického kontinentu.
- c) Podporovala dekolonizáciu.
- d) Vytvárala koalíciu s Afrikou na pôde Svetovej obchodnej organizácie (WTO).
- e) Nepodieľala sa na programoch štrukturálneho prispôsobenia.
- f) Snaží sa o dlhodobé partnerstvo.
- g) Do Afriky emigrovalo už státisíce Číňanov.

Okrem toho mali africké štáty už dosť modifikovaného washingtonského konsenzu ekonomickej pomoci podmienenej politickými reformami. Táto tendencia sa odrazila napr. v založení Nového ekonomického partnerstva pre podporu afrického rozvoja (NEPAD), ktoré požaduje, aby sa africké krajiny spoliehali v prvom rade samy na seba. Rovnako sa to prejavilo na ochote spolupracovať s Čínou, ktorú s Afrikou spájal rovnaký pocit obete kolonializmu, či už zo strany Západu, Sovietov, Arabov alebo Japoncov. Obe strany sa opierali aj o myšlienku, že demokracia podkopáva centrálnu vládu v jej snahe o rozvoj a ekonomický rast (tamtiež: 3). Jeden čínsky predstaviteľ v tomto ohľade uviedol, že aký význam má demokracia, ak si väčšina Afričanov nemôže dovoliť kúpiť televízor, alebo rádio (tamtiež: 12).

CHARAKTERISTIKA AFRICKÉHO SYSTÉMU DISTRIBÚCIE MOCI

Po tom, čo predchádzajúca časť v stručnosti preskúmala historický vývoj čínskej africkej politiky, sa nasledujúca časť sústreďuje na náčrt špecifik afrického regiónu. Pri skúmaní akejkoľvek politiky v Afriky si treba uvedomiť výnimčnosť afrického prostredia.

Obdobie kolonializmu prinieslo do Afriky západné chápanie štátnej moci. Táto moc však bola len odtieňom jej európskeho vzoru. Jej hlavným účelom nebolo vytvoriť štátne inštitúcie, ale zabezpečiť nerušenú exploataciu afrického nerastného bohatstva. Po získaní nezávislosti preto možno moc v afrických štátoch charakterizovať na jej endogénnych a exogénnych vlastnostiach. Slabosť štátu a jeho inštitúcií v spojení s endogénnymi charakteristikami africkej spoločnosti, ktorým dominuje klientelizmus, umožnila po získaní nezávislosti prenesenie tohto systému na úroveň štátu. Moc tak spočívala hlavne na veľkosti klientelistickej siete a množstve zdrojov, ktoré možno distribu-

ovať (Chabal–Daloz, 1999). Tieto zdroje pritom pochádzali buď z nerastného bohatstva, alebo z výhod, ktoré prinášalo medzinárodné uznanie štátu (čiže exogénna charakteristika moci).

Preto keď prepukla ekonomická kríza v 80. rokoch a následne došlo k skončeniu studenej vojny (zastaveniu medzinárodnej podpory režimov), došlo k výrazným zmenám. Keďže moc závisela na materiálnej základni, a nie na zodpovednosti občanom, museli držitelia moci hľadať nové spôsoby nadobudnutia zdrojov. Tieto našli v privatizácii štátnych funkcií a v zapojení sa do nelegálnych aktivít (Bayart, 1997: 12, 18–26). Moc sa tak začala odvodzovať od kontroly obchodu, pričom jej aktéri už neboli len štátni predstavitelia. Mnoho často zahraničných obchodných spoločností požívalo právomocami, ktoré kedysi patrili výhradne štátu a ktoré tvorili základne premisy západného chápania štátnej moci (Reno, 1998: 218–227). Toto všetko sa udialo v snahe zachrániť systém klientelizmu, ktorý je základom afrického chápania moci. A práve do takto chápaného systému vstupuje Čína.

Ciele čínskej africkej politiky a ekonomiky

Na základe v úvode spomínanej matrice cieľov, stratégie a výsledkov, sa budú nasledujúce kapitoly venovať práve týmto aspektom čínskej africkej politiky. Na začiatku sa preskúmajú jej ciele, následne stratégie, ktorým chce tieto ciele dosiahnuť, a nakoniec sa zhodnotia výsledky, ktoré táto politika priniesla. Čínske záujmy predstavujú okrem prístupu k africkým zdrojom a trhom, aj snahu izolovať Taiwan a zabezpečiť si vedúce postavenie na svetovej scéne. Čína teda sleduje v Afrike tieto tri hlavné ciele (radené historicky, teda podľa toho, kedy sa v jej politike objavili):

1) IZOLÁCIA ČÍNSKEJ REPUBLIKY NA TAIWANE

Čínska ľudová republika vymedzuje svoju suverenitu už od začiatku svojej existencie diplomatickou izoláciou politického režimu na Taiwane. Tento aspekt jej zahraničnej politiky býva označovaný aj ako čínska zásada číslo jeden.² Význam afrických štátov ako diplomatických spojencov Číny v otázke Taiwanu je nepopierateľný, berúc do úvahy fakt, že v Afrike existuje 50 štátov, ktorých zahraničnú politiku určuje finančná pomoc, ktorú im tá ktorá krajina ponúka. Čína sa práve touto formou snažila získať si africké kra-

jiny na svoju stranu. A treba povedať, že úspešne. Medzi posledné africké štáty, ktoré získala na svoju stranu patrí, Libéria (2003), Senegal (2005), Čad (2006) a Malawi (2008) (Lenhart, 2008). V súčasnosti tak udržujú diplomatické vzťahy s Tchajwanom iba štyri africké štáty: Burkina Faso, Gambia, Svätý Tomáš a Princov ostrov a Svazijsko.

2) POZÍCIA LÍDRA ROZVOJOVÉHO SVETA

Po masacre na Námestí nebeského pokoja potrebovala Čína nájsť nových spojencov na svetovej scéne, pričom veľké množstvo afrických štátov sa stalo ideálnym cieľom. Čína sa tiež chcela postaviť americkej dominancii, a preto sa začala stavať do pozície lídra všetkých krajín tzv. rozvojového sveta, a to ako najväčšia rozvojová krajina na svete (Mwega, 2006). Čína ako jedna z mála krajín požíva dvojité status veľmoci i rozvojovej krajiny, čo jej umožňuje lepšie chápať potreby týchto, vo veľkej časti afrických krajín (Swan, 2007). Za týmto účelom bolo v Pekingu v roku 2000 vytvorené *Čínsko-africké fórum spolupráce*,³ ktorého sa zúčastnilo viac ako 40 afrických krajín. Výsledkom boli viaceré dohody, napr. *Pekinská deklarácia*, či *Program spolupráce Číny s Afrikou na poli ekonomiky a spoločenského rozvoja*. Oba dokumenty vyzývali k podpore vzájomného obchodu, poľnohospodárstva, rozvoja, vzdelania, ale aj k odpusteniu dlhov a multilaterálnej spolupráci.⁴ Na ďalšom spoločnom fóre v Addis Abebe v roku 2003 sa Čína zaviazala odpustiť Afrike dlhy vo výške 1,27 mld. USD (Van De Looy, 2006: 11–12). Tieto konferencie tak vždy so sebou prinášajú rukolapné výsledky.

3) DOSIAHNUTIE EKONOMICKÉHO RASTU

Historicky sa ako posledný vynára, v súčasnosti však asi najdôležitejší, cieľ čínskej africkej politiky, a to snaha o zabezpečenie trvalého ekonomického rastu, a to aj prostredníctvom prístupu k africkým zdrojom a trhom. Čína takto sleduje v prvom rade pragmatické ciele ako zabezpečiť dostatok prírodných zdrojov (čiže ropy a nerastných surovín), odbytisť pre svoj export a nové investičné možnosti.⁵

Čínsky import: prírodné zdroje

Čínsky ekonomický rast dosahuje dlhodobo vysoké hodnoty (okolo 8 %), čo nastoluje otázky možného prehriatia ekonomiky. Čína sa chce tomuto pravdaže vyhnúť. Jedným z prvých náznakov tohto trendu bolo, keď sa v roku

1993 Čína zmenila z exportéra energií na ich importéra. V tomto ohľade je Afrika veľmi dôležitá, keďže disponuje 8 % svetových zásob ropy, ktoré sa nachádzajú najmä v oblasti Guinejského zálivu (a to v Nigérii, Rovníkovej Guiney a Angole). Čína si tento fakt rýchlo uvedomila a v súčasnosti dováža z Afriky jednu štvrtinu svojej ropy. Okrem spomínaných štátov ešte z Alžír-ska, Čadu, Gabonu a Sudánu. Dôležitosť ropy pre Čínu dokresľuje okrem častého využívania korupcie aj fakt, že v prípade Čadu Čína dlho ignorovala svoju hlavnú zásadu, keďže táto krajina až donedávna uznávala Čínsku republiku na Taiwane.

V súvislosti s Čínou a africkou ropou sa hovorí najmä o dvoch krajinách. Sudáne a Angole. Čo sa týka Sudánu, ten disponuje podľa odhadov až piatimi miliardami barelov ropy. Export do Číny tu predstavuje 64 %. Keď v roku 1997 uvalili USA sankcie na Sudán, Čína sa stala jediným zdrojom financií pre tunajšiu vládu a jej ropná spoločnosť China National Petroleum ovládla sudánsky energetický sektor. Práve tu sa prejavilo, že energetická bezpečnosť je pre Čínu na prvom mieste, keď dokonca dlho odmietala akýkoľvek zásah proti medzinárodným spoločenstvom odsudzovanej genocíde v Darfúre (Van De Looy, 2006: 17–19).

Ďalším významným africkým dovozcom ropy do Číny je Angola, ktorá sa ešte stále spamätáva z tridsaťročnej občianskej vojny, skončenej v roku 2002. Veľkú úlohu pri obnove tejto krajiny mal pritom zohrávať Medzinárodný menový fond a jeho finančná pomoc. Čína však ponúkla angolskej vláde politicky nepodmienenú pomoc vo výške 2 mld. USD výmenou za záruku, že 70 % stavebných projektov pripadne čínskym spoločnostiam. Angola súhlasila s týmto variantom a v súčasnosti vyváža do Číny štvrtinu svojej ročnej produkcie ropy.⁶

Čína má samozrejme záujem aj o iné africké komodity. Okrem ropy dováža drevo (často nelegálne), a to najmä z Gabonu, Libérie, Kamerunu, Konga (Kinshasa), Nigérie, Rovníkovej Guiney a Stredoafrickej republiky. Dôležitosť tejto komodity podtrhli čínske potopy z roku 1998, kedy sa ukázali negatíva plynúce z jej prehnanej ťažby dreva. Preto sa čínska vláda viac zamerala na jeho dovoz. Čína rovnako dováža i bavlnu potrebnú pre jej textilný priemysel. Hlavným dovozcom sú síce USA, podiel afrických štátov však rastie. Kvôli nárokom obyvateľstva má Čína záujem aj na prístupe k africkej poľnohospodárskej pôde a tunajšiemu rybolovu (tamtiež: 20). Na druhej strane je táto spolupráca výhodná aj pre Afriku, keďže Čína voči nej

neuplatňuje žiadne obmedzenia na import, čo je dôležité hlavne na poli poľnohospodárskych produktov.

Čínsky export: spotrebiteľské produkty

Čína vyváža do Afriky najmä základné spotrebiteľské produkty, ktoré majú pre Afričanov dostupné ceny. Ide predovšetkým o produkty do domácnosti, spotrebnú elektroniku a textil. Peking sa pritom orientuje najmä na ľudnaté štáty ako Nigéria, Juhoafrická republika, Egypt a Alžírsko. Afrika predstavovala navyše pre Čínu spôsob ako obísť *Multi-Fibre Agreement on Textiles and Clothing*, ktorý umožňoval USA obmedzovať dovoz textilu z Číny. Afrika mala totiž vďaka americkému zákonu na podporu afrického rastu neobmedzený prístup na americký trh. Čína preto otvorila textilné továrne v Lesotho a Svazijsku a mohla bez obmedzení vyvážať do USA. Keď však v roku 2005 tento zákon prestal platiť, Čína zmienené továrne zatvorila, čo vyvolalo vlnu nevôle v radoch Afričanov (najmä v JAR a Zambii) (tamtiež: 21–24). Na druhej strane má však Peking napr. s Juhoafrickou republikou podpísanú dohodu o obmedzení čínskeho dovozu textilu, čo možno súvisí s jej veľkou obľúbenosťou medzi takmer dvoma tretinami Juhoafríčanov (Kurlantzick, 2006: 3–4).

Ďalším exportným čínskym artiklom sú zbrane, pričom Čína sa pohybuje v závislosti od zvoleného kritéria na druhom až piatom mieste, čo sa týka predaja zbraní rozvojovým krajinám.⁷ Čína veľmi nehladá na ľudské práva, preto je často obviňovaná z predaja zbraní štátom s autoritatívnym režimom ako napr. Zimbabwe, ktoré jej za to poskytlo tony slonoviny. V súčasnosti tak tento medzinárodným spoločenstvom izolovaný štát obchoduje v rámci politiky „Obratu na východ“ v prvom rade s Čínou, ktorá tu na oplátku investuje najmä do nerastných surovín, ciest a poľnohospodárstva.⁸ Čo sa ďalej zbraní týka, Čína sa sústreďuje hlavne na predaj ľahkých zbraní a medzi jej ďalších odberateľov patria štáty ako Alžírsko, Egypt, Kongo a Sudán (Grimmett, 2007: 55; Kurlantzick, 2006: 4–5).

Čínsky export kapitálu

Čína však nevyváža iba komodity. Investuje aj v rôznych odvetviach afrického priemyslu, menovite v ropnom a ťažobnom priemysle, konkrétne do ťažby dreva a drahých kovov. Jej kapitál nájdeme aj v africkom rybolove a infraštruktúre.⁹ V roku 2004 tak podnikalo v 49 afrických štátoch okolo 700

čínskych firiem. Čínske investičné aktivity v Afrike majú ale svoje zvláštne zákonitosti. Jej firmy ponúkajú cenovo výhodnejšiu alternatívu západných firiem. Nepožadujú žiadne podmienky a neštítia sa ani podplácania miestnych politikov. Čínski podnikatelia si navyše prinášajú aj svojich vlastných pracovníkov. Práve tieto posledné dve charakteristiky vzbudzujú odpor Západu (podplácanie), ale i Afričanov (nezamestnanosť) (Van De Looy, 2006: 26). Po skúsenostiach z Gabonu a Zambie vyvstávajú navyše obavy z degradácie životného prostredia a pracovných podmienok zamestnancov čínskych firiem (Kurlantzick, 2006: 5).

Každopádne treba povedať, že čínske priame investície v Afrike sa zvýšili z 20 mil. USD v roku 1998 na 6 mld. v roku 2006 (tamtiež: 4). Koncom 90. rokov vytvorila Čína približne 480 spoločných obchodných projektov (*joint ventures*) so 47 africkými krajinami. Popri priamej pomoci sa do popredia dostáva najmä vzájomne výhodný obchod postavený na princípe reciprocity. Okrem stavebných projektov smerujú čínske prostriedky aj do takých sektorov ako je oblasť medicíny a podpory vzdelania (Van De Looy, 2006: 6–9).

Stratégia a aktéri čínskej africkej politiky

Teraz, keď predchádzajúca kapitola objasnila ciele čínskej africkej politiky, je potrebné preskúmať aj stratégie, ktoré Čína za týmto účelom sleduje. Ide pritom o nasledujúce tri hlavné stratégie:

Stratégia multilateralizmu podporovaná z pozície *soft power*,¹⁰ ktorá vzniká v dôsledku zmeny čínskej politiky izolácie a konfrontácie na stratégiu angažovania sa a spolupráce. Táto stratégia slúži na dosiahnutie dvoch cieľov: izolácie Taiwanu a dosiahnutie pozície lídra rozvojového sveta. Čínsky prezident Chu Ťin-tchao vyhlásil v roku 2003 doktrínu zodpovednej svetovej veľmoci, ktorá taktiež popisuje zahraničnú politiku Pekingu v duchu spolupráce a multilateralizmu (Gill–Reilly, 2007: 38; Girouard, 2008: 2).

Pekinský konsenzus. Čína sa snaží raziť predstavu, že jej ide v prvom rade o obchod, a nie o politické ciele. Vo svojej africkej politike podkopáva viacero základných prvkov tradičného západného postoja k Afrike. V prvom rade ide o čínske tolerovanie netransparentného prostredia, diktatúr a korupcie. Čo sa týka bezpečnosti, predstavuje tak Peking potenciálnu hrozbu v tom, že môže podporovať skupiny negatívne naladené voči Západu. A v ne-

poslednom rade ide o novú čínsku konkurenciu na poli boja o ropné zásoby (Mawdsley, 2007: 407–408).

Čínska stratégia nezasahovania do vnútorných záležitostí afrických štátov odmieta akýkoľvek politický nátlak, nehovoriac už o vojenských akciách typu francúzskych intervencií v Rwande a na Pobreží slonoviny (Mwega, 2006: 3). Toto umožňuje krajinám, ako napr. Čad a Keňa, obchádzať požiadavky medzinárodných finančných inštitúcií. Peking taktiež podporil Zimbabwe na pôde OSN a spolu s Ruskom tak zabránil uvaleniu sankcií na túto krajinu.¹¹ O tejto novej čínskej politike v rozvojovom svete sa hovorí ako o pekinskom konsenze, ktorý strieda doterajší washingtonský konsenzus.

Stratégia „business as usual“, ktorá pozostáva z podpory čínskych štátnych podnikov a rozvojovej pomoci Afrike.

STRATÉGIA PODPORY ŠTÁTNYCH PODNIKOV

V rámci stratégie podpory štátnych podnikov (*Corporate engagement strategy*), ktorá pozostáva z vysokej diplomacie, ekonomickej pomoci a podpory afrických lídrov, sa Peking snaží vytvoriť vhodné podmienky pre čínskych investorov, teda pre čínske štátne podniky. Takto sa Číne podarilo zabezpečiť si dlhodobý prístup ku kľúčovým zdrojom. Prístup čínskych štátnych podnikov na africký trh umožnila zahraničná politika ekonomickej pomoci, odpustenia dlhov a umožnenia prístupu afrických tovarov na čínsky trh. Tieto štátne podniky tu zohrávajú dôležitú úlohu. V rámci stratégie *cou-ěchu-ěü* (zouchuqu, tj. „ideme von“) majú totiž zužitkovať čínske komparatívne výhody, získať prístup na zahraničné trhy, šíriť dobré meno „Made in China“ vo svete a prelomiť závislosť čínskeho rozvoja na exporte. V Afrike tak pôsobí vyše 700 čínskych firiem.

Čínske štátne podniky v Afrike

Peking týmto firmám poskytuje potrebné informácie a finančnú podporu. Za týmto účelom bola založená spoločná čínsko-africká obchodná komora. Podobná komora vznikla aj v spolupráci s Rozvojovým programom OSN (UNDP) na podporu súkromných investícií v Afrike. Čína tu čerpala zo skúsenosti s vlastným obdobným programom na spoluprácu čínskych pobrežných oblastí s vnútrozemím (program Guangcai). V Afrike nájdeme (Gill-Reilly, 2007, s. 39–40):

– Čínske ropné spoločnosti. Napríklad v Sudáne tieto spoločnosti kontrolujú tunajší energetický sektor. Ide v prvom rade o čínsku štátnu ropnú spoločnosť, ktorá disponuje 40% podielom v najväčšej sudánskej ťažobnej spoločnosti, spoločnosť Sinopec, ktoré sa podieľa na stavbe ropovodu k Červenému moru, kde ďalšia čínska spoločnosť buduje prekladisko pre tankery. Sudán tak vďaka Číne zarába ročne dve miliardy dolárov. Podobne sa čínske firmy angažujú v Angole, Čade, Gabone atď.

– Stavebné, výrobné a obchodné spoločnosti. Tieto spoločnosti sa podieľajú na stavbe dopravnej, elektrickej a komunikačnej infraštruktúry ako vodné elektrárne v Sudáne a Zambii. Do tejto oblasti patria aj čínske textilné továrne a projekty na podporu poľnohospodárstva a rybolovu.

– Čínski jednotlivci a živnostníci. V Afrike žilo už v roku 1999 stotridsaťtisíc Číňanov. Títo miestni Číňania jej mali uľahčiť obchodné vzťahy s Afrikou. V roku 2006 sa podieľalo na čínskych projektoch v Afrike 74 tisíc čínskych robotníkov, ktorí slúžili ako lacná, ale kvalifikovaná pracovná sila. Asi stotisícová populácia Číňanov pritom žije v Juhoafrickej republike, ďalšie desaťtisíce potom v Alžírsku, na Madagaskare a Mauríciu, v Nigérii, Sudáne a Zimbabwe. Čínski živnostníci podnikajú hlavne ako drobní obchodníci, majitelia čínskych reštaurácií a lekárskeho kliník (Sautman, 2006: 29–31).

Čínski vládni predstavitelia

Čínski vládni predstavitelia sa snažia dohliadať nad aktivitami čínskych spoločností v Afrike a ich súladom s cieľmi čínskej zahraničnej politiky. Tento cieľ má však viacero prekážok ako obmedzenia byrokratického aparátu, geografická vzdialenosť Číny od Afriky a snaha firiem utajovať určité informácie. Do toho navyše vstupuje súperenie medzi jednotlivými vládnymi agentúrami a často protichodné záujmy podpory a regulácie čínskeho obchodu v zahraničí. Toto všetko má za následok slabú kontrolu Pekingu nad čínskym firmami. A to napriek aparátu, ktorý pozostáva z nasledujúcich orgánov (Gill–Reilly, 2007: 41–45, 48).

a) Komisia pre dohľad a správu štátnych investícií. Jej hlavným cieľom je, aby čínske firmy v Afrike dosiahli zisk, bez ohľadu na strategické záujmy Pekingu v Afrike. Táto komisia v skutočnosti riadi čínske firmy v zahraničí.

b) Ministerstvo obchodu. Toto ministerstvo sa, čo sa týka zahraničnej politiky, angažuje najviac v Afrike. V tejto oblasti ide o jeho oddelenie pre zá-

padnú Áziu a Afriku, ktoré podáva informácie o Afrike; oddelenie zahraničnej ekonomickej spolupráce, ktoré dohliada nad dodržiavaním vládnych regulácií a čínskych zákonov čínskymi firmami; a oddelenie zahraničnej pomoci, ktoré požičiava africkým vládam. Ministerstvu obchodu taktiež prináleží správa afrických konzulátov, tie však, aj keď sú lokalizované v Afrike, nemôžu kontrolovať tu pôsobiace spoločnosti, lebo im to neprináleží. Nová smernica ministerstva obchodu z roku 2006 ich vyzýva, aby certifikovali čínske firmy a dohliadali nad bezpečnosťou na pracovisku.¹²

c) Ministerstvo zahraničných vecí. Toto ministerstvo pomáha implementovať čínsku zahraničnú politiku prostredníctvom výboru pre západnú Áziu a severnú Afriku a výboru pre subsaharskú Afriku.

d) Finančné agentúry a banky. Tu ide v prvom rade o štátnu Ex-Im Bank, ktorá poskytuje väčšinu čínskej rozvojovej pomoci prostredníctvom výhodných pôžičiek a podpory investícií v Afrike.¹³

e) Regionálne a mestské vlády. Tieto vlády majú určité právomoci vo vzťahu k spoločnostiam registrovaných v ich obvode, ktoré však predstavujú 88 % všetkých čínskych firiem v zahraničí, a to najmä v mestách Šanghaj a Šen-čen.¹⁴

Mnohí autori vyčítajú Číne, že jej ekonomický prístup pripomína merkantilizmus. Dovozy nerastných surovín zo zahraničia, ich spracovanie v Číne a následný vývoz tovarov do Afriky. Takýto prístup neprispieva k vzniku kvalifikovanej pracovnej sily, najmä keď Peking vyváža aj vlastnú pracovnú silu, ani k diverzifikácii afrického priemyslu. Podľa Gilla a Reillyho však samotnú politiku Pekingu ohrozuje najmä dilemma plynúca z poverenia čínskych štátnych podnikov výkonom čínskej obchodnej politiky v Afrike (tzv. dilemma medzi vedúcim a jeho podriadeným).¹⁵ Títo autori sa domnievajú, že práve problematické fungovanie „Číny s.r.o.“ ohrozuje aj inú čínsku stratégiu, a to stratégiu zodpovednej veľmoci.

ROZVOJOVÁ POMOC

Druhou zložkou stratégie „*business as usual*“ je, pre niekoho možno prekvapivo, rozvojová pomoc, ktorá sa takmer vždy viaže na konkrétne politické a strategické záujmy. Čo sa týka rozvojovej pomoci, sledujú rôzni čínski aktéri rôzne ciele. Čínske ministerstvo zahraničných vecí považuje rozvojovú pomoc za prostriedok zlepšenia vzťahov s Afrikou a získania jej nerastných surovín; ministerstvo obchodu preferuje ekonomický prínos pre Čínu v po-

dobe pracovných príležitostí a kontraktov pre čínske firmy; ktoré zase preferujú čo najväčší zisk (tamtiež: 48).

Zatiaľ čo v roku 1998 predstavovala čínska rozvojová pomoc Afrike iba 107 mil. USD, v roku 2004 to už bolo 2,7 mld. USD (Kurlantzick, 2006: 2). Čína pritom preferuje pôžičky pred grantmi. Jej stratégia spočíva v tom, že ak sa politické a ekonomické vzťahy s dotknutou krajinou vyvíjajú želaným smerom, tak Peking dlh zruší. Táto pomoc nie je síce podmienená politicky, ale ekonomicky áno. Keďže Čína nemá prakticky žiadnu skúsenosť s rozvojovou pomocou pre mimovládne organizácie (NGO), veľká časť kontraktov ide pre čínske firmy (viď pôžička Angole v roku 2004). Čínska rozvojová pomoc má tak podľa Kurlantzicka (tamtiež: 3) tieto charakteristiky:

a) Jedná sa v prvom rade o investície do infraštruktúry pri cenovej relácii predstavujúcej asi štvrtinu ceny západných firiem.

b) Ide viac o spoluprácu s regionálnymi ako štátnymi bankami, viď napr. kooperáciu s Africkou rozvojovou bankou.¹⁶

c) Je to pomoc zameraná na vyškolenie afrických expertov hlavne v oblasti ekonomického manažmentu.

d) Badať tu aj snahu zaviesť vyučovanie čínštiny na afrických vysokých školách, a to v rámci projektu Konfuciovho inštitútu.

Ako už bolo spomenuté, táto politika nie je tak úplne zadarmo. Čína požaduje výmenou za svoju rozvojovú pomoc napr. prerušenie diplomatických vzťahov s Taiwanom, nepodporenie snáh Japonska o stále kreslo v Bezpečnostnej rade OSN, alebo prístup k nerastným surovinám (Girouard, 2008: 12).

Pekingom propagovaná apolitickosť tak dostáva vážne trhliny. Na jednej strane vyslovený odpor voči zasahovaniu do vnútorných záležitostí v rámci stratégie multilateralizmu a pekinského konsenzu. Na strane druhej nepopierateľný výmenný obchod stratégie „*business as usual*“.

Výsledky čínskej africkej politiky

Aké sú teda výsledky čínskej africkej politiky pozostávajúcej z troch rozdielnych stratégií? Odpoveď na túto otázku prinesie táto posledná časť kapitoly, ktorá sa okrem iného sústreďuje na spoločensko-politický a ekonomický dopad čínskej verzie rozvoja v Afrike, ktorá sa začína v posledných rokoch spamätá-

vať z dlhotrvajúcej ekonomickej a politickej stagnácie. Možno aj vďaka čínskemu dopytu po jej zásobách ropy a plynu zažíva ekonomický rast. Treba však podotknúť, že čínska prítomnosť na kontinente nie je rovnorodá. Sústreďuje sa najmä do oblastí kde sa ťažia nerastné suroviny.¹⁷ Výsledky čínskej politiky v Afrike sa tak neprejavujú všade rovnako.

VÝSLEDKY STRATÉGIE MULTILATERALIZMU

Čo sa týka stratégie multilateralizmu, dosiahla Čína pozitívne výsledky na poli mierových misií OSN a intenzity diplomatických návštev. Negatívne, resp. neutrálne hodnotenie sa týka jej vzťahu k mimovládnym organizáciám, predaju zbraní a obchodovania s tzv. krvavými diamantmi.

O rastúcom záujme Číny o Afriku vypovedá fakt, že ju medzi rokmi 1997 a 2004 navštívilo tridsať afrických hláv štátov (Mawdsley, 2007: 405–406, 412). Rovnako o tom svedčí aj novembrové čínsko-africké fórum v Pekingu z roku 2006, ktorého sa zúčastnili predstavitelia zo 48 afrických krajín, čo je viac ako summitu Africkej únie.¹⁸ Vid' i cestu čínskeho prezidenta Chu Ťin-tchaa po Afrike vo februári 2007. Čína má taktiež stále väčší vplyv na bezpečnostnú situáciu v Afrike.¹⁹ Podieľa sa síce na predaji zbraní Sudánu, Nigérii a Zimbabwe, ale na druhej strane podporuje iniciatívy proti obchodu s krvavými diamantmi a prispieva do mierových jednotiek, napr. v Kongu. Čína má v Afrike 1300 vojakov v rámci mierových jednotiek OSN (Gill–Reilly, 2007: 37), čo je viac ako ktorýkoľvek iný stály člen Bezpečnostnej rady OSN. Peking pomáha Afrike aj v boji proti malárii.²⁰

VÝSLEDKY STRATÉGIE PEKINSKÉHO KONSENZU

Stratégia pekinského konsenzu zožala úspechy pod vplyvom vytvorenia čínsko-afrického fóra, podpory rozvoja a lepšej možnosti výberu pre africké štáty, keďže táto politika predstavuje určitú alternatívu západným aktivitám. Diskutabilný je vplyv na celkovú zadlženosť Afriky. Negatívom je potom skrytá politická podmienenosť rozvojovej pomoci aj napriek jej proklamovanej apolitickosti.

Právo na rozvoj je základom ekonomického modelu rozvoja. Západ sa snažil bojovať proti korupcii a klientelizmu, podporiť demokraciu, právny štát, transparentné vládnutie a slobodný trh, a ochraňovať ľudské práva. Medzinárodné finančné agentúry tu chceli nastoliť lepší štandard vládnutia.

tia. Z iniciatívy USA vznikla Spoločnosť pre naplnenie miléniových výziev (*Millennium Challenge Corporation*), ktorá pomáha transparentným vládam v Afrike. To však viedlo k tam veľmi odmietanému zasahovaniu medzinárodných finančných inštitúcií do vnútorných záležitostí afrických štátov. Čína radikálne zmenila situáciu. Presadzovala pragmatické ciele spolupráce a vzájomnej ekonomickej závislosti. Dôraz na ľudské práva a demokraciu považovala za brzdu ekonomického rastu. To bolo pre Afriku veľmi príťažlivé a prejavilo sa to napr. v jej odmietnutí dohôd ekonomického partnerstva navrhovaných Európskou úniou na lisabonskom summite v roku 2007.

Od roku 2000 sa schádza čínsko-africké fórum,²¹ ktoré zdôrazňuje myšlienky ako nerovnosť a nespravodlivosť súčasného svetového poriadku, nezasahovanie do vnútorných záležitostí rozvojových krajín, mierové spolunažívanie a boj proti nelegálnemu šíreniu zbraní. Absentuje tu však akákoľvek zmienka o ľudských právach. Pre africké krajiny sú tieto názory veľmi príťažlivé, najmä pre ich odpor voči západným požiadavkám a zásahom do vnútorných záležitostí ich štátov (Mawdsley, 2007: 412–415.) Čína taktiež vydala v roku 2006 po prvýkrát „*Africa Policy Paper*“, ktorý definuje päť princípov jej africkej politiky: menovite slobodnú voľbu rozvoja, vzájomnú výhodnosť a reciprocitu, rovnosť a spoluprácu v globálnych záležitostiach.²² Tento dokument svedčí o dôležitosti, ktorú prikladá Čína svojej africkej politike.

Na druhej strane sa však objavili obavy z pôsobenia Číny v Afrike, najmä kvôli jej pôžičkám africkej skupine najviac zadlžených štátov sveta a utajovaným predajom zbraní africkým štátom. Napríklad v Kongu sa našlo až 17 % malých zbraní čínskeho pôvodu (Kurlantzick, 2006: 4–5). Peking tak podľa mnohých prispel k udržaniu niektorých autoritatívnych režimov v Afrike, ako napr. al-Bašira v Sudáne, Roberta Mugabeho v Zimbabwe, alebo Charlesa Taylora v Libérii (Girouard, 2008: 4–6). Čína podobné obvinenia samozrejme odmieta. V rámci zlepšenia svojho obrazu na to reagovala v roku 2007 odpustením 20miliónového dlhu Tanzánii a 40 % dlhu Pobrežia Slonoviny.²³

Čínske angažovanie však nie je úplne apolitické, ako by sa podľa stratégie pekinského konsenzu mohlo zdať. Peking síce formálne deklaruje, že nezasahuje do vnútorných záležitostí, výrazným spôsobom však prispel napr. k výsledku prezidentských volieb v Zambii v roku 2006, keď jej veľvyslanec v tejto krajiny pohrozil, že Čína stiahne svoj kapitál, ak zvíťazí opozičný

kandidát Michael Sata, ktorý vystupoval proti porušovaniu práv zamestnancov. Protičínska rétorika bola ústredným motívom jeho kampane, a to ako dôsledok výbuchu v čínskej bani na meď, ktorý zabil 51 zambijských baníkov. Tu však vyvstáva otázka, ktorú nastolujú Gill s Reillym, do akej miery je čínska vláda schopná kontrolovať svoje štátne podniky. V reakcii na tento incident Peking okamžite prijal deväť princípov, ktorými sa majú riadiť čínske firmy v Afrike, aby nedošlo k podobným incidentom, ktoré sú v rozpore s čínskymi záujmami. Tento dokument vyzýva k naberaniu miestnych pracovníkov, dodržiavaniu miestnych zvyklostí a k dodržiavaniu bezpečnosti na pracovisku (Gill–Reilly, 2007: 46–47; Girouard, 2008: 10).

Na záver tak možno zhrnúť, že výhodou tejto stratégie pre africké štáty je väčšia možnosť výberu medzi západnou a čínskou cestou rozvoja. Nevýhodou dopad na ľudské práva, spôsob vládnutia a životné prostredie (Van De Looy, 2006: 28.)

VÝSLEDKY STRATÉGIE „BUSINESS AS USUAL“

Najviac skúmaných parametrov sa týkalo stratégie podpory ekonomického rastu, alebo tzv. taktiky „*business as usual*“. Pozitívom v tomto ohľade je fakt, že Čína je jedným z najväčších obchodných partnerov Afriky, zriadila s ňou spoločnú obchodnú komoru, posilnila kúpnu silu Afričanov a má povesť obchodného partnera, ktorý drží slovo a koná rýchlo. Naopak negatíva plynú z jej málo transparentného konania, zahŕňajúceho morálny hazard a dilemu z poverenia, čo prispelo k zhoršeniu pracovných podmienok mnohých Afričanov, k zvýšeniu nezamestnanosti a ničeniu životného prostredia, a napokon z toho vyplývajúcich lokálnych protestov proti čínskej obchodnej prítomnosti v Afrike. Hospodársky dopad čínskej expanzie na Afriku sa prejavuje najmä v týchto štyroch dimenziách: v obchode, investíciách, rozvojovej pomoci a migrácii (Mwega, 2006: 3).

Začnúc pozitívnymi výsledkami, asi najväčším úspechom pre Čínu je fakt, že je v súčasnosti po USA a Francúzsku tretím najväčším obchodným partnerom Afriky, a po Francúzsku druhým najväčším exportérom do Afriky.²⁴ Status Číny sa v posledných rokoch zmenil z prijímateľa na poskytovateľa úverov. Na druhej strane však obchod s Afrikou predstavuje pre Peking len asi 2 % čínskeho zahraničného obchodu.²⁵ Medzi ďalšie pozitíva ekonomickej spolupráce Číny s Afrikou určite patrí aj zriadenie čínsko-africkej obchod-

nej komory.²⁶ Došlo taktiež k zväčšeniu kúpnej sily Afričanov, a to vďaka prístupu zahraničnej meny a pôžičiek, ale aj lacných spotrebiteľských tovarov z Číny. Pozitíva sa taktiež prejavili v prístupe k liekom a vzdelaniu, ku komunikačným a iným moderným technológiám, ale aj napr. v poľnohospodárstve (Girouard, 2008: 7–8). Spolupráca s Čínou vedie často k rýchlym a pozitívnym výsledkom. Peking drží slovo, a práve preto je obľúbený nielen medzi strednou, ale aj nižšou vrstvou obyvateľov Afriky (tamtiež: 12).

Afrika však už stihla pocítiť aj negatíva čínskej ekonomickej expanzie, ktorá stojí za zvýšením nezamestnanosti v Afrike, najmä v textilnom odvetví (Mawdsley, 2007: 415–416). Rovnako plynú negatíva aj z čínskej ochoty poskytnúť nové úvery už aj tak veľmi zadlženým africkým krajinám. Ďalej fakt, že čínske štátne firmy sú menej transparentné ako súkromné. Preto bude musieť Peking na ich chod vynaložiť väčšie finančné zdroje. Aktivity čínskych firiem často vzbudzujú odpor miestnych obyvateľov. Vid' napr. odlesňovanie v Gabone, zlé podmienky baníkov v Zambii, ničenie životného prostredia v Kongu, alebo pašovanie slonoviny zo Sudánu a Zimbabwe. Podľa Gilla a Reillyho je problém v tom, že čínske firmy na jednej strane nepoznajú miestne zvyky a na druhej sa snažia uspieť v konkurenčnom boji a tak znižujú mzdy a štandard pracovných podmienok (Gill–Reilly, 2007: 46).

Negatívnym dôsledkom tak môžu byť lokálne protesty proti ich pôsobeniu v Afrike, protichodné záujmy plynúce z poskytovania rozvojovej pomoci a problém morálneho hazardu. Čínske štátne firmy, často neskúsené v afrických podmienkach, sa nemusia obávať o ekonomicky racionálne a efektívne využívanie zdrojov, keďže ich finančnú likviditu zaručuje štát a jeho politické záujmy. Ide pritom niekedy o podniky, ktoré sa predtým vláda neúspešne pokúšala reformovať na domácom poli.²⁷

Čínsky model ekonomického rastu je založený na ťažbe nerastných surovín bez ohľadu na životné prostredie (vid' znečistenie rieky v Nigérii, vyrúbanie lesov v Mozambiku a zaplavenie územia v Sudáne; Girouard, 2008: 6–7). Od nástúpenia prezidenta Chu Ťin-tchaa sa však Čína začala snažiť zlepšiť dopad svojej politiky na životné prostredie, keďže sa preukázalo, že zdravotné problémy spôsobené znečistením životného prostredia oberajú Peking ročne až o 3 % HDP (tamtiež: 13). Čína tiež pomaly začína overovať, ako sa jej pomoc v skutočnosti používa (Kurlantzick, 2006: 6).

**Tabuľka 1: Zhodnotenie cieľov, stratégií
a výsledkov čínskej africkej politiky**

Ciele	Stratégie	Výsledky	Hodnotenie
Taiwan	Multilateralizmus (soft power) (zodpovedná veľmoc)	Diplomatické návštevy	+
		Mierové misie OSN	+
		Krvavé diamanty	+
		Mimovládne organizácie	–
		Obchod so zbraňami	–
Líder rozvojového sveta	Pekinský konsenzus	Čínsko-africké fórum	+
		Právo na rozvoj	+
		Možnosť výberu	+
		Africa Policy Paper	+
		Zadĺženie	+ –
		Nie je apolitická	-
Ekonomický rast	Business as usual (štátne podniky) (rozvojová pomoc)	Veľký obchodný partner	+
		Kúpna sila	+
		Obchodná komora	+
		Drží slovo / rýchlosť	+
		Netransparentné konanie	–
		Dilema z poverenia	–
		Pracovné podmienky	–
		Nezamestnanosť	–
		Životné prostredie	–
		Lokálne protesty	–
		11 : 9	

Celkovo tak medzi úspešnejšie stratégie patrili stratégie multilateralizmu a pekinského konsenzu. Stratégia „*business as usual*“ dosiahla viac negatívnych ako pozitívnych výsledkov. Vzhľadom na dosiahnutia v úvode vytýčených cieľov izolácie Taiwanu, zaujatia pozície lídra rozvojového sveta a podpory ekonomického rastu boli však všetky tri stratégie úspešné. Zaujímavé je, že tam, kde sa Čína sústredila viac na africkú stranu mince, prevažujú pozitívne výsledky jej politiky vo vzťahu k Afrike. Na druhej strane,

tam, kde sa zamerala viac na vlastný aspekt problému, prevažujú negatívne dopady na Afriku.

Na záver tak možno konštatovať, že Čína patrí medzi svetovú mocnosť aj v Afrike, len tu musí viac dbať na dopad svojej politiky, najmä čo sa týka podpory svojho ekonomického rastu.

Záver

Rôzni autori majú na politiku Pekingu v Afrike rôzne názory. Čína je podľa Girouarda vykresľovaná ako dobyvateľ, ktorý nedbá o ľudské práva a životné prostredie, práve preto, že sa jej zahraničná politika obrátila na tradičnú baštu Západu, Afriku (Girouard, 2008: 1). Podľa Kurlantzicka (Kurlantzick, 2006: 7) robí Západ chybu v tom, že sa nesnaží viac ovplyvniť africkú politiku Číny, napr. jej prizvaním za člena G8 alebo k rozhodovaniu o prerozdelení rozvojovej pomoci. Kurlantzick sa obáva, že akonáhle sa čínska politika voči Afrike stabilizuje, nebude ju možné zmeniť. Gill a Reilly vidia spôsob ako transparentniť pôsobenie čínskych firiem v Afrike v spolupráci s miestnymi aktérmi, mimovládnyimi organizáciami ako Iniciatíva pre transparentný ťažobný priemysel,²⁸ medzinárodnými finančnými inštitúciami a africkými regionálnymi organizáciami (ako COMESA, ECOWAS a SADC; Gill–Reilly, 2007: 50).

Treba však povedať, že Čína svoju politiku čiastočne prispôsobuje požiadavkám zvonku. Začala podporovať nielen mierové misie OSN, ale aj tie, ktoré vysiela Africká únia a Hospodárske spoločenstvo západnej Afriky. Zároveň prehodnotila aj svoj počiatočný odpor voči intervenciám do vnútorných záležitostí, keď súhlasila s vyslaním vojsk do Darfúru. Aj keď v tomto prípade zohrala dôležitú rolu snaha ochrániť čínske investície v Sudáne. Medzi pozitíva patrí aj nová čínska podpora zákazu predaja krvavých diamantov a projektov na ochranu životného prostredia, rovnako aj jej akceptácia mimovládnych organizácií ako rovnocenných partnerov (Holslag, 2007: 7–13). Čína sa stala mocnosťou, ktorej záujmy treba brať v Afrike vždy do úvahy. Ide pri tom o mocnosť s obrovským vplyvom na jej vývoj a bezpečnosť.

Podľa zistení tejto práce možno ešte konštatovať, že prítomnosť Číny v Afrike je viac stabilizujúcim ako destabilizujúcim faktorom. Tým, že čínska politika pokrýva širokú paletu činností, počínajúc diplomatickou, bezpeč-

nostnou a končiac ekonomickou dimenziou, a to do takej miery, že je schopná ovplyvniť konanie afrických vlád, limituje chaotické, respektíve anarchické prostredie, ktoré sa v Afrike vytvorilo pod vplyvom vojnových panstiev v období po skončení studenej vojny. Čínska stratégia multilateralizmu je toho jasným príkladom. Čína sa tu síce snaží dosiahnuť svojich cieľov, ale koná tak predovšetkým z pozície *soft power*. Čo sa týka obvinení na adresu podpory nedemokratických režimov, tu si treba uvedomiť, že hlavným cieľom Pekingu je dosiahnuť ekonomický rast, ktorý sa neukrýva vo vedení vojen. Čína si je tohto vedomá, preto nakoniec súhlasila s misiou OSN pre Darfúr, nehovoriac o jej podiele na chode tejto a iných misií v Afrike. Ďalšie výčitky plynúce z čínskej ekonomickej prítomnosti v Afrike a jej devastujúcim vplyvom na životné prostredie sú v súčasnosti založené na pravde. Peking si však plne uvedomuje negatíva takéhoto konania a je pripravený ho zmeniť. Viď napr. jeho najnovší politický cieľ stať sa najekologickejšou ekonomikou sveta. Toto môže mať pozitívny dopad nielen na Afriku, ale aj na celý globalizovaný svet.

Čína je samozrejme v Afrike veľmocou konkurujúcou USA a Európe. Obe tieto veľmoci sa tu však už toľkokrát popálili, že v súčasnosti pozorujú dianie v Afrike radšej z väčším odstupom, kritizujú Čínu za nedostatky jej africkej politiky, ale zároveň si uvedomujú, aký prínos táto politika pre Afriku predstavuje. Európska únia napr. považuje Afriku za hlavný bod spolupráce s Čínou. Na druhej strane by si mali USA a Európa lepšie zhodnotiť svoj vlastný prístup k Afrike, aby sa nestalo, že kým sa ich stagnujúca africká politika konečne opäť naštartuje, bude v Afrike dominovať iný veľký hráč. Čína.

Poznámky

- ¹ TAZARA Railway. On-line: www.tazara.co.tz/; en.wikipedia.org/wiki/TAZARA_Railway.
- ² China's African Policy. Chinese Government's Official Web Portal, Part III., 12. 1. 2006. On-line: www.gov.cn/misc/2006-01/12/content_156490.htm.
- ³ Forum on China-Africa Cooperation. Beijing Action plan (2007–2009), 16. 11. 2006. On-line: www.fmprc.gov.cn/zflt/eng/zyzl/hywj/t280369.htm.
- ⁴ China's African Policy. Part IV., 12. 1. 2006. On-line: www.gov.cn/misc/2006-01/12/content_156490.htm.
- ⁵ Tamtiež.

- ⁶ Jednalo sa o čínsku banku Ex-Im a úver na 17 rokov s úrokom 1,5 %. Girouard (2008): *China in Africa. Neo-colonialism or a New Avenue for South-South Cooperation*, s. 8; Kurlantzick (2006): *Beijing's Safari: China's Move into Africa and Its Implications for Aid, Development, and Governance*, s. 3.
- ⁷ Grimmer, R. F. (2007): *Conventional Arms Transfers to Developing Nations, 1999–2006*. Congressional Research Service Report RL34187, 26. 9. 2007, s. 58–68.
- ⁸ Van De Looy, J. (2006): *Africa and China: A Strategic Partnership?*, s. 25. Viď tiež *Russia, China veto U.N. sanctions on Zimbabwe*. 12. 7. 2008. On-line: www.cnn.com/2008/WORLD/africa/07/11/zimbabwe.sanctions.
- ⁹ *China's African Policy. Part IV*, op. cit.
- ¹⁰ Tamtiež.
- ¹¹ *Russia, China veto U.N. sanctions on Zimbabwe*, CNN, 11 July, 2008. On-line: www.cnn.com/2008/WORLD/africa/07/11/zimbabwe.sanctions.
- ¹² Gill–Reilly (2007): *The Tenuous Hold of China Inc. In Africa*, s. 41–45, 48.
- ¹³ 80 % týchto pôžičiek smerovalo do Angoly, Mozambiku, Nigérie, Sudánu a Zimbabwe; 40 % do energetického sektoru. Tamtéž, s. 43–44.
- ¹⁴ Tamtiež, s. 44.
- ¹⁵ *Principal-agent dilemma*. Tamtéž, s. 38.
- ¹⁶ *China's African Policy. Part IV*, op. cit.
- ¹⁷ Angola, Čad, Gabon, Nigéria, Rovníková Guinea a Sudán (ropa); Gabon, Kamerun, Mozambik a Rovníková Guinea (drevo); JAR a Niger (urán); DR Kongo (kobalt); JAR (mangán); Zambia (meď a urán); Zimbabwe (uhlie a platina). Girouard (2008): op. cit., s. 4.
- ¹⁸ *Forum on China–Africa Cooperation*, op. cit.
- ¹⁹ *China's African Policy. Part IV*, op. cit.
- ²⁰ Tamtiež.
- ²¹ *Forum on China–Africa Cooperation*, op. cit.
- ²² *China's African Policy. Part III*, op. cit.
- ²³ Do roku 2007 zrušila Čína dlh 31 africkým krajinám v celkovej hodnote 1,38 mld. USD. Girouard (2008): op. cit., s. 8–9.
- ²⁴ Za Čínou zostala dokonca i Veľká Británia. Tamtiež, s. 3.; Van De Looy (2006): op. cit., s. 13.
- ²⁵ Tamtéž, s. 28. V roku 2006 mal čínsko-africký obchod obrat 55 mil. USD. Girouard (2008): op. cit., s. 3.
- ²⁶ *China's African Policy. Part IV*, op. cit.
- ²⁷ Viď napr. drahé akvizície v Etiópii, Mozambiku a Zimbabwe. Gill–Reilly (2007): op. cit., s. 48–49.
- ²⁸ *Extractive Industries Transparency Initiative*.

Proč je stále nutné pokládat prognózy „Čindie“ za nejisté

Jaroslav Foltýn

Úvod

„Čindie“ (Chindia) je běžně používaný výraz pro různé aspekty sblížování Indie a Číny, a to v různých vědních disciplínách a subdisciplínách, jakož i v žurnalistice. Traduje se, že termín poprvé použili Džaváharlál Néhrú a Čou En-laj v souvislosti s jednáním o Dohodě o Tibetu v roce 1954 v pasážích doprovodných dokumentů o „čínsko-indickém bratrství“. Dohoda též sloužila jako přípravná fáze Afro-asijské konference v indonéském Bandungu o rok později. Oběma státníkům tehdy šlo o nastartování *Hnutí nezúčastněných*, prosazení pěti zásad *pančašily* a ztlumení narůstajícího napětí mezi oběma státy, z čehož pravděpodobně i rezultoval velmi konsiliantní a vstřícný charakter jednání. Během let, zejména v poslední době, již termín pronikl natolik do praxe, že např. internetový vyhledávač Google v současné době eviduje stovky tisíc odkazů na prameny tento výraz používající, včetně titulů knižních publikací. Není v silách této stati se zabývat dalším rozбором a peripetemií. Čtenářům, kteří by se chtěli blíže s touto problematikou seznámit, lze doporučit např. knihu známého publicisty a člena indického parlamentu (*Lok Sabha*) Jairama Rameshe (Ramesh, 2005).

Zatímco se světová i česká media a mnozí politici vyjadřují dosti explicitně o světlých perspektivách rozvoje a sblížení Číny a Indie, není při bližším pohledu tuto perspektivu možno pokládat za něco zcela daného. Jistě, je velmi pravděpodobná a patrně k ní dojde. Leč podoba, časové horizonty a podmínky mohou v projektu „Čindie“ projít ještě mnoha peripetemií a na dlouho ji zbrzdít či dočasně zastavit. Účelem této úvahy je poukázat na některá taková rizika z pohledu ekonoma, zabývajícího se dlouhodobě Indií.

Může to být pohled jednostranný, ale pochyby jsou ve vědeckém výzkumu vždy hnacím prvkem pokroku zkoumání. Domníváme se zkrátka, že o „Čindii“ je třeba hovořit a psát v kondicionálu, neboť existuje mnoho pochybností.

Nejde přirozeně o to, že bychom se stavěli k projektu „Čindie“ á priori skepticky. Naopak, již přes půl století stará teorie globálního diagonálního přesunu (viz např. Johan Galtung, 2004; Bertrand de Jouvenal, 1963, a další) se zdá být z prognostického hlediska stále více potvrzována. Jeví se nyní o mnoho realističtější a legitimnější než v dobách svého vzniku na konci 50. let. Jak Indie, tak Čína procházejí dlouhodobou konjunkturou a vskutku se sblížíjí způsobem, který bychom ještě před takovými třemi dekádami pokládali za stěží možný. Přispívá tomu pád bipolárního světa, proces globalizace, nová kvalita interdependence a další ekonomické a mimoekonomické faktory. „Čindie“ již není futurologickou vizí, ale skutečným procesem, který se začíná realizovat a ovlivňovat jak geopolitické formování světa, tak některé významné světové negociace (viz tzv. Katarské kolo WTO v Dauhá v r. 2001).

Nicméně existují vážná rizika, která pro Indii shrnutě spatřujeme ve trojí poloze. Tyto tři polohy jsou ekonomické povahy (naše úvaha je ekonomická, autor je ekonom), nicméně přidáme ještě polohu čtvrtou, v níž alespoň velmi stručně pojednáme o interdisciplinárních aspektech, které ani ekonom nemůže úplně pominout.

Rizika a jejich skupiny

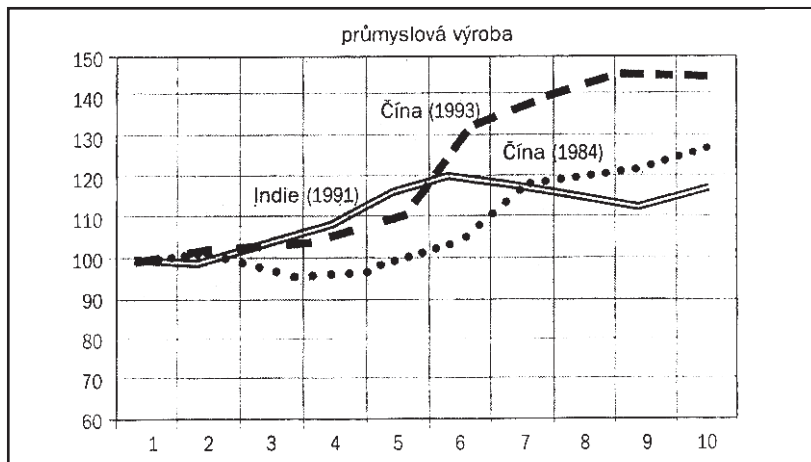
1) NEVYZKOUŠENOST A „NEUSAZENOST“ SOUČASNÉ ROZVOJOVÉ EKONOMICKÉ STRATEGIE INDIE, ZALOŽENÉ NA PRIORITĚ ROZVOJE TERCIÁRNÍHO SEKTORU

Již deset let indického růstového boomu (7–8 % HDP ročně) je založeno na prioritě podpory a rozvoje terciárního, eventuálně i kvartérního sektoru (tj. služeb a výzkumu). Země však kráčí ekonomicky neprošlapanou cestou. Rozvoj postavený na službách je raritou a používají ji jen země menšího ekonomického rozměru, země ostrovní, turisticky atraktivní a „daňové ráje“. Ve veliké rozvojové zemi (obří Indie tvoří většinu subkontinentu) použita nikdy nebyla.

Je to markantní rozdíl od Číny, která se vydala cestou exportní orientace, založenou na výrobních odvětvích primárního a sekundárního sektoru (těžba, průmysl, zemědělství), především na zboží výrobního a spotřebního charakteru jako motoru ekonomiky. Přemýšliví Indové však zvolili unikátní cestu v rozvojovém světě. Dokazuje to i graf divergentního vývoje produktivity v Indii a Číně. V Indii se produktivita, ovlivňovaná především investicemi a modernizací, prudce zvyšuje (až o 15 % ročně na přelomu tisíciletí), v Číně klesá. Opačný vývoj těchto zemí, i když nikoli tak dramatický, probíhá i v průmyslové výrobě (viz grafy výborně ilustrující skutečnost).

**Graf 1: Indie a Čína: rozdílný vývoj produktivity
v průmyslu na přelomu milénia**

(100 je pro index průměrná produktivita v indickém národohospodářském komplexu)

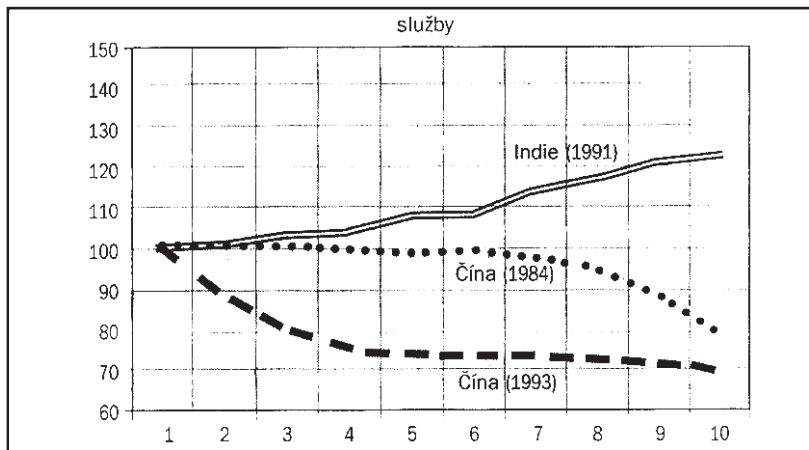

Pramen: Trade and Development Report, 2005, s. 31. Graf 1.8. UNCTAD, Ženeva, září 2006.

Sektor služeb představuje velký konglomerát lidských činností, zahrnující podle nomenklatury SITC 23 odvětví, od dopravní infrastruktury po stavebnictví, od říkš po stavbu atomových elektráren. Podrobnější analýzou však zjistíme, že největší rozmach zažívají sdělovací služby. Desetitisíce Indů nyní zakládají softwarové firmy spolupracující s IT giganty globálních rozměrů, posílají své děti na studia do USA a zemí EU. A největší novum je, že tito absolventi se většinou vracejí, zatímco dříve to byla výjimka.

Graf 2: Indie a Čína: rozdílný vývoj produktivity ve službách na přelomu milénia

(100 je pro index průměrná produktivita v indickém národohospodářském komplexu)

Pramen: Trade and Development Report, 2005, s. 31. Graf 1.8. UNCTAD, Ženeva, září 2006.

I zde zřejmě působí efekt vize domácího ekonomicko-sociálního úspěchu, individuálního úspěchu a celkově možnost uplatnění v domácím rozvojovém prostředí. Jejich nové konexe pak lákají dále nové zahraniční investice.

Tímto způsobem se mění Indie v moderní společnost. Od poloviny roku 2007 se však tempa růstu Indie i jejího exportu začala zhoršovat, sice pomalu, ale znatelně. Je třeba rovněž vzít v úvahu, že současná globální finanční krize, která zatím dále pokračuje, srazí bezpochyby ekonomický růst agregátů nejmeně o 2–3 %, což predikovala valná většina světových ratingových agentur. Terciérní a kvartérní sektor mohou být relativně více postiženy, alespoň v některých oborech (developerské firmy, stavby, finanční a dopravní instituce atd.). Asijské burzy zatím byly velmi volatilní a rychle klesaly. Rozdíl mezi Čínou a Indií může být znatelný, a to ve prospěch Číny vzhledem ke stále přetrvávající větší uzavřenosti národohospodářského komplexu s direktivnějšími prvky v hospodářské politice. Krize také zasadila určitou ránu neo-liberálním teoriím o všemocnosti trhu, ke kterým se Indie začala přiklánět od poloviny 90. let a které se zpočátku osvědčovaly, bohužel spíše jen pro velké koncerny a zprůměrované agregátní veličiny.

Ačkoliv by se mohlo zdát kuriózní, že „neprošlapaná“ cesta Indie se leckde setkává s pochybnostmi, je to při bližší analýze zdůvodnitelné. Orientace na IT technologie jakož i BPO (*business process outsourcing*) je sice vysoce progresivní, ale některá rizika tu jsou. Nejvíce se hovoří o:

- příliš rychlém nárůstu offshoringových firem a podílu zahraničních TNK,
- příliš vysokém podílu na exportu,
- příliš rychlém prohlubování regionálních disparit.

Argumenty k těmto rizikům (jakož i údaje – viz dle *World Investment Report*, 2004).¹

Některé námitky jsou skutečně obhajitelné. Tempo nárůstu podílu služeb zejména v softwarových offshoringových aktivitách je závratné. Od roku 1991 do roku 2004 se zvýšila hodnota tohoto exportu z méně než 0,5 mld. USD na 12 mld. USD a co do podílu na celkovém vývozu země ze 3 % v roce 1996 na 21 % v roce 2003/2004. Do USA směřuje 68 % tohoto vývozu a do Velké Británie 14 %, což je i poněkud nezdravá koncentrace. Indie se tím zařadila na 2. místo na světě hned za Irsko. V roce 2008 tato hodnota měla představovat 17 mld. USD.

Zahraniční pobočky TNK tvoří zde již větší polovinu hodnoty vývozu IT; jejich počet rychle roste (např. z 57 poboček ve fiskálním roce 1997/1998 na 102 v roce 2002/2003). Jsou koncentrovány pouze do několika svazových států (Karnataka, Tamil-Nadu, Maharashtra, Delhi a Andhra Pradesh). I když tyto služby v IT vytvořily asi čtvrt milionu nových pracovních míst, prohlubuje se tím zároveň regionální nevyváženost indické ekonomiky a její disproportionálnost. To by vytvořilo při eventuálním odlivu offshoringových firem (tyto migrují v rozvojových zemích často) pro indickou ekonomiku vážný problém strategie i praxe hospodářské politiky. Problémy by nastaly i na trhu pracovních sil, zejména kvalifikovaných. I regionální rovnováha, která v ekonomice Indie byla vždy problematická, by byla znovu zatížena. Ztráty by utrpěl zahraniční obchod (tamtéž: 2004).

Abychom však nepodávali pouze negativa – existuje i jistý pozitivní prvek v rozdílných růstových strategiích Indie a Číny. Tím by se mohla v budoucnosti stát určitá komplementarita obou ekonomik a i shoda zájmů, jak se to projevuje např. v jednáních WTO. Čína potřebuje některé indické technologie a služby, na což je často poukazováno, stejně jako na potřebu Indie používat tzv. hongkongskou cestu pro své rostoucí zahraničněobchodní ope-

race a kterou Indie (prozatím) nemá. Zdali tato komplementarita bude fungovat, ukáže čas. Je však jisté, že určitý prostor pro posílení myšlenky „Čindie“ i zde existuje, ovšem favorizující spíše privilegované vrstvy. Většina obyvatelstva tento faktor bude pocítovat bezpochyby až s velkým časovým odstupem.

2) DRUHOU POLOHOU RIZIK TĚSNĚ SOUVISEJÍCÍ S PRVNÍ JE ZESÍLENÍ SOCIÁLNĚ-EKONOMICKÉ POLARIZACE, JEŽ TVOŘÍ ZÁSADNÍ ODLIŠNOST VÝVOJE INDICKÉ A ČÍNSKÉ EKONOMIKY

Indická demokracie a celistvost země již od počátku nezávislosti v roce 1947 se v této obrovské a po všech stránkách vysoce heterogenní zemi udržovaly tím, že přetrvávaly prvky gándhistické filosofie strany Indického národního kongresu (INC), jež obsahovala značné sociální zřetele. Vývoj byl sice čas od času přerušován kratšími obdobími pravicových vlád (např. Moradží De-saie), ale po většinu období šedesáti let vládl INC a dynastie „Gándhíovců“. Ten alespoň v zásadních ohledech neopouštěl zásady gándhiovsko-néhruovské koncepce konsenzuálního vývoje indické společnosti včetně zájmů chudých a provedl některé sociálně orientované reformy ve prospěch středních a nižších vrstev. Tyto však byly vcelku úspěšně v systému „smíšené ekonomiky“ (*mixed economy*) harmonizovány i se zájmy podnikatelských kruhů.

Obrat nastal až v 90. letech s příklonem k ekonomické liberalizaci. Přinesl růstovou konjunkturu, ale také prohloubil sociální polarizaci. Indie se stále více začíná měnit v zemi dvou tváří a dvou budoucností, temnou pro valnou většinu obyvatel a růžovou pro outsourcingové giganty jako INFO-SYS, Tata Services apod. V zemi je dnes přes 60 dolarových miliardářů, ale i stamiliony chudých.

Postižen je hlavně venkov, tradiční zemědělství, které však poskytuje obživu téměř 800 milionům lidí žijícím často v extrémní chudobě (ekvivalent do 2 USD denně). Stále tíživější situace je však i mezi městskou chudinou, kterou ničí téměř 13% inflace, dvoj- až trojnásobná oproti 90. letům (4–5 %). Absolutní chudoba roste (z 260 na 300 milionů) za sedm posledních let. V Indii může znamenat růst nestability, zločinnosti, nemocí a korupce. Současná indická vláda se tudíž nevyhne, evidentně zdráhavě, pomoci zemědělskému sektoru, občinovému rozvoji a opatřením, omezujícím luxusní spotřebu nově zbohatlých vrstev, opět na úkor společenské soudržnosti.

Situace stamilionů chudých Indů je vskutku otřesná. Indie je např. (po Etiopii) druhá rozvojová země na světě co do počtu podvyživených dětí mladších pěti let (48,5 %) (*Česko proti chudobě*, 2009). Naopak se mezi lety 1990–2003 zlepšil stav v Číně, kde došlo ke snížení podvýživy téměř o polovinu a kde příčinou je optimalizace distribuce potravin a přístupu k pitné vodě jakožto i modernizace zdravotního vybavení. V Indii bohužel nebylo v žádném z těchto aspektů pro neprivilegované vrstvy dosaženo výrazného pokroku.

Abychom však byli vyvážení v analýze: existuje jedna skupina názorů, poukazujících na nesporné úspěchy – růst indických firem a jejich expanze do zahraničí včetně bývalé metropole Velké Británie (koupe britské stanice Virgin Radio, v ČR např. Vítkovických železáren atd.). Jiná skupina ekonomů však tvrdí pravý opak, můžeme citovat indického ekonoma a publicistu Adigu (Adiga, 2008): „...*tento boom byl pouhou iluzí, většina Indů byla z (hospodářského) růstu vyloučena, míry chudoby stagnovaly a stagnují a Indie je stále Súdánem s malou cukrovou povrchovou polevou na vrcholku. Kdo tedy má pravdu? Jak ukazuje současný inflační záchvat, pravdu mají strany obě.*“

A skutečně, dopátrat se pravdy je obtížné, a to i na poli zmiňované sociální a ekonomické polarizace. Oficiální indické statistiky jsou sice optimistické (jako většina národních statistik bývá) a údaje mezinárodních organizací, které je přejímají, vypadá nadějně: mezi lety 1993–2000 pokles extrémní chudoby ve městech z 32,4 % na 25,7 %, na venkově z 37,3 % na 25,7 % s výhledem pro rok 2007 v absolutním vyjádření životního minima z 356,3 Rs. na 558,6 Rs (ekvivalent asi 0,8 USD v prvním, 1,3 USD v druhém případě). I tak jsou to v nominálním kurzovém přepočtu velmi malé částky a po přepočtu velmi zhruba pro oněch 260–320 milionů lidí (*World Economic Indicators 2008*).² Nelze to však přesně spočítat vzhledem k nepřesnostem údajů o počtu indického obyvatelstva, jeho přírůstcích a rozložení do městských a venkovských oblastí.

Na podzim 2008 přešla Světová banka na novou metodiku přepočtu na paritu kupní síly (*purchasing power parity* – PPP) a na indexy, srovnávající nákupní koš jednoho tisíce položek (propočtený pro 146 zemí), ukazující kolik lidí musí zaplatit, aby si v různých zemích mohli zakoupit totéž. Index slouží jak pro srovnání příjmů, tak pro stanovení rozměrů extrémní chudoby.

Z tohoto metodického kroku Světové banky vyplynulo, že svět má chudých s největší pravděpodobností mnohem více oproti dosavadním předpokladům.

Ukázalo se, že ceny byly nejvíce podhodnoceny v Asii a kupní síla se tedy snížila vůči příjmům u asijských ekonomik, z toho v Indii a Číně o 40 %, dílem v Indonésii, na Filipínách atd. Mnohem více lidí tudíž nedosáhne na spotřební koš stanovený dle původní metodiky (blíže viz Tožička, 2008).

Zároveň byly publikovány nové poměry (*ratios*) příjmů nejbohatších (*richest*) a nejhudších (*poorest*) lidí u vzorků 10 % a ještě s Giniho koeficienty³, vyjadřujícími důchodovou nerovnost na škále 0–100: absolutní rovnost versus absolutní nerovnost. Pro Indii (pro rok 2004) byly publikovány tyto údaje: u vzorku 10 % poměr 8,6, u vzorku 20 % 5,6, Giniho koeficient 36,8. Výsledek Indie je mezi rozvojovými ekonomikami lehce podprůměrný a vzhledem k růstu Giniho koeficientu se dále zhoršuje.⁴

Připočítáme-li k této charakteristice vysokou (téměř dvojnásobnou) příjmovou nerovnost v jednotlivých svazových indických státech a dále skutečnost, že v Indii ročně přibývá téměř 20 milionů obyvatel (a to spíše v chudších a nejhudších příjmových skupinách i regionech), dospějeme k závěru, že teze o sociální polarizaci je legitimní a zhruba patrně skutečně odpovídá nejčastěji uváděnému počtu 300 milionů lidí extrémně chudých.⁵ Přes citované sociální polarizace stagnuje, ale spíše v tendenci mírného prohlubování. Ani výhled není příznivý a lze souhlasit s komentářem analytika Světové banky Branka Milanoviče (Milanovic, 2008), že Indie „*bude jevit větší příklon k chudobě /higher incidence to poverty/ a ukázalo se, že dopad nové metodiky znamená větší propad než za Velké krize 30. let*“.

Velkou devizou Indie je demokratické zřízení. To zatím přetrvává, ale množí se varovné hlasy. To, co se v jiných rozvojových zemích bude muset teprve pracně budovat a co již v Indii zapustilo kořeny, by nemělo být dáváno na pospas sociálnímu neklidu. Ten by měl fatální následky nejen pro vnitřní vývoj, ale i pro nevyhlášenou, ale latentně trvající konfrontaci s Pákistánem. Je to deviza, která na mezinárodních ekonomických fórech všeho druhu způsobuje, že slovu Indie se naslouchá stejně pozorně jako slovu Číny. Proto sociální polarizaci v Indii pokládáme za druhou velikou oblast ohrožující realizaci „Čindie“.

3) TŘETÍ SYNTETICKOU POLOHOU RIZIK MYŠLENKY „ČINDIE“ JE PODLE NÁZORU AUTORA SLABOST A LABILITA FINANCÍ A FINANČNÍ SOUSTAVY VŮBEC

Zatímco Čína disponuje relativně pevným (byť podhodnoceným) jüanem, indická rupie je dubiozní měnou. Mezinárodní měnový fond a Světová banka mnohokrát upozornily, že indické banky jsou notoricky špatně a hazardně vedené a podfinancované, snad s některými výjimkami (*Global Development Finance*, 1999). Státní dohled je byrokratický, nepružný a slabý, bují zde velká korupce.

Kořeny tohoto stavu bychom mohli hledat v prastaré indické tradici, že lichvářský kapitál (*usurious capital*) vždy tvořil významný segment indické ekonomiky, zejména na venkově. Přes veškeré snahy néruovsko-gándhistických vlád o oslabení jeho vlivu nedošlo k velké nápravě a jeho idea – částečně i rozměry – zůstaly nepříliš dotčené. Ohromné masy bezzemků, pachtýřů a příležitostných pracovníků (stamiliony lidí) jsou beznadějně zadluženy u lichvářů, slabých družstev a bank malých rozměrů. Co horšího, upadají do dalších dluhů, k čemuž přispívají bohužel silně i nechvalně proslulé tradiční indické instituce a zvyky (jako svatby a oslavy co nejhonosnější), často zadlužující rodiny na celá desetiletí a činící z nich téměř otroky lichvářů.

Chaotičnost a labilita financí obyvatelstva a domácností jako by se promítala do obdobného stavu financí státních. Indie sice nepatří do skupiny HIPDC, ale je ve skupině „*moderate indebted poor countries*“ již poblíže dna a dále se propadá. Těžko plní své závazky z obsluhy dluhů (*debt-servicing*).

Toho všeho je si vědom mezinárodní kapitál investičního charakteru. Přímé zahraniční investice (FDI) přes veškerý růstový boom proudí do Indie v sice zvyšujících se objemech, ale jde o nesrovnatelně nižší částky, než plynou do Číny. Jde řádově o více než patnáctinásobný rozdíl. Do Indie dnes míří 4–5 mld. USD ročně, ale do Číny 75–80 mld. USD. Pro myšlenku „Čindie“ to lze pokládat za příliš veliký rozdíl. Příliv FDI do Indie je dokonce stále nižší než do zbytku regionu jižní Asie (podrobněji viz *World Investment Report*, 2004). FDI nejsou zdaleka všelékem, ale pro zaměstnanost a další ekonomické aspekty jsou významné.

Indie bude mít velké potíže s narůstajícími cenami energií a potravin, neboť obojího má nedostatek. Takzvaná „rýžová krize“ v letech 2007–2008 vedla ostatně ke vzájemnému obviňování z „potravinového sobectví“, v nichž ale Indie tahala tzv. za kratší konec. Lze vůbec říci, že obchodní a pla-

tební bilance Indie, které zažívaly dobré časy ve druhé polovině 90. let a na počátku nového milénia, nyní stagnují, a to přes zlepšující se reálně směnné relace (Foltýn, 2007).

Shrňme si tedy ekonomické bariéry a rizika „Čindie“. Přes konjunkturu Indie ukazuje jakousi „janusovskou tvář“. Dobré makroekonomické výsledky se střetávají s problémy mikroekonomickými a s ohromnými potížemi v oblasti sociálně-ekonomické a finanční. Rychle rostoucí počet obyvatelstva většinou strádá a narůstá zde napětí. Tím se však dostáváme k některým mimoekonomickým a interdisciplinárním aspektům.

4) ČTVRTOU OBLASTÍ RIZIK JSOU SPECIFIKA INTERDISCIPLINÁRNÍ POVAHY (AVŠAK S EKONOMICKÝMI KONSEKVENCEMI), Z NICHŽ I EKONOM SI MUSÍ POVŠIMNOUT ALESPŮŇ NĚKTERÝCH:

- odlišná mentalita a identita i kultura obyvatel Indie od Číny,
- odvěká rivalita obou zemí,
- bezpečnostní aspekty a zahraničněpolitické souvislosti.

a) Kulturní odlišnosti obyvatel Indie od Číny

Indové mají některá specifika oproti Číňanům, která v jejich mentalitě bude velmi obtížné překlenout. Především jde o národ (či spíše o konglomerát národů a etnických skupin) vysoce spirituální povahy a tíhnoucí k nenásilným formám v jakémisi „pomalejším“ životním rytmu. Indický národní kongres (a Něhrů osobně) to poznal, využíval a snažil se o otevřenou politiku s připuštěním opozičních názorů a až na některé excesy ze 70. a 80. let nepoužíval metody polické represe. I podnikatelské kruhy nebyly, až na nezbytné kroky, příliš omezovány a tyto nezavrhovaly hospodářskou politiku *en bloc*, dokonce včetně pokusů o plánování, protože byly tak informovány o úmyslech a hospodářských prioritách, a pokud nenabývaly dirigistických forem, sehrávaly i pozitivní roli.

Ani krizový stav z let přelomu 70. a 80. let a potom i na počátku 90. let nevedl proto k celonárodním otřesům a násilným řešením. Vědecko-technický pokrok, zpočátku hlavně televize, potom přinesl lidem mnohem více informací o světě a jeho změnách. Změnil sice názory lidí, ale spíše již v pozitivním smyslu. Fatalismus a tradicionalismus začal ustupovat moderním snahám o ekonomický úspěch individua. Stručně řečeno, lidé chtějí dnes v Indii zbohatnout, nehledají v chudobě náboženské pozitivní prvky v té míře jako dříve.

Nechtějí však stále zbohatnout za každou cenu, protože zde působí stále ještě silný eticko-duchovní a spirituální reziduální náboj hinduismu a buddhismu, obsažený v podstatě gándhiovské filosofie „skrovného živobytí, tím hlubšího však myšlení“. Přesto je velký rozdíl mezi aspiracemi lidí, dejme tomu ještě před čtyřiceti lety a dneškem; lidé již vědí, co chtějí, a oceňují změny, k nimž modernizací a liberálním kurzem dochází. Obyvatelé, zejména mladí Indové, se začínají měnit až nyní.

U Číňanů to bylo a je jinak. Ti byli a jsou průbojnější a asertivnější odedávna, možná i podnikavější a pracovitější a více vytrvalí. Prošli nelehkou historií a ve 20. století martyriem maoismu. Jejich spiritualita je jiného druhu (kromě Tibetu). Mají snahu vyniknout i za cenu velkých obětí. O tom všem však ví více každý sinolog než indolog. Musíme to však zmínit proto, že staleté mentální bariéry jsou určitým rizikem pro vizi „Čindie“, neboť aby mohlo docházet ke spolupráci jakéhosi vyššího dosahu, jisté sblížení i na tomto poli je nezbytné.

b) Indie byla a je odvčkým rivalem Číny

Mezi oběma státy proběhly pohraniční spory a místní ozbrojené konflikty, zejména v polovině 60. let. Nešlo však jen o rivalitu otevřenou, ale i skrytou a latentní, a to o hegemonii v rozvojovém (dříve tzv. třetím) světě. Když maoisté prosazovali svůj model jako univerzálně použitelný pro rozvojové země, dělali totéž Indové se svou koncepcí „smíšené ekonomiky“, „demokratického socialismu“ a „demokratického plánování“.

Rivalita se zřetelně projevovala při založení Hnutí nezúčastněných a v ekonomické oblasti po vytvoření „Skupiny 77“. Přetrvala léta, ba desetiletí a Tito, Čou En-laj a Néhrú se zpočátku museli velmi namáhat, aby ji překonali (viz např. konferenci v Bandungu).

Nyní, kdy početně Indie přechísčila Čínu, se rivalita dostává ještě do nové polohy. Na druhé straně však obě země mají tolik společných zájmů, že nezbyývá než rivalitu překonávat. To ukázala konference WTO v Ženevě v roce 2008, kdy Čína a Indie v čele tzv. Skupiny G20 úspěšně blokovaly změny celních tarifů a zachování dotací na potraviny exportované z EU a USA, což není dobré z hlediska mezinárodního obchodu, ale v Indii i Číně by to vedlo k další devastaci zemědělství. Indie podpořila i jiné návrhy Číny, nováčka ve WTO, a zabraňovala apreciaci jüanu, což pomáhá čínskému exportu.⁶

c) Bezpečnostní aspekty a zahraničněpolitické souvislosti

Je iluzorní očekávat, že idea „Čindie“ bude ve světě přijímána s potleskem. Naopak, naprostá většina ekonomicky vyspělých zemí a klientských režimů v rozvojových zemích udělá vše, aby rivalitu Indie a Číny posílila. Takových příležitostí bude řada, např. ohledně vztahů k USA, Pákistánu, uskupení ASEAN atd.

Indie nelibě nese a dále ponese čínské aspirace v kosmickém programu a ve vývoji raket všeho druhu, což ji ekonomicky bude nutit udržovat vysoké náklady na armádu a na svůj nukleární arzenál, který ale je stejně nutný kvůli obdobnému arzenálu v Pákistánu. Nelibě ponese čínské aktivity v Tibetu a vládu s účastí maoistů v Nepálu. Bude bránit sbližování Pákistánu s kýmkoli včetně Číny.

Situace však již téměř jistě nebude eskalovat do averzí, rivalit a střetů obdobných těm, jichž jsme byli svědky v 60. letech (podrobněji viz Vavroušková, 2003: 819–854). I zde tedy idea „Čindie“ může přinášet i pozitiva, leč i rizika. Na posilování svého vlivu v rozvojových zemích nemá Indie dostatečný ekonomický potenciál, rizikem je pouze diplomatická oblast.

Lze se však domnívat, že destabilizaci celého regionu jižní a jihovýchodní Asie by ani dnes, ani v dohledné budoucnosti „Čindie“ nezpůsobila. Autor se nevyjadřuje k politickým aspektům, ale ekonomicky je to málo pravděpodobné. Celý region je ekonomicky stabilizován vlivem nově industrializovaných zemí a Japonska. Právě tato poslední země svým ohromným potenciálem v hospodářské oblasti bude vždy dostatečně silná, aby vlivy „Čindie“ zablokovala, zvláště též po napojení k zemím ASEAN a zejména k Jižní Koreji.

Ekonomická destabilizace oblasti není v současné i dohledné budoucnosti ani v zájmu Ruska. Jeho ekonomika potřebuje klidné prostředí pro indické i čínské dovozy a pro vývoz svých energetických surovin. Je vždy lépe negociovat s více kontrahenty s rozdílnými zájmy, což současná situace relativně oddělených trhů Indie a Číny splňuje. Indie je přece jen ale stabilnějším a již „zavedeným“ ruským obchodním partnerem.

Rusko je také silně zainteresováno na vstupu do WTO. Jeho vstup a působení při zesilování ekonomických vazeb Indie a Číny by byl komplikovanější, neboť by čelilo silnějšímu protitlaku tvořící se „Čindie“. Komplikovanější situace by ale možná nastala i pro americké TNC a řadu rozvojových ekonomik. Destabilizace již také vůbec není v zájmu Evropské unie, která má

sama dost svých starostí se skupinou rozvojových zemí, přidruženou k ní podle Dohody o partnerství a ekonomické spolupráci z Cottonou (země ACP), a destabilizaci Asie si přát nemůže, a to ani politickou, ani ekonomickou.

Existuje tedy řada skutečností, které by sice myšlenka „Čindie“ nebyly nakloněny, ale ekonomickou destabilizaci Asie by nezpůsobily ani v podmínkách tzv. nového regionalismu.⁷ Jestliže však brzy nedojde k uzavření Katarského kola WTO, bude to pro „Čindii“ znamenat šanci, protože se zvýší význam dvoustranných i subregionálních dohod a zesilování šancí pro spolupráci hlavně Indie a jejích sousedů včetně Číny.

Dimenze obchodu Jih–Jih by dostala nový impulz. Indie by to zřejmě vítala, protože by mohla více participovat na triangulárních obchodech, které rostou hlavně ve službách, na jejichž rozvoji má Indie eminentní zájem vzhledem k již výše uvedeným prioritám své rozvojové strategie.

Ekonomicky by to však k destabilizaci asijského prostoru znamenalo jen málo. Ekonomickou bezpečnost regionu myšlenka „Čindie“ tedy přímo neohrožuje, protože region je stabilizován Japonskem a v celkové hře globální ekonomiky není v absolutních objemech produktů jednotlivých zemí na obyvatele natolik silný, aby se mohl bez Japonska etablovat jako samostatné centrum „globální triády“. Taková situace by snad přicházela až v časovém horizontu delším (20–25 let). Přesto však potencionální riziko též latentně obsahuje, zejména uvážíme-li mocenskopolitické zřetele. Ty však jsou již mimo okruh specializace autora.

Závěr

Pokusili jsme se o alespoň stručnou úvahu o ideovém zázemí „Čindie“ zejména z hlediska ekonomického vývoje v Indii. Autor má představu, že přes četná rizika může tento sbližovací jev progredovat do forem, které se mohou stát jedním z velice významných geopolitických fenoménů 21. století s odpovídajícími ekonomickými dopady. O fikci zde rozhodně nejde. Autor se však přimlouvá za důsledné používání podmíněných a kondicionálních forem formulací v hodnocení perspektiv, neboť rizik, mantinelů a současných i budoucích retardačních faktorů bude mnoho, a to včetně ekonomických jako jedněch z nejvýznamnějších.

Alespoň z hlediska vývoje ekonomiky Indie to autor bohužel pokládá za téměř jisté. Ve dnech, kdy byla psána tato stat', byly jak světové, tak indické informační zdroje přeplněny např. úvahami o dopadu globální finanční krize právě na Indii (viz např. Thottam, 2008). Stav byl obdobný jako všude ve světě, snad o to horší, že od roku 2005 stoupl zadlužování domácností dvojnásobně (106 mld. USD) a mladá generace Indů nižší střední třídy, která právě začala okoušet plody konjunktury, byla finančně a rozpočtově psychicky nezkušená a nepřipravená, právě začínající přecházet na systém kreditních karet. Ještě více než v jiných zemích nevěřila, že by „něco mohlo jít špatně a že právě započtený oslavný večírek mohl náhle skončit“ (tamtéž). Rapidně stoupají hypoteční platby a úrokové míry z úvěrů jak bankovních, tak přirozeně ještě více lichvářských. Snad jedinou výhodou Indie je zatím to, že Indové až dosud nebyli zvyklí na bezhotovostní platební styk, nýbrž na hotovostní platby.

Protože zprávy přicházející v roce 2008 z Číny byly rovněž pesimistické, nedalo se předpokládat nic jiného, než že začínající krize bude první novodobou zkouškou ideje sbližování. V takovýchto situacích každá země hájí své nejvlastnější zájmy. Indie je však chudší než Čína,⁸ její úhrnný HDP i HDP *per capita* je asi 1,8krát menší než čínský (473 USD versus 870 USD; *World Investment Report*, 2004). Byla přizvána na světový summit, svolaný do USA na 15. 11. 2008 za účelem zbrzdění globální finanční a hospodářské krize. Proto také se autor domnívá, že alespoň částečný úspěch „Čindie“ by světové ekonomice a zřejmě i politice na škodu nebyl. Právě naopak, protože zachování (rozumného) polycentrismu se jeví jako lepší varianta než současná (nerozumná) forma globalizace. Některé vlivné síly ve světě však tomu přát možná nebudou (viz výše). „Čindii“ tedy světlé perspektivy v dané chvíli rozhodně nečekaly, což ještě více podtrhuje nutnost střizlivého posuzování perspektiv a kondicionality – to je obsahem a smyslem této statí. Možnost nečekaných zvratů samozřejmě vyloučena být úplně nemůže.

Poznámky

¹ *World Investment Report, The Shift Towards Services*. UNCTAD: New York and Geneva, 2004, s. 51, 169–171.

- ² *World Economic Indicators 2008*. Washington, D.C.: World Bank., 2008, s. 3–13.
- ³ Giniho koeficient (*Gini coefficient*) je mezinárodní mírou pro relativní vystižení nerovnosti v rozdělování důchodu v dané zemi či regionu. Kvantitativně měří nerovnost tak, že hypoteticky absolutní rovnost by byla rovna nule, absolutní nerovnost jedné – spíše se ale používá škála 0–100. Tato statistická míra je odvozena z Lorenzovy křivky a její vzorec je poměrně složitý. Viz např. v encyklopedické publikaci Pearce, D. W. a kol. (1995): *MacMillanův slovník moderní ekonomie*. Praha: Victoria Publishing, s. 112, vysvětlení Lorenzovy křivky tamtéž, s. 194. Obecně platí, že ve vyspělých ekonomikách bývá nerovnost nižší než v rozvíjejících se ekonomikách, není to však úplně pravidlem.
- ⁴ *List of countries by income equality*. Wikipedia. On-line: en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_income_equality.
- ⁵ Existuje bohužel pozitivní korelace mezi růstem chudoby a porodností v tom smyslu, že míra přírůstku obyvatel je obvykle větší v nejhudších zemích. Například v padesáti nejhudších zemích včetně Indie podle současného trendu by mohla vzrůst z 800 mil. lidí v roce 2005 na 1,7 mld. lidí v roce 2050, nepodaří-li se plně dodržet příslušný cíl Miléniové deklarace OSN (podrobněji *State of World Population*. New York: UNFPA, 2005). Boj proti chudobě je a bude v Indii komplikován ještě i tímto faktorem, protože nejrozšířenější indická náboženství pokládají rozmnožování rodiny za zásluhný čin. Dále bude komplikován i nízkým indexem kvality života (PQLI), protože v Indii je vysoká negramotnost, vysoká kojenecká úmrtnost a nízká průměrná délka života. Ve všech těchto ukazatelích PQLI má Čína daleko lepší pozici (viz tamtéž, jakož i statistiky UNESCO).
- ⁶ Skupina G20 byla vytvořena jako reakce části rozvojových zemí na summit WTO v Dauhá (Katar) právě z iniciativy Indie a Číny v roce 2003. Zpočátku měla 21 členů, ve starších materiálech se proto můžeme setkat i s označením G21. Kromě ní existuje ovšem podle přehledu Stálé mise ČR při úřadovně OSN v Ženevě ještě 16 dalších „ad hoc“ skupin. On-line: www.mzv.cz/ww/default.asp?id=49889&ido=7180&idj=18&=115&Parent/. Přehled je z ledna 2008, některé nátlakové negociační skupiny již zanikly, G20 však trvá a na summitu v létě 2009 vlastně způsobila neúspěch celého jednání, v němž se Indie a Čína silně angažovaly a vzájemně podporovaly.
- ⁷ Nebezpečí určité destabilizace je pro Indii t. č. spíše vnitřní (ovšem s mezinárodními dosahy), neboť země se dělí na 28 svazových států a sedm svazových teritorií, z nichž řada má rozdílné legislativní odchylky a organizačně-správní výjimky. Hovoří se zde 17 oficiálně uznanými úředními jazyky a samozřejmě sjednocující angličtinou, má sedm větších náboženství a bezpočet náboženských sekt. Některé svazové státy a teritoria projevují – a to dlouhodobě – secesionistické tendence (v současnosti zejména Ássám, Nágáland a dříve samostatný Sikkim) včetně násilných forem odporu. Stále nevyřešena zůstává otázka Kašmíru a Džammú. Blíže viz Vavroušková (2003): Základní statistické údaje, s. 891–894.
- ⁸ Vyšší ekonomická úroveň by skutečně mohla být faktorem, který sehrává určitou roli v dnešním křiklavém nepoměru přílivu PZI do Indie a Číny, ale zdaleka jím nezodpovíme často kladenou otázku, proč investoři tolik podporují druhou z nich. Sám autor si tuto otázku často kladl a obdržel ji i od recenzentky této stati. Mezinárodní investorské podpůrné příručky uvádějí sice vyšší sdružené investiční riziko (*composite risk index*) pro Indii (0,563) než pro Čínu (0,697) na škále 0,0 až 1,0, nejsou však natolik vzdálené, aby problém řešily, neboť mnohé z cca deseti složek sdruženého indexu jsou téměř totožné. Na explicitní dotazy autora v rámci jeho působení na MPO ČR v agenturách CzechTrade a Czechinvest či neformální dotazy v rámci jednání s různými delegacemi a organizacemi např. v Harvard Club of Prague a pod. padala obvykle vágní odpověď, že Čína je perspektivnější zemí „pro business“. Konkrétnější dotazy také většinou nikam nevedly, uváděly se ekonomické i mimoekonomické faktory jako byrokracie, korupce, životní styl a tempo, geogra-

ficko-geopolitické důvody, dopravní infrastruktura atd. Domníváme se proto, že ekonom nemůže na tuto otázku uspokojivě odpovědět, je to problém pro interdisciplinární výzkum. Faktem zůstává, že Čína, přes ideologické argumenty, je dnes považována za méně rizikovou zemi a zvláště v souvislosti s finanční a hospodářskou krizí je globálně pokládána za výhodnější teritorium. Možná, že je to i otázka psychologická – Čína je zkrátka více „trendy“. Údaje *é composite risk ratio* viz *World Investment Report 2004*, op. cit., s. 285–286.

Ekonomické výzvy pro Čínu a Indii z dlouhodobé perspektivy

Alice Rezková

Ekonomiky Číny a Indie se rozvíjejí velmi dynamicky. Jejich růst má i své stinné stránky ve stále rostoucím počtu obyvatel, neřešených sociálních problémech a zhoršujícím se životním prostředí. Má ekonomický vzestup „Čindie“ dlouhodobou perspektivu? Mnozí akademici a zástupci nadnárodních společností¹ předpovídají v souvislosti s ekonomickým vzestupem Číny a Indie změnu světového pořádku a jejich nástup jako ekonomických mocností srovnatelných se Spojenými státy nebo Evropskou unií. Budoucnost obou zemí také popisuje Pete Engardio v knize *Chindia: How China and India Are Revolutionizing Global Business* (Engardio, 2006). Právě on poprvé použil termín „Chindia“ a načrtl první scénáře možných synergií vznikajících při spolupráci obou zemí. Předpokládá, že současný ekonomický boom bude pokračovat i v následujících letech. Opačné názory spekulují o schopnostech obou zemí vyrovnat se s problémy, jež tento dynamický růst provázejí. V médiích se objevují články o dalším osudu dvou velkých ekonomických hráčů v souvislosti s finanční krizí. Přinese celosvětové snížení poptávky ve světě zpomalení jejich ekonomik? Bude jejich ekonomický růst záviset pouze na produkci výrobků s nízkou přidanou hodnotou, nebo může asijský „drak“ a „slon“ začít konkurovat i inovativním přístupem a rozvojem moderních technologií? Povede se Číně dostat velmi ambiciózní strategii růstu, kterou si předsevzala již před konáním olympijských her i po jejich skončení? Překoná Indie svůj status věčně nastupující světové ekonomiky?

Analýza dlouhodobého růstu ekonomik Číny a Indie

Pro růst ekonomiky, její atraktivnost pro příliv zahraničních investic a rozvoj domácích podnikatelských aktivit je důležitá přítomnost určitých potřeb-

ných „ingrediencí“. Pro účely této studie byla použita modifikovaná metoda analýzy PEST. Umožňuje komplexnější pohled na problematiku a identifikaci potenciálních příležitostí a hrozeb, které budou hrát zásadní význam v budoucnosti Číny a Indie. Metoda nabízí rámec pěti makroekonomických faktorů. V praxi se používají pro analýzu trhů při vstupu ekonomických subjektů na nový trh. V tomto případě byla použita, protože může inovativním způsobem znázornit možné cesty vývoje Číny a Indie. Nedostatkem této metody je omezená možnost komparace vývoje obou zemí. Obě jsou velmi rozdílné entity, jež v mnoha případech lze obtížně srovnávat, protože vycházejí z jiných historických, socio-kulturních a geografických podmínek. Přestože některé charakteristiky jsou shodné, např. populační problém, jejich podstata a případná řešení jsou zcela odlišná. PEST analýza je také velmi detailní a rozsah této studie umožňuje obsáhnout pouze nejdůležitější aspekty v jednotlivých kritériích.

Modifikovaná analýza PEST (STEPP)² pracuje s pěti faktory:

- sociální / demografické,
- technologické,
- ekonomické,
- enviromentální,
- politické.

Každý z uvedených faktorů zohledňuje jiný pohled na stav ekonomiky a určuje různorodé vlivy na další vývoj. **Sociální a demografické faktory** se soustředí zejména na populační růst a věkový profil populace. Dále se zabývají mobilitou v rámci země, ochotou obyvatel stěhovat se za zaměstnáním a jejich přístupem k práci. Vzrůstající globální konkurence bude v příštích letech představovat zvyšující se tlak na efektivitu v Číně a Indii. Obě ekonomiky tak nebudou moci do budoucna spoléhat pouze na velikost svého trhu a levnou pracovní sílu. **Ekonomické faktory** analyzují hospodářský růst a podnikatelské prostředí. Dále se zabývají přílivem zahraničních investic a kupní silou obyvatelstva. **Enviromentální faktory** upozorňují na skutečnost, že ekonomický růst v těchto zemích může být dlouhodobý pouze, pokud se uskuteční náprava v oblasti ochrany životního prostředí. V opačném případě by mohl dlouhodobý ekonomický růst v obou zemích dopadnout katastrofou. A to nejen přírodní, ale i ekonomickou a politickou. Rozvoj pravidel pro efektivní fungování trhu představuje ty nejzákladnější podmínky pro udržitelný rozvoj Číny a Indie. Obě země se nejen díky své velikosti a po-

vaze státních systémů potýkají s problematickým prosazením vlády zákona. **Politické faktory** se zabývají zejména stabilitou vlády, svobodou tisku, vládou zákona, korupcí a byrokracií. Obě země kladou důraz na rozvoj nových technologií, což ukazují **technologické faktory** na grafech o investicích do výzkumu a vývoje a vlivu internetu. Rozhodující je také možnost transferu nových technologií ze zahraničí a jejich vliv na další ekonomický rozvoj.

Sociální a demografické faktory

Jedním z významných sociálních fenoménů je růst populace, který má odlišné charakteristiky v Číně a Indii a který v budoucnu do velké míry určí i další vývoj obou zemí. V Číně vyvstává otázka, zda země nezestárne dříve, než zbohatne. Předpokládá se, že do roku 2015 poklesne podíl aktivního obyvatelstva. Do roku 2040 bude téměř třetina obyvatelstva starší 60 let (Smith, 2007). Čína by se tedy bez dalšího ekonomického rozvoje mohla stát chudou zemí s demografickým profilem rozvinuté ekonomiky. Vyšší procento starších lidí žije na venkově než ve městech. Péče potomků o rodiče je v Číně uzákoněna. S tím se také pojí problém 4–2–1, tedy že mladí Číňané musí zvládnout postarat se o své prarodiče a rodiče, protože stát zajišťuje pouze omezenou péči. Přestože čínská vláda již uvolnila populační politiku a nová generace mladých Číňanů jedináček dnes může mít dvě děti, zůstávají rodiče u jednoho dítěte na základě ekonomické volby.

Indie se potýká s odlišným problémem. Nyní jsou dvě třetiny Indů mladších 36 let. Indie tedy disponuje velmi mladou populací, kterou je nutné zaměstnat. Zde se skrývá potenciálně největší nebezpečí. Většina pracovních obyvatel pracuje na černo mimo dosah zákonů týkajících se práce nebo zdanění. Přibližně 40 miliónů lidí má zaměstnání oficiálně (tamtéž). Také indický průmyslový sektor není dostatečně velký a úspěšný, aby mohl nabídnout práci všem migrujícím dělníkům z chudých oblastí. Vzniká mnoho nových pracovních míst zejména v sektoru služeb, jež si však žádají kvalifikovanou pracovní sílu. V tomto případě pak nezbyvá mnoho příležitostí pro velkou část chudého a nevzdělaného obyvatelstva.

V obou zemích migruje obyvatelstvo z vesnic do měst. Studie společnosti McKinsey³ předpokládá, že do roku 2030 bude žít v čínských městech okolo 1 miliardy lidí. Tento trend vyvolá tlak na zkvalitnění sociálních slu-

žeb a infrastruktury. Chybí dostatečné množství vody, energie a prostor pro výstavbu. Radnice ve velkých a středně velkých městech se ocitají pod zvyšujícím se finančním tlakem. Rychlost urbanizace může být částečně zpomalena současnou ekonomickou krizí. Pokles poptávky omezil nebo ukončil výrobu v mnoha továrnách. Propuštění zaměstnanci se vraceli zpět na venkov, a to může být další problém pro stabilitu v chudších regionech.

Migrace v Indii je stále ještě ve velké míře motivována chudobou. Chudí negramotní rolníci se přesouvají za prací do velkých měst, kde se stále více rozšiřují slumy a obydlí přímo na chodnících. V mnoha směrech tak tito lidé vyměňují venkovskou chudobu za městskou chudobu, protože indická města pro tyto migranty negenerují dostatečné množství pracovních příležitostí. Obyvatelé slumů tvoří 30–60 % městské populace. Například v Bombaji žije 50 % populace ve slumech, v Kalkatě 43 % a v Dillí 30 % (tamtéž). Přesun do měst tak v mnoha případech neřeší životní situaci migranta tak, jak je tomu v Číně.

Ekonomické faktory

HDP Číny vzrostlo v roce 2008 o 9,4 %, což představuje mírné zpomalení (viz Tabulka 1). Také ekonomika Indie dosáhla 7,9 % oproti 9 % v roce 2007, v roce 2009 Čína rostla 8 % a Indie 6,5 %⁴, což bylo v porovnání s evropskými ekonomikami solidní ekonomické tempo. Čína však až dosud počítala s dvouciferným růstem a stejně tak pro Indii jsou ekonomické výsledky nižší než 8 % velkým zklamáním. Odhady Světové banky ukazovaly, že zpomalení růstu o 1 % zvýší počet lidí žijících v chudobě o 20 milionů.⁵ Je zřejmé, že obě země se do budoucna budou potýkat s odlišnou povahou problémů a jejich další úspěch nebude záviset pouze na vysokém růstu HDP, přestože zachování jeho dynamiky stále zůstává stěžejním aspektem, který umožní užití a zaměstnat stále se zvyšující počet obyvatel.

Tabulka 1: Růst HDP v Číně a Indii v letech 2000–2008 (v procentech)

Δ HDP	Čína	Indie
2000	8,43	4,40
2001	8,30	5,80
2002	9,08	3,80
2003	10,02	8,50
2004	10,08	7,50
2005	10,43	9,40
2006	11,09	9,68
2007	11,40	9,03
2008	9,4 (est.)	7,9 (est.)

Zdroj: National Bureau of Statistics of China. *Chinadaily*; Reserve Bank of India.

Čína již na počátku října 2008 začala uskutečňovat fiskální a monetární opatření, jež měla zabránit rozšiřování finanční krize. Čína je více integrována do světové ekonomiky než během první asijské krize v roce 1997 a další zpomalování její ekonomiky bylo v době krize způsobeno zejména snížením poptávky po čínské produkci na Západě. Klesající čínský export zcela jistě ovlivňuje zaměstnanost v zemi a snižování počtu obyvatel žijících v extrémní chudobě. Čína se však v rámci boje s krizí rozhodla více investovat do veřejného sektoru a uvolnila rozpočet 586 mil. USD na investice v horizontu dvou let do nízkorozpočtového bydlení, infrastruktury na venkově, zajištění vody, elektřiny, dopravní dostupnosti a rekonstrukcí po zemětřesení.⁶

Indie se v roce 2008 potýkala s vysokou inflací dosahující 12 % a s úrokovou mírou na úrovni 13,5 %. Indická rupie oslabila na 48 rupií za dolar – nejnižší minimum za posledních 5 let.⁷ Velké indické podniky se potýkají s problémem, kde vzít peníze na financování podnikatelských aktivit. Některé investiční projekty jsou tedy financovány soukromými investičními fondy. Indickým exportérům by mohla pomoci slabá rupie vzhledem ke klesající ceně vstupních surovin. V krátkodobé perspektivě budou také ovlivněni velcí hráči jako Infosys, Tata Consultancy Services nebo Wipro. Indická vláda za-

reagovala na finanční krizi některými protekcionistickými opatřeními – např. zvýšila clo na některé železné rudy a výrobky ze železa, dále na importy sojového oleje s cílem chránit domácí výrobce. Finanční krize měla stejně jako v Číně vliv na chudobu v zemi a ovlivňovala sociální stabilitu v méně rozvinutých regionech.

Dalším aspektem, který určuje ekonomický vývoj „Čindie“, je saturovanost obou zemí nerostnými zdroji. Za několik posledních let vzrostla mezi nově industrializovanými ekonomikami (Brazílie, Čína, Indie, Rusko) konkurence při získávání nerostných zdrojů. Čína i Indie disponují v dostatečném množství jediným zdrojem energie – černým uhlím. V ostatních případech jsou částečně nebo zcela závislé na dovozech. Otázka energetické chudoby je velmi aktuální. Například v létě jsou některé čínské továrny v provozu pouze v noci, aby ušetřily energii pro stále se zvyšující počet klimatizací v domácnostech a kancelářích. Indie má jednu z nejnižších spotřeb elektřiny na světě. Mnoho vesnic nemá elektřinu vůbec nebo ji na noc vypíná. Velká část energie také bývá „ukradena“, protože přibližně třetinu spotřebované elektřiny nikdo neplatí (Müller-Kraenner, 2008). Mnohé země se obracejí k jaderným zdrojům energie, což potvrzuje i dohoda mezi Spojenými státy a Indií podepsaná v říjnu 2008. Indie tak získá přístup k jaderným technologiím a materiálům, které umožňují obohacování uranu nebo znovuzpracování plutonia. Přístup ke zdrojům energie může zásadním způsobem v pozitivním i negativním smyslu ovlivnit další vývoj obou ekonomik. O souvislostech týkajících se stavu životního prostředí a využití alternativních zdrojů energie více pojednává část o environmentálních faktorech.

Podnikatelské prostředí ovlivňuje nejen schopnost země přilákat zahraniční investice do domácích projektů, ale i rozvoj malého a středního podnikání. V tomto směru někdy bývají obě země kritizovány. Mohou se pochlubit velmi podnikatelsky založenou střední třídou, která umí využít příležitostí na trhu. Administrativní systém však klade podnikatelským aktivitám překážky. Zajímavý příklad dobrého úmyslu, který nepřinesl výsledky, je z Indie v 50. letech, kdy stát ve snaze ochránit malé podniky před konkurencí jim nabízel exkluzivitu na určité produkty. Tento systém však zapříčinil, že zvýhodněné podniky udržovaly výrobu na nízké úrovni a nebyly motivovány k realizování úspor. Teprve v roce 2001 byly tyto produkty zpřístupněny pro volnou konkurenci, včetně např. určitých typů obuvi.⁸ Ve většině případů indiští výrobci neobstáli se svou cenou před konkurencí z Číny. Například právě boty

jsou v Indii i v porovnání s Evropou velmi drahé. Administrativní prostředí investicím a rozvoji podnikatelské aktivity v Indii příliš neprospívá. Daňové pobídky a ekonomické zóny začínají v Indii teprve vznikat na základě pozitivních zkušeností z Číny.

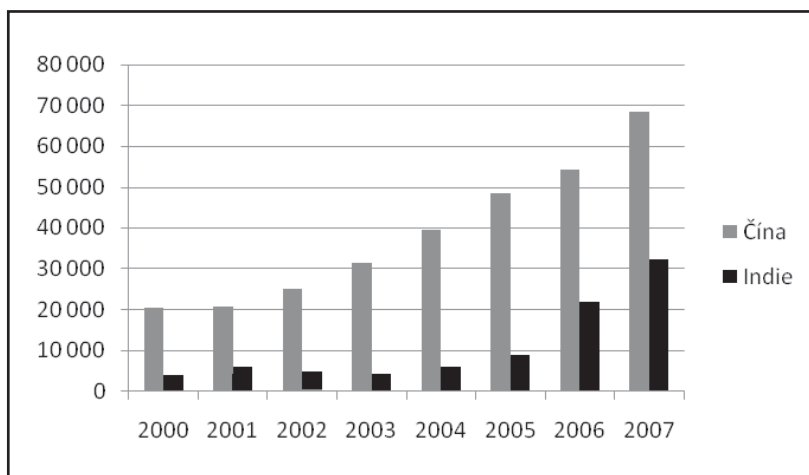
Smith argumentuje, že čínský úspěch v získávání zahraničních investic může být zároveň i slabostí v péči o vlastní autentické podnikatelské aktivity. Domnívá se, že právě indiští podnikatelé mohou v dlouhodobé perspektivě překonat čínské konkurenty, kteří se musí potýkat s neefektivním finančním systémem a jejich produkce je v mnoha případech stimulována pouze podle rozhodnutí a strategií mezinárodních společností. Své argumenty podkládá zejména přítomností čínských a indických firem v žebříčku Fortune 500 (*Global 500*, 2008). V první padesátce se Čína umístila se třemi firmami. Deset firem se umístilo do prvních dvou set míst. Indické firmy se pohybují spíše ve středu žebříčku (Tata Steel, Hindustan Petroleum). V obou zemích většinou jde o státní společnosti operující v energetickém odvětví. Je však nutné zdůraznit, že právě indické firmy patří mezi nejdynamičtější se rozvíjející společnosti.

**Tabulka 2: Umístění čínských a indických firem
v žebříčku Fortune 500 (2008)**

Společnost	Pořadí	Tržby v mil. USD	Sídlo
Sinopec	16.	159,260	Peking
State Grid	24.	132,885	Peking
China National Petroleum	25.	129,798	Peking
Indian Oil	116.	57,427	Dillí
Industrial & Commercial Bank of China	133.	51,526	Peking
China Mobile Communications	148.	47,055	Peking
China Life Insurance	159.	43,440	Peking
China Construction Bank	171.	41,307	Peking
Bank of China	187.	38,904	Peking
Reliance Industries	206.	35,915	Bombaj

Světová banka ve své studii o podnikatelském prostředí (*Doing Business 2009, 2008*) porovnává výsledky v 181 zemích světa.⁹ Čína se umístila na 83. místě s výrazně špatnými výsledky v některých z hodnocených kategorií. V oblasti zakládání společností, získávání stavebních povolení a placení daní je ve výsledcích na srovnatelné úrovni některých afrických ekonomik. Lepší pozici Čína získala díky usnadnění systému provozních podnikatelských půjček. Indie se v obecném hodnocení nachází na 120. pozici, tedy mnohem hůře než Čína. Například v prosazování smluvních ujednání v obchodě Indie stojí na předposledním místě celého žebříčku, což pro potenciální zahraniční investory nedává pozitivní signál. Základní jistotou pro podnikatele je dodržování smluv, a pokud toto není zajištěno, investoři se raději zaměří na jinou zemi. Celkově se Indie pohybuje v pořadí spíše ve druhé polovině skupiny zemí. Bez důležitých reforem v této oblasti nemůže očekávat další růst zahraničních investic a podnikatelských aktivit, které významně ovlivňují dlouhodobý ekonomický vývoj. Jak je vidět z grafu, Indie nedosahuje na objem přímých zahraničních investic Číny. I když se obě země pohybují v naprosto odlišných číslech, Indie zaznamenala od roku 2005 významný nárůst.

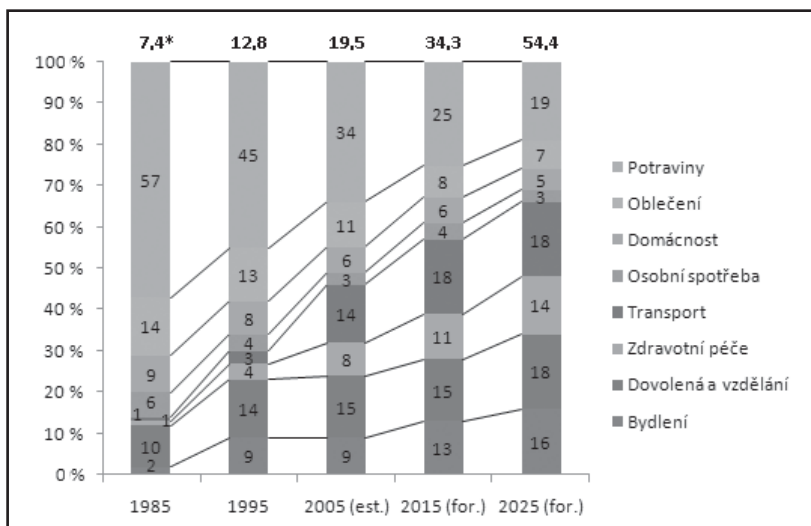
Graf 1: Přímé zahraniční investice v Číně a Indii

Zdroj: Department of Industrial Policy & Promotion, Ministry of Commerce and Industry, Indie, National Bureau of Statistics of China.

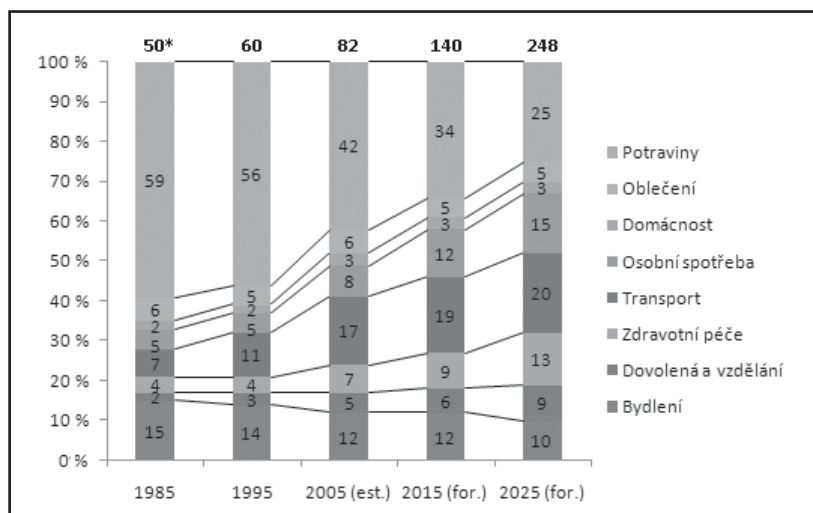
Dnešní průměrná čínská domácnost utratí méně než 10 % svých příjmů na bydlení, ale 45 % na základní potřeby jako jídlo a oblečení. Studie společnosti McKinsey předpokládá, že podíl nákladů na bydlení, vodu a energii se bude zvyšovat, jak ukazuje Graf 2. Přestože v mnoha rozvíjejících se ekonomikách se tento výdaj s rostoucím příjmem snižuje, v Číně uvolňování trhu s nemovitostmi teprve probíhá, a výdaje na bydlení se proto do budoucna budou zvyšovat. Jak ukazuje Graf 3, právě indické náklady na bydlení by se měly do roku 2025 postupně snižovat. V ostatních, zejména volnočasových kategoriích lze očekávat postupný nárůst jak v Číně, tak i v Indii, kde se také budou zvyšovat výdaje zejména na zdravotní péči, bydlení, vzdělání a volný čas. Zejména v Číně se stárnoucí populací porostou výdaje na zdravotní péči.

Graf 2: Průměrná roční spotřeba domácností v Číně
(v cenách roku 2000, tis. RMB, %)

* Průměrný roční příjem domácnosti. Zdroj: McKinsey Global Institute.

Graf 3: Průměrná roční spotřeba domácností v Indii
(v cenách roku 2000, tis. rupií, %)

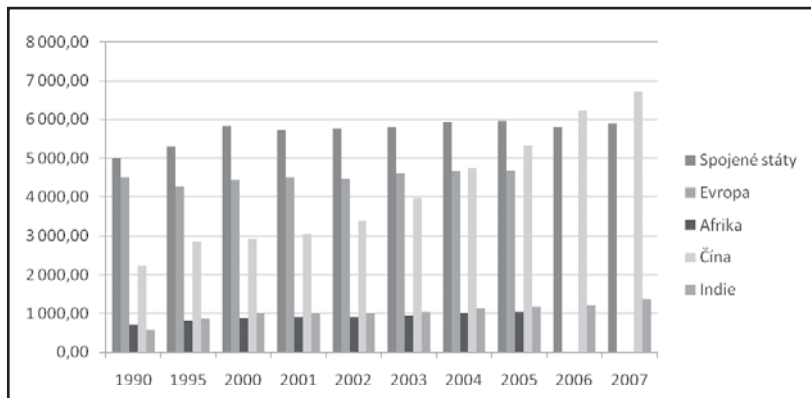
* Průměrný roční příjem domácnosti. Zdroj: McKinsey Global Institute.

Enviromentální faktory

Blacksmith Institute zveřejnil seznam deseti nejvíce znečištěných míst na světě za rok 2007 a Čína spolu s Indií zabírají 2.–5. příčku (2. Lin-fen, 3. Tchien-jing, 4. Sukinda, 5. Vapi). V roce 2006 bylo město Lin-fen na 1. místě a na 3. místě město Ranipet v Indii.¹⁰ Obě země si musí uvědomit, že nelze následovat ekonomický růst západních zemí, které nejdříve dosáhly úspěchu a poté po sobě začaly uklízet nepořádek a škody zanechané na životním prostředí. Dlouhodobý ekonomický růst Číny a Indie by měl být v souladu s životním prostředím. Vliv obou ekonomik a zejména Číny na životní prostředí dosahuje takových rozměrů, že ovlivňuje jeho celosvětový stav. Smog z Pekingu tak mohou poznat již i obyvatelé Los Angeles. Následující Graf 4 potvrzuje zvyšující se emise CO₂ v Číně, které rostou rychleji, než mnozí experti předpokládali. V roce 2006 Čína překonala Spojené státy. V In-

dii není jejich růst natolik alarmující, s dalším nárůstem průmyslové výroby však bude země velmi brzo čelit stejným problémům jako Čína. V předchozích kapitolách je uvedeno, že další průmyslový růst je pro Indii nezbytný, pokud chce uživit a zaměstnat stále rostoucí populaci.

Graf 4: Emise CO₂ ve světě (mil. mt)

Zdroj: Netherlands Environmental Assessment Agency, Energy Information Administration.

Čína nyní investuje velké množství prostředků do výzkumu alternativních zdrojů energie a čistých technologií. Thomas Friedman v nové knize *Hot, Flat and Crowded* uvádí, že Čína za poslední dva roky implementovala mnoho opatření zapadného standardu a nyní je v některých oblastech celosvětovým lídrem a dokonce předstihla Spojené státy. Na počátku roku 2006 byl přijat zákon týkající se alternativních zdrojů energie, který pro provinční vlády stanovuje cíle týkající se využití alternativních zdrojů energie, zatímco jeho obdoba byla ve Spojených státech zamítnuta. ČLR plánuje zvýšit podíl alternativních zdrojů energie ze současných 7 % na 16 % do roku 2020 (Friedman, 2008) a zaujímá k životnímu prostředí velmi podnikatelský přístup, spočívající v hledání příležitosti na trhu. Ochrana životního prostředí se stala velmi zajímavým odvětvím s vysokou přidanou hodnotou. Jeden z nejbohatších čínských podnikatelů zbohatl na výrobě solárních panelů. „*Jeho cílem je udělat to samé se solárními panely, co udělala Čína s tenisovými botami. Snížení nákladů na výrobu umožní milionům lidí nákup solárního pa-*

nelu“ (Friedman, 2008). V tomto smyslu by se další vývoj v Číně mohl zdát nadějný, přestože výše zmíněné příklady jsou teprve prvními náznaky potřebných změn. Indie ve svém vývoji Číně nestačí. Má však unikátní příležitost jít cestou ochrany životního prostředí ještě dříve, než to ve svém stadiu ekonomického vývoje udělala Čína, a zabránit tak s tím spojeným problémům a nákladům na obnovu.

Politické faktory

Ekonom a bývalý americký velvyslanec v Indii John Kenneth Galbraith označil indický státní systém za funkční anarchii (Tully, 2001). Indičtí seniorní politici s nadsázkou přiznávají, že v současné době největším problémem Indie je demokracie, která brání rychlému a flexibilnímu prosazování změn v systému.¹¹ Ve srovnání s tím systém jedné vládnoucí strany v Číně umožňuje rychle přijímat rozhodnutí na centrální úrovni. Jejich prosazení a kontrola na lokální úrovni je však již shodná s indickou praxí. V obou zemích chybí tlak na dodržování přijatých zákonů. Místní samosprávy nepodléhají téměř žádné kontrole a celý systém funguje za podpory korupce, která je v obou zemích vnímána jako prostředek k dosažení cíle. Na nedostatky v systému mohou upozornit média, což v Číně funguje pouze v některých případech.

Technologické faktory

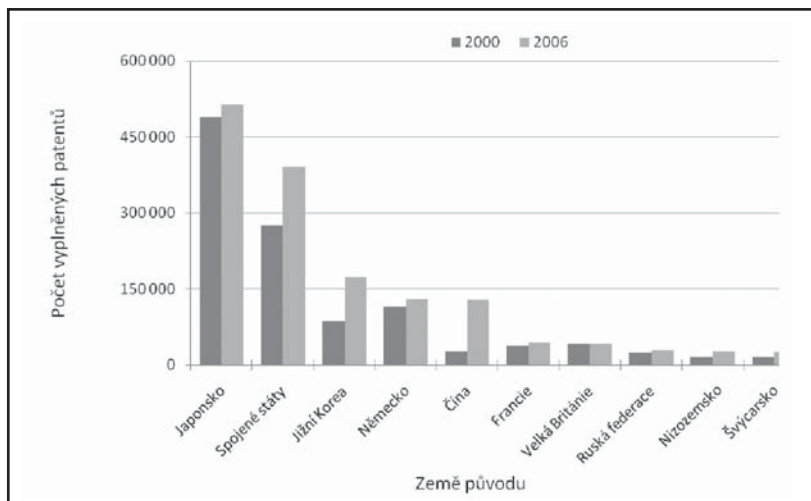
Otázkou zůstává, zda může Čína a Indie ohrozit západní země v odvětvích zaměřených na počítačové systémy a nové technologie, ve kterých až dosud měly prvenství. Nyní zcela jistě bezprostřední hrozba ztráty pozice nehrozí. Statistiky však ukazují zajímavé posuny v oblasti investic do vývoje a výzkumu, v počtu patentových žádostí a držitelů vysokoškolských titulů. Zejména Čína se v tomto smyslu posouvá před evropské země. Za šest let zvýšila své investice do výzkumu a vývoje a také v porovnání s rokem 2000 podala významně větší množství patentů. Z hlediska přihlášených patentů vede celosvětově Japonsko.

Avšak nejdramatičtější nárůst zaznamenala Čína. Částečně k velmi dobremu výsledku přispívá i přítomnost nadnárodních firem, jež v ČLR zakládají svá R&D (*research and development*) centra. Indie se v této oblasti stále

ještě neprofiluje jako statisticky významný hráč. Ročně přihlásí přibližně 550 patentů (Engardio, 2008). Přesto se mnoho nadnárodních firem při zvažování o přemístění R&D center rozhodnou právě pro Indii, která nabízí vzdělané a kvalitní odborníky a vyšší ochranu duševního vlastnictví v porovnání s Čínou. I když se Čína v poslední době snaží věnovat vyšší pozornost otázkám duševního vlastnictví a pokouší se prosadit pravidla, která by zajišťovala jejich ochranu, stále ještě se sdílení *know how* v Číně považuje za velmi rizikové. Částečně to vyplývá i z kulturního zázemí, jež přejímání vědomostí považuje za běžnou věc.¹²

V obou zemích se také zvyšují mzdové náklady, které by do budoucna mohly způsobit snížení zájmu o *outsourcing* do těchto center. Tento trend ale nelze očekávat v blízké budoucnosti. Indičtí inženýři mají velmi kvalitní vzdělání, dlouhodobou zkušenost s prací v mezinárodních R&D centrech a hlavně jejich současná mzda je stále ještě třikrát nižší než ve Spojených státech. Profesionální a zkušený inženýr v Indii je ochoten pracovat za 30 000 USD ročně, čerstvě promováný student nastupuje za částku 4400 USD ročně (tamtéž).

Graf 5: Počet přihlášených patentů podle země původu

Zdroj: *World Patent Report: A Statistical Review* (2008). World Intellectual Property Organization.

O rychlém šíření technologií také vypovídá statistika ukazující počet uživatelů internetu. Indie v tomto směru ještě nedosahuje takových čísel jako Čína, ale v obou zemích probíhá velmi pozitivní trend, který bude umožňovat vytvoření tzv. měkké infrastruktury, která je důležitá pro rozvoj podnikatelského prostředí a informovanosti.

Tabulka 3: Počet uživatelů internetu v Číně a Indii (populace v %)

Čína			Indie		
Rok	Počet uživatelů	% populace	Rok	Počet uživatelů	% populace
2000	22 500 000	1,7	2000	5 500 000	0,5
2001	33 700 000	2,6	2001	7 000 000	0,7
2002	59 100 000	4,6	2002	16 500 000	1,6
2003	69 000 000	5,4	2003	22 500 000	2,1
2004	94 000 000	7,3	2004	25 000 000	2,3
2005	103 000 000	7,9	2005	38 500 000	3,5
2006	137 000 000	10,4	2006	42 200 000	3,8
2007	162 000 000	12,3	2007	46 000 000	4,1

Zdroj: International Telecommunication Union, Internet World Stats.

Posledním zvoleným ukazatelem pro zhodnocení dlouhodobosti ekonomického růstu Indie a Číny je počet studentů, kteří dokončí univerzitní vzdělání. V tomto směru jdou obě ekonomiky správnou cestou a kladou důraz na rozvoj univerzitního vzdělání. Přesto si však Spojené státy udržují prvenství v počtu studentů doktorských programů. Na druhou stranu Spojené státy jsou velmi populární destinací pro studenty, jež si přejí získat zkušenosti v zahraničí, proto mohou být některá čísla částečně zkreslená. To však neovlivňuje stále rostoucí počet odborníků, kteří jsou k dispozici v obou zemích a kteří mohou zaujmout nadnárodní společnosti vstupující na jejich trh. Navíc se Indové a Číňané vrací zpět domů poté, co v cizině dostudují a získají pracovní zkušenosti. Statistiky říkají, že v současné době 10–15 % výzkumníků v R&D centrech jsou indiští expatrioti (Engardio, 2008). Obecně lze říci, že

s návratem talentů do země mnohem lépe pracuje čínská vláda, jíž se daří motivovat čínské emigranty k návratu do země. Čína může na rozdíl od Indie zatím nabídnout i přijatelnější životní úroveň. V roce 2000 v oblasti San Franciska a Silicon Valey žilo 500 000 čínských a 140 000 indických pracovníků.¹³ Čína investuje velmi vysoké objemy státních peněz do výzkumu, zejména v oblasti energetiky a výzkumu čistých technologií, a daří se jí díky zajímavým výzkumným projektům přilákat do země talentované vědce nejen čínského původu.

Tabulka 4: Počet studentů, kteří dokončí univerzitní vzdělání

	Bakalářský program	Magisterský program	Doktorský program
Čína	3 770 000 (2006)	219 655 (2006)	36 247 (2006)
Indie	2 052 197 (2003)	540 658 (2003)	8 789 (2005)
USA	1 485 000 (2006)	594 065 (2006)	56 067 (2006)
Japonsko	559 083 (2006)	73 969 (2006)	16 795 (2006)

Zdroje: Ministry of Education (Čína), Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology (Japonsko), Ministry of Human Resources Development (Indie), Institute of Education Sciences (USA).

Podmínky dlouhodobého růstu pro Čínu a Indii

Problémy spojené s *populačním růstem v Číně* pomůže řešit zejména podpora penzijních programů a systémů sociálního zabezpečení. S přibývajícím počtem seniorů bude nutné rozvinout odvětví zaměřené právě na tento segment, který zajistí jejich potřeby. Čína by měla dále stavět na svých programech osobního rozvoje pro seniory, který např. nabízejí univerzity třetího věku a další podobně zaměřené organizace. Zdravotní péče patří mezi další oblasti, kde se se stárnoucí populací objeví nové příležitosti pro korporátní sektor. Číně by prospělo i zpomalení stárnutí populace, jež může v budoucnu ovlivnit již uvolněná politika jednoho dítěte.

V Indii s růstem životní úrovně obyvatel postupně klesne i počet dětí. Až současná mladá populace Indie zestárne, bude se také potýkat se shodnou populační krizí jako Čína, ale v odlišném časovém horizontu.

Reformy podporující růst malých a středních podniků a odstranění administrativních překážek usnadní další rozvoj podnikatelského prostředí. Větší transparentnost a flexibilita podnikatelského prostředí s důrazem na ochranu duševního vlastnictví a vládu zákona přiláká přímé zahraniční investice zejména v Indii. Přestože spolupráce mezi Čínou a Indií se může zdát politicky hůře průchodná, podnikatelé ji většinou realizují i přes nepřijetí politickou situací. Důkazem jsou nově vznikající fúze mezi společnostmi v oblasti IT. Indové přinášejí znalosti softwaru a pozici na světových trzích. Číňané naopak mohou nabídnout svou síť kontaktů v jihovýchodní Asii.

Pro další rozvoj je také významná kvalitní a efektivní „soft“ **infrastruktura**, která chybí ve větší míře v Indii. Čína by měla uvolnit současnou restriktivní politiku na trhu nemovitostí, což vytvoří tlak na lokální čínské úřady, kterým klesnou příjmy z prodeje pozemků.¹⁴ To však může negativně ovlivnit důležité investice do infrastruktury a urbanizaci ve městech. Infrastrukturu však lze budovat i systémem *Public Private Partnership*, který méně zatěžuje státní rozpočet. Tento systém je aplikován též v Indii, kdy Tata Steel např. realizuje ve spolupráci s místní samosprávou městská osvětlení.

Důraz na **ochranu životního prostředí** je stěžejní. Obě země by měly hledat další zdroje energie nejenom teritoriálně, ale tak, aby byl ekonomický růst z dlouhodobé perspektivy udržitelný. V regionu nabízí zajímavé varianty např. Japonsko, které velmi dobře využívá systémů hybridních elektráren (tepelné a vodní). Se zvyšující produktivitou práce se také budou snižovat emise a další negativní důsledky energeticky náročné výroby s nízkou produktivitou.

Politické reformy budou v dlouhodobé perspektivě nutné v obou zemích. V Indii komplikuje rozhodování přetrvávající samosprávný systém z dob britské správy. V Číně se reformy budou týkat zejména uvolňování politického režimu a větší kontroly práce místních samospráv. Obě země potřebují efektivnější prosazování zákonů, které by významně prospělo nejen ekonomickým aktivitám, ale i zlepšilo životní úroveň obyvatel. Nejde jen o soudní systém, který je zkorumpovaný a v mnoha oblastech postrádá soudce s pa-

trídním vzděláním. Dalším negativním příkladem jsou úředníci na nižších správních úrovních, kteří často zneužívají svých pravomocí.

Stabilní důraz na investice do výzkumu a vývoje přinese výhody oběma zemím na světovém globálním trhu a zajistí jejich konkurenceschopnost z dlouhodobé perspektivy. Zvyšování investic do lidského kapitálu umožní kvalitní rozvoj terciárního sektoru, posun obou ekonomik na další vývojový stupeň, rozvoj produktivity a s tím spojenou lepší životní úroveň obyvatelstva.

Indie začala s reformami později než Čína a v tomto směru není možné obě ekonomiky z hlediska konkurenceschopnosti srovnávat. Vývoj v Indii však neprobíhá natolik překotným způsobem jako vývoj v Číně. Podle interview autorky vedených v *Institute of Peace and Conflict Studies* (2008) v New Delhi je patrné, že Indové nemají rádi srovnání s Čínou, protože situace v obou zemích je odlišná. Čína Indii v mnoha směrech předčí, ať již mluvíme o infrastruktuře nebo objemu zahraničních investic. Indie sleduje ekonomický vývoj Číny s velkým zájmem a v mnoha případech se může poučit z chyb, jež ve svém rychlém rozvoji udělala Čína. Indický rozvoj probíhá pomaleji, ale teprve čas ukáže, zda bude mít i delší a udržitelnou podobu.

Poznámky

- ¹ McKinsey, Goldman Sachs.
- ² Analýza PEST umožňuje kombinovat čtyři základní kritéria (politické, ekonomické, socio-demografické a technologické) spolu s dalšími relevantními faktory (enviromentální, institucionální apod.).
- ³ *Preparing for China Urban Billion*. McKinsey Global Institute, March 2008.
- ⁴ Christopher Wood (2008): How Vulnerable Are Asian Markets? *Far Eastern Economic Review*, 14. 10. 2008. On-line: www.feer.com/economics/2008/october/How-Vulnerable-Are-Asian-Markets.
- ⁵ Bajorya, Jayshree (2008): *Financial Crisis May Worsen Poverty in China, India*. Council for Foreign Relations.
- ⁶ Tamtéž.
- ⁷ Nandini Lakshman (2008): World Financial Crisis: India's Hurting, Too. *Business Week*, 8. 10. 2008.
- ⁸ India: The Growth Imperative (2001). McKinsey Global Institute.
- ⁹ *Doing Business 2009*. World Bank, 2008. On-line: www.doingbusiness.org/.
- ¹⁰ *Top 10 Worst Polluted Problems, 2008*. Blacksmith Institute, 2008.

¹¹ Rozhovory autorky v Institute of Peace and Conflict Studies, New Delhi, červenec 2008.

¹² Staré čínské přísloví „Krádež knihy není krádež“ naznačuje přístup k ochraně autorských práv.

¹³ *China, India to Join Global R&D Majors*. Nikkei Electronics Asia, April 2008. On-line: **techon.nikkeibp.co.jp/article/HONSHI/20080327/149587/**.

¹⁴ Tamtéž.

Európska zahraničná politika voči ČĽR: Racionalistický a konštruktivistický pohľad

Gabriela Pleschová

Úvod

Pri analýze európskej zahraničnej politiky voči Číne odborníci zväčša využívajú prístupy, ktoré predpokladajú racionalizmus v rozhodovaní aktérov, teda uprednostnenie možnosti, ktorá prináša z pohľadu aktéra najlepší pomer medzi nákladmi a prínosmi (Breslin, 2004; Shambaugh, 2004; Berkofsky, 2005; Gottwald, 2005; Scherpenberg, 2005; Wacker, 2005; Cabestan, 2006; Scott, 2007). Na predpoklade racionálneho rozhodovania sú založené neorealizmus aj neoliberálny inštitucionalizmus, dve základné teórie medzinárodných vzťahov. Obe vychádzajú z toho, že štáty sa rozhodujú na základe záujmov, ktoré sú pevne dané materiálными faktormi, ako napr. geografia, technológia či rozdelenie moci (Barnett, 2005).

Rozhodovanie v zahraničnej politike však nemusí byť nevyhnutne racionálne. Konštruktivistickí autori upozorňujú, že pri rozhodovaní o zahraničnej politike sa záujmy štátov menia pod vplyvom určitých myšlienok, noriem, prostredia a interakcií (tamtiež). Príkladom takýchto myšlienok sú: „*každá vláda by mala garantovať dodržiavanie ľudských práv*“, „*zlepšenie obchodnej bilancie je dôležitejšie ako pokrok v otázke ľudských práv*“, „*zásada suverenity v medzinárodných vzťahoch neumožňuje intervenciu do záležitostí iného štátu ani z humanitárnych dôvodov*“ a pod.

Tento príspevok skúma základné faktory, ktoré určujú rozhodovanie v európskej zahraničnej politike voči Čínskej ľudovej republike (ČĽR).¹ Kladie si otázku, či sa aktéri rozhodujú na základe najväčšieho očakávaného úžitku, alebo na rozhodovanie vplývajú určité myšlienky, či hodnoty. Táto štúdia

konkrétne skúma vplyv myšlienky, že partnerstvo s Čínou je potrebné, aj keď politika budovania partnerstva zatiaľ nepriniesla očakávané výsledky.

Príspevok analyzuje politiku Európskej únie voči Číne a rozoberá aj prístup k Číne zo strany jedného z členských štátov EÚ, Slovenska. Pri výskume boli použité kvalitatívne metódy, a to analýza primárnych a sekundárnych zdrojov, aplikácia racionalistického a konštruktivistického modelu rozhodovania v medzinárodných vzťahoch a komparácia. V prípade konštruktivismu sú teoretickým východiskom výskumu práce zaoberajúce sa vplyvom názorov na zahraničnú politiku (Goldstein–Keohane, 1993/1998; Haas, 1992; Tannenwald, 1999). Text ďalej čerpá zo súborných prác v oblasti teórií medzinárodných vzťahov, odborných článkov o európskej zahraničnej politike voči Číne a primárnych dokumentov, ako napr. strategické dokumenty EÚ o vzťahoch s Čínou. Prípadová štúdia Slovenska je založená na štúdiu primárnych prameňov, ako sú vládne materiály súvisiace s Čínou a inými ázijskými krajinami, ďalej využíva sekundárnu literatúru, napr. ročenky zahraničnej politiky SR či analýzy tejto problematiky a okrajovo čerpá aj zo správ v médiách.

Znalosti o európskej zahraničnej politike voči Číne; problém a hypotézy štúdie

Vzťahy Európy a Číny patria medzi pomerne málo prebádané oblasti. Jednou z prvých publikovaných prác bola stručná, skôr faktografická kniha D. Shambaugh (1996). Odborníci sa začali problematike viac venovať až po roku 2000, kedy vyšlo viacero odborných textov zaoberajúcich sa politikou Európskej únie voči Číne, ako aj jednotlivých členských štátov. V posledných rokoch rezonovali najmä témy ako strategické partnerstvo Číny a EÚ, zbrojné embargo, ľudské práva, či obchod a investície.

Podľa odborníkov zaznamenali európske vzťahy s Čínou dramatický rozmach, pričom európska politika voči Číne sa tvorí predovšetkým pod vplyvom intenzívnejších hospodárskych vzťahov s Čínou a rastúcej hospodárskej moci Číny. V 90. rokoch sa Európa primárne zameriavala na zlepšenie ekonomickej spolupráce s Čínou, podporovala liberalizáciu obchodu s Čínou a okrem ziskov z obchodu a podnikania očakávala aj aktívnejší podiel Číny na riešení globálnych problémov, postupnú demokratizáciu ČĽR a zlepšenie dodržiavania ľudských práv. Výskumníci tiež hovoria o kritických reak-

ciách na slabé prínosy tejto politiky pre Európu, a to najmä zo strany opozície a tretieho sektora v Nemecku, V. Británii či Francúzsku, či zo strany Európskeho parlamentu. Noví európski lídri politiku voči Číne modifikovali, hlavne po roku 2005, pričom dôvodom bola, okrem nedostatočných výsledkov politiky, aj snaha zlepšiť vzťahy s USA narušené európskymi plánmi odstrániť zbrojné embargo voči Číne (Breslin, 2004; Gottwald, 2005; Scherpenberg, 2005; Shambaugh, 2005; Cabestan, 2006).

Podľa niektorých autorov sa zväčšujúca spolupráca medzi Európou a Čínou premietne do vzniku novej strategickej osi, ktorá zmení mocenské usporiadanie medzinárodných vzťahov (Shambaugh, 2004; Scott, 2007), či do vzniku nového pólu, ktorý bude predstavovať Čína v tandeme s ďalšími krajinami východnej Ázie (Bersick, 2007). Iní odborníci sa vyjadrujú skeptickejšie a očakávajú, že strategické partnerstvo medzi Čínou a Európou zostane v rovine rétoriky a formálnej zdvorilosti (Berkofsky, 2006; Fürst, 2007).

Studwell (2002) upozorňuje na to, že politika voči Číne sa formuje nielen v reakcii na rastúci ekonomický význam Číny, ale aj ako odraz predstavy o Číne, ktorá nezodpovedá realite. Autor, dopisovateľ časopisu *Economist* v Pekingu a editor *China Economic Quarterly*, popísal vo svojej knihe početné prípady investícií zahraničných firiem v Číne, ktoré sa skončili výrazným neúspechom, či už z dôvodu presýtenosti čínskeho trhu, byrokracie, uprednostňovania domácich firiem a pod. Poukázal na to, že vo svete pretrváva mýtus o Číne ako krajine, kde sa dá rýchlo a ľahko zbohatnúť a kde treba investovať a vybudovať si základňu pre predaj. Podľa Studwella, táto predstava motivovala aj vlády mnohých hospodársky rozvinutých krajín, aby zintenzívnili vzťahy s Čínou a napomohli tak presadeniu svojich firiem politickým lobbíngom. Tieto snahy však zväčša neboli úspešné.

Na základe uvedeného možno sformulovať dve možné odpovede na otázku, prečo sa Európa intenzívne venuje budovaniu vzťahov s Čínou. Po prvé, Európa sa zameriava na vytvorenie partnerstva s Čínou, keďže pokladá zisky zo spolupráce za väčšie ako náklady, a to hlavne v hospodárskej oblasti. Rozhodovanie má teda racionálny základ – odvíja sa od najväčšieho očakávaného úžitku. Po druhé, Európa pod vplyvom predstavy o Číne ako o potenciálne prínosnom hospodárskom partnerovi pokračuje v politike prehlbovania spolupráce s Čínou, hoci budovanie partnerstva s Čínou neprináša očakávaný prospech. Rozhodovanie teda ovplyvňuje určitá myšlienka, či predstava, ktorá je v rozpore s kalkuláciou náklady–prínos.

Pre potvrdenie prvej hypotézy je potrebné ukázať, že pri vytváraní európskej zahraničnej politiky voči Číne prevažuje racionálne zvažovanie vstupov a výstupov. Druhá hypotéza sa ukáže ako správna, ak sa v histórii európskej politiky voči Číne prejavia prípady, že Európa pokračovala v budovaní partnerstva s Čínou, hoci orgány zodpovedné za tvorbu tejto politiky charakterizovali prijaté opatrenia za neefektívne, alebo ak vyhodnocovanie nákladov a prínosov politiky nebude možné pozorovať.

Racionalistický a konštruktivistický pohľad na rozhodovanie v zahraničnej politike

Teórie medzinárodných vzťahov odlišujú dva základné prístupy skúmania zahraničnej politiky. Neorealizmus hovorí o prvoradej úlohe záujmov jednotlivých štátov, sústredených hlavne na otázku národnej bezpečnosti. Medzinárodné vzťahy vníma ako anarchické prostredie, kde si každý štát musí sám zabezpečiť naplnenie vlastných záujmov, predovšetkým bezpečnosť. Pri presadzovaní týchto záujmov štáty navzájom súperia, napr. o prístup k surovinám, či trhom. Neoliberálny inštitucionalizmus nepopiera existenciu anarchie v medzinárodných vzťahoch, no zdôrazňuje význam rastúcej spolupráce, ako aj vplyvu medzinárodných inštitúcií a noriem na rozhodovanie v zahraničnej politike. Oba prístupy vnímajú rozhodovanie v zahraničnej politike ako racionálne, teda aktéri si pri dosahovaní cieľov vyberajú možnosť, ktorá je spojená s najväčšou šancou na úspech, resp. s optimálnym pomerom nákladov a prínosov (Kegley–Wittkopf, 2006: 38–42, 69–70). Racionalisti predpokladajú, že preferencie a záujmy štátov sú v priebehu času stabilné, prípadne sa menia v dôsledku zmeny štruktúry medzinárodných vzťahov (Hasenclever–Mayer–Rittberger, 2005: 135–136).

V posledných rokoch pribudlo k týmto „klasickým“ teóriám niekoľko ďalších prístupov, z ktorých najväčší ohlas zaznamenal konštruktivizmus. Podľa konštruktivistov hrajú hlavnú úlohu v medzinárodných vzťahoch subjektívne vnímané myšlienky, normy a hodnoty. Tieto formujú identitu a záujmy aktérov, a tým ovplyvňujú ich konanie (Kegley–Wittkopf, 2006: 50). „*Všetci dokážeme používať rozum, aby sme pochopili svet. No to, ako rozmýšľame, je podmienené kultúrou – teda je formované alebo tiež vytvárané /constructed/ kultúrou a spoločnosťou, kde žijeme*“ (Duncan–Jancar–Webster–Switky,

2006: 60). Konštruktivistí tvrdia, že ani štáty sa primárne nerozhodujú racionálne a ich záujmy a identita nie sú dané zvonka. Naopak, predpoklady, presvedčenia a správanie aktérov určujú, ako funguje systém medzinárodných vzťahov (Spiegel–Mathews–Taw–Williams, 2008).

Hasenclever a kol. (2005: 127–190; pozri tiež Laffey–Weldes, 1997; Finemore–Sikkink, 2001: 405, v odvolávke na Hasenclever a kol.) delia konštruktivistov na dve skupiny. Prvá skupina, tzv. slabí kognitivistí, prináša svoju teóriu ako doplnok racionalizmu (Goldstein–Keohane, 1993; Haas, 1992). Druhá skupina, tzv. silní kognitivistí, sa snaží priniesť novú teóriu, pričom odmieta racionalistickú predstavu, že aktéri v zahraničnej politike sú maximalizátormi úžitku (March–Olsen, Franck, Kratochwil, Wendt a ďalší).² Iní autori sa však s takýmto rozdelením nestotožňujú, napr. Ruggie (1998: 17–19). Podobne Meerts (2007) pokladá racionalizmus a kognitivismus (konštruktivismus) za dva veľmi odlišné východiskové body, no nevidí dôvod, prečo by sa navzájom nemohli podporovať. Napokon i podľa Hasenclevera a kol. (2005: 187) mnoho silných konštruktivistov pripúšťa, že výskum podľa racionalistických premis dokáže zlepšiť naše porozumenie správania sa štátov.

Vplyv názorov na rozhodovanie v politike

Spomedzi konštruktivistických autorov predstavujú výraznú skupinu výskumníci, ktorí sa zameriavajú na vplyv názorov na rozhodovanie v zahraničnej politike. Haas (1992) skúma vplyv epistemických komunit, teda komunit odborníkov s podobným náhľadom na svet, na formovanie zahraničnej politiky. Podľa autora sú takéto komunity významné najmä v období neistoty spôsobenej krízou či šokom alebo keď sa predchádzajúca politika ukázala ako neúspešná. Môžu tiež legitimizovať alebo potvrdzovať rozhodnutia aktérov zahraničnej politiky či pod vplyvom svojich názorov vylúčiť niektorú z možností pôvodne vybraných na základe princípov racionality.

Goldstein–Keohane (1998) sa snažia zistiť, ako názory (*ideas*), teda presvedčenia jednotlivcov (*beliefs*), pomáhajú vysvetliť výsledky politického rozhodovania. Nejde pritom o vnímanie názorov ako jediného dôležitého faktora. Aj keď sú názory vždy prítomné v politických diskusiách, samotná existencia názoru jednotlivca automaticky nevysvetľuje politické rozhodnu-

tie. Názory skôr pôsobia ako prepínače, teda určujú smery, ktorými sa uberá rozhodovanie určené záujmami. Podobne ako Haas, aj títo autori sa nazdávajú, že názory ovplyvňujú agendu, čiže znižujú množstvo alternatív, ktoré prichádzajú do úvahy. Tannenwald (1999) sa zaoberá vplyvom myšlienky (neskôr normy) odsudzujúcej použitie nukleárných zbraní v medzinárodných konfliktoch na prax nenasadzovania atómových bômb. Táto prax sa presadila, hoci by atómové zbrane mohli výrazne pomôcť vyhrať mnohé konflikty. Podobne ako vyššie spomenutí výskumníci, aj Tannenwald si myslí, že takéto myšlienky nepredstavujú jediný faktor rozhodovania, ale ovplyvňujú sféru možného, zvyšujú alebo znižujú pravdepodobnosť výberu určitého smeru konania. Podľa autorky myšlienka tabu atómových zbraní nielen obmedzuje výber rozhodnutia, ale sa pod jej vplyvom tiež niečo vytvára, konkrétne identita civilizovaných krajín ako štátov, ktoré nevyužívajú nukleárne zbrane.

Goldstein–Keohane (tamtiež: 299–300; podobne tiež Haas, 1992: 3) rozlišujú tri rôzne podoby názorov ovplyvňujúcich rozhodnutia v zahraničnej politike. Prvou sú *svetonázory* (*world views*), ktoré súvisia s ľudskou predstavou o vlastnej identite a vzbudzujú hlboké emócie aj pocit oddanosti. Zdrojom svetonázoru býva náboženstvo, ale aj presvedčenie o potrebe racionálneho vedeckého pohľadu na svet. Na ľudské rozhodovanie najviac vplývajú názory práve v tejto podobe. Druhou podobou sú *principiálne názory* (*principled beliefs*), ktoré pozostávajú z normatívnych myšlienok určujúcich kritériá pre rozlišovanie dobrého a zlého, či správneho a nesprávneho. Príkladom sú názory ako „otroctvo je nesprávne“, či „potrat je vražda“. Napokon sú to *presvedčenia o príčine a následku* (*causal beliefs*), ktoré pomáhajú jednotlivcom vybrať spôsob dosiahnutia cieľa. Napríklad udalosti v Maďarsku a Poľsku v roku 1989 ukázali obyvateľom východného Nemecka a Československa, že neozbrojené masové protesty môžu zvrhnúť komunistický režim.

Názory ovplyvňujú politiku rôznymi spôsobmi. Ak majú aktéri určité presvedčenia o príčine a následku alebo veria v isté princípy, potom *názory slúžia ako cestovné mapy*. Obmedzujú výber rozhodnutia, pretože vylučujú niektoré vysvetlenia reality alebo aspoň naznačujú, ktorými vysvetleniami sa netreba zaoberať. Keďže ľudia pri rozhodovaní obvykle nemajú úplné informácie, názory jednotlivcov sú dôležité pre pochopenie výberu, a to aj vtedy, ak sú ľudia motivovaní čisto vlastným záujmom. Ak ľudia nevedia s istotou určiť následky konania, rozhodnutie určujú predpokladané výsledky. Tieto očakávania pritom závisia od presvedčení o príčine a následku, či od inšti-

tucionálních opatření, ako je to popísané nižšie (Goldstein–Keohane, 1998: 301–302). Názory teda limitujú správanie (Tannenwald, 1999: 463).

Názory tiež *napomáhajú dosiahnuť výsledok, ak neexistuje určitá rovnováha*. Určujú kooperatívne riešenia alebo držia pohromade skupinu ľudí. Ak si politickí aktéri musia vybrať medzi súbormi výsledkov, ktoré prinášajú rovnaký úžitok pre všetkých, pričom pre rozhodovanie neexistujú objektívne kritériá, názory ovplyvňujú očakávaný výsledok a výber stratégie. Politické elity sa pritom môžu rozhodovať na základe spoločných kultúrnych, normatívnych, náboženských, etnických názorov, či presvedčení o príčine a následku (Goldstein–Keohane, 1998: 301–303).

Názory sa tiež môžu pretaviť do pravidiel a noriem, teda inštitucionalizovať sa, a následne vplývať na verejnú politiku. Politiku potom ovplyvňujú staršie cestovné mapy, minulé dohody o politických rozhodnutiach alebo koaličné vzory. *V období chýbajúcich inovácií politiku určujú názory stelesnené v inštitúciách*. Vplyv istých názorov tak môže pretrvať desaťročia, či celé generácie, keď si zachovávajú vplyv, aj keď už v ne nikto neverí. Inštitucionalizácia môže odrážať význam nejakej myšlienky, ale aj záujem niekoho vplyvného. No záujmy, ktoré stáli za prijatím opatrenia, sa môžu časom stratiť, kým názory, stelesnené v danom opatrení, môžu naďalej ovplyvňovať politiku (tamtiež: 303–304). Názory teda majú aj konštitutívny účinok, keď pomáhajú vytvárať určité praktiky, identitu, či dokonca záujmy (Tannenwald, 1999: 463).

PREDSTAVA O PROSPECHU ZO SPOLUPRÁCE S ČÍNOU

Počas troch desaťročí od roku 1978, keď Čína iniciovala zásadné zmeny vo svojej ekonomike, krajina prešla obrovskými zmenami. Každoročne približne desaťpercentný nárast HDP z nej urobil najrýchlejšie rastúcu ekonomiku na svete. Čína je najväčším príjemcom priamych zahraničných investícií a vďaka prebytkom v zahraničnom obchode má aj najväčšie zásoby v cudzej mene (Svetová banka, 2008). Podľa niektorých predpovedí by v roku 2020 nemal byť rozdiel medzi veľkosťou ekonomiky Číny a USA, ak ekonomiku meriame v parite kúpnej sily (*Economist Intelligence Unit*, 2006: 8).

Niektorí odborníci však nabádajú k triezvej a opatrnej interpretácii týchto údajov. Studwell (2002) poukazuje na to, ako sa v 80. a 90. rokoch na Západe rozšíril „čínsky sen“ (*China dream*). Pod vplyvom optimistických makroekonomických údajov o Číne ovládla zahraničné firmy predstava o obrovskom, dosiaľ nezasýtenom čínskom trhu, kde na ne čakajú neobmedzené

zisky, keďže ľahko môžu získať 1,3 miliardy nových zákazníkov. Naopak, neísť do Číny, údajne znamená stratu a napokon zánik firmy, keďže ju za krátko predbehne konkurencia.

Očakávanie úspechu pritiahlo do Číny mnohé zahraničné firmy, veľmi málo z nich však dokázalo predávať či vyrábať v Číne so ziskom. Príčin je viacero. Hoci čínska ekonomika rastie, rast sa výrazne slabšie prenáša do zvyšovania príjmov bežných obyvateľov, ako sa to napr. deje v strednej a východnej Európe. Dôvodom je pretrvávajúci socialistický charakter čínskeho hospodárstva, kde rast zvyšujú hlavne výdavky štátu. Očakávania o výraznom zväčšení sa kúpyschopnej strednej triedy v Číne sa nenapĺňajú, a tak je objem predaja zahraničných firiem v Číne podstatne nižší, ako boli ich odhady (Studwell, 2002). V Číne je tiež mimoriadne náročné predávať v dôsledku chýbajúcej infraštruktúry, byrokracie a klientelizmu, nekalkej konkurencie štátnych podnikov dotovaných čínskou vládou, uprednostňovaní čínskych dodávateľov, veľkých nákladov na reklamu spôsobených kultúrnymi odlišnosťami, atď. (Luo, 2005; Fürst–Nožina, 2002; Kreuzberger, 2000; COM(2006) 631 final, 632 final). V 90. rokoch mnohé veľké zahraničné firmy, ako napr. Peugeot, Citroen, General Motors, či McDonnell Douglas, zaznamenali v Číne obrovské straty (Luo, 2005; Studwell, 2002).

Podobná fascinácia Čínou sa prejavila aj výrazným prílevom zahraničných investícií. Odborníci sa však dodnes nevedia zhodnúť na tom, kedy investície v Číne prinesú dostatočný zisk. Niektorí sa vyjadrujú veľmi neurčito, ako napr. Taube (2002): „*Je potrebné vložiť podstatné množstvo kapitálu a riadiacich zdrojov a zároveň čakať možno pomerne dlhú dobu, kým podnik začne byť ziskový.*“ Hannah Boehme, predsedníčka pracovnej skupiny pre MSP Obchodnej komory EÚ v Číne, zase hovorí, že firmy nechcú údaje prezrádzať, iba veľmi málo podnikateľov sa vrátilo späť do Nemecka. Odhaduje však, že firmy asi menia spôsob svojho fungovania v Číne (Godfrey, 2007). Iné zdroje hodnotia ziskovosť ako veľmi nízku až žiadnu (Henderson, 1999: 233; *Economist*, 24. 10. 1998; Luo–Howe, 1995: 105). Kým Svoboda–Michalík–Spáčil–Štěrba–Durove (2005: s. 95) hovoria o malej ziskovosti vo výške asi 3 %, prieskum, ktorý uskutočnil Yanni Yan (2000) u čínskych a zahraničných manažérov 67 spoločných podnikov v Číne, priniesol o niečo vyšší údaj, 6 %.

Optimistickejšie údaje uvádza Eurostat, podľa ktorého v rokoch 2001–2003 dosiahla priemerná ziskovosť investícií z EÚ v Číne 8 %. No to je

stále podstatne menej ako výnosnosť investícií EÚ v Rusku (17 %) a v Indii (15 %). V roku 2004 tieto hodnoty dosahovali 20 % pre Rusko, 12 % pre Indiu a 11% pre Čínu (Eurostat, 2007a).

Vzhľadom na to neprekvapí fakt, že objem priamych zahraničných investícií z EÚ v Číne klesá. Kým ešte v roku 2001 európske firmy investovali v Číne 51 mld. EUR (Eurostat, 2007b), v roku 2006 to bolo 9 mld. EUR (Eurostat, 2008) a v roku 2009 iba 5,3 mld. EUR (Európska komisia, 2011). Mierne stúpila len majetková účasť európskych firiem v čínskych podnikoch: z 97 mld. EUR v roku 2001 na 127 mld. EUR v roku 2005 (Eurostat, 2007a).

Presvedčenie o nevyhnutnosti „ísť do Číny“ významne ovplyvnilo nielen firmy, ale aj vlády krajín. Najmä začiatkom 90. rokov pricestovali do Číny mnohí vysokí štátni predstavitelia, napr. z Nemecka, Francúzska, V. Británie, Kanady i USA, a naopak čínski politici vycestovali do Európy a Ameriky. Boli podpísané kontrakty za miliardy dolárov, zahŕňajúce predaj lietadiel, či elektrární, či investovanie do spoločných podnikov v automobilovom a petrochemickom priemysle a pod. Tieto zmluvy sa však podarilo naplniť len v minimálnom rozsahu alebo cena za dodávku klesla oproti pôvodným odhadom až o pätinu. Výnimkou boli len nemecké kontrakty, ktorých väčšina sa zrealizovala, keďže ich sprevádzal pre čínsku stranu výhodný exportný úver (Studwell, 2002: 151–152).

So ziskom dokázali v Číne produkovať predovšetkým kapitálovo silné firmy a spoločnosti, ktoré boli schopné prežiť dlhšie obdobie bez ziskov, prichádzať na trh stále s novými produktmi, preškoliť čínsky personál, mať dobré vzťahy s lokálnymi orgánmi a predovšetkým tie, čo vyrábajú na export. Úspech tiež dosiahli podniky, ktoré si u čínskych podnikov využívajúcich lacnú pracovnú silu objednávali zhotovenie výrobkov, ktoré potom v zahraničí predávajú pod svojou značkou. Ziskových predajcov z radov zahraničných firiem je v Číne minimum. Jedným z mála sú telekomunikačné firmy, ktorých úspech bol založený na nových technológiách, ktoré aspoň spočiatku nebolo ľahké skopírovať, neexistencii konkurencie v čínskych štátnych podnikoch, ako aj na dopyte zo strany súkromnej, nie štátnej sféry. Zavážili aj faktory ako klesajúce náklady v dôsledku veľkovýroby, dostupnosť pre mnohých zákazníkov, veľký dopyt z dôvodu prevládajúceho štýlu života, ako je odlúčenosť od rodiny, či podnikanie (Fürst–Nožina, 2002; Studwell, 2002; Luo, 2005). Produktov spĺňajúcich podobné kritériá je však málo.

Zahraničná politika ES/EÚ voči Číne

Po druhej svetovej vojne a vzniku ČĽR v roku 1949 mala na spoluprácu medzi Čínou a Európou rozhodujúci vplyv studená vojna a najmä vzťahy s USA a Sovietskym zväzom. Západoeurópske štáty začali realizovať samostatnejšiu politiku voči Číne až po oteplení vzťahov medzi Čínou a USA v 70. rokoch, východoeurópske štáty až po skončení studenej vojny. Od nadviazania vzťahov medzi Európskym spoločenstvom (ES) a Čínou v roku 1975 sa štáty ES snažili hlavne o rozvoj obchodnej spolupráce. Prehlbujúca sa integrácia Európy dala orgánom ES/EU právomoci presadzovať zahranično-obchodnú politiku v mene členských štátov. Na základe hospodárskej dohody z roku 1978 si Čína a ES navzájom poskytli doložku najvyšších výhod, čo podnietilo veľký rozvoj obchodu. Od roku 1980 bola Čína zaradená do všeobecného systému preferencií, teda výhodnejších cieľ pre tovary dovážané do Európy. V 90. rokoch Európa významne podporovala vstup Číny do WTO v snahe o väčšie benefity z ekonomickej kooperácie (Algieri, 2002: 67, 69, 73). Rastúca obchodná spolupráca vyvrcholila v roku 2003, keď sa Čína stala druhým najvýznamnejším obchodným partnerom EÚ a únia najväčším obchodným partnerom Číny. Medzi rokmi 2000 a 2006 vzrástol obchod medzi Európou a Čínou o 150 % (Eurostat, 2007b).

ES/EÚ pri rozvoji obchodu s Čínou uplatňovala liberálne princípy, ktoré pomerne úspešne fungovali v rámci Európy a presadzovala ich najmä Británia, Nemecko a čiastočne aj Francúzsko (Breslin, 2004; Gottwald, 2005; Cabestan, 2006). Európa mala záujem na stabilnom a predvídateľnom postupe čínskych ekonomických reforiem, preto sa nesnažila izolovať Čínu, ale zbližovať sa s ňou. Európa sa tiež usilovala o zlepšenie vstupu európskeho kapitálu a priemyselných výrobkov na čínsky trh. S tým súvisela snaha presadiť transparentnejšie hospodárske praktiky v Číne, rovnaké zaobchádzanie s domácimi a zahraničnými spoločnosťami, znižovanie cieľ, rušenie dovozných kvót a obchodných monopolov. ES/EÚ tiež apelovala na Čínu, aby sa zjednotušilo riešenie obchodných sporov, otvoril čínsky sektor služieb a dodržiavali práva duševného vlastníctva (Algieri, 2002: 75). To malo kompenzovať rastúci deficit zahraničného obchodu medzi Čínou a Európou.

EÚ podporila Čínu počas rokovaní o vstupe do WTO v dôležitej požiadavke, aby bola kategorizovaná ako rozvojová krajina, za čo Čína v roku 1996 adresovala Európe objednávku na nákup lietadiel. Čínsky premiér Li

Pcheng sa pritom vyjadril, že ak budú Európania intenzívnejšie spolupracovať s Čínou nielen v ekonomickej, ale aj politickej a iných oblastiach, získajú Európania od Číny ešte viac objednávok (tamtiež: 74).

Zatiaľ vrcholom spolupráce Číny a EÚ bolo vzájomné označenie sa za strategických partnerov v roku 2003 (COM(2003) 533 final; MZV ČR, 2003a). Politika strategického partnerstva bola zo strany EÚ podmienená najmä rastom hospodárskeho a politického významu Číny a snahou Európy o úžitok z ekonomickej spolupráce s Čínou. Podľa Európskej komisie Čína vstúpila do novej fázy sociálnych a ekonomických reforiem, čoraz viac je zapojená do svetovej politiky, najmä v rámci multilaterálnych fór. Vďaka dynamickému rastu a vstupu do WTO sa Čína rýchlo stáva hlavným hráčom vo svetovej ekonomike. Vzhľadom na tieto skutočnosti, EÚ a Čína majú stále väčší záujem spolupracovať ako strategickí partneri. Hoci Európska komisia uviedla aj ďalšie oblasti vzťahov, ktoré chce rozvíjať s Čínou, ako medzinárodná bezpečnosť, výskum, demokracia a ľudské práva, hlavný dôraz je kladený na hospodársku spoluprácu, od ktorej sa aj odvíjajú mnohé ďalšie okruhy (COM(2003) 533 final: 3).

Približne od roku 2003 však možno pozorovať zo strany Európskej únie ústup od liberálneho prístupu k Číne. Komisia napr. nie je spokojná s uplatňovaním mechanizmov trhovej ekonomiky v Číne, hlavne so subvencovaním podnikov čínskou vládou. Z toho dôvodu sa stále zvyšuje počet antidumpingových opatrení Európy voči Číne. Kým v období medzi rokom 1979 a polovicou 80. rokov Európska komisia iniciovala každoročne dve konania proti Číne z dôvodu dumpingu, tento počet vzrástol v 90. rokoch na desať prípadov za rok (Liu–Vandenbussche, 2002). Po roku 2000 iniciuje Európska komisia voči Číne v priemere 22 konaní každého pol roka (WTO, 2010). Komisia otvorene hovorí, že takéto opatrenia bude využívať vždy, keď zlyhá dialóg s Čínou (COM(2006) 631 final).

Európska únie je nespokojná aj s inými príkladmi nedostatočného fungovania princípov trhovej ekonomiky v Číne. Na rozdiel od očakávaní Európy majú zahraničné banky stále problém preniknúť na čínsky trh, o čom svedčí aj nízka penetrácia čínskeho bankového sektora zahraničným kapitálom vo výške 1,5 %. Veľkým problémom zostáva nedodržovanie práv duševného vlastníctva zo strany čínskych firiem – podľa odhadov 50 % až 60 % dovážaných produktov pirátskych značiek pochádza z Číny. Európska únia tvrdí, že čínske orgány majú nedostatočnú vôľu efektívne bojovať s týmto problé-

mom, čínske mechanizmy sú stále málo rozvinuté alebo úplne chýbajú (Berkofsky, 2005: 16; COM(2006) 632 final). Z týchto dôvodov Európska únia stále nesúhlasí s udelením statusu trhovej ekonomiky Číny, hoci Čína ju o to žiada najmenej od roku 2003 (MZV ČĽR, 2003a).

Ďalším príkladom prehodnocovania politiky EÚ voči Číne je otázka kvót na dovoz textilných výrobkov z Číny do Európy. Podľa dohody o vstupe Číny do WTO nemali od januára 2005 platiť žiadne kvóty. No európski výrobcovia sa na túto situáciu nedostatočne pripravili, čo viedlo k ohrozeniu desaťtisícov pracovných miest hlavne v Španielsku, Taliansku a Francúzsku, a dotklo sa napr. aj Veľkej Británie a Írska. Tieto krajiny potom presvedčili Európsku komisiu, aby boli zavedené dodatočné opatrenia, hoci to odporovalo zmluve s Čínou (Comino, 2007). Iným prípadom zmeneného prístupu voči Číne je otázka zbrojného embarga na vývoz európskych zbraní do Číny. Embargo zaviedli Európske spoločenstvá ako aj USA po násilnom potlačení demonštrácií na Námestí nebeského pokoja. V snahe získať ešte väčšiu priazeň čínskeho vedenia, ktorá by umožnila väčšiu úspešnosť pre európske firmy v Číne, ako aj nové zisky pre európske zbrojárske podniky, argumentovali začiatkom nového milénia niektorí európski politici za zrušenie embarga. Ku francúzskemu prezidentovi Chiracovi a nemeckému kancelárovi Schröderovi sa v roku 2004 pridal aj britský premiér Blair a Čína takéto aktivity uvítala (Tang, 2005; Shambaugh, 2004). Nesúhlas predstaviteľov tých európskych štátov, ktoré patria ku kritikom dodržiavania ľudských práv v Číne a nenachádzajú sa v nich ani významnejší výrobcovia zbraní a predovšetkým tlak zo strany USA nezrušiť embargo, ako aj kritické vyjadrenia niektorých štátov susediacich s Čínou, napokon mali za následok pretrvanie embarga EÚ (Shambaugh, 2005; Glen–Murgo, 2007). Záujmy hospodárskeho prospechu ustúpili z obavy pred hroziacimi stratami v iných oblastiach.

Obrat možno pozorovať aj v politike EÚ voči Číne v otázke ľudských práv. V 80. a 90. rokoch, s krátkou prestávkou po júni 1989, presadzovala Európa posilňovanie obchodnej spolupráce s Čínou, ktoré malo napomôcť aj zlepšeniu stavu ľudských práv v Číne. V polovici 90. rokov členovia ES/EÚ prestali kosponzorovať iniciatívy v Komisii OSN pre ľudské práva, ktoré kritizovali stav ľudských práv v Číne, a Európska únia začala tieto otázky riešiť nie konfrontáciou, ale pravidelným dialógom s čínskymi predstaviteľmi (Baker, 2002). V posledných rokoch však EÚ kriticky vníma, že sa ľudské práva v Číne zlepšujú veľmi pomaly. Napríklad v roku 2006 Európ-

ská komisia konštatovala, že sa jej očakávania od dialógu o ľudských právach s Čínou nenapĺňajú a dialóg by mal byť viac orientovaný na konkrétne výsledky (COM(2006) 631 final). Pritom ešte strategický dokument z roku 2003 sa o dialógu vyjadroval optimisticky ako o „cennej platforme ako angažovať Čínu v citlivých otázkach“, aj keď zdôrazňoval potrebu zamerania sa na výsledky a prepojenia na rozhodovanie čínskych orgánov (COM(2003) 533 final).

Pravdepodobne doteraz najostrejšie vyjadrenie Európy k ľudským právam v Číne prišlo po potlačení nepokojov v Tibete čínskymi orgánmi v marci 2008. Predsedníctvo EÚ vydalo deklaráciu, v ktorej prejavilo ľútosť rodinám obetí, vyzvalo čínsku vládu zaoberať sa požiadavkami Tibeťanov v oblasti ľudských práv a začať konštruktívny dialóg. Následne Európsky parlament prijal rezolúciu, v ktorej odsúdil brutálny zásah voči tibetským demonštrantom. Čínski predstavitelia rezolúciu odmietli ako zasahovanie do vnútorných záležitostí Číny (MZV ČR, 2008). Hoci sa uskutočnilo niekoľko kôl rokovaní medzi predstaviteľmi čínskej vlády a dalajlámom, tieto nedospeli k žiadnym výsledkom. V reakcii na dalajlámovu cestu do Európy koncom roka 2008 Čína odložila pravidelný samit s predstaviteľmi EÚ (Európska komisia, 2008).

Rastúce žaloby na pôde WTO, nesúhlas s udelením statusu trhovej ekonomiky a so zrušením zbrojného embarga, zavedenie kvót na dovoz textilu, ako aj intenzívnejšia kritika dodržiavania ľudských práv svedčia o zvažovaní nákladov a prínosov partnerstva s Čínou zo strany Európskej únie, teda o racionálnom rozhodovaní. I keď členské štáty EÚ často nemajú jednotný názor, ako postupovať voči Číne, a prijatie rozhodnutia predchádzajú niekoľkomesačné rokovania, politika EÚ naznačuje ústup od partnerstva založeného hlavne na očakávaných ekonomických prínosoch. Osem rokov po ohlásení strategického partnerstva sa vzťahy medzi Čínou a EÚ nezmenili na žiadnu vyššiu formu vzťahu. Nedošlo ani k podpisu novej zmluvy o spolupráci, ktorá má nahradiť zastaraný dokument z roku 1985 a poskytnúť právny rámec nielen k hospodárskej, ale aj politickej spolupráci. Hoci sa podpis zmluvy už dlhšie očakáva, zatiaľ nie sú známe oficiálne správy o pokroku v rokovaníach. Európa naďalej hovorí o potrebe rozvíjať strategické partnerstvo s Čínou (Európska komisia, 2008), konkrétne kroky Európskej únie však o budovaní strategického partnerstva nesvedčia.

Prípad Slovenska

Keďže na európsku zahraničnú politiku významne vplýva rozhodovanie členských štátov, je dôležité skúmať, či sa pri tvorbe zahraničnej politiky voči Číne rozhodujú racionálne aj štáty samé. Jednou z krajín EÚ, ktorá intenzívne rozvíja vzťahy s Čínou, je Slovensko. Aj keď Slovensko, ako malý štát, nemá taký dosah na formulovanie európskej zahraničnej politiky voči Číne ako napr. Nemecko, Francúzsko či Británia, istý vplyv možno pozorovať. Napríklad Slovensko predsedalo od novembra 2007 do mája 2008 Výboru ministrov Rady Európy, od júna 2008 do júna 2011 bolo spoločne so šiestimi ďalšími členmi EÚ členom Rady OSN pre ľudské práva, zúčastňuje sa na summitoch Ázia–Európa a ďalších vrcholných schôdzkach, a tak, ako iné členské krajiny únie, aj Slovensko bude šesť mesiacov pôsobiť ako predsednícka krajina EÚ (v roku 2016). Čínski predstavitelia sú si vedomí tohto vplyvu a na stretnutiach so slovenskými zástupcami otvárajú aj otázky európsko-čínskych vzťahov. Napríklad v roku 2006 minister zahraničných vecí Li Čao-sing (Li Zhaoxing) na stretnutí so slovenským partnerom Kubišom vyjadril nespokojnosť s existujúcim embargom na dovoz zbraní a vojenského materiálu z EÚ do ČĽR, ako aj s otázkou doteraz neschváleného statusu trhovej ekonomiky pre ČĽR.³

Táto časť štúdie sa venuje problému, či možno slovenskú zahraničnú politiku voči Číne interpretovať ako výsledok zvažovania nákladov a prínosov. Pri hľadaní odpovede na túto otázku sú porovnané vzťahy Slovenska s Čínou, Japonskom a Kóreou v snahe zistiť, nakoľko sa slovenská zahraničná politika zameriava na Čínu. Ďalej štúdia skúma, či Slovensko pokračovalo v rozvíjaní vzťahov s Čínou napriek tomu, že zodpovedné orgány charakterizovali politiku voči Číne za neefektívnu/neúspešnú alebo či pri realizácii zahraničnej politiky voči Číne možno pozorovať zvažovanie jej vstupov a výstupov.

Postavenie Číny v slovenskej zahraničnej politike

ZAHRANIČNÁ POLITIKA SLOVENSKA VOČI ČÍNE

Udržiavanie dobrých vzťahov s Čínskou ľudovou republikou patrí prakticky od rozdelenia Československa k prioritám slovenskej zahraničnej politiky. Svedčia o tom vládne materiály, styková činnosť a ústretové správanie sa

k problematickým otázkam súvisiacim s Čínou, ako sú ľudské práva, otázka menšín, či vzťahy s Taiwanom. V období vlády premiérov J. Čarnogurského (1993) a V. Mečiara (1993–1998) preferovalo Slovensko spomedzi krajín východnej Ázie vzťahy s Japonskom, a to pre snahu získať pôžičky na výstavbu komunikácií a o vstup japonských investorov.⁴ No aj v tomto období sa zahraničná politika vyznačovala osobitou pozornosťou voči Číne. Premiér Mečiar navštívil Čínu hneď v druhom roku svojho pôsobenia v úrade premiéra samostatnej SR (1994), nasledoval predseda parlamentu (1995), prezident (1996) a minister zahraničných vecí (1997). V roku 1995 založili poslanci Národnej rady SR osobitnú skupinu priateľstva s ČĽR.

Čína je v popredí aktivít zahraničnej politiky SR najmä v období posledných desiatich rokov. Vláda M. Dzurindu (1998–2006) označila Čínu za najdôležitejšiu krajinu v regióne Ázie, Austrálie a Oceánie, pred Japonskom a Indiou a neskôr pribudla Kórea.⁵ Rovnako vláda R. Fica (2006–2010) pokladala Čínu vďaka obratu obchodnej výmeny za najvýznamnejšieho obchodného partnera SR v Ázii, stavajúc si za cieľ zníženie negatívnej bilancie obchodu (*Správy o plnení...*, 2007). *Strednodobá stratégia zahraničnej politiky SR do roku 2015* prijatá v roku 2004 sa nezmieňuje o vzťahoch so žiadnou krajinou východnej Ázie. Iný vládny materiál, *Proexportná stratégia SR 2007–2013*, zaraďuje Čínu medzi krajiny s vysokým potenciálnom rastu exportu, teda do druhej skupiny prioritných krajín. Vláda I. Radičovej (od júla 2010) sa vo vzťahoch s Čínou výraznejšie neprofilovala.

Pozornosť Číne dokumentujú aj mimoriadne časté cesty vládnych predstaviteľov, v porovnaní s návštevami iných ázijských štátov a vysoké štátne vyznamenania udelené odchádzajúcim čínskym veľvyslancom (Fürst-Pleschová, 2010: 1372). V Česku sa pritom v roku 1999 podobný pokus vyznamenať odchádzajúceho čínskeho veľvyslanca skončil neodovzdaním vyznamenania, a to pre odpor časti politikov i kritické ohlasy v médiách (Fürst, 2008). Na Slovensku prevládla prax odovzdávať vyznamenania väčšine odchádzajúcich veľvyslancov.⁶

Predstavitelia slovenskej vlády sa vyhýbajú kritizovaniu Číny, či už ide o porušovanie ľudských práv, otázku tibetskej menšiny, či vzťahy s Taiwanom. Na rozdiel od známych kritikov Číny – Poľska a Českej republiky –, s ktorými Slovensko zdieľa spoločnú skúsenosť s komunistickým režimom, len minimum slovenských politikov reflektuje túto skúsenosť vo vzťahoch s Čínou. Bývalý predseda parlamentu Pavol Paška dokonca nebral ohľad ani

na symboliku 17. novembra, ktorý sa Slovensku slávi ako štátny sviatok boja za slobodu a demokraciu, a v roku 2008 práve v tento deň pricestoval na návštevu Číny. Zo štátnych predstaviteľov sa pri oficiálnej príležitosti iba traja kritickejšie vyjadrili k otázke ľudských práv v Číne. Pavol Hrušovský, podpredseda a neskôr predseda slovenského parlamentu, niekdajší prezident Michal Kováč a štátny tajomník MZV Jaroslav Chlebo.⁷

Okrem mlčania o ľudských právach sa slovenskí politici zdržiavajú aj iných prejavov, ktoré by mohli vyvolať protesty čínskeho vedenia. Napríklad väčšina vládnych predstaviteľov sa odmietla stretnúť s dalajlámom počas jeho neoficiálneho pobytu na Slovensku v roku 2001 (*Tibetské listy*, 11/2001), rovnako ako aj v roku 2009 (*Dalajlama na Slovensku*). Slovenská vláda tiež venovala minimálnu pozornosť Taiwanu. Až v roku 2003, v súvislosti s otvorením Taipejskej reprezentačnej kancelárie v Bratislave, vláda deklarovala záujem o rozvoj hospodárskej a kultúrnej spolupráce aj s Taiwanom na báze neoficiálnych kontaktov.⁸

Čína pritom nepatrí medzi významných hospodárskych partnerov Slovenska, a to ani z hľadiska objemu exportu do Číny, ani z pohľadu investícií, či poskytnutých pôžičiek. Z ázijských krajín na Slovensku podstatne viac investovali kórejské a japonské firmy, ktoré patria medzi najvýznamnejších investorov na Slovensku a vývoz ich produktov pomáha zlepšovať bilanciu zahraničného obchodu SR. V obchodnej spolupráci sa podstatne lepšie darí slovenskému exportu do Japonska ako do Číny. Napríklad zvrátenie dlhodobovo vysokého salda zahraničného obchodu do veľkej miery ovplyvnila úspešnosť bratislavskej automobilky Volkswagen na japonskom trhu. Japonsko tiež poskytlo Slovensku pomerne vysoké úvery, granty pre kultúrne inštitúcie a univerzity a technickú pomoc.⁹

Kórea a Japonsko patria, na rozdiel od Číny, medzi hodnotovo podobných partnerov Slovenska. V roku 2007 japonský minister zahraničných vecí Taro Aso predstavil na návšteve Slovenska novú stratégiu japonskej zahraničnej politiky, ktorá sa zameriava na spoluprácu s partnermi s podobnými hodnotám.¹⁰ Táto stratégia svedčí aj o tom, že sa Slovensko javí Japonsku ako partner s istou dôležitosťou, kým podobné signály zo strany Číny chýbajú. Uvedené skutočnosti sa však výraznejšie neodrazili na náraste významu, ktorý Slovensko pripisuje Japonsku a Kóree. Japonsko stále figuruje ako partner číslo dva vo vzťahoch Slovenska s východnou Áziou. *Proexportná stratégia SR 2007–2013* zaradila Japonsko do tretej skupiny dôležitých štátov a Kóreu

(rovnako ako Čínu) medzi krajiny s vysokým potenciálnom rastu exportu, teda do druhej skupiny prioritných krajín.

ZAHRANIČNÁ POLITIKA SR VOČI ČÍNE: OTÁZKA RACIONALITY V ROZHODOVANÍ

Slovenské orgány hodnotia politiku voči Číne kladne, pokladajúc vzťahy s Čínou za veľmi dobré, a snažia sa zameriavať hlavne na hospodársku spoluprácu. Vláda podporuje projekty najmä v čínskej energetike, poľnohospodárstve a turizme, zvýšenie vývozu na čínsky trh a vyváženosť vzájomných návštev na najvyššej úrovni. V otázkach citlivých pre Čínu, ako sú dodržiavanie ľudských práv, tibetská a taiwanská otázka, vláda konštatuje postup v koordinácii s európskymi partnermi, principiálny, bez konfrontačných prístupov, prostredníctvom rovnocenného dialógu smerom k ich postupnému naplňaniu. Približne od roku 2002 možno pozorovať snahu o prilákatie zahraničného kapitálu z Číny. Jediné kritickejšie hodnotenie výsledkov zahraničnej politiky voči Číne predstavuje konštatovanie o pretrvávajúcom schodku obchodnej bilancie a o nesúhlasnej reakcii Číny na otvorenie Taipejskej reprezentačnej kancelárie.¹¹

Slovenská vláda tiež chce podporovať aktivity slovenských podnikov v súvislosti s rozvojom strednej a západnej Číny a využitie bratislavského letiska čínskymi dopravcami. Ako úspešnú hodnotí spoluprácu v oblasti školstva, najmä činnosť jediného lektorátu slovenského jazyka v Ázii, ako aj v oblasti vedy, kultúry a športu. Vláda tiež oceňuje dobrú kooperáciu v medzinárodných organizáciách s dôrazom na spoločné pôsobenie v BR OSN a Slovensko deklaruje záujem o budovanie strategického partnerstva s ČĽR.¹²

Napriek tomuto pozitívnemu hodnoteniu fakty svedčia skôr o tom, že výsledky zahraničnej politiky Slovenska voči Číne sú malé. Slovensko zo svojich obchodov v Číne presadilo iba výstavbu dvoch blokov elektrárne v Shen-tou (dohadovala sa pätnásť rokov, pričom cena dodávky klesla zo 400 mil. USD na 268 mil. USD). Slovenskí politici sa šesť rokov angažovali v ne-transparentnom projekte zalesňovania Číny, v ktorom Slovensko poskytlo Číne dar za dva milióny korún. Hoci Slovensko napokon žiaden kontrakt nezískalo, premiér Fico ešte v roku 2007 potvrdil ochotu pokračovať v projekte. Oba spoločné slovensko-čínske podniky, založené v 90. rokoch, boli predané alebo zanikli.

Slovensko dlhodobo zaťažuje najmä obrovský deficit obchodu s Čínou. Iba jedna z firiem, ktorá patrila medzi najväčších slovenských exportérov do Číny, dokázala v tomto vývoze pokračovať aj po roku 2000. Slovenský vývoz do Číny síce rastie (148 mil. korún v roku 1998, 971 mil. EUR v roku 2010), no jeho podstatnú časť dnes tvorí vývoz nadnárodných spoločností a pobočiek zahraničných firiem pôsobiacich na Slovensku.¹³ Tieto firmy pri vývoze do Číny nevyužívajú štátnu podporu, ani na ich aktivity nevpávajú politické vzťahy Slovenska s Čínou, vrátane prípadnej kritiky ľudských práv, situácie v Tibete, či intenzívnejších obchodných a kultúrnych vzťahov s Taiwanom.

Slovenské firmy hodnotia presadzovanie sa na čínskom trhu ako mimoriadne náročné. V prieskume o skúsenostiach s exportom do Číny označilo štyridsať manažérov slovenských podnikov, ktorí patrili medzi úspešnejších vývozcov do Číny, za hlavnú prekážku obchodu bariéry čínskeho trhu protekcionizmus, byrokráciu a klientelizmus, nerešpektovanie práv duševného vlastníctva, nejasnú legislatívu a netransparentný daňový systém. Trápi ich aj náročný proces budovania dobrého mena v Číne, odlišnosti v obchodnom rokovaní, vzťahy s lokálnymi orgánmi a nedostatok kvalifikovaných pracovníkov, ktorých by mohli vyslať do Číny (Pleschová, 2007). Ich skúsenosti boli veľmi podobné, ako majú iní zahraničné firmy pôsobiace v Číne (Chen–Reger, 2004; Fürst–Nožina, 2002; Kreuzberger, 2000; Luo, 2000; Selmer, 1998). Intenzívne politické kontakty s Čínou na tieto problémy nemali dopad.

Dokonca aj čínski predstavitelia viackrát upozornili slovenských partnerov, že politické vzťahy nie sú určujúcim faktorom úspešnej hospodárskej spolupráce. Napríklad premiér Wen Ťia-pao sa počas návštevy Slovenska vyjadril, že hoci Čína víta účasť slovenských podnikov vo výberových konaniach na dodávateľov pre energetické projekty (jedna zo slovenských priorít), od roku 2006 bude v tejto oblasti ponuka prevyšovať dopyt vzhľadom na relatívne vysoký počet ukončených a rozostavaných elektrární rôznych typov a získať objednávky na dodávky bude preto oveľa ťažšie. Podobne námestník ministra obchodu ČĽR Ťiang Ceng-wej upozornil slovenských kolegov na skutočnosť, že „*čínske firmy sa stále viac správajú trhovo, racionálne a podobný prístup očakávajú aj od svojich zahraničných partnerov*“.¹⁴

Podobne ako vývoz do Číny zaostali za očakávaniami čínske investície na Slovensku. Doteraz na Slovensku investovali len dve čínske firmy. Výrobca počítačov Lenovo otvoril v Bratislave v roku 2006 svoju pobočku pre strednú a východnú Európu, ktorá však nerealizuje výrobu, ale predaj. Spoločnosť

Huawei, ktorá prišla približne v tom istom čase, dodáva techniku a služby telekomunikačným operátorom. Na Slovensku zamestnáva niekoľko ľudí, hlavne vysokokvalifikovaných pracovníkov z Číny. Čínske investície prevýšil niekoľkonásobne aj taiwanský kapitál, keď na Slovensku založili prevažne výrobné podniky viaceré taiwanské spoločnosti (Foxconn, AU Optronics, Eson, Teco) a thajsko-taiwanská Delta Electronics (www.sario.sk).

Prevažne jednostrannou záležitosťou zostali aj medzivládne návštevy. Slovenskí predstavitelia pozývali čínskeho premiéra aj prezidenta počas celého obdobia 90. rokov, no uskutočnila sa len návšteva ministra zahraničných vecí v roku 1995 a predsedu parlamentu v roku 2000. Čínsky premiér pricestoval na Slovensko až v decembri 2005 a premiér až v júni 2009.

Napokon, spolupráca s Čínou prebiehala s komplikáciami aj v iných oblastiach. Čínske MZV pri príležitosti otvorenia reprezentačnej kancelárie Taiwanu v Bratislave vydalo pomerne ostré vyhlásenie: „*Slovenská vláda jasne prisľúbila rešpektovať princíp jednej Číny obsiahnutý v Spoločnom vyhlásení a v Komuniké pri príležitosti nadviazania diplomatických vzťahov medzi Čínou a Slovenskom. Taiwanská kancelária na Slovensku je neoficiálna a mimovládna. Slovenská vláda nebude mať s Taiwanom žiadne oficiálne výmeny. Akýkoľvek pokus zničiť priateľské vzťahy medzi Čínou a Slovenskom nemá nádej na úspech*“ (MZV ČLR, 2003). K otvoreniu bratislavskej kancelárie pritom došlo v čase, keď kancelárie existovali už v mnohých európskych mestách vrátane Bruselu, v susednej Prahe dokonca desať rokov a otvorenie pražskej kancelárie čínska vláda vôbec nekomentovala (Fürst-Pleschová, 2010: 1357).

Problematická bola kooperácia s Čínou aj počas slovenského členstva v Bezpečnostnej rade OSN, keď sa Slovensko podieľalo na riešení otázok súvisiacich s raketovými skúškami a jadrovým testom v Severnej Kórei. Kým Slovensko spolu s Japonskom a USA presadzovalo prísnejšie sankcie voči Severnej Kórei, Čína bola za miernejší postup.¹⁵ To pravdepodobne vyvolalo nesúhlas Peking, aby Slovensko naďalej predsedalo výboru OSN pre dohľad nad dodržiavaním sankcií uvalených na Severnú Kóreu. Po necelých troch mesiacoch činnosti sa začiatkom roka 2007 Slovensko muselo predsedníctva vzdať.¹⁶

Slovenskí predstavitelia tiež museli niekoľko rokov lobiť za obnovenie lektorátu slovenčiny v Pekingu a až do vstupu Slovenska do EÚ sa nepodarilo zorganizovať žiadne vystúpenie kultúrneho súboru v Číne. Väčšia ústre-

tovosť z čínskej strany sa prejavila až v posledných dvoch rokoch, keď bol v Bratislave otvorený Konfuciov inštitút a nová ministerská dohoda s Čínou zdvojnásobila počet slovenských študentov, ktorí môžu absolvovať vzdelávací pobyt v Číne.¹⁷

Slovensko teda pokračuje v intenzívnom rozvoji vzťahov s Čínou, pričom slovenské orgány len minimálne zvažujú vstupy a výstupy politiky voči Číne, ako to dokumentuje porovnanie hodnotenia výstupov zahraničnej politiky SR voči Číne zo strany slovenských orgánov a skutočných výsledkov politiky. Rozhodovanie v zahraničnej politike voči Číne preto nemožno vnímať ako racionálne. Orientácia Slovenska na Čínu je teda dôsledkom iných vplyvov, konkrétne môže byť následkom inštitucionálneho vplyvu Európskej únie, alebo tiež môže byť výsledkom predstavy o prospechu z hospodárskej spolupráce s Čínou.

Vplyv Európskej únie

Zahraničná politika SR bola do veľkej miery ovplyvnená eurointegračným úsilím. V prvom období po získaní samostatnosti v roku 1993 sa priority slovenskej zahraničnej politiky sústreďovali na bezproblémový prechod záväzkov a práv na Slovensko ako jeden z nástupníckych štátov Česko-Slovenska a na integráciu do Európskej únie a NATO. Slovenská republika požiadala o členstvo v EÚ v júni 1995, pričom sa v memorande priloženom k žiadosti dobrovoľne zaviazala koordinovať svoju zahraničnú a bezpečnostnú politiku s EÚ už v predvstupovom období. Po tom, čo sa v nasledujúcich rokoch pre neplnenie politických kritérií Slovensko ocitlo v akejsi novej „*východnej strednej Európe*“ (Duleba–Lukáč–Wlachovský, 1998: 15, 40), sa od roku 1998 stalo absolútnou prioritou slovenskej zahraničnej politiky členstvo v únii a NATO.

S týmito aktivitami bola spätá aj snaha o zosúladenie zahraničnej politiky s politikou EÚ. Aj keď si členské štáty EÚ zachovávajú vo veľkej miere suverenitu v oblasti zahraničnej politiky, vstup Slovenska do Únie do istej miery ovplyvnil vzťahy s tretími štátmi: zmenili sa niektoré záväzky Slovenska vyplývajúce z bilaterálnych zmlúv, pričom začali platiť rovnaké záväzky, ako majú iné krajiny únie. V prípade vzťahov s Čínou ide napr. o pravidlá pre dovoz tovaru z Číny, podmienky vstupu a pobytu čínskych občanov, a osobitne

turistov. Nová dohoda o partnerstve a spolupráci medzi EÚ a Čínou, ktorej uzavretie sa pripravuje, by sa mala vzťahovať aj na Slovensko.

Materiály slovenskej vlády na viacerých miestach reflektujú vplyv Únie na slovenskú zahraničnú politiku voči východnej Ázii. Napríklad sa spomína fakt, že v rokoch 2006–2007 sa EÚ sa intenzívnejšie venovala posilneniu spolupráce s krajinami Ázie v rámci procesu ASEM, ako aj príprave na summity s Čínou, Indiou, Japonskom a Kóreou v rámci programov strategického partnerstva (aj za účasti SR) a v roku 2007 EÚ schválila *Stratégiu pre strednú Áziu*, keďže tu neustále zvyšujú svoj politický vplyv Rusko a Čína. MZV SR označilo summit s Čínou v roku 2006 za prelomový, pretože sa „*podarilo dosiahnuť konsenzus s prípravou novej dohody o partnerstve a spolupráci medzi EÚ a Čínou, ktorá je príspevkom k posilneniu vzájomnej politickej a ekonomickej spolupráce. SR podporovala snahy o prípravu novej dohody o partnerstve a spolupráci vzhľadom na rastúcu úlohu Číny ako globálneho hráča vo svete v politickej, ekonomickej a rozvojovej oblasti.*“¹⁸

Slovenské orgány sa zmieňujú o posilňovaní pragmatickej partnerskej spolupráce s Čínou v kontexte budovania strategického partnerstva medzi Európskou úniou a Čínou.¹⁹ Vláda ďalej vysvetľuje, že v prípade spoločných cieľov európskej zahraničnej politiky v otázkach citlivých pre ČLR, ako sú dodržiavanie ľudských práv, tibetská a taiwanská otázka, SR postupuje koordinovane s ostatnými európskymi partnermi.²⁰

Hoci slovenská zahraničná politika vníma aktivity EÚ v oblasti vzťahov s Čínou a východnou Áziou celkovo, v oficiálnych materiáloch nemožno nájsť zmienku o aktivitách, ktoré by svedčili o úsilí výrazne koordinovať slovenskú politiku voči východnej Ázii s európskou, či dokonca o prípadnej podriadenosti európskej zahraničnej politike. Pred vstupom do EÚ Slovensko muselo zladit' svoje zákony s európskymi. Keďže však integrácia EÚ nedosiahla v tejto oblasti takú úroveň ako v iných oblastiach, kapitola Spoločná bezpečnosť a zahraničná politika nevyžadovala príliš modifikovať slovenskú legislatívu, a tak bola jednou z prvých, ktoré SR uzavrela.²¹

Takisto nemožno nájsť zmienku, že by Európska únia od Slovenska vyžadovala určité kroky v zahraničnej politike, či už voči Číne, Japonsku, Kórey, Indii či dokonca Taiwanu. Naopak, napr. v politike voči Číne dokáže byť EÚ jednotná iba v oblastiach, kde majú členské štáty spoločné záujmy, ako je napr. snaha o odstránenie bariér obchodu a podnikania v Číne. V oblastiach odlišných záujmov štáty EÚ iba zložito a dlho hľadajú konsenzus:

v niektorých prípadoch sa im ho po čase podarilo nájsť (napr. zavedenie kvót na dovoz textilu z Číny, či ponechanie zbrojného embarga), v iných ho dodnes hľadajú (kritika dodržiavania ľudských práv v Číne, vzťahy s predstaviteľmi azylovej vlády Tibetu).

Slovensko rešpektuje politiku jednej Číny, no nie v súlade s Európskou úniou, ale v súlade s tým, ako konajú takmer všetky ostatné štáty sveta. Ani nedostatok kritiky stavu ľudských práv v Číne zo strany Slovenska nemožno spájať s politikou EÚ, keďže napr. v poslednej stratégii vzťahov voči Číne z roku 2006 je EÚ pomerne kritická a požaduje od Číny konkrétnejšie výsledky svedčiace o pokroku v tejto oblasti (COM(2006) 631 final: 4) a v decembri 2008 v Európskom parlamente opäť vystúpil dalajláma. Preto, aj keď možno pozorovať istý vplyv aktivít EÚ smerom k budovaniu strategického partnerstva s Čínou na slovenskú zahraničnú politiku, nemožno vplyv EÚ považovať za rozhodujúci. Orientácia Slovenska na Čínu nie je primárne následkom inštitucionálneho vplyvu Európskej únie.

Vplyv názorov na zahraničnú politiku SR voči Číne

Výsledky rozhodovania v zahraničnej politike SR voči Číne môže pomôcť vysvetliť názor slovenských predstaviteľov, že posilňovanie partnerstva s Čínou prinesie ekonomický prospech pre Slovensko. Toto *presvedčenie o príčine a následku* pomohlo určiť *smier* rozhodovania, na ktorú krajinu zamerať obmedzené prostriedky zahraničnej politiky a stalo sa *cestovnou mapou* pre politiku voči Číne.

Kabinet M. Dzurindu pokladal Čínu za najdôležitejšiu krajinu v regióne Ázie, Austrálie a Oceánie najmä pre prebiehajúce hospodárske reformy v Číne a politiku otvárania sa svetu, ktoré podľa vlády vytvárali predpoklady pre stále intenzívnejšiu hospodársku spoluprácu, vrátane prílevu čínskych investícií na Slovensko. Interakcia s Čínou bola zdôvodňovaná aj tým, že krajina je stálym členom BR OSN.²² Vláda konštatovala potrebu zodpovednejšieho a aktívnejšieho prístupu zahraničnej politiky nielen k Číne, ale aj Japonsku, Indii, Indonézii, Kóree, Austrálii a ďalším ázijským a latinsko-americkým krajinám pre ich geopolitický význam i členstvo v medzinárodných organizáciách. „*Napriek limitujúcemu faktoru geografickej vzdialenosti predstavujú uvedené krajiny pre slovenskú ekonomiku v závislosti od*

ekonomickej úrovne rozsiahle a pomerne absorpčné trhy alebo zdroje investícií a výhodných úverov.“²³

Geopolitický význam, silnejúce postavenie v medzinárodných vzťahoch, potreba väčšej vyváženosti obchodnej výmeny, hľadanie alternatívnych trhov a prilákajúce zahraničných investícií boli uvádzanými dôvodmi pozornosti celej východnej Ázii. Vláda sa nazdávala, že sa vytvárajú „*predpoklady pre sformovanie dominantného centra svetovej ekonomiky v tomto regióne v nasledujúcich desaťročiach. S hospodárskym rastom vzrastá podiel kľúčových krajín kontinentu na aktívnom ovplyvňovaní svetového diania a pri riešení aktuálnych globálnych bezpečnostných a ekonomických problémov.*“ K zvýrazneniu regiónu v úlohách zahraničnej politiky prispelo tiež úsilie o získanie podpory ázijských krajín pre kandidatúru Slovenska do BR OSN v rokoch 2006–2007.²⁴

Vláda R. Fica taktiež zdôvodňovala dôležitosť Číny pre Slovensko snahou posilniť ekonomický rozmer zahraničnej politiky (*Správa*, 2006) a ekonomickým rastom oblasti: „*Región Ázie si vďaka svojmu dynamickému hospodárskemu rastu získava čoraz významnejšie postavenie v medzinárodných vzťahoch. Zahraničnopolitické pôsobenie SR v Ázii bude vychádzať z potreby posilňovania partnerstva s významnými krajinami regiónu – Čínou, Japonskom, Indiou, Kórejskou republikou – s cieľom vytvárať vhodné podmienky pre všestranný rozvoj vzťahov s dôrazom na hospodársku spoluprácu. Zároveň budeme vhodnými formami a prostriedkami podporovať smerovanie rozvíjajúcich sa ázijských ekonomík k trvalo udržateľnému rozvoju v politicky a bezpečnostne stabilnom prostredí.*“²⁵

Predseda vlády Fico považoval za kľúčovú otázku pre slovenskú ekonomiku efektívnejšie uplatnenie sa na svetových trhoch. Pritom argumentoval, že Čína v tomto kontexte patrí perspektívne k jedným z najdôležitejších partnerov SR.²⁶ Vzťahy s Čínou treba rozvíjať, lebo v záujme ekonomickej spolupráce tak robia aj iné krajiny, a pre malé Slovensko môže byť čínsky trh veľmi významný. Premiér počas svojej návštevy Číny vyhlásil: „*Úlohou predsedu vlády je prísť a otvoriť politicky dvere. To som urobil v maximálnej miere. Požiadal som čínsku stranu o podporu konkrétnych projektov, ktoré sme mali vytipované dopredu. ... Všade tam, kde som mená firmám pospomínal, tak čínska strana reagovala pozitívne. Táto cesta je prelomová a som presvedčený, že ovocie budeme mať o pár rokov. (...) Na tunajšom obrovskom trhu by sa stratilo celé Slovensko so svojou produkciou. Tak prečo*

nevyužiť príležitosť? Úloha politikov nie je vykrikovať spoza plotu, ale sadnúť do lietadla a ísť tam, kde je nejaká možnosť biznisu. Ak si niekto myslí, že urobíme diery v Európe, tak je na veľkom omyle. Tie možnosti na európskom trhu sú vyčerpané, a treba hľadať nové. Čína je šanca. (...) Ved' celý svet chodí do... Číny. ²⁷

Aj pre predsedu parlamentu Pavla Pašku bolo presvedčenie o perspektívnosti hospodárskej spolupráce s Čínou dôvodom rozvíjať intenzívne vzťahy s Čínou. „Potvrdil som zámer Slovenska naďalej, nech už to akokoľvek, akokoľvek chce spochybňovať, pokračovať vo vysokej frekvencii stretnutí na úrovni parlamentov, komisií, výborov, ale aj na ekonomickej a hospodárskej úrovni, pretože si myslím, že Slovensko takéto vzťahy bude do budúcnosti veľmi potrebovať,“ povedal pred záverom svojho pobytu v Číne. ²⁸

Dôvodom zamerania sa na Čínu boli aj očakávania aj v oblasti investícií. Napríklad opozičný poslanec NR SR Gábor Gál (SMK), člen oficiálnej delegácie predsedu parlamentu v Číne, povedal: „Keďže sa nám pomaly minuli zahraniční investori zo západných európskych krajín, treba otvoriť trh iným možným investorom. Čína je určite veľkým adeptom.“ ²⁹

Orientácii na Čínu napomohli aj *principiálne názory* slovenských politikov, ktorí zväčša nevnímajú negatívne politickú a hospodársku spoluprácu s krajinou, ktorá nespĺňa základné demokratické štandardy a slabo garantuje dodržiavanie ľudských práv. Tieto názory sú ďalej prepojené s iným *presvedčením o príčine a následku*, konkrétne, že kritika správania Číny môže uškodiť hospodárskej spolupráci so Slovenskom. Napríklad premiér Fico na otázku, prečo v Číne priamejšie nehovoril o porušovaní ľudských práv, odpovedal: „To vy si naozaj myslíte, že môže prísť predstaviteľ malej krajiny, ako je Slovensko, ktoré má toľko obyvateľov ako hociktoré mesto v Číne a je tu ako hosť na oficiálne pozvanie – a začať tým, že im bude nadávať? To je primitívne myslenie tých, čo takto uvažujú. Treba viesť normálny dialóg a hľadať cestu k sebe. Ja len prosím všetkých tých krikľákov, aby sa prišli do Číny pozrieť. Ja som obhajcom Slovenskej republiky. Čo bolo treba, sa povedalo. Mám záujem o to, aby sme s Čínou rozvíjali dobré ekonomické vzťahy.“ ³⁰

Treba však uviesť, že slovenskí politici sa celkovo málo vyjadrujú k otázke ľudských práv v iných krajinách. Na Slovensku sú zriedkavé prípady politikov podporujúcich disidentov z nedemokratických štátov, na rozdiel napr. od susedného Česka. Naopak, predseda vlády Fico bol známy svojou účasťou na recepciách kubánskeho veľvyslanectva v Bratislave a v snahe posil-

nit' obchodné vzťahy Slovenska hneď v prvom roku v úrade uskutočnil návštevy nedemokratických krajín ako Líbya a Čína a pripravovala sa jeho cesta aj do Venezuely. V ľudskoprávnej oblasti sa angažujú takmer výlučne neziskové organizácie, ktoré sa však zameriavajú hlavne na Balkán, východnú Európu, a na Kubu, dokonca aj cirkevní predstavitelia o týchto otázkach mlčia.

Obava z narušených vzťahov s Čínou a následných hospodárskych strát sa vzťahuje aj na kontakty s Taiwanom, aj keď v posledných rokoch Slovensko viac rozvíja spoluprácu s taiwanskými firmami i vzdelávacími inštitúciami, v medziach tolerovaných pekinskou vládou. Pritom napr. Českej republike asertívnejšia politika vo vzťahu k Taiwanu (návrh prezidenta Havla na opätovné prijatie Taiwanu do OSN, návšteva O. Havlovej, neskôr D. Havlovej i manželov Havlovcov na Taiwane, vznik Skupiny česko-taiwanského priateľstva v Českom parlamente, prijatie premiéra Lien Čana /Lien Chan/ v Česku a i.) pomohla získať významné výhody. Viaceré taiwanské firmy investovali v Česku už koncom 90. rokov, a to v oblastiach produkcie moderných technológií, a ich projekty sa stali referenciou pre ďalších investorov z Ázie. Z Taiwanu tiež začali do ČR prichádzať početní turisti, bola zrušená vízová povinnosť pre krátke pobyty občanov ČR na Taiwane a v roku 2008 zavedené letecké spojenie Taipei–Frankfurt–Praha. Česko tiež získalo viaceré granty na vzdelávanie. Kontakty s ČLR pritom neboli narušené, naopak Česká republika dokázala využiť súperenie Taiwanu a ČLR. Podobnú, aj keď menej odvážnu politiku, realizovalo aj Poľsko, Maďarsko, či Rakúsko, ktorých predstavitelia sa tiež stretli s taiwanskými zástupcami a fungujú v nich kontakty s taiwanským parlamentom (Fürst, 2008).

Záver

Tento príspevok skúmal otázku, či je európska politika partnerstva s Čínou založená na racionálnom rozhodovaní alebo ju možno vysvetliť ako vplyv určitých názorov na tvorbu zahraničnej politiky. Kým v prípade Európskej únie možno pozorovať racionálnu kalkuláciu nákladov a prínosov, v dôsledku čoho EÚ v posledných rokoch ustúpila od realizácie strategického partnerstva s Čínou, v prípade Slovenska možno pozorovať vplyv predstavy o prospechu zo spolupráce s Čínou, následkom ktorej sa Slovensko stále orientuje na budovanie osobitných vzťahov s Čínou.

Prečo však dochádza k takémuto odlišnému spôsobu rozhodovania? Konštruktivisti predpokladajú, že názory jednotlivcov budú dôležité pre výber rozhodnutia vtedy, ak ľudia nemajú úplné informácie a nevedia preto s istotou určiť následky konania. Dlhodobé zameranie Slovenska na získanie členstva v EÚ a ďalších integračných zoskupeniach a následná orientácia zahraničnej politiky na európske krajiny – nečlenov Únie – pravdepodobne spôsobili nedostatok pozornosti a tým aj kvalifikovaných informácií o Číne a východoázijských krajinách. Prvý materiál o prioritách zahraničnej politiky na viacero rokov, *Strednodobá stratégia zahraničnej politiky SR do roku 2015*, bol prijatý až v roku 2004, pričom Čínu nezahŕňal. Kým Európska komisia od roku 1985 vypracovala už štrnásť strategických dokumentov o spolupráci s Čínou, na Slovensku podobný materiál chýba. Limitovaný je aj vplyv odborníkov, epistemických komunít (Haas, 1992), vzhľadom na to, že Slovensko má málo špecialistov na východnú Áziu.

Keďže podobnými nedostatkami trpia mnohé nové členské štáty EÚ, môže byť ich rozhodovanie v zahraničnej politike voči Číne poznačené rovnakým vplyvom názorov ako v prípade Slovenska. Viaceré z nich pritom rozvíjajú podobne intenzívne vzťahy s Čínou, napr. Grécko, Portugalsko a Dánsko dokonca nedávno uzavreli s Čínou svoje „strategické partnerstvo“ (Fox–Gode ment, 2008: 71, 83, 87). Goldstein a Keohane (1998: 301–304) upozorňujú, že názory ovplyvňujúce rozhodovanie sa tiež môžu pretaviť do pravidiel a noriem, teda inštitucionalizovať sa, a následne vplývať na zahraničnú politiku, čo zostáva zaujímavým predmetom výskumu aj v prípade európskej zahraničnej politiky voči Číne.

Konštruktivisti skúmajúci vplyv názorov na politiku tiež tvrdia, že *názory* nemožno vnímať ako jediný dôležitý faktor rozhodovania, z hľadiska teórie však zostáva otáznne, ako presnejšie určiť hranicu medzi vplyvom názorov a zvažovaním nákladov a prínosov politiky. V prípade zahraničnej politiky voči Číne túto hranicu ťažko určiť, najmä vzhľadom na málo preskúmanú otázku vnímania Číny nielen ako ekonomickej mocnosti, ale aj ako mocnosti s významným dosahom na globálne problémy ako klimatické zmeny, energetická bezpečnosť, životné prostredie a pod. Ďalší výskum problematiky by sa preto mal zamerať na overenie predpokladov odborníkov, ktorí sa venujú logike primeranosti verzus logike dôležitosti v rozhodovaní štátov (March–Olsen, 1989), vplyvu identity (Wendt, 1994), konštitutívnym účinkom názo-

rov (Tannenwald, 1999) a prípadne dosahu epistemických komunit na formovanie zahraničnej politiky voči Číne (Haas, 1992).

Poznámky

- ¹ Vzhľadom na to, že európska bezpečnostná a zahraničná politika nie je plne v kompetencii orgánov EÚ, pojem európska zahraničná politika voči Číne v tomto článku označuje zahraničnú politiku EÚ aj politiku jednotlivých členských štátov EÚ voči Číne.
- ² Slabosť a sila definujú vzdialenosť týchto výskumných programov od racionalizmu a nie kvalitu argumentov.
- ³ *Informácia o priebehu a výsledkoch návštevy ministra zahraničných vecí Slovenskej republiky Jána Kubiša v Čínskej ľudovej republike v dňoch 19.–21. decembra 2006.*
- ⁴ *Správy o plnení úloh a aktuálnych cieľoch zahraničnej politiky SR za roky 1994–1998 a Konkretné hlavné zámery Programového vyhlásenia vlády na roky 1998–2006 v podmienkach rezortu MZV SR; Koncepcia zahraničnej politiky SR č. 30303/92, 1992.*
- ⁵ *Správy o plnení úloh zahraničnej politiky Slovenskej republiky za rok 2000–2007 a zameranie zahraničnej politiky Slovenskej republiky na nasledujúci rok.*
- ⁶ Webové stránky prezidenta SR. On-line: schuster.prezident.sk/?373, www.prezident.sk/?statne-vyznamenania-udeleno-v-rokoch-1993-1998; www.prezident.sk/?rad-bieleho-dvojkriza-ii-trieda.
- ⁷ *Správa z oficiálnej návštevy prezidenta SR Michala Kováča v ČLR. No. 416/1996, No. 121729 – POLG, Archív MZV SR; Správa o priebehu a výsledkoch oficiálnej návštevy štátneho tajomníka MZV SR J. Chleba v Čínskej ľudovej republike a Mongolsku v dňoch 18.–25. marca 2000. No. 416/1996, No. 121729 – POLG. Archív MZV; Informácia o priebehu a výsledkoch návštevy predsedu vlády Čínskej ľudovej republiky Wen Jiabao v Slovenskej republike v dňoch 7.–8. decembra 2005. Archív Úradu vlády SR.*
- ⁸ *Správa o plnení úloh zahraničnej politiky Slovenskej republiky za rok 2003 a zameranie zahraničnej politiky Slovenskej republiky na nasledujúci rok; Spoločné vyhlásenie Slovenskej republiky a Čínskej ľudovej republiky z roku 2003.*
- ⁹ *Správa o plnení úloh zahraničnej politiky Slovenskej republiky za rok 2004 a zameranie zahraničnej politiky Slovenskej republiky na nasledujúci rok.*
- ¹⁰ *Informácia o priebehu a výsledkoch oficiálnej návštevy ministra zahraničných vecí Japonska Taro Asa v Slovenskej republike v dňoch 12.–13. januára 2007.*
- ¹¹ Pozri pozn. 5.
- ¹² *Informácia o priebehu a výsledkoch návštevy predsedu vlády Čínskej ľudovej republiky Wen Jiabao v Slovenskej republike v dňoch 7.–8. decembra 2005; Informácia o priebehu a výsledkoch návštevy ministra zahraničných vecí Slovenskej republiky Jána Kubiša v Čínskej ľudovej republike v dňoch 19.–21. decembra 2006.*
- ¹³ Pleschová, 2007; Štatistický úrad SR, 2011.
- ¹⁴ *Informácia o priebehu a výsledkoch oficiálnej návštevy predsedu vlády Slovenskej republiky Roberta Fica v Čínskej ľudovej republike v dňoch 5.–9. februára 2007.*
- ¹⁵ Čaplovič (13. 1. 2007), *Japan Prepares N Korea Sanction* (18. 7. 2006).

- ¹⁶ *Správa o plnení úloh zahraničnej politiky Slovenskej republiky za rok 2007 a zameranie zahraničnej politiky Slovenskej republiky na nasledujúci rok.*
- ¹⁷ Informácie poskytnuté Ministerstvom školstva SR, 2007.
- ¹⁸ *Správa o plnení úloh zahraničnej politiky Slovenskej republiky za rok 2006...; Správa o plnení úloh zahraničnej politiky Slovenskej republiky za rok 2007...*
- ¹⁹ *Správa o plnení úloh zahraničnej politiky Slovenskej republiky za rok 2006... (Zameranie).*
- ²⁰ *Správa o plnení úloh zahraničnej politiky Slovenskej republiky za rok 2005...; tiež Správa o plnení úloh zahraničnej politiky Slovenskej republiky za rok 2003...*
- ²¹ *Ročenka zahraničnej politiky SR 2001.* Bratislava: Slovenský inštitút medzinárodných štúdií, 1999–2002, s. 83.
- ²² *Správa o plnení úloh zahraničnej politiky Slovenskej republiky za rok 2005... (Zameranie); Správa o plnení úloh zahraničnej politiky Slovenskej republiky za roky 2006... (Zameranie).*
- ²³ *Ročenka zahraničnej politiky SR 1999*, op. cit., s. 93–94; *Ročenka zahraničnej politiky SR 2000*, op. cit., s. 140–141.
- ²⁴ *Správa o plnení úloh zahraničnej politiky Slovenskej republiky za rok 2001...; Správa o plnení úloh zahraničnej politiky Slovenskej republiky za rok 2002...; Správa o plnení úloh zahraničnej politiky Slovenskej republiky za rok 2005 (Zameranie...); Správa o plnení úloh zahraničnej politiky Slovenskej republiky za rok 2006 (Zameranie...).*
- ²⁵ *Správa o plnení úloh zahraničnej politiky Slovenskej republiky za rok 2008... (Zameranie...);* pozri tiež *Správa o plnení úloh zahraničnej politiky Slovenskej republiky za rok 2007 (Zameranie...).*
- ²⁶ Pozri pozn. 14.
- ²⁷ Sme, 8. 2. 2007.
- ²⁸ Pavol Paška sa vrátil z oficiálnej päťdňovej návštevy ČĽR. TASR, 22. 11. 2008.
- ²⁹ Paška, Pavol (2008): *Čína aj SR hľadajú cesty na prekonanie následkov krízy.* TASR, 19. 11. 2008.
- ³⁰ Tamtiež.

Vztahy USA a ČLR v éře administrativy George W. Bushe

Jakub Lepš

Čínsko-americké vztahy jsou mnohými autory považovány za nejdůležitější bilaterální vztah současnosti a ČLR za nastupující velmoc a nejpravděpodobnějšího kandidáta na pozici amerického konkurenta v boji o postavení světového hegemonu. Ve světle těchto tvrzení se pak musí jevit jako zarážející skutečnost, že ve volební kampani předcházející zvolení Baracka Obamy 44. americkým prezidentem Čína rozhodně nefigurovala jako jedno z hlavních volebních témat. Tato absence pozornosti je o to více zarážející, pokud ji srovnáme s objemem času, který ve všech poválečných amerických volbách zaujímal téma soupeření mezi Washingtonem a Moskvou, a ilustruje specifičnost současného čínsko-amerického partnerství i soupeření zároveň.

Od prvních kroků ve směru normalizace vztahů Číny se Západem a obnovení čínsko-amerických kontaktů uběhlo již více než 30 let, což nám umožňuje neustále zpřesňovat naše pochopení principů fungování vztahů obou zemí v celé jejich šíři, od hospodářství a obchodu přes boj s terorismem, globální oteplování, pojetí demokracie a dodržování lidských práv po oblast vojenství či otázek severokorejského jaderného programu. Studium těchto otázek nám pomáhá pochopit modely chování obou zemí během periodických střetů, neočekávaných krizových událostí i v oblastech spolupráce a v neposlední řadě roli vlivu amerického volebního cyklu. Cílem této kapitoly je popsat a analyzovat výše zmíněná hlavní témata charakterizující čínsko-americké vztahy¹ během prvních osmi let 21. století, zasadit je do širšího kontextu jejich novodobé historie a na závěr doplnit úvahou o jejich možném budoucím vývoji.

USA versus Čína – krátký exkurz do historie

Dějiny čínsko-amerických vztahů jsou – zejména při pohledu z americké strany – během své přibližně dvousetleté existence provázeny dvěma zcela protichůdnými silami. Na straně jedné fascinací, úctou ke kultuře toho druhého a respektem k jeho síle, na opačném pólu ale také strachem, nepochopením a nepřátelstvím. Kořeny této dichotomie můžeme nalézt již v 19. století, kdy sice Spojené státy nebyly tou hlavní západní mocností oklešťující čínskou suverenitu a urychlující pád čchingské dynastie, nicméně jejich takтика tzv. „*šakalí diplomacie*“² mohla být těžko Číňany vnímána pozitivně. Navíc určitá očekávání ze strany Číny vůči Spojeným státům jakožto jedinému západnímu „příteli“ Číny pravidelně přinášela hořká zklamání, když Washington nebyl schopen tyto naděje naplnit. Výstižnou ukázkou vzájemných nereálných očekávání byla poválečná jednání v Paříži v roce 1919, během kterých byl Číně upřen nárok na německou sféru vlivu v provincii Šan-tuang, jejíž kontrolu si i po skončení války udrželo Japonsko.

Zatímco během druhé světové války se Čína stala oficiálním spojencem Spojených států, poválečné vítězství komunistů v čínské občanské válce a počátek studené války zmařily plány Washingtonu na přeměnu Pekingu na jednoho ze světových „policistů“, který by v koordinaci s USA dohlížel na dodržování míru v Asii. Nicméně ani skutečnost, že nový čínský režim Mao Ce-tunga velmi rychle přijal ještě více protiamerický postoj než Moskva, zcela neukončila americké debaty o tom, jak k Pekingu přistupovat. Druhá polovina 40. let minulého století, v čínsko-amerických vztazích někdy popisovaná jako období „usazování zvířeneho prachu“, vyústila v době založení ČLR v debatu o možnosti čínského „titoismu“. Představy, že Čínu sice budou ovládat Maovi lidé, ale zároveň si Peking udrží nezávislost na Moskvě a Washington s ním bude moci udržovat diplomatické vztahy, však vzaly brzy za své a 50. léta jsou charakterizována intenzivním nepřátelstvím a politikou Spojených států usilující o totální izolaci Číny v duchu teorie o neudržitelnosti komunistického režimu v zemi a možnosti urychlení jeho pádu (přínejmenším takto situaci definoval Eisenhowerův ministr zahraničních věcí John Foster Dulles).³

První náznak toho, že se pomyslné kyvadlo americké politiky vůči Číně začíná pohybovat zprava směrem do středu či doleva, přinesla řeč představitel Johnsonova ministerstva zahraničních věcí Rogera Hilsmana, který

bezprostředně po smrti Johna F. Kennedyho po dlouhých letech připustil, že vláda Spojených států fakticky, ač ne právně, uznává existenci komunistické Číny. Trvalo ovšem ještě dalších sedm let, než byl posun od jestřábí politiky izolace ČLR stvrzen čínsko-americkým sblížením z let 1971 a 1972 pod taktovkou Richarda Nixona a Henryho Kissingera, a dalších více než šest let do okamžiku, kdy Carterova administrativa navázala na přelomu let 1978 a 1979 s Pekingem oficiální diplomatické styky. Od tohoto okamžiku jsme svědky nebývalého rozmachu čínsko-amerických vztahů, a to v celé jejich možné šíři od hospodářství a obchodu přes spolupráci a výměnu v oblasti kultury a vzdělání po sféru vojenskou a mezinárodní diplomacii.

Pokud se podíváme na míru spolupráce či naopak sporů v období od konce 70. let po současnost, zjistíme, že ať už o to jednotliví prezidenti usilovali (Reagan, Clinton a Bush ml.) nebo plánovali opak (prezident Bush st.), úroveň vztahů mezi oběma zeměmi se téměř přesně nesla v duchu následujícího schématu kopírujícího změny v obsazení Bílého domu: během volební kampaně budoucí americký prezident slibuje výrazný posun v americké politice vůči ČLR, konkrétně a) ostřejší kritiku čínských nešvarů na domácí půdě (nedostatek demokracie, porušování lidských práv apod.), b) menší shovívavost vůči čínské zahraniční politice (prodej zbraní Pákistánu či Íránu, nedostatečný tlak na severokorejský režim, zvyšování napětí v Tchajwanské úžině), c) ostřejší postup vůči čínským hospodářským a obchodním praktikám, které Washington vnímá jako nekorektní (podhodnocená čínská měna za účelem podpory exportu do USA, využívání vězeňské práce, porušování mezinárodních principů ochrany duševního vlastnictví) a d) větší důraz na spolupráci s demokratickými režimy v oblasti (Japonsko, Jižní Korea nebo Tchaj-wan).⁴

Poté, co takto kriticky hovořící kandidát vyhraje americké volby, je konfrontován s nutností své předvolební sliby přenést do praxe, nastává další fáze: ačkoliv první kroky nového amerického prezidenta v oblasti čínské politiky přinášejí určité zmírnění předvolební rétoriky, Peking nadále vnímá novou administrativu negativně a během krátkého období vzájemné napětí přeroste do krize, která ohrožuje spolupráci obou zemí.⁵

V okamžiku, kdy si Peking i Washington uvědomí, že krize ve vzájemných vztazích neslouží ani jedné straně, dojde ke zklidnění. V této třetí fázi jsme v horším případě svědky usilovných pokusů o obnovení čínsko-americké spolupráce na její předchozí úroveň (období 1991–1992), v lepším případě se mluví o „*zlatém*“ období čínsko-amerických vztahů či „*nejlepších*

čínsko-amerických vztazích za posledních 30 let“ (po utichnutí vstupních krizí) během administrativy Ronalda Reagana a George W. Bushe (Mann, 2000; Garrison, 2005),⁶ či o strategickém partnerství z doby druhé poloviny 90. let. Vzhledem k tématu této publikace i prostorovému omezení bohužel není možné podrobněji prozkoumat a porovnat vývoj těchto tří fází během všech čtyř zmíněných amerických administrativ, tato kapitola tudíž ve své hlavní části alespoň přináší analýzu průběhu té poslední z nich, tedy modelu ostrá předvolební rétorika – krize – uvolnění během prezidentství George W. Bushe.

Americko-čínské vztahy v americké akademické literatuře

Ať už se Peking a Washington nacházejí v období napětí a krizí nebo během fáze intenzivních snah o vzájemnou spolupráci, jejich vztah za posledních více než třicet let lze nejlépe popsat jako kombinaci určité míry partnerství na straně jedné a nepřátelství na straně druhé. Negativní vnímání Pekingu ze strany Washingtonu je založeno zejména na dvou faktorech: kontinentální Číně vládne režim, který nadále do značné míry vychází z ideologie komunismu, jež je ve Spojených státech obecně vnímána jako antiteze základních amerických hodnot demokracie a osobní svobody. A za druhé, rozvíjející se ČLR v narůstající míře představuje hrozbu současné americké hegemonii a dominantnímu postavení Washingtonu v mezinárodních vztazích, ať již zatím pouze lokálně – v rámci Asie – nebo postupem času i globálně.

Lze tedy říct, že komunita amerických autorů zabývajících se Čínou je již déle než půl století poměrně přehledně rozdělena na dva tábory. Liberálové (v americkém slova smyslu) jsou skupinou spíše levicově smýšlejících autorů, kteří mají např. pochopení pro století „ústrků“, na kterém se v době od opiových válek z poloviny 19. století do Maova vítězství v občanské válce v roce 1949 značnou měrou podílely i Spojené státy. „Jestřábi“ naopak vnímají komunistickou Čínu velmi kriticky, a to z výše zmíněných důvodů sahajících od jejího domácího zřízení a všech jeho nedostatků po asertivní až údajně agresivní chování Pekingu na mezinárodní scéně.

Výrazným či dokonce určujícím faktorem pro jasné oddělení obou táborů se stalo nejprve období čínské občanské války a částečně souběžné čínsko-japonské války z 30. a 40. let minulého století, se kterou úzce souvisela ame-

rická debata o míře podpory čínských komunistů a nacionalistů Čankajškova Kuomintangu. Tato pře se pak v druhé polovině 40. let přenesla i na otázku uznání, resp. neuznání nově vznikající ČLR. Zatímco v praktické politice liberální proud na přelomu let 1949–1950 na dlouhé roky prohrál (a mnozí jeho zastánci byli v rámci McCarthyho čistek vypuzeni z aktivního veřejného života), v akademické literatuře dodnes probíhá debata o tom, zda-li Spojené státy přeci jen mohly a měly v době po druhé světové válce diplomaticky uznat komunistickou Čínu. Liberálové totiž argumentují, že ačkoliv se Mao a jeho souputníci jednoznačně hlásili k myšlence komunismu, jejich hnutí zdaleka nepředstavovalo pro Washington a jeho zájmy takovou hrozbu, aby spolu USA a Čína nemohly v nějaké míře spolupracovat. Nixonovo a Kissingerovo rozhodnutí z počátku 70. let dojednat s Pekingem „sblížení“ pak berou za potvrzení svých názorů s tím, že přišlo zbytečně pozdě.⁷ Argumenty jestřábů, kteří považují ČLR (nejen) z přelomu 40. a 50. let za opravdu nebezpečný komunistický režim, který USA musely izolovat, asi nejlépe shrnuje a dává do kontrastu se zastánci výše zmíněného paradigmatu „neporozumění“ americký odborník na Čínu John Garver (Garver, 1994).

Tato debata v duchu „čínská hrozba vs. neporozumění“ má v zásadě přesný zrcadlový obraz v současné debatě amerických liberálů s konzervativními realisty ohledně záhodnosti zapojování (*engagement*) komunistické Číny do mezinárodního společenství nebo naopak jejího zadržování (*containment*), odrážející rozdílný pohled obou táborů na čínský hospodářský růst a možnost, že tento růst bude mírumilovný a slučitelný s americkými zájmy a současným globálním postavením USA. Zajímavým prvkem této debaty je shoda, že Spojené státy jsou do značné míry spoluodpovědné za čínský ekonomický zázrak z posledních tří desetiletí, ať již prostřednictvím ekonomické podpory, přímých zahraničních investic, technologické pomoci či inspirace pro čínské ekonomické reformy, tak zejména ochotou sloužit jako odbytiště pro značnou část čínského exportu.

Bodem, ve kterém se obě strany rozcházejí, je analýza, jakým směrem bude tento čínský boom dále pokračovat a jak na svoji narůstající hospodářskou sílu zareaguje Peking v oblasti zahraniční politiky, a to zejména vojensky. Nejčernější scénáře z tábora jestřábů varují před nevyhnutelností budoucího vojenského konfliktu, ke kterému z logiky fungování mezinárodního systému podle nich téměř nemůže nedojít: jak bude Čína bohatnout ekonomicky, tak bude narůstající měrou investovat i do navýšení své vojenské síly

(což se již ostatně děje) a s pokračujícím sebevědomím si bude činit nárok na postavení hegemonu v Asii. Na základě historické zkušenosti pak jestřábi argumentují, že Spojené státy nikdy nepřistoupí na ústup ze svých pozic, jak v Asii tak jinde, což povede k napětí a střetům mezi jedinou stávající světovou supervelmocí (USA) a jejím čím dál tím asertivnějším vyzyvatelem, tedy komunistickou Čínou. Slovy jestřábů samotných, „*Čína nemůže růst mírumilovně*“ (Brzezinski–Mearsheimer, 2005), a proto v budoucnu Ameriku čeká „*konflikt s Čínou*“ (Bernstein–Munro, 1998).

Liberálové souhlasí, že ekonomický růst posiluje Čínu, nicméně vnímají tento růst buďto s podstatně menšími obavami než jestřábi⁸ nebo ho dokonce vítají a považují za zcela pozitivní. Logiku argumentů liberálů dobře ukazuje např. Kishore Mahbubani ve své knize *Beyond the Age of Innocence: Rebuilding Trust Between America and the World*. V jeho podání si současná komunistická Čína bere příklad z poválečného mírového vývoje Německa a Japonska, tedy států, které společně rozpoutaly druhou světovou válku. Od jejího konce se nicméně obě země soustředily na domácí hospodářský vývoj a asi málokdo zpochybní, že ani jedna z nich nepředstavuje hrozbu pro stabilitu mezinárodního systému či svých sousedů. Mahbubani dále tvrdí, že Čína akceptovala systém fungování mezinárodního společenství v té podobě, v jaké ho propagují Spojené státy, a jedinou podstatnou překážkou pro plné a nekonfliktní začlenění Pekingu do tohoto systému jsou americké pokusy o destabilizaci domácí situace v Číně.⁹ Podobným argumentem pro spolupráci Spojených států s Čínou a proti politice zadržování je tvrzení, že pokud bude Washington přistupovat k Pekingu jako k nepříteli, Čína se jím opravdu stane.¹⁰ A i ti z liberálů, kteří nevnímají budoucnost čínsko-amerických vztahů tak optimisticky jako např. výše zmíněný Mahbubani a jsou si vědomi obrovského potenciálu pro neshody mezi oběma státy (např. David Shambaugh), stojí přeci jen na straně politiky zapojování ČLR a odmítají logiku jestřábů propagujících nějakou formu zadržování Pekingu.¹¹

2001: FORMOVÁNÍ NOVÉHO VZTAHU MEZI ČÍNOU A NOVOU AMERICKOU ADMINISTRATIVOU

George W. Bush a jeho zahraničněpolitický tým vstoupil do Bílého domu s představou, že změni jak směřování americké zahraniční politiky – a to nejen směrem k Číně –, tak způsob jejího provádění, kdy prezident, viceprezident, poradce pro otázky národní bezpečnosti, ministři zahraničních věcí

a obrany i další členové administrativy budou „táhnout za jeden provaz“. Ohledně druhého bodu lze říci, že zejména ve svém prvním volebním období Bushův tým selhal. Ilustruje to podrážděný výrok čínského diplomata: „...nezajímá nás, jaký je váš pohled /na otázku Severní Koreje/, ale konečně se na nějakém shodnete“ (Landay–Strobel–Douglas, 2003). Tato neujasněnost postoje americké strany vnášela do vztahů obou zemí zbytečná nedorozumění a napětí.

Ohledně celkového směřování zahraniční politiky USA asi není pochyb, že prezident Bush zejména po útocích z 11. září radikálně změnil principy, na kterých dosavadní americká politika stála, a vydal se v některých částech světa na – ve výjimečném okamžiku překnutí se dokonce doslova přiznanou – křížovou výpravu. Ve vztahu k Pekingu Bushův tým oprášil argumenty, které již v 80. letech použil Reaganův druhý ministr zahraničních věcí Shultz. Podle této linie uvažování se má Washington zaměřit na upevnování stávajících svazků a aliancí s Japonskem, Tchaj-wanem či Jižní Koreou, protože pouze s těmito demokratickými zeměmi je možné dlouhodobě udržovat přátelské a harmonické vztahy.¹² Spolupráce s Čínou je žádoucí, ale zároveň si má Washington držet od Pekingu jistý odstup a usilovat o jeho přeměnu v demokratického a „zodpovědného člena“ mezinárodní komunity států. Symbolem tohoto přístupu se stal posun v rétorickém popisu Washingtonu a Pekingu, od Clintonových „strategických partnerů“ (*strategic partners*) po Bushovy „strategické soupeře“ (*strategic competitors*).¹³

A jak vypadala praxe? Bushův tým si během první poloviny roku 2001 dával opravdu pozor, aby změna v jeho přístupu k ČLR byla patrná, což dokumentuje např. nucený odklad návštěvy čínského vicepremiéra Čchien Čchi-čchena v Bílém domě (prezident Bush dal přednost setkání s japonským premiérem),¹⁴ cesta Richarda Armitage, náměstka ministra zahraničních věcí Colina Powella, po Asii, jehož itinerář sice zahrnoval Indii, Japonsko a Jižní Koreu, ale nikoliv návštěvu ČLR, přijetí dalajlamy prezidentem Bushem (příjemná změna oproti Clintonovu pokrytectví, kdy se s dalajlamou oficiálně setkal pouze Al Gore a Bill Clinton „jen tak náhodou též zaskočil“) či návštěva tchajwanského prezidenta v USA.¹⁵ Všechny tyto kroky, naznačující změnu v přístupu nové americké administrativy vůči Číně, logicky budily nevoli ze strany Pekingu. Na druhou stranu Bushův tým i sám prezident postupně během roku 2001 ustupují od používání termínu „strategičtí soupeři“ a začínají

mluvit o komplexním vztahu mezi oběma zeměmi, který zahrnuje jak soupeření, tak spolupráci.¹⁶

Asi největším vzájemným testem čínská a americká strana prošly po srážce čínské stíhačky F-8 a amerického výzvědného letounu EP-3 1. 4. 2001, po které čínský pilot zahynul, posádka amerického letadla nouzově přistála na čínském území a strávila 11 dní v čínském zajetí. Hlavní tíha vyjednávání spadla na umírněné diplomaty, zatímco se ministr obrany Donald Rumsfeld a další jestřábi drželi spíše v pozadí (Garrison, 2005: 170). Vyjednaný kompromis – propuštění amerických zajatců a zdvořilá, ač přeci jen umírněná omluva americké strany – představoval předzvěst budoucího vývoje v čínsko-amerických vztazích, kdy se Bushovo ideologické a poněkud zjednodušené vidění světa a jeho problémů střetává s komplexnější a složitější realitou a potřebou dělat ústupky.

Jen co se situace po leteckém incidentu uklidnila, následovala další kontroverze v podobě masivní zbrojní dodávky Tchaj-wanu a Bushova explicitního příslibu pomoci Tchaj-peji v případě ohrožení ze strany Pekingu. I v této epizodě můžeme pozorovat vliv Bushova černobílého vidění světa, ve kterém nemají rafinované diplomatické kličky typu politiky „strategické nejednoznačnosti“ místo. Ať už si prezident Bush plně uvědomoval možný dopad svých slov „*Amerika udělá vše, co je pro případnou obranu Tchaj-wanu potřeba*“, nebo se jednalo o přehánění,¹⁷ výše zmíněná americká politika „strategické nejednoznačnosti“ vůči potenciálnímu konfliktu v Tchajwanské úžině tímto výrokem vzala – k pochopitelné nelibosti ČLR – ve větší či menší míře za své.¹⁸ Takto napjaté situaci pak rozhodně nepomohlo, když se na přelomu dubna a května začal Bílý dům dohadovat s ministerstvem obrany, zda Pentagon opravdu zmrazil či nezmrázil veškeré armádní kontakty na nejvyšší úrovni s čínskou stranou.¹⁹

Události z jara 2001 představují jednoznačný zlom, po kterém se zejména Bushova administrativa odklonila od své rétoriky, s jakou se prezentovala ve volební kampani, a do své zahraniční politiky vůči Pekingu zařadila maximální možnou míru pragmatismu. Druhý zlomový bod představují teroristické útoky z 11. září. Čína nejenže plně podpořila Spojené státy v jejich nastupujícím boji s terorismem, ale dokonce se rozhodla této situace nevyužít pro nějaké smlouvání o recipročních ústupech americké strany, jak tomu bylo např. v době první irácké války počátkem 90. let. Souhlasila s přítomností amerických jednotek ve Střední Asii (po ujištění, že jejich přítomnost

bude dočasná), jednala ve shodě s Washingtonem v Radě bezpečnosti OSN a jako výraz uznání, že George W. Bush ve výjimečné situaci své země nezrušil účast na říjnovém zasedání organizace APEC, souhlasila s tím, že se jeho agenda místo ekonomických otázek týkala v první řadě americké priority, tedy boje s mezinárodním terorismem.

V průběhu tohoto zasedání došlo i na první přímé setkání prezidentů George W. Bushe a Ťiang Ce-mina, během něhož se oba víceméně vyhnuli sporným otázkám lidských práv, čínského obchodu se zbraněmi či Tchaj-wanu²⁰ a naopak si vyměňovali jeden kompliment za druhým: americký prezident svého čínského partnera ujistil, že navzdory svým dřívějším prohlášením Čína nepředstavuje pro Spojené státy nepřitele. Ťiang na oplátku přiznal, že americká přítomnost v asijsko-pacifickém regionu je v zásadě stabilizujícím faktorem. Oba se pak zavázali, že budou společně budovat „konstruktivní a zralý vztah“ mezi oběma zeměmi.²¹ V témže období se ČLR po dlouhých 15 letech vyjednávání konečně oficiálně stává 143. členem Světové obchodní organizace.

Důkazem toho, že obě země úspěšně překonaly krizové období z jara 2001, bylo i další přímé setkání prezidentů Bushe s Ťiangem v únoru 2002, následující tedy pouhé čtyři měsíce po výše zmíněném zasedání APEC v Seattlu. Úspěšný průběh této cesty amerického prezidenta do Pekingu nepoškodily dokonce ani senzační, nicméně důvěryhodné zprávy z ledna téhož roku, že čínští odborníci objevili v říjnu 2001 v novém Ťiangově prezidentském letadle Boeing přes dvacet kusů tajných odposlouchávacích zařízení. Jedním z možných důvodů, proč čínský prezident (ač údajně zlostí bez sebe) nedopustil, aby tento incident přerostl v čínsko-americkou krizi, byla jeho neopatrnost, která zřejmě skandál umožnila. Jak mu totiž vyčítali někteří domácí kritici, součástí objednávky této čínské obdoby americké „Air Force One“ byla klauzule, že i vnitřní vybavení letadla bude namontováno ve Spojených státech.²²

2002–2008: SPOLUPRÁCE I KONFRONTACE

Následujících sedm let čínsko-amerických vztahů charakterizuje oboustranná snaha o zdůrazňování spolupráce a intenzivní eliminaci třetích ploch. Asi nejzajímavějším jevem je poměrně častá situace, kdy se Washington a Peking střetnou ohledně jedné z mnoha choulostivých otázek ve vzájemných vzta-

zích, nicméně v ten samý moment uzavírají dohody či prohlubují spolupráci v jiné oblasti. A tak např. není neobvyklé, že Washington prosazuje protičínskou rezoluci o lidských právech v Ženevě a podává stížnost na Čínu u Světové obchodní organizace, zatímco v té samé době probíhají průlomová jednání armádních představitelů obou zemí. Následující přehled analyzuje témata, kterými se obě strany musely ve výše zmíněném období zabývat nejintenzivněji.²³

Ekonomika a obchod

Narůstající propojování Číny a Spojených států v hospodářské oblasti obě země na jedné straně sbližuje, ale zároveň přináší mnoho problémů. Čína pro úspěšné pokračování ekonomické konjunktury potřebuje odbytiště pro své výrobky, na druhé straně američtí spotřebitelé jsou v narůstající míře závislí na levném čínském zboží, bez něhož by jejich spotřební výdaje vzrostly a jejich životní úroveň klesla. USA také potřebuje čínské úspory pro financování svých deficitů, mj. na výše zmíněné nákupy zboží, které na americký trh v obrovském množství dodává právě Čína. Čína za poslední dekádu do roku 2008 umístila přes bilion dolarů (získaných zejména z čínských vývozu do USA) do amerických vládních obligací a na trh s hypotékami, čímž přispěla k nízkým úrokovým mírám v USA a následnému vzniku „bubliny“ projevující se nereálnou spotřebou a od reality odtrženým realitním trhem.²⁴

Za hlavní zdroj napětí mezi oběma zeměmi lze nepochybně označit nerovnováhu ve vzájemném obchodu. Bushova administrativa začínala se schodkem vůči Číně v objemu 83 mld. USD v letech 2000 i 2001, situace se však dynamicky zhoršovala v americký neprospěch, odpovídající hodnota pro rok 2005 činila 201,5 mld. USD a v posledních dvou letech Bushovy administrativy dále narostla na 256 mld. USD (2007) a 223 mld. dolarů (2008 v období od ledna do konce října).²⁵ Ač nikoliv zcela neprávem, americká strana často poněkud jednostranně vinila z této situace podhodnocenou čínskou měnu, jejíž posílení vůči dolaru jak americký Kongres, tak Bushova administrativa pravidelně žádaly. K rozhodnutí označit ČLR za manipulátora své měny s cílem pomoci svému exportu však americká strana tehdy ještě (do roku 2008) nedospěla.²⁶ Peking nakonec v červenci roku 2005 ukončil dosavadní režim, kdy byl čínský jüan pevně navázán na americkou měnu v poměru 8,28 RMB

za dolar, ale jak ukazuje výše zmíněná obchodní statistika, dosavadní zhodnocení juanu o 21 % (v období 2005–2008)²⁷ nijak nezměnilo trend vývoje obchodního schodku v americký neprospěch.

Vzájemné hospodářské problémy však nekončí u obchodu a sporů o směnný kurz, ale zahrnují např. otázky porušování práv duševního vlastnictví, neshody ohledně Kjótského protokolu a problematiky globálního oteplování obecně nebo porušování hygienických norem ze strany mnohých čínských výrobců. Velké pozdvižení ve Spojených státech vyvolal též pokus čínské ropné společnosti CNOOC (China National Offshore Oil Corporation) koupit kalifornskou energetickou společnost Unocal. Ač CNOOC nabídla vyšší cenu než Chevron, po vlně zděšení a kritiky v duchu „*Peking se prostřednictvím CNOOC pokouší ohrozit energetickou bezpečnost USA*“ čínská firma v srpnu 2005 svoji nabídku stáhla.²⁸ Dobrou zprávou je, že obě strany usilovně pracují na mechanismech řešení těchto sporných témat a pravidelně o nich jednají, a to např. při vzájemných návštěvách nejvyšších představitelů obou zemí, během pravidelných zasedání organizace APEC, v rámci Společné čínsko-americké komise pro obchodní otázky, která počátkem roku 2008 oslavila již 25 let své existence, nebo prostřednictvím mladšího fóra nazvaného Čínsko-americký strategický ekonomický dialog, jehož čtvrté kolo se odehrálo v červnu 2008.

Vojenská spolupráce

Od okamžiku, kdy na jaře roku 2001 americký ministr obrany Donald Rumsfeld v zásadě zmrazil styky mezi armádními představiteli obou zemí, došlo v této oblasti nejen k obnově předchozí úrovně spolupráce z doby Clintonovy administrativy, nýbrž i k prohloubení vzájemných kontaktů. Pro ilustraci vzestupného trendu lze uvést několik mezníků. V roce 2003 George W. Bush i Donald Rumsfeld prolomili neoficiální embargo na vzájemné armádní kontakty setkáním s čínským ministrem obrany Cchao Kang-čchuanem (Cao Gangchuan) ve Washingtonu,²⁹ tuto návštěvu Donald Rumsfeld opětoval v roce 2005, v následujícím roce dokonce proběhlo první společné čínsko-americké námořní cvičení, v roce 2007 navštívil Čínu Rumsfeldův nástupce Robert Gates, počátkem roku 2008 se obě země dohodly na instalaci přímé telefonní linky mezi svými ministerstvy obrany³⁰ a počínaje pátým ko-

lem od následujícího roku se zástupci armád obou zemí zúčastňují i tzv. Čínsko-amerického dialogu na nejvyšší úrovni.³¹

Na druhou stranu i pro tuto oblast čínsko-amerických vztahů platí, co lze o spolupráci Peking a Washingtonu říci obecně: po všech krocích vpřed vždy následují i kroky zpět. A tak vedle všech výše zmíněných opatření na posílení vzájemné důvěry pravidelně dochází i na konflikty: Čína nepřekvapivě nesouhlasila s americkým odstoupením od smlouvy ABM, které prezident Bush oznámil koncem roku 2001, a kritizuje plány na rozmístění amerického protiraketového obranného štítu, zejména pokud by měl zahrnovat Tchaj-wan. První telefonát pomocí nové horké linky vyústil ve vzájemné napomínání a vyhrožování,³² pozitivní vyznění zpráv o přátelských návštěvách amerických lodí v čínských přístavech oslabilo zrušené povolení k zakotvení USS Kitty Hawk v Hongkongu v době oslav *Dne díkuvzdání*. Peking pravidelně odsuzuje americkou stranu za její kritiku narůstajícího čínského vojenského rozpočtu, např. zprávu amerického ministerstva obrany z roku 2008, která konstatuje, že vojenské výdaje komunistické Číny naznačující mocenské ambice přesahující cíl znovusjednocení s Tchaj-wanem. Bílý dům si u Pekinga též rozhodně nezlepšil reputaci svým úspěšným tlakem na Evropskou unii v roce 2005, který pomohl zvrátit pokusy odvolat evropské embargo na prodej zbraní do ČLR, jež tak zůstává nadále v platnosti.³³ Washington na oplátku kritizoval čínské sestřelení satelitu v roce 2007, které v první řadě připomínalo protiraketový test, na druhou stranu sám podobný pokus provedl jen rok poté, čímž si právem vysloužil čínská obvinění z pokrytectví.³⁴

Silící sebevědomí Pekinga, nejnověji ilustrované rozhodnutím z konce roku 2008 vyslat válečné lodi k somálským břehům a připojit se tak k mezinárodním operacím proti místním pirátům, se nevyhnutelně dostává do rozporu se zájmy nejsilnější vojenské velmoci světa. Ačkoliv lze celkově říct, že jak Spojené státy, tak Čína se intenzivně a v posledních letech úspěšně snaží o minimalizaci napětí a prohlubování spolupráce mezi armádami obou zemí, je zároveň zřejmé, že tato spolupráce bude nadále podrobována těžkým zkouškám např. v otázce vojenské rovnováhy v Tchajwanské úžině, amerického protiraketového programu či rostoucího čínsko-amerického soupeření ve vesmíru.

Washington, Peking a Severní Korea

Ačkoliv Spojené státy i Čína mají zcela odlišný vztah k totalitnímu režimu v KLDR, složitá situace ohledně severokorejského jaderného programu je nejednou spojuje. V první řadě se obě strany shodují v potřebě, aby Korejský poloostrov zůstal oblastí bez jaderných zbraní. Neshody panují v otázce, jak toho dosáhnout. Spojené státy dlouhodobě oceňují snahy Pekingů přimět KLDR k účasti na trojstranných a šestistranných jednáních i tlak, který ČLR na svého neposlušného souseda vyvíjí. Situace zašla až tak daleko, že Peking v březnu 2003 a opakovaně v září 2006 přerušil dodávky ropy do Severní Koreje.³⁵ Pchjongjang je přitom na čínském zásobování životně závislý. Bushova administrativa přesto žádala ještě více, např. v roce 2005 vyzvala Čínu nejen k přerušení, ale rovnou k ukončení dodávek ropy do Severní Koreje za účelem zintenzivnění mezinárodního tlaku na Pchjongjang³⁶ a pokoušela se prosadit schválení tvrdších sankcí vůči komunistické Koreji na půdě Rady bezpečnosti OSN, kde ovšem narážela na odpor čínské strany,³⁷ která navíc již schválené sankce údajně porušovala.³⁸ Peking se naopak dlouhodobě snažil přenášet více zodpovědnosti na Washington, který vyzývá, aby se Severní Koreou vyjednával samostatně a ne pouze v rámci tzv. šestistranných jednání.³⁹

Čína také kritizovala americkou nepružnost, zejména v období 2001–2003, neboť Bushovi vyjednaváči – drženi zkrátka tandemem Rumsfeld–Cheney v duchu jejich zahraničněpolitické „doktríny“ sebevědomě charakterizované slovy „kdo je na řadě teď“ – pravidelně požadovali, aby Severní Korea nejprve splnila všechny americké požadavky, pokud má být Washington vůbec ochotný zahájit resp. znovuoobnovit vzájemné rozhovory. Zřejmě hlavně v důsledku tohoto amerického postoje napětí ohledně Severní Koreje v prvních letech Bushova prezidentství zesílilo.

Během americké prezidentské volební kampaně v roce 2004 a ještě znatelněji v roce 2008 však Bushova administrativa přece jen zjemnila svůj přístup k severokorejské otázce, což některé pozorovatele vedlo k až paradoxním závěrům, že Bushův Bílý dům implementuje ideje prezentované nikoliv Johnem McCainem, ale demokratem Barackem Obamou.⁴⁰ V praxi američtí diplomaté dostali volnější ruku k pokusům o vyjednání podmínek, za jakých by Pchjongjang přistoupil k ukončení svého jaderného programu. Proces uvolnění se nicméně zpomalil na severokorejské neochotě přijmout na-

vržené podmínky pro ověření dodržování dohod. Koncem roku 2008 navíc novinové titulky spekovaly o zdraví či dokonce smrti Kim Čong-ila a ministryně zahraničních věcí USA Condoleezza Riceová symbolicky shrnula americký přístup slovy „*pouze idiot by věřil Severokorejčům*“.⁴¹ Dlouhodobé a stabilní řešení tohoto problému, resp. vztahů mezi oběma korejskými státy tak zůstává na bedrech nové americké administrativy. Nic se však nemění na tom, že pro jednání se Severní Koreou zůstává Peking pro Spojené státy sice obtížným, přeci jen ale nejdůležitějším a nepostradatelným spojencem.

Boj s terorismem

Čína bezprostředně po teroristických útocích z 11. září 2001 reflektovala, že boj s mezinárodním terorismem bude v následujících letech centrálním tématem americké zahraniční politiky a přizpůsobila se této situaci. Čínští představitelé v první řadě tyto útoky zcela jednoznačně odsoudili a i v případě mezinárodně nepopulární války v Iráku vyslovovali pouze opatrnou kritiku amerického rozhodnutí vyřešit iráckou otázku vojenskou silou. V praktické rovině spolupráce v boji s terorismem Peking Bushově administrativě poskytl podporu na mnoha frontách. Čína již krátce po 11. září poskytla Washingtonu své protiteroristické experty s informacemi o Al-Kajdě a nadále pomáhala v boji za odhalení a zničení kontaktů, kterými byla Bin Ládinova síť financována.⁴² Peking též formálně přistoupil k iniciativě sledující zvýšení bezpečnosti kontejnerové dopravy a v jejím rámci umožnil americkým úřadům, aby se spolu s čínskou stranou podílely na kontrole zboží určeného pro americký trh již před jeho odbavením v Číně.

Prezident Bush v roce 2001 sice odmítl požadavek Číny, aby Washington zařadil ujugurské separatisty mezi teroristická hnutí, nicméně v roce 2003 americká strana ustoupila a označila nejméně jednu separatistickou skupinu v provincii Sin-ťiang za teroristy napojené na síť Al-Kajdy a oznámila zmrazení jejich aktiv v USA. V neposlední řadě Washington umožnil, aby čínští vyšetřovatelé sami vyslyšali ujugurské vězně držené na základně v Guantánamu.⁴³ V této souvislosti lze označit za ironii historie odhalení z roku 2008, že školení pro americké vyšetřovatele na Guantánamu byla založena na doslovných prepisech studie americké armády z roku 1957, která popisovala

čínské mučící techniky z doby korejské války používané k vynucení doznání od amerických zajatců (často falešných, získaných čistě na základě mučení).⁴⁴

Výrazně menší spokojenost než na poli spolupráce s ČLR v boji s mezinárodním terorismem panovala ve Washingtonu ohledně čínského vývozu zbraní a zbraňových systémů. USA pravidelně viní čínské exportéry z dodávek zbraní do zemí, jako je KLR, Írán či Súdán, na což téměř vždy naváže stereotypní scénář: Čína se obviněním na jednu stranu brání, poté však přistoupí k jednání, obě strany oznámí dosažení dohody o přísnější kontrole dodržování čínského exportního režimu a dříve či později opět vše běží uvedeným způsobem.

Lidská práva

Lidská práva jsou sice tématem, které se objevuje v záznamech snad všech jednání mezi Bushovou administrativou a Čínou, nicméně v praktické rovině lze konstatovat, že jejich porušování ze strany ČLR přestalo figurovat mezi hlavními problémy vztahů obou zemí, ačkoliv za posledních osm let nedošlo na tomto poli k žádnému hmatatelnému pozitivnímu vývoji. Bushův zahraničněpolitický tým navázal na Clintonovu sérii rozhovorů o lidských právech s Čínou, jejich 13. kolo v roce 2002 se však na dlouhých šest let stalo posledním bilaterálním setkáním o této otázce, neboť čínská strana pokračování těchto rozhovorů od roku 2004 bojkotovala v reakci na americké rozhodnutí kritizovat Peking během 60. zasedání Komise OSN pro lidská práva.⁴⁵ Asi nejdůležitější vítězství v oblasti sporů o lidská práva zaznamenala Čína během letních olympijských her v Pekingu, jejichž zahajovacího ceremoniálu se prezident Bush rozhodl zúčastnit navzdory zprávám z jara roku 2008 o brutálním potlačení nepokojů v Tibetu. Hlavním důvodem relativní bezzubosti a povrchnosti americké kritiky stavu lidských práv v Číně (zejména při srovnání s obdobím 1989–2004) je skutečnost, že v době války proti terorismu a amerických problémů s ochranou lidských práv na svém vlastním dvorku (Guantánamo, Abú Ghraib, hurikán Katrina atd.) toto není téma, kterému je Bushova administrativa ochotna věnovat takovou pozornost, jakou původně slibovala, a zejména pak nést náklady tlaku na Peking v podobě zhoršení čínsko-amerických vztahů.

Závěr

V porovnání s již v úvodu zmíněným sovětsko-americkým nepřátelstvím z dob studené války obzvlášť dobře vynikne hlavní rys současných čínsko-amerických vztahů, který můžeme nazvat ambivalencí, dvojakostí či přímo schizofrenií. Slovy Washingtonu se ze strategických partnerů během pár měsíců stávají strategičtí konkurenti, aby po několika dalších měsících vyplněných spory o Tchaj-wan a střetem vojenských letounů americká strana začala Peking paradoxně ujišťovat, že ho považuje za přítele. Rozvíjející se kontakty mezi nejvyššími představiteli obou armád a první společná vojenská cvičení probíhají na pozadí amerických analýz varujících, že investice ČLR do zbrojení již nesměřují pouze k dosažení co nejvýraznější vojenské převahy vůči Tchaj-wanu, ale začínají mít globální rozměr. Ministerstva obrany obou zemí se dohodnou na instalaci přímé telefonní linky, která jim umožní se během jejího prvního využití pohádat. Americký prezident pravidelně kritizuje porušování lidských práv v Číně, a přesto se rozhodne dodat Číně prestiže svojí účastí na zahájení olympijských her pořádaných bezprostředně po brutálním potlačení nejrozsáhlejších nepokojů v Číně od masakru na Náměstí nebeského klidu z roku 1989. Čínský vývoz zboží do Spojených států a vzájemný schodek obchodu pokračují ve svém růstu navzdory americkým stížnostem na odliv pracovních míst do Číny a nekorektní přístup ke směnnému kurzu mezi juanem a dolarem.

Konkrétní analýza politiky administrativy George W. Bushe vůči ČLR dospěla k těmto závěrům. Předvolební i povolební rétorika Bushova týmu slibovala, že vzájemné vztahy obou zemí čeká ochlazení či dokonce konfrontace, Clintonovo *strategické partnerství* vystřídá *strategické soupeření*. První polovina roku 2001 probíhala přesně podle tohoto scénáře, nicméně v následujícím období vzájemné napětí postupně klesalo až na úroveň „nejlepší situace v čínsko-amerických vztazích v celé historii“. Tuto relativní harmonii a rovnováhu mezi Pekingem a Washingtonem v posledních sedmi letech přitom nelze vysvětlit pouze působením teroristických útoků na Spojené státy z 11. 9. 2001. I mnohé jiné země se bezprostředně po těchto útocích ve své zahraniční politice přimkly k Washingtonu, aby posléze jedna po druhé dříve či později přijaly kritičtější pohled na Bushovu zahraniční politiku. Čína na druhou stranu nadále udržuje se Spojenými státy výrazně lepší vztahy než v době před 11. zářím, a to zejména díky nesmírně intenzivním snahám obou

velmocí minimalizovat konflikty a prohlubovat spolupráci. Přes tuto oboustrannou snahu o udržení rovnováhy a rozvíjení spolupráce jsou vztahy Washingtonu a Pekingu nesmírně křehké a často podléhají ostrým výkyvům.

Pokud vynecháme scénáře nového nebezpečí pro spolupráci Peking s Washingtonem (typu vojenského konfliktu mezi Spojenými státy a Severní Koreou) či naopak neočekávaného sblížení (např. v důsledku akutní nové hrozby ze strany teroristických hnutí), pak i v nejbližší budoucnosti zřejmě nelze očekávat ani jeden extrém na pomyslné škále vztahů – čili intenzivní nepřátelství či naopak harmonické partnerství. Co naopak očekávat lze, je pokračování současné situace, ve které se obě strany střetávají v celé řadě témat a do budoucna je zřejmé, že tyto střety budou ve většině případů spíše nabírat na intenzitě než slábnout. Mezi hlavní třecí plochy bude i nadále patřit otázka Tchaj-wanu a strategického soupeření souvisejícího s čínskými vojenskými výdaji, globálního oteplování a rostoucí vzácnosti přírodních zdrojů, nevyrovnanosti vzájemného obchodu či napětí na čínské domácí scéně plynoucího z rozporu mezi ekonomickým růstem a absencí politických svobod. Optimismus můžeme čerpat z vědomí, že obě strany si výše zmíněná rizika plně uvědomují a i uprostřed akutních krizí vyvíjejí někdy až křečovitou snahu nedopustit dramatické zhoršení svých vztahů.

Poznámky

- ¹ Téma Tchaj-wanu je úmyslně vynecháno, neboť se mu specificky věnuje následující kapitola.
- ² Velká Británie vybojovala bitvu či válku a Washington se následně – jako šakal – podílel na kořisti vítězů, která měla obvykle podobu dalšího omezení čínské suverenity.
- ³ Dulles mluvil o čínském komunistickém režimu jakožto o dočasně či přechodné fázi – *a passing phase*. Viz např. Goh, 2005: 21.
- ⁴ Tato fáze se netýkala George Bushe – ze čtyř zmíněných prezidentů byl on jediným, kdo již během předvolební kampaně seděl v Bílém domě (v pozici Reaganova viceprezidenta), čili se již podílel na americké politice vůči Peking.
- ⁵ Konkrétně R. Reagan a spory ohledně americké politiky vůči Tchaj-wanu v období 1981–1982, G. Bush a krize následující po jeho únorové návštěvě ČLR a zejména červnovém masakru na náměstí Nebeského klidu v roce 1989, Bill Clinton a napětí plynoucí ze snah podminit prodloužení doložky nejvyšších výhod ústupky Peking v oblasti zlepšování lidských práv; a George W. Bush a krize následující po kolizi čínských a amerických vojenských letadel poblíž Tchaj-nanu, ukončení americké politiky strategické nejednoznačnosti vůči tchajwanské otázce a schválení rozsáhlé dodávky zbraní Tchaj-peji z jara roku 2001.
- ⁶ Viz např. James Mann (Mann, 2000), který považuje roky 1983–1988 (tedy přibližně od momentu, kdy George Shultz vystřídal na pozici ministra zahraničních věcí svého předchůdce Alexandra

- Haiga) za zlaté období vztahů obou zemí. V druhém případě parafráze nejmenovaných představitelů administrativy George W. Bushe uvedených v Garrison, Jean A. (2005): *Making China Policy: From Nixon to G. W. Bush*, s. 172.
- ⁷ V tomto duchu se např. nese úvod ke knize amerického sinologa Johna K. Fairbanka *China Perceived* ve vydání z roku 1974, viz s. XV, kde Fairbank nadšeně líčí život na čínském venkově zažívajícím zlaté časy díky Maově politice a v závěru této oslavné pasáže se symbolicky ptá „a čeho se to vlastně John Foster Dulles bál?“.
- ⁸ Například Zbigniew Brzezinski vystupující ohledně Číny jakožto liberál ve výše zmíněné debatě s Johnem Mearsheimerem.
- ⁹ Pro zájemce o diskusi jestřábů s liberály ohledně přístupu k Číně viz dále např. veřejnou debatu v rámci programu Intelligence Squared U.S. na téma „Beware the Dragon: China spells trouble for America“, pořádanou v New Yorku 16. 5. 2007. On-line: intelligencesquaredus.org/index.php/past-debates/beware-the-dragon-a-booming-china-spells-trouble-for-america. Přítomné publikum na závěr debaty hlasovalo: 35 % souhlasilo s tvrzením, že Čína je hrozbou pro USA, většina 59 % s tímto tvrzením nesouhlasila.
- ¹⁰ Například Joseph Nye, Jr. (1998) odmítá zdržování ze tří důvodů: v porovnání s bývalým Sovětským svazem, vůči kterému Washington politiku zdržování prováděl, je Čína příliš slabá, aby byla schopna agresivní expanzivní zahraniční politiky v duchu komunistické Moskvy. Zrovna tak ale Spojené státy nemají v současnosti tolik sil, aby ve spolupráci s dostatečně velkým počtem spojenců mohly při zdržování ČLR uspět. A v neposlední řadě, říká Nye, zastánci zdržování odmítají a tím vlastně i předem odsuzují k zániku možnost, že se Čína bude rozvíjet mírově a zodpovědně, v souladu se zájmy ostatních členů mezinárodního společenství.
- ¹¹ Viz např. Shambaugh, David (2001): Facing Reality in China Policy. *Foreign Affairs*, January/February 2001.
- ¹² Viz Rice, Condoleezza (2000): Campaign 2000: Promoting the National Interest. *Foreign Affairs*, January/February 2000. V tomto článku Bushova budoucí poradkyně pro otázky národní bezpečnosti předkládá volební program George W. Bushe v oblasti zahraniční politiky. Ohledně Číny sice odmítá politiku mnohých jestřábů, kteří hledí s nedůvěrou na rostoucí obchod obou zemí, v otázce asijských priorit v rámci čínské politiky Washingtonu ale v zásadě opakuje Shultzovy argumenty: Spojené státy by měly zejména rozvíjet vztahy s asijskými demokraciemi (Riceová konkrétně zmiňuje Tchaj-wan – „model demokratického a tržního vývoje“ – Japonsko a Jižní Koreu jakožto partnery pro společný postup vůči komunistické Číně a Severní Koreji).
- ¹³ Viz např. článek Bush Reassures China. *BBC News*, 23. 3. 2001. On-line: news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/1236923.stm.
- ¹⁴ Glaser, Bonnie S. (2001): *First Contact: Qian Qichen Engages in Wide-ranging, Constructive Talks with President Bush and Senior U.S. Officials*. Center for Strategic and International Studies. On-line: www.csis.org/media/csis/pubs/0101qus_china.pdf.
- ¹⁵ Glaser, Bonnie S. (2001): *Mid-Air Collision Cripples Sino-U.S. Relations*. Center for Strategic and International Studies, 2001. On-line: www.csis.org/media/csis/pubs/0102qus_china.pdf.
- ¹⁶ Poměrně detailní popis vývoje, kterým Bushův tým v roce 2001 prošel během svého postupného odklonu od termínu „strategičtí soupeři“, viz Lampton, David M. (2003): Small Mercies: China and America after 9/11. In: Harries, Owen (ed.): *China in the National Interest*, September 2003, s. 120.
- ¹⁷ Variantu přefeknutí naznačuje např. bývalý americký velvyslanec v Číně Winston Lord, viz citace v článku McKeone, Marion (2001): *100 days of sod „em“*, 21. 4. 2001. On-line: tribune.maithu.com/archive/article/2001/apr/29/100-days-of-sod-em/. Názor, že nešlo o omyl a zároveň podporu tomuto Bushovu kroku vyjadřuje např. ve svém komentáři Kagan, Robert (2001): Bush's Straight

- Talk on China. *The Washington Post*, 30. 4. 2001. On-line: www.carnegieendowment.org/publications/index.cfm?fa=view&id=689. Teorii překnutí podporuje i snaha dalších představitelů Bushovy administrativy včetně prezidenta samého v následných prohlášeních význam tohoto výroku bagatelizovat.
- ¹⁸ K debatě ohledně míry posunu od politiky „strategické nejednoznačnosti“ (*strategic ambiguity*) viz např. Jay Branegan v interview pro *Time* Why Bush Taiwan Comments Set Off a Diplomatic Scramble, autor Tony Karon. On-line: www.time.com/time/world/article/0,8599,107642,00.html.
- ¹⁹ Myers, Steven Lee (2001): Rumsfeld's Office Reverses China Ban. *The New York Times*, 3. 5. 2001. On-line: www.nytimes.com/2001/05/03/world/rumsfeld-s-office-reverses-china-ban.html?pagewanted=all&src=pm. Výsledkem tahanic uvnitř Bushovy administrativy bylo oznámení o nové politice ohledně vojenských kontaktů s Pekingem, které měly být nadále posuzovány případ od případu, nicméně článek Michaela R. Gordona z června 2001 uvádí, že toto opatření v praxi opravdu znamenalo zmrazení těchto kontaktů, neboť Donald Rumsfeld při jejich posuzování většinu z nich nepovolil. Viz Gordon, Michael R. (2001): Rumsfeld Limiting Military Contacts with the Chinese. *The New York Times*, 4. 6. 2001. On-line: www.nytimes.com/2001/06/04/world/rumsfeld-limiting-military-contacts-with-the-chinese.html?pagewanted=all&src=pm.
- ²⁰ Jean A. Garrison (2005): *Making China Policy: From Nixon to G. W. Bush*. Lynne Rienner Publishers, s. 171.
- ²¹ Oficiální zpráva Bílého domu ohledně setkání prezidentů Busha a Ťianga v Číně z 19. 10. 2001. On-line: usinfo.org/wf-archive/2001/011019/epf503.htm.
- ²² Viz např. Christenson, Sig (2002): Jiang's 767 Reportedly Bugged. *San Antonio Express-News*, 19. 1. 2002. On-line: seattlepi.nwsource.com/national/55137_boe19.shtml, dále viz též Rosenthal, Elisabeth (2002): Press Reports of Bugged Jet Fray U.S. Ties With Chinese. *The New York Times*, 22. 1. 2002. On-line: www.nytimes.com/2002/01/22/world/press-reports-of-bugged-jet-fray-us-ties-with-chinese.html.
- ²³ Ohledně tchajwanské otázky viz níže.
- ²⁴ Landler, Mark (2008): Chinese Savings Helped Inflate American Bubble. *The New York Times*, 25. 12. 2008. On-line: www.nytimes.com/2008/12/26/world/asia/26addiction.html.
- ²⁵ U.S. Census Bureau. On-line: www.census.gov/foreign-trade/balance/c5700.html.
- ²⁶ Viz např. Krause, Susan (2006): U.S. Finds No Conclusive Evidence of China Currency Manipulation, but Treasury „Extremely Dissatisfied“ with Pace of Chinese Exchange Rate Reform. *Washington File*, 12. 5. 2006. On-line: www.america.gov/st/washfile-english/2006/May/20060512110024ASesuarK0.2100641.html; nebo zpráva amerického ministerstva financí z 10. 12. 2008 *Report to Congress on International Economic and Exchange Rate Policies*. On-line: www.treasury.gov/resource-center/international/exchange-rate-policies/Documents/FX%20REPORT%20--%20Final%20December%202008.pdf.
- ²⁷ Chen, Bob (2008): Hong Kong Dollar Strength Reflects End of Yuan Rally, ING Says. *Bloomberg*, 18. 12. 2008. On-line: www.bloomberg.com/apps/news?pid=20601087&sid=aqga31Toar2k.
- ²⁸ Bazboza, David (2005): Chinese Company Ends Unocal Bid, Citing Political Hurdles. *The New York Times*, 2. 8. 2005. On-line: www.nytimes.com/2005/08/02/business/worldbusiness/02cnd-china.html. Tento incident je též popsán v dokumentárním filmu z roku 2007 *China vs the U.S. – The Battle for Oil* (ARTE France, GEDEON Programmes). Ve snížené kvalitě je dostupný on-line: video.google.com/videoplay?docid=-7223689736903358400.
- ²⁹ Bush Meets Chinese Defense Minister. *Xinhua*, 30. 10. 2003. On-line: www.chinadaily.com.cn/en/doc/2003-10/30/content_276998.htm.

- ³⁰ Beck, Lindsay (2008): *China and U.S. sign accord on defense hotline*. Reuters, 29. 2. 2008. On-line: www.reuters.com/article/politicsNews/idUSPEK7130320080229.
- ³¹ Takzvaný „U.S.–China Senior Dialogue“. Viz Glaser, Bonnie S. (2008): *Bilateral Stability, but Challenges on China's Borders*. Center for Strategic and International Studies. On-line: www.csis.org/media/csis/pubs/0801qus_china.pdf.
- ³² China-US hotline could stay cool. *Jane's*, 1. 5. 2008. On-line: www.janes.com/news/security/countryrisk/jid/jid080501_2_n.shtml.
- ³³ Reisman, Steven W. (2005): E.U. Said to Keep Embargo on Arms to China. *The New York Times*, 22. 3. 2005. On-line: na.www.nytimes.com/2005/03/22/politics/22diplo.html?_r=2. Viz též EU urged to lift „damaging“ arms embargo against China. *TheParliament.com*. On-line: www.theparliament.com/no_cache/latestnews/news-article/newsarticle/eu-urged-to-lift-damaging-arms-embargo-against-china/.
- ³⁴ Randerson, James–Tran, Mark (2008): China Accuses U.S. of Double Standards Over Satellite Strike. *The Guardian*, 21. 2. 2008. On-line: www.guardian.co.uk/science/2008/feb/21/spaceexploration.usa.
- ³⁵ Viz např. Kahn, Joseph (2006): China cut off exports of oil to North Korea. *International Herald Tribune*, 30. 10. 2006. On-line: www.iht.com/articles/2006/10/30/news/oil.php; dále viz např. Mansourov, Joseph (2003): *North Korea Is Poised to Cross The Nuclear Rubicon: Will The Canary Die In The Mine?* Nautilus Institute, 24. 4. 2003. On-line: www.nautilus.org/fora/security/0330_Mansourov.html.
- ³⁶ Kessler, Glenn (2005): China Rejected U.S. Suggestion to Cut off Oil to Pressure North Korea. *The Washington Post*, 7. 5. 2005. On-line: www.washingtonpost.com/wpdyn/content/article/2005/05/06/AR2005050601623.html.
- ³⁷ Hoge, Warren (2006): China and Russia Stall Sanctions on North Korea. *The New York Times*, 13. 10. 2006. On-line: www.nytimes.com/2006/10/13/world/asia/13nations.html.
- ³⁸ Krale, Nicholas (2008): China's Exports Thwart N. Korea Sanctions. *The Washington Times*, 19. 12. 2008. On-line: www.washingtontimes.com/news/2008/dec/19/chinese-exports-blunt-un-sanctions/.
- ³⁹ Těch se vedle ČLR, USA a Severní Koreje účastní i Rusko, Japonsko a Jižní Korea.
- ⁴⁰ Viz např. Bumiller, Elisabeth (2008): Bush and McCain Seem to Diverge in Foreign Policy. *The New York Times*, 26. 7. 2008. On-line: www.nytimes.com/2008/07/26/us/26policy.html.
- ⁴¹ Rice Says Only an Idiot Would Trust North Korea. Reuters, 19. 12. 2008. On-line: uk.reuters.com/article/burningIssues/idUKTRE4BI6AJ20081219.
- ⁴² Viz např. Randle, Jim (2003): *China Assisting in Tracking Down al-Qaida Terrorists*. VOA, 19. 2. 2003. On-line: www.voanews.com/english/archive/2003-02/a-2003-02-19-44-China.cfm.
- ⁴³ Viz např. Rood, Justin (2008): Report U.S. Soldiers Did „Dirty Work“ for Chinese Interrogators, Alleges Guantanamo Personnel Softened up Detainees at Request of Chinese Intelligence. *ABC News*, 20. 5. 2008. On-line: www.abcnews.go.com/Blotter/Story?id=4894921.
- ⁴⁴ Shane, Scott (2008): China Inspired Interrogations at Guantanamo. *The New York Times*, 2. 7. 2008. On-line: www.nytimes.com/2008/07/02/us/02detain.html.
- ⁴⁵ China, U.S. Hold Human Rights Dialogue After Years' Suspension. *Xinhua*, 28. 5. 2008. On-line: news.xinhuanet.com/english/2008-05/28/content_8268566.htm.

Vzpurný Tchaj-wan a nespolehlivý Washington: Tchajwansko-americké vztahy během administrativy prezidenta Bushe

Jana Sehnálková

Čínská lidová republika vstupuje do 21. století jako regionální velmoc a důležitý světový hráč. Peking se podařilo oživit koncept sjednocení země poté, co byla Číně v roce 1997 vrácena kontrola nad Hongkongem a posléze v roce 1999 nad Macaem. Na cestě k úspěšnému ukončení tzv. „sto let ponížení“ (*paj-nien kuo-čch'*), během kterých byla oslabená Čína ve vleku západních mocností, stojí pouze Tchaj-wan, na který se roku 1949 přesunula vláda Čínské republiky v čele s Čankajškem. Za výrazné podpory USA figuroval Tchaj-wan jako *de facto* suverénní nezávislý stát, který reprezentoval Čínu i v Organizaci spojených národů a jako „demokratický“ ostrov byl důležitým prvkem americké strategie zadržování komunismu. Během 70. let však dochází ke změně strategické situace a USA spojily své síly s ČLR v boji proti Sovětskému svazu. Důsledkem bylo vyloučení Tchaj-wanu z OSN a následně v roce 1979 ukončení diplomatických styků mezi Tchaj-pejí a Washingtonem. Od 70. let většina států udržovala diplomatické styky s Pekingem a tím i přistupovala na tvrzení ČLR, že existuje pouze jedna Čína a Tchaj-wan je její součástí. Ve skutečnosti však pekingská vláda nad Tchaj-wanem neměla prakticky žádnou kontrolu. Byť Tchaj-wanu chybí dodnes *de iure* uznání jeho státnosti, je státem *de facto*, a to především díky neutuchající podpoře Spojených států, které prostřednictvím Zákona o vztazích s Tchaj-wanem i nadále udržují robustní neoficiální vztahy s tchajwanským lidem. Zákon o vztazích s Tchaj-wanem (*Taiwan Relations Act*) byl schválen americkým Kongresem v roce 1979 jako reakce na ukončení obranné spolupráce s Tchaj-pejí. Tento zákon mj. zaručuje americkou podporu obranný-

schopnosti Tchaj-wanu prostřednictvím zbraní defenzivní povahy – samozřejmě k velké nelibosti Pekingu.

Pro Peking zůstává Tchaj-wan posledním symbolem dlouhého období oslabené a ponížené Číny, stínem, který je třeba překročit, aby se ČLR skutečně mohla stát regionální mocností – proto je pekingská vláda odhodlána připojit Tchaj-wan opět k Číně. Otázkou zůstává, jestli je ČLR ochotna riskovat zhoršení vztahů či dokonce vojenský konflikt se Spojenými státy, které stojí o udržení stability v Tchajwanské úžině, a tím garantují *de facto* nezávislost Tchaj-wanu.

Tchaj-wan tak zůstává jednou z klíčových otázek čínsko-amerických vztahů. Peking neustále protestuje proti zásahům do státní suverenity ze strany USA v podobě prodeje zbraní Tchaj-wanu s tvrzením, že Spojené státy tak vlastně brání sjednocení. Washington na druhé straně usiluje o ochranu důležitého strategického partnera v regionu a symbolu úspěšné demokratické zace v Asii. Obě strany se musí vyrovnávat i s neustále suverénnějším Tchaj-wanem, jehož vláda je nucena v důsledku demokratizace zohlednit vnitropolitické faktory, např. veřejné mínění.

Zatímco vláda Kuomintangu, která ovládala tchajwanskou politickou scénu do roku 2000, udržovala myšlenku konečného sjednocení Tchaj-wanu a Číny (ne nutně ČLR), s postupující demokratizací tchajwanské politické scény – a zejména s nástupem opoziční Demokratické pokrokové strany (*Democratic Progressive Party*, DPP) – sílily hlasy volající po vyhlášení nezávislosti Tchaj-wanu. Když se DPP v roce 2000 dostala k moci a obsadila také důležitý prezidentský post, který má velký vliv na zahraniční politiku,¹ ČLR i USA propadly panice, neboť dosavadní *status quo* v Tchajwanské úžině byl ohrožen.

Cílem této kapitoly je analyzovat, jak se s vládou DPP a především prezidentem Čchen Šuej-piena vyrovnala administrativa prezidenta George W. Bushe, která nastoupila do úřadu v lednu 2001. Jakým způsobem se Bush snažil o udržení statu quo v Tchajwanské úžině, jak reagoval na narůstající volání po nezávislosti Tchaj-wanu a jak se vypořádal s politikou prezidenta Čchena, která se snažila o prosazení tzv. „*tchajwanské identity*“, a tím „odčínšťovala“ tchajwanskou společnost?

Na několika chronologicky seřazených událostech tato kapitola ukáže, že ačkoliv Bushova administrativa z počátku stranila Tchaj-wanu, zatímco ČLR viděla jako „strategického soupeře“, v důsledku teroristických útoků

z 11. září svůj postoj přehodnotila a vůči Peking a Tchaj-peji přijala vyváženější přístup. Washington se tak stává ústředním bodem v udržování statu quo: zabraňoval snahám jak Peking, tak i stále asertivnějšího prezidenta Čchena tuto rovnováhu, definovanou USA, měnit. Tato pilotní role přináší Washingtonu nemalé problémy. V důsledku agresivní politiky prezidenta Čchena usilující o maximální odlišení Tchaj-wanu od ČLR byly tchajwansko-americké vztahy vystaveny turbulencím a propast mezi Washingtonem a Tchaj-pejí se neustále prohlubovala. I přes mnohé problémy však základní principy tchajwansko-amerických vztahů nakonec zůstaly zachovány, především díky úspěšnému manévrování Bushovy administrativy.

Prezident Bush, Peking a Tchaj-pej

Ve své volební kampani v roce 2000 George W. Bush zaujal poměrně strohý postoj vůči Čínské lidové republice. Během svého projevu věnujícímu se zahraničněpolitické vizi Bush naznačil, že jeho administrativa nebude vůči Číně tak shovívavá jako administrativa prezidenta Clintona, protože ČLR představuje pro USA spíše konkurenta než strategického partnera. I v platformě Republikánské strany se objevila kritika Clintonovy politiky vůči Peking;² ČLR republikáni viděli jako „*klíčovou výzvu Spojených států v Asii*“.³ Naopak Tchaj-wanu jako dlouhodobému partnerovi USA a rozvíjející se demokracii republikáni přislíbili podporu,⁴ včetně slibu pokračujícího prodeje amerických zbraní.

Rétorika George W. Bushe během volební kampaně naznačovala, že stane-li se prezidentem, bude možné očekávat změny v americké politice vůči Číně. Bush sliboval větší tlak na ČLR v souvislosti s negativní bilancí obchodu, porušováním zákonů o duševním vlastnictví, masivním zbrojením apod. Díky tvrdému postoji vůči Peking se zdálo, že vstoupí-li Bush do Bílého domu, Tchaj-wanu se dostane výraznější podpory; některé kruhy dokonce spekovaly o možnosti povýšení vzájemných vztahů mezi Tchaj-pejí a Washingtonem.

Samotný počátek Bushova působení v Bílém domě byl poznamenán roztržkou mezi Washingtonem a Pekingem, kterou 1. 4. 2001 zapříčinila srážka čínského stíhacího letounu J-8 s americkým průzkumným letadlem EP-3E. Zatímco čínský letoun se zřítíl do moře a jeho pilot zahynul, americké leta-

dlo nouzově přistálo na ostrově Chaj-nan, aniž by k přistání obdrželo povolení čínské strany, a jeho posádka byla zadržena. Čínská strana po USA požadovala omluvu a oficiální přijetí zodpovědnosti za způsobení incidentu. Spojené státy ale tvrdily, že důvodem pro pád čínského letadla bylo nezodpovědné chování pilota, jenž letěl příliš blízko amerického letounu. Dalšímu vyostření situace nakonec zabránil dopis podepsaný americkým velvyslancem v Pekingu Josephem Prueherem, v němž se jménem Spojených států omluvil za smrt čínského pilota a za přistání letadla EP-3E na čínském teritoriu.⁵ Peking se tedy nedočkal toho, že by USA za incident převzaly zodpovědnost, nechtěl však riskovat další zhoršení čínsko-amerických vztahů, a proto po obdržení dopisu propustil doposud uvězněnou posádku letounu.

Další vyostření vztahů mezi Pekingem a Washingtonem na sebe ale nenechalo dlouho čekat. V souladu se zákonem o vztazích s Tchaj-wanem (TRA) a na doporučení Ministerstva obrany USA prezident Bush 24. 4. 2001 schválil návrh na prodej zbraní Tchaj-wanu v celkové hodnotě 18,6 mld. USD, který zahrnoval např. 8 ponorek na dieselový pohon, 12 letadel P-3C Orion pro boj proti ponorkám, 44 protilodních raket Harpoon odpalovaných z ponorek, 54 kusů torpéd typu Mark-48, 54 obojživelných útočných vozidel, 12 vrtulníků typu MH, elektronické systémy pro letouny F-16 a 4 vyřazené torpédoborce třídy Kidd.⁶ Tento balík představoval nejobemnější prodej zbraní Tchaj-wanu od roku 1992, kdy prezident George H. W. Bush schválil prodej 150 kusů letadel typu F-16 A/B v hodnotě téměř 6 mld. USD.⁷

Následující den v pořadu *Good Morning America* Bush vyjádřil odhodlanost USA bránit Tchaj-wan před vojensky stále silnější ČLR. Na otázku, zda-li je Washington vázán pomoci Tchaj-wanu v případě čínského vojenského útoku, Bush jednoznačně odpověděl: „*Ano, tento závazek splníme... Číňané s tím musí počítat... [uděláme] cokoli, co bude třeba, abychom pomohli Tchaj-wanu se bránit.*“⁸ Toto prohlášení bylo – a to nejen na Tchaj-wanu – vnímáno jako důležitá změna americké politiky vůči Tchajwanské úžině. Zdálo se, že strategická nejednoznačnost (*strategic ambiguity*), která měla udržovat obě strany úžiny v nejistotě ohledně záměrů USA a jejich případného zapojení do konfliktu a tak působit jako prostředek zastrašení obou stran před vyhrocením situace, vzala za své a na místo toho se Washington začal přiklánět na stranu Tchaj-peje.

Sympatie Bushovy administrativy vůči Tchaj-wanu se dále projevíly např. v rozšíření možností pro tchajwanské politiky cestovat do USA a neoficiálně

se setkávat s představiteli americké vlády. V květnu 2001 toto uvolnění umožnilo tchajwanskému prezidentu Čchenovi uskutečnit zastávku v New Yorku, během které se setkal s některými představiteli amerického Kongresu a také se starostou města Rudym Giulianiem. V Houstonu se pak Čchen Šuej-pien zúčastnil zahradní slavnosti pořádané vlivným kongresmanem Tomem De Layem. Mezi dalšími představiteli, kteří navštívili USA, byla např. viceprezidentka Annette Lu či ministr obrany Tang.⁹ Během návštěvy Panamy v listopadu 2003 se pak prezident Čchen setkal s americkým ministrem zahraničních věcí Colinem Powellem. Byť nešlo o oficiální setkání a oba představitelé si pouze potřásli rukou a vyměnili společenské fráze, Tchaj-pej opět viděla jasný důkaz amerického příklonu na stranu Tchaj-wanu.¹⁰

Z rétoriky Bushovy administrativy také zmizely odkazy na tzv. politiku „*tří ne*“, kterou formuloval prezident Clinton během své návštěvy ČLR v roce 1998. Clinton tehdy čínské straně přislíbil, že USA nepodpoří nezávislost Tchaj-wanu, vznik „*jedné Číny a jednoho Tchaj-wanu*“, či členství Tchaj-wanu v jakékoliv mezinárodní organizaci, kde je členství vyhrazeno pouze suverénním státům. Bushův Bílý dům naopak myšlenku zapojení Tchaj-wanu do některých mezinárodních organizací podpořil – např. pověřil ministerstvo zahraničních věcí, aby vytvořilo plán, který by pomohl Tchaj-wanu získat status pozorovatele ve Světové zdravotnické organizaci.

Kroky americké administrativy byly v Tchaj-peji přijímány velmi pozitivně. Prezident Čchen byl odhodlán z americké podpory Tchaj-wanu vytěžit co nejvíce k prosazení svého programu budování tchajwanské identity, která měla podtrhnout existující rozdílnost mezi Tchaj-wanem a ČLR. Nemohl-li prezident Čchen dosáhnout na *de iure* nezávislost Tchaj-wanu na ČLR, americká podpora mu poskytla prostor pro budování *de facto* nezávislosti. Prezidentská kancelář na domácí politické scéně vysílala signál, že vztahy mezi Tchaj-pejí a Washingtonem má pevně pod kontrolou a dokáže jich využívat tak, aby z nich měl Tchaj-wan užitek. Kroky Washingtonu pak Čchen prezentoval jako americkou podporu svého programu a jako svůj politický úspěch.

Změny po 11. září

Teroristické útoky z 11. 9. 2001 přinesly zásadní změnu strategického prostředí. Boj proti terorismu se stal primárním zahraničněpolitickým cílem

USA. Ve snaze o vytvoření široké protiteroristické koalice se změnil postoj Washingtonu i vůči ČLR. USA si byly vědomy, že v mnoha oblastech by spolupráce s Pekingem mohla být přínosná, už jenom kvůli tomu, že ČLR je členem Rady bezpečnosti OSN. Proto Spojené státy přehodnotily svůj postoj vůči ČLR a ze „strategického soupeře“ se opět stal partner. Již v říjnu 2001 se prezident Bush setkal s čínským prezidentem Ťiangem během zasedání organizace APEC v Šanghaji, kde se oba představitelé nechali slyšet, že USA a ČLR budou spolupracovat a rozvíjet „konstruktivní vztah“.¹¹

Zde je třeba poznamenat, že „přehodnocení“ americké politiky vůči Číně přineslo změny v konkrétních krocích a projevilo se v méně kritickém přístupu Washingtonu vůči ČLR, základní principy politiky vůči Tchaj-wanu a ČLR však zůstaly nezměněny. USA se stále hlásily k dodržování politiky jedné Číny a tři čínsko-americká komuniké zůstávala hlavním vodítkem čínsko-amerických vztahů. Washington odmítal použití síly proti Tchaj-wanu a zavázal se i nadále dodržovat zákon o vztazích s Tchaj-wanem TRA a prodávat zbraně Tchaj-wanu. Přesto bylo evidentní, že v důsledku užší čínsko-americké spolupráce bude muset doposud hlasitá podpora Tchaj-wanu ustoupit do pozadí. Washington musel zmírnit svou Tchaj-wanu nakloněnou rétoriku tak, aby zbytečně nedráždil Peking a nepřispěl tak k nárůstu napětí v Tchajwanské úžině, což by odvedlo pozornost od války proti terorismu.

Americké zájmy se však srazily se zaběhnutou linií politiky tchajwanského prezidenta, který si v období před 11. zářím rychle přivykl myšlence, že ve Washingtonu má významného spojence, z jehož podpory musí vytěžít co největší rozšíření vzájemných vztahů.

Mezitím v Tchaj-peji: Prezident Čchen Šuej-pien

V Tchaj-peji se v roce 2000 poprvé dostala k moci DPP, která měla zcela odlišnou vizi od své předchůdkyně – Čínské národní strany (Kuomintang, KMT). V čele s prezidentem Čchenem DPP prosazovala myšlenku nezávislosti Tchaj-wanu a budování tchajwanské identity. Program strany definoval Tchaj-wan jako nezávislý suverénní stát.¹² Podpora z Washingtonu byla vnímána velmi pozitivně a přispěla ke zvýšení sebevědomí nové tchajpejské vlády, která viděla vhodnou příležitost k prosazení stranické agendy.

Prezident Čchen zpočátku postupoval velmi opatrně. DPP neměla žádné zkušenosti s vládnutím, nedisponovala ani dostatkem lidí, kteří by měli zkušenosti s administrativou a mezinárodními vztahy. Proto prezident vůči programu DPP uskutečnil významné ústupky, aby dopřál své nové administrativě manévrovací prostor a aby nemusel ihned po nástupu do úřadu řešit otázku napětí ve vztazích s ČLR a USA. Vyhlásil tzv. slib „*pět ne*“, v němž se zavázal, že nevyhlásí nezávislost, nezmění ústavu, nezmění název, pod kterým Tchaj-wan vystupuje, nezruší Radu pro národní sjednocení (*National Unification Council*, NUC) a *Směrnice pro národní sjednocení* (*National Unification Guidelines*, NUG) a nevyhlásí referendum o nezávislosti.

Umírněná politika Čchenovy nové administrativy však nenacházela pozitivní odezvu v Pekingu. ČLR přijímala zvolení Čchen Šuej-piena prezidentem s velkými obavami, a to vzhledem k jeho předchozí podpoře nezávislosti Tchaj-wanu. Snad i proto Peking přistoupil k politice „preventivních opatření“ vůči Tchaj-wanu – např. nadále pokračoval ve snaze co nejvíce omezit manévrovací prostor Tchaj-peje v mezinárodních vztazích. Krátce po nástupu prezidenta Čchena do prezidentského úřadu se tak ČLR podařilo přesvědčit další stát (Nauru), aby vyměnil diplomatické uznání Tchaj-wanu za navázání diplomatických styků s Pekingem. Skupina států uznávajících Čínskou republiku na Tchaj-wanu se tak opět zúžila.

Tchaj-wan byl takovým přístupem ČLR zklamán. I proto také umírněnost a opatrnost prezidenta Čchena brzy vzala za své. 3. 8. 2002 Čchen vystoupil se svým projevem na 29. setkání Světové federace tchajwanských asociací (*World Federation of Taiwanese Associations*), v němž prohlásil: „*Náš Tchaj-wan není něco, co patří někomu jinému. Náš Tchaj-wan není něčí místní vláda. Náš Tchaj-wan není provincie někoho jiného... Jednoduše řečeno, Tchaj-wan a Čína se nacházejí na různých stranách [Tchajwanské] úžiny, na každé straně je jeden stát. Tohle musí být řečeno jasně.*“¹³

Americká vláda na Čchenův projev zareagovala pohotově a vyjádřila svou nelibost. Rétorika tchajwanského prezidenta popuzovala Peking v době, kdy jeho spojení bylo pro Washington důležité. Kromě oficiálních prohlášení, v nichž Bílý dům zdůraznil, že nepodporuje nezávislost Tchaj-wanu, Bushova administrativa také varovala Tchaj-pej, že nebude tolerovat takto provokativní vystoupení. Čchenova administrativa urychleně ustoupila americkému tlaku – 6. srpna Vládní informační kancelář (*Government Information Office*, GIO) vydala prohlášení, v kterém odmítla, že by prezidentův projev jakko-

liv představoval krok směrem k nezávislosti. Podle GIO prezident ve svém projevu jen věrně popsal realitu panující v Tchajwanské úžině. GIO také zvýdihla důležitost prezidentova závazku dodržovat slib „*pěti ne*“.¹⁴

Obranné referendum prezidenta Čchena

Byla to právě otázka referenda, zmíněná ve slibu „*pěti ne*“, která na podzim 2003 přispěla k dalšímu vyhocení vztahů mezi Tchaj-pejí a Washingtonem. Prezident Čchen totiž oznámil své rozhodnutí využít čerstvě schváleného zákona o referendu k vyhlášení tzv. „*obranného referenda*“, které by proběhlo zároveň s prezidentskými volbami v březnu 2004.

Zákon o referendu v tchajwanské legislativě provázely bouřlivé debaty. Představitelé Kuomintangu se totiž obávali, že referendum poskytne DPP příležitost vyhlásit lidové hlasování o nezávislosti Tchaj-wanu. Z toho důvodu také nakonec KMT prosadil svou vlastní verzi zákona, jež značně omezovala a vymezovala použití referenda. Nový zákon mj. znemožnil exekutivě, aby iniciovala referendum – s jednou výjimkou: kromě národního a lokálního referenda zákon zavádí tzv. *obranné referendum* (článek 17), kterého může využít prezident v případě, kdy se země nachází v ohrožení.

I přesto, že reálně Tchaj-wanu žádné bezprostřední ohrožení nehrozilo, prezident Čchen se rozhodl využít svých pravomocí vyplývajících z článku 17 nového zákona. Podle něj byl Tchaj-wan ohrožován ČLR a jejími raketami umístěnými na pobřeží provincie Fu-tien (do roku 2003 bylo rozmístěno 496 raket). V rozhovoru pro *New York Times* Čchen prohlásil, že díky obrannému referendu celý svět včetně ČLR uslyší hlas tchajwanského lidu a dozví se, že rozmísťováním zbraní Peking ohrožuje stabilitu a bezpečnost asijsko-pacifického regionu.¹⁵

USA a ČLR se z nového zákona o referendu příliš neradovaly. Obě země vnímaly referendum jako příliš odvážnou provokaci a obávaly se, že Čchen referenda využije k posunutí Tchaj-wanu blíže k nezávislosti, což by značně zkomplikovalo vztahy mezi Washingtonem a Pekingem. V politické platformě DPP je totiž nezávislost Tchaj-wanu s referendem explicitně propojena: „*O ustanovení suverénní Tchajwanské republiky a vypracování nové Ústavy bude rozhodnuto všemi občany Tchaj-wanu pomocí národního referenda.*“¹⁶ Zároveň se Čchen Šuej-pien několikrát vyjádřil, že bude-li znovu

zvolen prezidentem v roce 2004, jeho hlavním cílem bude změna ústavy právě prostřednictvím referenda.¹⁷

Díky rozporuplným signálům, které Washington vysílal do Tchaj-peje, si prezident Čchen během podzimu 2003 udržel široký manévrovací prostor. Americká administrativa na jedné straně kritizovala jeho kroky, např. poradkyně pro národní bezpečnost Condoleezza Riceová opakovaně varovala Tchaj-pej před jednostrannými změnami statu quo.¹⁸ Na straně druhé ale Bushova administrativa v říjnu 2003 umožnila Čchen Šuej-pienovi třídní zastávku v New Yorku, během které obdržel cenu za lidská práva od Mezinárodní ligy pro lidská práva (*International League for Human Rights*).¹⁹ Zároveň zástupkyně ředitele americké *de facto* ambasády na Tchaj-wanu (*American Institute in Taiwan*, AIT) Therese Shaheenová prohlásila, že prezident Bush je „tajným andělem“ (*secret angel*) Tchaj-wanu.²⁰

V Peking uzbuzovaly snahy prezidenta Čchena nemalé znepokojení. V interview pro deník *Washington Post* čínský premiér Wen Ťia-pao prohlásil: „*Nedávná prohlášení a kroky představitelů tchajwanských úřadů, zejména jejich úmyslná provokace v souvislosti s otázkou referenda a ústavních změn, jsou jasným důkazem jejich neústupného lpění na národním odštěpení a také stupňujících se snah o dosažení nezávislosti.*“²¹ Vojské složky zaujaly ještě radikálnější postoj. Čínský generál Pcheng Guang-čchien (Peng Guangqian) Tchaj-wan jasně varoval, že v případě vyhlášení nezávislosti Tchaj-wanu se ČLR nebude zdrážet útoku: „*Nezávislost Tchaj-wanu znamená válku.*“²²

Bylo ale jasné, že přímý nátlak ČLR na Tchaj-pej by nahrával spíše politice tchajwanského prezidenta. Proto se čínské úřady (např. Úřad pro záležitosti Tchaj-wanu, *Taiwan Affairs Office*, TAO) raději držely stranou a čínské vedení se spíše soustředilo na nátlak na Washington. Skrze různé diplomatické kanály Peking signalizoval svá očekávání, že Washington proti Čchenovým iniciativám zakročí.

Přestože se prezident Čchen snažil ujistit Peking i Washington, že obranné referendum bude v souladu se slibem „*pěti ne*“, tlak ze strany Bushovy administrativy se stupňoval. Prezident Bush se pokusil tchajwanského prezidenta přesvědčit, aby svůj plán nerealizoval – na počátku prosince 2003 vyslal do Tchaj-peje představitele *Rady pro národní bezpečnost* Jamese Moriartyho jako svého osobního zmocněnce. Během této původně tajné mise měl Moriarty Čchenovi předat osobní dopis, ve kterém Bush vyjadřoval obavy, že refe-

rendum povede ke zvýšení napětí v Tchajwanské úžině.²³ I přesto se však prezident Čchen nenechal odradit a během volebního shromáždění 8. 12. 2003 prohlásil, že v březnu 2004 hodlá předložit k referendu otázku balistických střel, které ČLR rozmístí podél Tchajwanské úžiny.

Prezident Bush se nakonec rozhodl vzít situaci do vlastních rukou. Po setkání s čínským premiérem Wenem v Bílém domě, během kterého byl Tchaj-wan jistě důležitým tématem, Bush předstoupil před novináře s doposud nejtvrdší kritikou postupu prezidenta Čchena: „*Spojené státy dodržují politiku jedné Číny. Naše politika vychází ze tří čínsko-amerických komuniké a zákona o vztazích s Tchaj-wanem. Odmítáme jakékoliv jednostranné rozhodnutí, ať již ze strany Číny či Tchaj-wanu, vedoucí ke změně statu quo. Výroky a jednání vůdce Tchaj-wanu naznačují, že jeho cílem může být jednostranný krok vedoucí ke změně statutu quo, což odmítáme.*“²⁴ Tento diplomatický políček tchajwanskému prezidentovi se stal veřejným důkazem napjatých vztahů mezi Tchaj-pejí a Washingtonem.

Tlak ze strany USA a ČLR mohl ve skutečnosti těžko přesvědčit prezidenta Čchena, aby od svého záměru ustoupil. Bojující za své znovuzvolení, Čchen Šuej-pien využíval obranné referendum především k mobilizaci DPP. Použití „čínské karty“ mělo zaručit, že velká část voličů DPP bude motivována dojít k volebním urnám. Zároveň mělo vyhlášení referenda prokázat, že Čchen se i nadále snaží naplňovat sliby DPP a vede Tchaj-wan jako samostatný suverénní stát. Referendum, které tedy způsobilo mezinárodní komplikace a podstatné zhoršení vztahů mezi USA a Tchaj-wanem, bylo v první řadě cíleno k rozčeření vod domácí politické scény.

Prezident Čchen nakonec definitivně rozhodl, že referendum proběhne zároveň s prezidentskými volbami 20. 3. 2004. Ve svém televizním projevu 16. 1. 2004 pak zveřejnil znění dvou otázek, které měly být předloženy tchajwanským voličům: 1. nestáhne-li Peking střely mířící na Tchaj-wan rozmístěné podél Tchajwanské úžiny a nezřekne-li se použití síly vůči Tchaj-wanu, měl by Tchaj-wan získat protiraketové střely za účelem posílení obranyschopnosti ostrova? 2. Měla by se tchajwanská vláda zapojit do jednání s komunistickou Čínou s cílem dosáhnout rámcové dohody o míru a stabilitě?²⁵

Poté, co prezident Čchen představil znění referenda a explicitně se zavázal, že cílem referenda není změna statu quo, Washington došel k závěru, že samotnému referendu zabránit nelze,²⁶ přesto ale pokračoval v tvrdé kritice postoje Tchaj-peje. Prostřednictvím vysoce postavených politiků, jako byla

např. Condoleezza Riceová, v té době poradkyně prezidenta pro národní bezpečnost, či viceprezident Dick Cheney, Bílý dům opakovaně potvrzoval svůj závazek dodržení politiky jedné Číny. Randall G. Schriver, náměstek ministra zahraničních věcí pro záležitosti východní Asie a Pacifiku, ve svém slyšení před U.S.-China Economic and Security Review Commission prohlásil, že bez ohledu na to, že USA principiálně podporují zavádění referend jako prostředku posilování demokracie, tchajwanské referendum vzbuzuje pochybnosti a rozpaky.²⁷

Epizoda s obranným referendem se výrazně podepsala na vztazích mezi Washingtonem a Tchaj-pejí. Sice nedošlo k přehodnocení americké politiky vůči Tchaj-wanu – základní principy i nadále zůstávaly zachovány – za své však vzala jakákoliv důvěra mezi prezidenty Bushem a Čchenem. Prezident Čchen významně podcenil závažnost signálů, které vysílal Bílý dům, a „donutil“ tak amerického vůdce k veřejné kritice v přítomnosti čínského premiéra. Ve Washingtonu Čchen Šuej-pien přestal být vnímán jako vůdce, se kterým je možné se dohodnout, naopak začal být považován za politika, který ohrožuje strategické zájmy USA v regionu.

Volby 2004: Znovuzvolení Čchen Šuej-piena prezidentem

Znovuzvolení prezidenta Čchena²⁸ avizovalo, že v tchajwansko-amerických vztazích zřejmě nedojde k výraznému zlepšení. Celá volební kampaň byla postavena na zdůrazňování tchajwanské identity a odlišnosti Tchaj-wanu od ČLR. Díky propojení prezidentských voleb s výše zmíněným referendem Čchen Šuej-pien také prosadil značně protičínský tón kampaně.

V povolebním interview s deníkem *Washington Post* prezident Čchen svou volební kampaň uzavřel explicitním odmítnutím principu jedné Číny a zdůrazněním tchajwanské identity: „*Myslím, že jsme dosáhli vnitřního konsenzu, který trvá na tom, že Tchaj-wan je nezávislý, suverénní stát. Myslím, že pouze Peking není schopen akceptovat ten fakt, že Čínská republika či Tchaj-wan je nezávislou zemí.*“²⁹ Peking, který si od tchajwanské volební kampaně udržoval odstup,³⁰ aby nenahrál zájmu prezidenta Čchena a jeho nezávislost podporujícímu táboru, se tentokrát ostře ohradil: „*Výroky prezidenta Čchena bez jakýchkoliv pochybností svědčí o přetrvávajících snahách o nezávislost Tchaj-wanu a tvrdohlavé snaze oddělit Tchaj-wan od Číny.*“³¹

Bílý dům na výsledky voleb reagoval s opatrností – prezident Bush prostřednictvím svého tiskového oddělení poblahopřál tchajwanskému lidu k dodržení principů demokracie a vyjádřil naději, že obě strany Tchajwanské úžiny se vyvarují kroků, které by vedly ke změně statu quo.³² Prezident Čchen v prohlášení zmíněn nebyl.

Linii s Bílým domem však nedodrželo americké *de facto* velvyslanectví na Tchaj-wanu. Therese Shaheenová, úřadující ředitelka úřadu,³³ vydala prohlášení, v němž gratulovala Čchen Šuej-pienovi k jeho znovuzvolení. Tím Shaheenová vyvolala dojem, že Bushova administrativa skrze její úřad vyjadřuje tchajwanskému prezidentovi podporu. Washington se proti vystoupení Shaheenové rezolutně ohradil a donutil ji k rezignaci. Tato zdánlivě nevýznamná epizoda ilustruje, že vztahy mezi Bílým domem a tchajpejským prezidentským úřadem byly skutečně napjaté – Bushova administrativa neměla rozhodně zájem vysílat jakýkoliv signál, který by mohl být Čchen Šuej-pieniem vnímán jako podpora jeho politiky. Také je ale důkazem toho, že americká politika vůči Tchaj-wanu nebyla dostatečně koordinována. Vysílání rozporuplných signálů do Tchaj-peje mohlo ovlivnit rozhodovací procesy – záleželo totiž na politicích a úřednících v Tchaj-peji, který signál si vybrali a který naopak potlačili.

Čchen Šuej-pien poté, co si pojistil setrvání v prezidentském úřadě na další čtyři roky, nakrátko zmírnil svou rétoriku. Ve snaze uklidnit vztahy s Pekínem a především s Washingtonem Čchen ve svém projevu při příležitosti uvedení do úřadu nabídl smířlivý tón: „*Mým cílem je stabilizovat vztahy mezi oběma břehy Tchajwanské úžiny...[neboť] udržení statu quo v Tchajwanské úžině je životně důležité pro trvale udržitelný rozvoj pro obě strany a také pro stabilitu celého regionu.*“³⁴ Zůstávalo však otázkou, zdali prezident Čchen volil mírnější tón proto, že pochopil lekci udělenou Washingtonem, či zdali šlo o pouhé taktizování, které mělo uklidnit americké politiky před nasazením další protičínské ofenzívy. Zároveň se do jisté míry jednalo o reakci na porážku DPP ve volbách do parlamentu, která signalizovala, že velká část voličů odmítá politiku radikálně prosazující nezávislost Tchajwanu. Brzy se však ukázalo, že umírněná rétorika tchajwanského prezidenta byla jen přechodnou záležitostí. Vztahy mezi Washingtonem a Tchaj-peji se opět zhoršily poté, co ke konci roku 2004 prezident Čchen oznámil svůj úmysl změnit názvy státních podniků a zastupitelských úřadů v zahraničí tak, aby obsahovaly slovo Tchaj-wan namísto slova Čína.³⁵ Mezi společnostmi, které měly

změnit svůj název, byly např. i tchajwanské aerolinie *China Airlines*, jejichž název chtěl prezident Čchen změnit na *Taiwan Airlines*. Washington tento krok kriticky označil za zbytečnou provokaci.

Prezident Čchen neustoupil ani od svého primárního cíle: dosáhnout změny ústavy do konce svého druhého období v prezidentském úřadu. Pro Washington tedy tchajwanský prezident i nadále zůstává mužem, na kterého se nelze spolehnout. Zatímco zpočátku byla Bushova administrativa ochotná poskytnout Tchaj-wanu velkou míru flexibility, v důsledku Čchenovy neústupnosti Tchaj-wan o tuto výhodu přichází poté, co jeho kroky začaly ohrožovat spolupráci s Pekingem, jehož partnerství bylo pro USA nepostradatelné v řešení některých důležitých regionálních otázek. Tchaj-wan tak přichází o výhodu americké nejednoznačnosti (*ambiguity*) vůči tchajwanské otázce. Kroky prezidenta Čchena přinutily americkou administrativu jasněji definovat svou politiku vůči Tchaj-wanu a ČLR.

Bushova administrativa jasně vymezuje politiku vůči Tchaj-wanu

Po tchajwanských prezidentských volbách Komise pro zahraniční záležitosti při americké Sněmovně reprezentantů (*House Committee on Foreign Affairs*) uspořádala slyšení o Tchaj-wanu. Za Bushovu administrativu byl pozván James A. Kelly, náměstek ministra zahraničních věcí pro východní Asii a Pacifik, který komisi poskytl komplexní shrnutí postoje Bílého domu vůči ČLR a Tchaj-wanu. Jelikož bylo slyšení veřejné, Kelly využil příležitosti k vyslání signálu vůči Tchaj-peji, z něhož vyplývalo, že Washington není spokojen s přístupem Čchenovy administrativy.

Náměstek ministra zahraničních věcí zopakoval všechny základní principy čínsko-amerických vztahů, ke kterým se hlásí i Bushova administrativa: USA jsou vázány principem jedné Číny, třemi čínsko-americkými komuniké a zákonem o vztazích s Tchaj-wanem. Kelly dále zdůraznil, že Spojené státy nepodporují nezávislost Tchaj-wanu a odmítají jakékoliv kroky, které by vedly k jednostranné změně statu quo: „*Pro Peking z toho vyplývá nepoužití síly či hrozby silou vůči Tchaj-wanu, pro Tchaj-pej to znamená zodpovědný přístup ke všem aspektům vztahů mezi oběma břehy Tchajwanské úžiny. Obě strany by se měly zdržet jakýchkoliv prohlášení či činů, které by jednostranně měnily status Tchaj-wanu.*“³⁶ James Kelly také uvedl, že USA jsou i nadále odhod-

lány pokračovat v prodeji zbraní Tchaj-wanu v souladu se zákonem o vztazích s Tchaj-wanem, a potvrdil americké závazky vůči Tchaj-peji obsažené v tzv. „šesti ujištěních“ (*Six Assurances*) z roku 1982.³⁷ Kelly se však ve svém projevu také kriticky zaměřil na kroky prezidenta Čchen a varoval, že americké závazky podporovat a chránit Tchaj-wan mají své meze: „...naše snahy snažící se odradit čínskou stranu od použití nátlaku na Tchaj-pej mohou být neúspěšné v případě, že Peking nabude přesvědčení, že Tchaj-wan se vydal na cestu vedoucí k vyhlášení nezávislosti a trvalého oddělení od Číny a že takový vývoj je třeba zastavit“.³⁸ Kelly se těmito slovy pokusil zmírnit tři roky staré prohlášení prezidenta Bushe, v němž bylo řečeno, že „USA udělají cokoliv, aby pomohly Tchaj-wanu se bránit“.³⁹ Washington naznačoval, že americké závazky vůči Tchaj-wanu jsou sice stále v platnosti, ale Tchaj-pej si nemůže být jistá americkou podporou v případě, kdy by byl konflikt mezi ČLR a Tchaj-wanem vyprovokován nezodpovědným chováním Tchaj-peje. Kelly také Tchaj-wan varoval, že by měl brát vážně hrozbu použití síly ze strany Pekingu v případě směřování k nezávislosti. Prezident Čchen byl také varován před plánovanými změnami ústavy. Podle Kellyho by některé kroky související s prohlubováním demokracie mohly negativně ovlivnit americké i tchajwanské bezpečnostní zájmy: „V souvislosti s plánovanými změnami Ústavy existují meze toho, co Spojené státy podpoří.“⁴⁰

Kellyho slyšení před sněmovní komisí dalo jasnější obrysy americké politiky vůči tchajwanské otázce a odvíjí se z něj strategie „dvojího odrazování“ (*dual dissuasion*), o kterou se Bushova strana opírala během druhého období Čchen Šuej-piena v prezidentské funkci (a zároveň druhého Bushova období v Bílém domě). Použití této strategie spočívalo v usměrňování kroků Tchaj-peje na straně jedné a na straně druhé v nabádání Pekingu, aby na Tchaj-wan nevyvíjel příliš velký nátlak. Zároveň ale Spojené státy posilují Tchaj-wan prodejem zbraní, podporou demokratizace a vstupu Tchaj-wanu do některých mezinárodních organizací, zatímco kritizují čínskou stranu např. za rozmísťování zbraní v Tchajwanské úžině. USA se tak dostávaly do pozice jakéhosi pomyslného „kompenzátora“ mezi Pekingem a Tchaj-pejí.

Pro Tchaj-wan asi nejtvrdší lekcí bylo vystoupení amerického ministra zahraničních věcí Colina Powella v hongkongské televizi *Phoenix* v říjnu 2004. V interview ministr prohlásil, že „...existuje pouze jedna Čína. Tchaj-wan není nezávislým státem. Nepožívá suverenitu jako národ, to je naše politika, na tom pevně trváme.“⁴¹ Poté, co mluvčí ministerstva Adam Ereli potvrdil,

že se nejednalo o překnutí, se strhla bouřlivá debata, jestli Powellova slova znamenala změnu v americké politice vůči Tchaj-wanu. Doposud si totiž americká definice „jedné Číny“ ponechávala manévrovací prostor: Spojené státy v čínsko-amerických komuniké totiž pouze připouštějí, že „berou na vědomí (acknowledge) čínskou pozici, že existuje jedna Čína a Tchaj-wan je součástí Číny“, ⁴² nikde není řečeno, že USA uznávají (recognize), že Tchaj-wan je součástí Číny. Před Powellovým prohlášením žádný vysoký představitel USA explicitně nezpochybnil nezávislost Tchaj-wanu či možnost, že by Tchaj-wan v budoucnosti mohl za jistých okolností nezávislost získat. Americké ministerstvo zahraničních věcí však neposkytlo žádné další vysvětlení Powellových slov – jen zdůraznilo, že principy americké zahraniční politiky vůči Tchaj-wanu zůstávají nezměněné a že USA podporují mírové řešení problémů mezi Tchaj-pejí a Pekingem. ⁴³

Powellova slova však vyprovokovala prezidenta Čchena k protiútok. „Tchaj-wan rozhodně je suverénním nezávislým státem... Tchaj-wan rozhodně nepatří ČLR. To je současný stav a to je realita... Jiné státy, bez ohledu na to, zdali mají či nemají oficiální vztahy s naší zemí, nedisponují žádnými prostředky k ovlivnění či popření současného stavu a faktu, že Čínská republika či Tchaj-wan existuje jako suverénní nezávislá země.“ ⁴⁴

Peking vyhlašuje Zákon proti odtržení Tchaj-wanu, Tchaj-pej vrací úder

Rok 2005 přinesl nový vývoj ve vzájemných vztazích mezi Pekingem, Tchaj-pejí a Washingtonem. Rok začal velmi optimisticky – po dobu oslav čínského nového roku se podařilo dojednat otevření přímých letů mezi ČLR a Tchaj-wanem. Vzápětí se ale vztahy v Tchajwanské úžině opět zkomplikovaly – a tentokrát byla hlavním aktérem ČLR.

Již na konci roku 2004 se v Národním lidovém shromáždění začal projednávat nový zákon, který vešel ve známost jako *Zákon proti odtržení Tchaj-wanu* (*Anti-Secession Law*, ASL) a který byl v definitivní podobě schválen 14. 3. 2005. I přesto, že velká část zákona je laděna spíše vstřícně – zmiňuje např. podporu pro pravidelné přímé lety, kulturní výměny, apod., velká pozornost se soustředila především na článek 8 zákona, v kterém se říká:

„V případě, že by síly usilující o nezávislost Tchaj-wanu učinily kroky vedoucí k odtržení Tchaj-wanu od Číny, či v případě významného incidentu ve-

doucího k odtržení Tchaj-wanu od Číny, či v případě, kdy by byly vyčerpány všechny možnosti vedoucí k dosažení mírového sjednocení, potom stát může použít nemírových prostředků a dalších nutných opatření k ochraně čínské suverenity a územní celistvosti.“⁴⁵ [Zdůrazněno J. S.]

Washington zákon označil jako kontraproduktivní, zejména s ohledem na částečné zlepšení vzájemných vztahů mezi Tchaj-pejí a Pekingem na přelomu 2004 a 2005, díky kterému bylo možné např. dojednat již zmíněné přímé lety. V americkém Kongresu bylo schváleno několik rezolucí, které ASL kritizovaly, popř. volaly po změně americké politiky vůči Tchaj-wanu. Již 17. 2. 2005 spolupředseda sněmovního výboru pro Tchaj-wan (*Congressional Taiwan Caucus*, CTC) Steve Chabot ve své rezoluci navrhoval, aby Spojené státy vyjádřily „silný nesouhlas se Zákonem proti odtržení, neboť takový zákon povede ke změně statu quo v regionu, a to pro USA představuje velmi vážnou výzvu“.⁴⁶ Podobně znějící rezoluci navrhl republikán Jeff Miller, který nabádal amerického prezidenta, aby proti zákonu veřejně vystoupil s jednoznačným potvrzením amerických závazků vůči Tchaj-wanu.⁴⁷ Další republikán Thomas Tancredo 16. 2. 2005 navrhl radikální rezoluci (H.Con.Res. 69), ve které navrhoval ukončení politiky jedné Číny a uznání jedné Číny a jednoho Tchaj-wanu.⁴⁸ Předseda Komise pro zahraniční záležitosti Henry Hyde a Tom Lantos ze sněmovního výboru pro Tchaj-wan navrhli souběžnou rezoluci odsuzující Zákon proti odtržení (H.Con.Res. 98), která byla ve Sněmovně schválena 424 hlasy (4 proti, 6 nehlasovalo). Efekt těchto rezolucí byl však pouze symbolický, neboť všechny byly předloženy patřičným komisím, kde se jimi dále již nikdo nezabýval.

Americké ministerstvo zahraničních věcí se k Zákonu proti odtržení stavělo také kriticky, ale nakonec z něj nevyvodilo žádné důsledky. Prostřednictvím několika kanálů ministerstvo varovalo čínskou stranu, že zákon podkopává stabilitu v Tchajwanské úžině.⁴⁹ Americká ministryně zahraničních věcí Condoleezza Riceová Zákon proti odtržení odsoudila, protože „ztěžuje dialog mezi Pekingem a Tchaj-pejí“. Během slyšení před Komisí pro zahraniční záležitosti, které proběhlo 7. 4. 2005, Randy Schriver, 2. tajemník MZV pro záležitosti východní Asie a Pacifiku, zmínil, že článek 8 sice podkopává pozitivní trendy v Tchajwanské úžině, ale za ministerstvo prohlásil: „Nemyslíme si, že by Zákon proti odtržení vyžadoval změnu v našem přístupu.“⁵⁰

Tchaj-wan na Zákon proti odtržení v krátkodobém horizontu reagoval protesty v ulicích Tchaj-peje, které svolal prezident Čchen. Tchajwanské úřady

také dočasně přerušily vyjednávání s Pekingem o otevření přímých letů mezi Tchaj-wanem a ČLR. Skutečnou „odvetu“ však prezident Čchen odložil až do 29. 1. 2006, kdy oznámil, že hodlá zrušit Radu a směrnice pro národní sjednocení (*National Unification Council*, NUC, a *National Reunification Guidelines*, NUG). Podle něj tato instituce a její směrnice byly „*absurdním produktem absurdní éry*“⁵¹ – Rada pro národní sjednocení byla totiž založena v roce 1990 během prezidentství Li Teng-chueje (Lee Teng-hui) s cílem podporovat jeden z hlavních cílů Kuomintangu: sjednocení Číny.

Oznámení o zrušení NUC Washington zaskočilo, Čchen Šuej-pien své úmysly předem s Američany nekonzultoval. Spojené státy okamžitě reagovaly zopakováním základních principů americké politiky s důrazem na politiku jedné Číny. Bílý dům také do Tchaj-peje tajně vyslal speciálního zmocněnce,⁵² aby prezidentu Čchenovi jeho úmysl rozmluvil, neboť zrušením NUC by došlo k porušení slibu „pěti ne“ z roku 2000 a porušení statu quo. Existovaly obavy, že by Peking mohl zrušení Rady pro sjednocení vnímat jako odmítnutí principu jedné Číny, odmítnutí možnosti sjednocení. V takovém případě by Peking podle článku 8 Zákona proti odtržení mohl sáhnout k použití vojenských prostředků. Washingtonu zároveň přišlo zbytečné, aby byla rušena instituce, které fungovala pouze „na papíře“, protože Čchenova administrativa stejně NUC neposkytovala žádné prostředky z rozpočtu. Zastánci prezidentových výroků však argumentovali tím, že Čchen pouze reaguje na fakt, že ČLR pokračuje v rozmístování střel v Tchajwanské úžině a na přijetí Zákona proti odtržení – tím totiž Peking porušil hlavní podmínku, za které platilo *pět ne*, podmínku zřeknutí se síly.

Jak již bylo tradicí, Čchen Šuej-pien od svých záměrů nehodlal ustoupit. Ve snaze dokázat, že Tchaj-wan je nezávislým politickým aktérem, Čchen oznámil, že Rada pro národní sjednocení zanikne a *Směrnice pro národní sjednocení* přestanou být uplatňovány. Diplomatická roztržka mezi Washingtonem a Tchaj-pejí tak pokračovala. USA zdůrazňovaly symbolický význam existence NUC jako spojovacího článku mezi Tchaj-wanem a ČLR a jako závazku, že Tchaj-pej v budoucnosti zváží možnost sjednocení. Washington proto navrhoval, aby Čchen hovořil o „*pozastavení*“ či „*suspendování funkce*“ NUC, nikoliv o jeho „*zrušení*“.⁵³ Šlo o to, aby alespoň formálně NUC zůstal zakotven v tchajwanském politickém systému.

Po několika týdnech intenzivní výměny názorů mezi Tchaj-pejí a Washingtonem přece jen bylo dosaženo kompromisního řešení. Prezident Čchen

vystoupil 27. 2. 2006 s prohlášením, že funkce NUC bude pozastavena (*cease*), nikoliv zrušena (*abolish*).⁵⁴ Čchen Šuej-pien tak dosáhl svého, NUC byla prakticky zrušena, byť sémantika umožnila zdání, že formálně stále existuje.

Protože se však zdálo, že mnozí tchajwanští představitelé neberou rozdíl mezi „pozastavením“ a „zrušením“ dostatečně vážně, americké ministerstvo zahraničních věcí vydalo 2. 3. 2006 prohlášení, v kterém vyzývalo tchajwanské orgány, aby „*jasně potvrdily, že prohlášení [prezidenta Čchena] z 27. února nezrušilo Radu pro národní sjednocení, nepůsobilo změnu statu quo*“.⁵⁵ Spojené státy tak přinutily Tchaj-wan, aby ve svém vnitropolitickém rozhodnutí zohlednil hledisko Washingtonu, jehož zájmem bylo především neprovokovat Peking. Svým přístupem USA vlastně nepřímě prosazovaly i zájmy ČLR, která se tak do řešení problémů způsobených prezidentem Čchenem nemusela vůbec zapojovat. Díky společnému čínsko-americkému zájmu na zachování dosavadního stavu v Tchajwanské úžině tak Peking přenechal diplomatickou intervenci na Washingtonu, a tím se vyhnul znepřátelení si tchajwanského obyvatelstva, které je vůči čínským snahám o zasahování do domácí politické scény a ovlivňování veřejného mínění velmi citlivé.

Další jablko sváru – prodej amerických zbraní Tchaj-wanu

Zbrojní dodávka, kterou schválil prezident Bush k prodeji Tchaj-wanu, představovala další hořkou pilulku, kterou musel Washington spolknout. Nákup zbraní od Spojených států se totiž stal předmětem vnitropolitického soupeření v tchajwanském parlamentu (*Legislative Yuan*, LY). Ačkoliv byla většina zbraňových systémů na Bushově seznamu vyžádána před rokem 2000 vládou Kuomintangu, v momentě, kdy byla tchajwanské legislativě předložena žádost o schválení mimořádného rozpočtu k zakoupení těchto zbraní, to byl právě Kuomintang společně se stranou PFP (*People's First Party*), kdo schválení nákupu zablokoval s cílem co nejvíce zkomplikovat vládnutí DPP. Kuomintang argumentoval tím, že cena balíku zbraní je příliš vysoká, ne-li předražená; Tchaj-wan si vzhledem ke zpomalující se ekonomice nemůže dovolit utratit tolik peněz za zbraně, které stejně vzhledem k dvojmístnému nárůstu čínského vojenského rozpočtu nijak zvlášť neposílí obranyschopnost ostrova. Kuomintang zároveň také vyjádřil obavy, že nákup zbraní od Spo-

jených států naopak přispěje k závodům ve zbrojení v Tchajwanské úžině. Představitelé Kuomintangu také tvrdili, že od roku 2005, kdy předseda strany Lien Chan a předseda PFP James Soong navštívili ČLR a setkali se s představiteli Čínské komunistické strany, došlo k významnému zlepšení vztahů s Pekingem a nákupu dalších zbraní tedy není třeba.

Nákup zbraní se zkomplikoval ještě více po roce 2004, kdy v parlamentních volbách Kuomintang společně s PFP získali nadpoloviční většinu hlasů v legislativě. Postupně tak přinutili DPP společně s ministerstvem obrany zapracovat nákup zbraní do regulérního rozpočtu a snížit objem nákupu z 18,5 mld. USD na 10,3 mld. USD. I přesto ještě v roce 2007 nad nákupem zbraní z Bushova seznamu visel velký otazník. Do celého procesu se nakonec vložily i netrpělivé Spojené státy, které stále důrazněji projevovaly svou nespokojenost s tchajwanským přístupem. Kritika se ozývala z míst oficiálních i neoficiálních. Už v roce 2004 Richard Lawless, náměstek ministra obrany, označil schválení rozpočtu na nákup zbraní za test důvěryhodnosti Tchaj-wanu, když prohlásil: „...*schválení rozpočtu je testem toho, do jaké míry je Tchaj-wan oddaný své vlastní obraně.*“⁵⁶ Kongresman Steve Chabot varoval Tchaj-wan, že neochota některých tchajwanských politiků podpořit nákup zbraní může vést k tomu, že někteří členové amerického Kongresu přehodnotí svou podporu Tchaj-wanu. Chabot prohlásil: „*Dokud je Tchaj-wan silný, nebude muset nikdy čelit skutečné vojenské zkoušce. Pokud bude obrana Tchaj-wanu nedostatečná, taková zkouška může přijít dříve, než si dokážete představit.*“⁵⁷ Ted Galen Carpenter z předního amerického think tanku Cato Institute ve svém článku *Taiwan's Defense Budget: How Taipei's Free Riding Risks War* kritizoval Tchaj-pej za „parazitování“ na amerických závazcích poskytnout Tchaj-wanu nutnou obranu.⁵⁸ Šéf amerického zastupitelského úřadu na Tchaj-wanu (*American Institute in Taiwan*, AIT) Stephen Young během tiskové konference v květnu 2007 zase vyjádřil znepokojení všech zainteresovaných amerických institucí nad osudem tchajwanského obranného rozpočtu.⁵⁹ Americké ministerstvo obrany ve své každoroční zprávě Kongresu o stavu vojenské síly ČLR opakovaně upozorňovalo na narůstající moc čínské lidové armády a také na fakt, že vzhledem k neustále klesajícímu rozpočtu tchajwanských obranných složek se rovnováha sil v Tchajwanské úžině začíná vychylovat v prospěch Pekingu.⁶⁰

Spojené státy vyvíjely nátlak na Tchaj-wan i prostřednictvím zablokování prodeje zbraní, které nebyly na Bushově seznamu, ale Tchaj-wan o jejich ná-

kup požádal. Do této kategorie např. patřila žádost o nákup 66 bojových letadel typu F-16 C/D, které americká administrativa opakovaně blokovala v reakci na neschválení rozpočtu na nákup Bushova balíku zbraní a na postoje prezidenta Ččena.⁶¹

Po nátlaku ze strany Washingtonu a zejména díky zprostředkovatelským schopnostem předsedy KMT Ma Jing-t'ioua (Ma Ying-jeou) se nakonec v tchajwanském parlamentu podařilo dosáhnout kompromisního řešení. V červnu 2007 byla konečně schválena část rozpočtu na nákup letadel P-3C k boji proti ponorkám a na rozšíření programu střel Patriot PAC-2.⁶² V prosinci 2007 tchajwanská legislativa v rámci rozpočtu na rok 2008 přidělila ministerstvu obrany další peníze na nákup amerických zbraní z Bushova seznamu. S cílem uklidnit americké obavy o obranyschopnost Tchaj-wanu také ve volební bitvě o prezidentský úřad v roce 2008 oba prezidentští kandidáti přislíbili zvýšit obranný rozpočet na minimálně 3 % hrubého národního produktu.⁶³

Dědictví prezidenta Ččena: referendum o vstupu Tchaj-wanu do OSN

Posledním velkým počinem Ččen Šuej-piena ve funkci tchajwanského prezidenta měl být nový pokus Tchaj-wanu o vstup do Organizace spojených národů (OSN). A nebyl by to prezident Ččen, aby jeho návrh nebyl kontroverzní. DPP se totiž rozhodla předložit tchajwanským voličům otázku, zdali by Tchaj-wan měl požádat o členství v OSN pod názvem Tchaj-wan. Vzhledem k tomu, že OSN předchozích 14 žádostí o členství pro Tchaj-wan (pod názvem Čínská republika, *Republic of China*) odmítla projednávat, i tato kampaň byla předem odsouzena k neúspěchu. Ččen však referenda o vstupu Tchaj-wanu do OSN obratně využil pro domácí politický boj před prezidentskými volbami v roce 2008: k mobilizaci voličů a zároveň k výpadům proti KMT. Kuomintang nemohl otázku referenda ignorovat, protože většina tchajwanských voličů vstup do OSN podporuje,⁶⁴ a proto byl „donucen“ navrhnout svou vlastní verzi otázky, která měla být předložena voličům: zdali by měl Tchaj-wan žádat o členství či o jinou formu participace v OSN „*pod jakýmkoliv jiným vhodným názvem*“.⁶⁵

Reakce Washingtonu na navrhované referendum byla negativní. Bílý dům referendum veřejně odmítl, neboť v očích Bushovy administrativy

představovalo další jednostranný pokus o změnu statu quo, porušení stability v Tchajwanské úžině a v neposlední řadě také porušení Čchenova slibu „*pěti ne*“.⁶⁶ Americké ministerstvo zahraničních věcí vydalo oficiální prohlášení, ve kterém sice vyjádřilo obecnou podporu prohlubování demokracie na Tchaj-wanu, ale samotné referendum odmítlo se slovy, že „*v souladu s dodržováním politiky jedné Číny Spojené státy nepodporují vstup Tchaj-wanu do mezinárodních organizací, které jako členy přijímají pouze suverénní státy*“.⁶⁷ John Negroponte, tajemník americké ministryně zahraničních věcí, Tchaj-wan tvrdě kritizoval ve svém interview pro hongkongskou televizní stanici Phoenix, kde prohlásil, že „*jakékoliv provokativní kroky ze strany Tchaj-wanu jsou nepřijatelné [...] referendum představuje krok k vyhlášení nezávislosti*“.⁶⁸ Americká ministryně zahraničních věcí Condoleezza Riceová dokonce referendum označila za „*provokativní*“.⁶⁹

I přes kritiku Spojených států však ani DPP, ani Kuomintang ze svého zámeru vyhlásit referendum společně s prezidentskými volbami neustoupily. Washingtonu tak kromě kritických prohlášení opět nezbylo nic jiného než se s realitou referenda smířit a doufat, že z prezidentských voleb v roce 2008 vyjde vítězně spolehlivý a Washingtonu více nakloněný kandidát. Mohl však spoléhat na to, že i přes symbolickou hodnotu referenda byla šance na jeho úspěch téměř mizivá, stejně jako bylo nepravděpodobné, že se Tchaj-wan stane opět členem OSN.

Mimo otázku referenda Čchen Šuej-pien přestával být pro Washington během roku 2007 relevantním hráčem. Tchajwanská ústava mu již neumožňovala potřeby kandidovat na post prezidenta, a proto se Washington soustředil na dva nové uchazeče o prezidentský úřad: Franka Sie (Frank Hsieh) z DPP a Ma Jing-ťioua za KMT. Navíc se Čchen Šuej-pien a jeho rodina stali předmětem vyšetřování pro podezření z korupce, které „spotřebovalo“ velkou část Čchenova politického potenciálu; na podzim roku 2006 se tchajwanský parlament dokonce několikrát pokusil prezidenta odvolat z funkce (*impeachment*).

Závěr

Během prvních měsíců Bushovy administrativy Tchaj-wan skutečně posílil svou pozici ve Washingtonu – Bílý dům schválil prodej velkého balíku zbraní, rozšířil možnosti politických kontaktů mezi tchajwanskými a americkými

kými představiteli a posílil bezpečnostní závazky vůči Tchaj-wanu. Zároveň však dochází k posílení vztahů s Pekingem. Obzvláště po útocích na Světové obchodní centrum z 11. září si Washington uvědomuje důležitost spolupráce s ČLR nejen v otázkách globální války proti terorismu. Ačkoliv Bush zpočátku signalizoval, že jeho politika vůči Číně a Tchaj-wanu bude odlišná od předchozích administrativ, tedy kritičtější vůči čínskému režimu, velmi brzo došel k závěru, že bez spolupráce s nejlidnatější zemí světa, ekonomickým gigantem a regionální mocností se neobejde. Vztahy mezi Washingtonem, Pekingem a Tchaj-pejí se vrací do rovnováhy. Washington zaujal ústřední pozici, definoval, jak by měly vztahy v Tchajwanské úžině vypadat (tedy status quo) a v nutných případech bránil buď Tchaj-pej, či Peking v uskutečnění kroků, které by status quo v Tchajwanské úžině ohrozily. Americký nátlak a kritika namířené především proti některým odvážným až nezodpovědným aktivitám prezidenta Čchena působily dostatečně na tchajwanské veřejné mínění, a tím přiměly prezidentskou kancelář k umírnění některých avizovaných kroků i za cenu napětí v tchajwansko-amerických vztazích. Velkou chybou by však bylo, pokud by Peking z postupu Bushovy administrativy odvodil, že Washington může chování Tchaj-peje kontrolovat. V posledních pěti letech se několikrát ukázalo, že pokud v čele tchajwanské politiky stojí silná osobnost typu Čchen Šuej-piena, může se z Tchaj-peje stát neřízená střela, která zamotá hlavu jak USA tak i ČLR.

Za některá nedorozumění v tchajwansko-amerických vztazích nese Bushova administrativa částečnou odpovědnost, především díky nedostatečné, nekoordinované a často matoucí komunikaci mezi Tchaj-pejí a Washingtonem. Administrativě prezidenta Čchena lze zase vytknout tvrdohlavost, aroganci, a především nedostatek ohledů na důležitého strategického partnera: Čchen Šuej-pien se neobával riskovat vyvolání krize v zahraničně-politických vztazích pro účely domácí politiky.

Tchajwansko-americké vztahy i přes mnohé problémy v posledních osmi letech zůstávají stále pevné – už jen díky tomu, že pro USA je Tchaj-wan důležitým ekonomickým partnerem. Spojené státy se i nadále aktivně podílejí na posilování obranyschopnosti Tchaj-wanu prostřednictvím prodeje zbraní. I nadále Washington považuje Zákon o vztazích s Tchaj-wanem za jeden ze základních prvků své politiky vůči ČLR a Tchaj-wanu a nehodlá své závazky vůči Tchaj-wanu nijak redukovat.

Poznámky

- ¹ Na Tchaj-wanu existuje semiprezidentský systém, který uděluje úřadu hlavy státu rozsáhlé pravomoci v oblasti exekutivy.
- ² „A misguided policy toward China was exemplified by President Clinton's trip to Beijing that produced an embarrassing presidential kowtow and a public insult to our longstanding ally, Japan.“ Viz Republican Platform 2000. On-line: www.presidency.ucs.edu/showplatforms.php?platformdex=R2000.
- ³ „America's key challenge in Asia is the People's Republic of China.“ Tamtéž.
- ⁴ „A Republican president will honor our promises to the people of Taiwan, a longstanding friend of the United States and a genuine democracy.“ Tamtéž.
- ⁵ Tento dopis bývá nazýván dopisem dvou omluv („Letter of Two Sorries“). *The Letter that Led to Release of U.S. Crew*, CNN, 11. 4. 2001. On-line: edition.cnn.com/2001/WORLD/asiapcf/east/04/11/prueher.letter.text/.
- ⁶ Kan, Shirley: *Taiwan: Major U.S. Arms Sales Since 1990*. CRS Report to Congress, 25. 9. 2008, s. 7. On-line: assets.opencrs.com/rpts/RL30957_20080925.pdf.
- ⁷ Tamtéž, s. 55.
- ⁸ „Yes, we do, and the Chinese must understand that. Yes, I would [...] US would do whatever it took to help Taiwan defend herself.“ Snyder, Charles: U.S. „will defend“ Taiwan. *Taipei Times*, 26. 4. 2001, s. 1. On-line: www.taipeitimes.com/News/archives/2001/04/26/0000083195.
- ⁹ Tchang se v roce 2002 zúčastnil konference pořádané U.S.–Taiwan Business Council na Floridě, kde se setkal s náměstkem ministra obrany Paulem Wolfowitzem.
- ¹⁰ Lin, Chieh-yu–Snyder, Charles (2003): *Chen Presses the Flesh with Powell*. *Taipei Times*, 5. 11. 2003, s. 1. On-line: www.taipeitimes.com/News/front/archives/2003/11/05/2003074617.
- ¹¹ *Terrorism War Unites Bush and Jiang*. BBC News, 19. 10. 2001. On-line: news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/1606986.stm.
- ¹² DPP Resolution on Taiwan's Future. *Kaohsiung*, 8. 5. 1999. On-line: www.taiwandc.org/nws-9920.htm.
- ¹³ „Our Taiwan is not something that belongs to someone else. Our Taiwan is not someone else's local government. Our Taiwan is not someone else's province... simply put, with Taiwan and China on each side of the [Taiwan] Strait, each side is a country. This needs to be clear.“ President Chen Delivers the Opening Address of the 29th Annual Meeting of the World Federation of Taiwanese Associations via Live Video, 3. 8. 2002. On-line: www.president.gov.tw/en/prog/news_release/document_content.php?id=1105496660&pre_id=1105496660&g_category_number=145&category_number_2=145.
- ¹⁴ *Explanation of President Chen Shui-bian's Remarks of August 3, 2002*. GIO, 12. 8. 2002. On-line: www.gio.gov.tw/taiwan-website/4-0a/20020812/2002081201.html.
- ¹⁵ President Chen's Interview. *New York Times*, 6. 12. 2003. On-line: www.mac.gov.tw/english/english/macpolicy/c921206c.htm.
- ¹⁶ *DPP Party Platform*. On-line: www.dpp.org.tw.
- ¹⁷ Nutno říci, že Ústava Čínské republiky by si změnu skutečně zasloužila. I přes několik sérií dodatků (1991, 1992, 1994, 1997, 1999, 2000, 2005) je na Tchaj-wanu stále platná ústava z roku 1947, tedy z doby, kdy Čínská republika zahrnovala i čínskou pevninu.

- ¹⁸ Snyder, Charles (2003): Rice Urges Continuity in Taiwan Strait Status Quo. *Taipei Times*, 16. 10. 2003, s. 2.
- ¹⁹ A Good Trip and Diplomatic Success. *Taiwan Panorama*, prosinec 2003, s. 62.
- ²⁰ Taiwan's Secret Angels in the U.S. *Taipei Times*, 4. 11. 2003, s. 8.
- ²¹ „The recent remarks and activities by the leaders of the Taiwan authorities, especially their deliberate provocations on the referendum issue and writing a constitution, show clearly not only their obstinate clinging to national splittism but also their stepped up efforts at Taiwan independence.“ Interview with Wen Jiabao. In: *Washington Post*, 21. 11. 2003. On-line: dwww.washingtonpost.com/ac2/wp-dyn?pagename=article&node=&contentId=A6641-2003Nov22¬Found=true.
- ²² Kahn, Joseph (2003): Chinese Officers Say Taiwan's Leaders Are Near „Abyss of War“. *New York Times*, 4. 12. 2003. On-line: query.nytimes.com/gst/fullpage.html?res=9E05EED9163DF937A35751C1A9659C8B63.
- ²³ Brown, David G. (2008): Strains Over Cross-Strait Relations. *Comparative Connections*. On-line: www.csis.org/media/isis/pubs/0304qchina_taiwan.pdf.
- ²⁴ President Bush and Premier Wen Jiabao Remarks to the Press, 9. 12. 2003. On-line: www.whitehouse.gov/news/releases/2003/12/20031209-2.html.
- ²⁵ Chen Announces Referendum Questions. *Taipei Times*, 17. 1. 2004, s. 1. On-line: www.taipeitimes.com/News/front/archives/2004/01/17/2003091674.
- ²⁶ U.S. Warming to Chen's referendum. *Taipei Times*, 23. 1. 2004, s. 1. On-line: www.taipeitimes.com/News/front/archives/2004/01/23/2003092332.
- ²⁷ Viz např. projev Randalla G. Schrivera, náměstka ministra zahraničních věcí pro záležitosti východní Asie a Pacifiku. U.S. Commitment to „Status Quo“ in Taiwan Stressed. Deputy Assistant Secretary of State Schriver's Remarks to USCC, 6. 2. 2004. On-line: www.uscc.gov/hearings/2004hearings/written_testimonies/04_02_06wrts/schriver.php.
- ²⁸ Dramatický průběh prezidentské kampaně byl po údajném pokusu o atentát zakončen velmi těsným vítězstvím Čchen Šuej-piena. K pokusu o atentát (též nazývaný incidentem s dvěma kulkami – *Two-Bullets Incident*) došlo během volebního průvodu v městě Tainan (Tchaj-nan) 19. 3. 2004, den před prezidentskými volbami. Prezident Čchen byl zraněn na břiše (informace se liší – některé zdroje tvrdí, že Čchen byl postřelen, jiné zase že byl kulkou pouze poraněn). Celý incident je doposud obestřen nejasnostmi. Za účelem vyšetřování bylo vytvořeno několik parlamentních komisí, ale ani jedna z nich nedošla k uspokojivým závěrům, což přispělo k rozšíření mnoha teorií o možném spiknutí apod.
- ²⁹ Taiwan's President Chen Shui-bian: Interview Transcript. *Washington Post*, 29. 3. 2004, s. 1.
- ³⁰ Například zrušil vojenské cvičení, které mělo proběhnout v Tchajwanské úžině.
- ³¹ Suettinger, Robert L. (2004): Leadership Policy toward Taiwan and the United States in the Wake of Chen Shui-bian's ReElection. *China Leadership Monitor*, Summer 2004, Issue 11. On-line: www.hoover.org/publications/clm/issues/2904106.html.
- ³² Prohlášení tiskového mluvčího při příležitosti voleb na Tchaj-wanu (*Statement on Taiwan Elections*), 26. 3. 2004. On-line: www.whitehouse.gov/news/releases/2004/03/20040326-6.html.
- ³³ Nejvýše postaveným úředníkem úřadu byl Douglas Paal, který zastával pozici ředitele (AIT Director). Mezi Paalem a Čchenovým prezidentským úřadem však panovaly neshody. Paal byl totiž vnímán jako příznivec užších čínsko-amerických vztahů. Proto se prezidentská kancelář Paala snažila spíše obejít a kladla důraz především na kontakt s Therese Shaheenovou, jež byla napojena na Tchaj-wanu nakloněné politické kruhy v USA (mj. na úřad viceprezidenta Spojených států Dicka Cheneyho).

- ³⁴ Projev prezidenta Čchena při příležitosti uvedení do úřadu. *President Chen's Inaugural Address: Paving the Way for a Sustainable Taiwan*, 20. 5. 2004. On-line: www.gio.gov.tw/taiwan-web/site/5-gp/pi2004/.
- ³⁵ Chen Pledges to Change Names. *Taipei Times*, 6. 12. 2004, s. 1. On-line: www.taipeitimes.com/News/front/archives/2004/12/06/2003213954.
- ³⁶ *Overview of U.S. Policy Toward Taiwan* (Přehled americké politiky vůči Tchaj-wanu). James A. Kelly, Assistant Secretary of State for East Asian and Pacific Affairs, Testimony at a hearing on Taiwan, House International Relations Committee, 21. 4. 2004. On-line: www.usconsulate.org.hk/ustw/state/2004/042101.htm.
- ³⁷ USA nebudou zprostředkovatelem mezi Tchaj-wanem a ČLR, nebudou nutit Tchaj-pej k jednacímu stolu, neboť řešení sporu mezi Tchaj-wanem a ČLR náleží pouze lidu na obou stranách Tchaj-wanské úžiny.
- ³⁸ *Overview of U.S. Policy Toward Taiwan*, op. cit.
- ³⁹ Viz pozn. 8.
- ⁴⁰ *Overview of U.S. Policy Toward Taiwan*, op. cit.
- ⁴¹ „...there is only one China. Taiwan is not independent. It does not enjoy sovereignty as a nation and that remains our policy, our firm policy.“ Viz Eyton, Laurence (2004): Taiwan reels from Powell's Anti-Sovereignty „Goof“. *Asia Times*, 30. 10. 2004. On-line: www.atimes.com/atimes/China/FJ30Ad03.html.
- ⁴² Viz např. *Joint Communiqué of the United States of America and the People's Republic of China*, 1. 1. 1979. On-line: www.taiwandocuments.org/communique02.htm.
- ⁴³ Sieff, Martin (2004): Analysis: Powell Backtracks on Taiwan. *United Press International*, 28. 10. 2004. On-line: www.spacewar.com/upi/2004/1028-184457-us-taiwan-powell-analysis.html.
- ⁴⁴ „Taiwan is absolutely a sovereign, independent nation. It's a great nation, and it absolutely does not belong to the People's Republic of China. That is the present situation, that is the reality... Other countries, whether they have official diplomatic relations with our country or not, have no way of influencing or deny the present situation and the fact that the Republic of China or Taiwan is a sovereign, independent nation.“ Viz Powell: Taiwan not Sovereign. *Fox News*, 27. 10. 2004. On-line: www.foxnews.com/story/0,2933,136711,00.html.
- ⁴⁵ Článek 8 Zákona proti odtržení (*Article 1 of the Anti-Secession Law Adopted by the National People's Congress of the PRC*), 14. 3. 2005. On-line: taiwansecurity.org/news/2005/CD-140305.htm.
- ⁴⁶ Text rezoluce H.Con.Res. 70. On-line: www.taiwandc.org/aslaw-hcr70.htm.
- ⁴⁷ Text rezoluce H.Con.Res. 76. On-line: www.govtrack.us/data/us/bills.text/109/hc76.pdf.
- ⁴⁸ V americkém Senátu bylo též navrženo a schváleno několik rezolucí: např. 17. 3. 2005 republikán George Allen z Virginie navrhl rezoluci vyjadřující závažné znepokojení Kongresu nad Zákonem proti odtržení (S.Con.Res. 21), 20. března pak podobnou rezoluci navrhl republikánský senátor Lindsey Graham.
- ⁴⁹ Například prostřednictvím tajemníka ministerstva zahraničních věcí Richarda Armitage a tehdejšího náměstka poradce pro národní Hadleyho, kteří se setkali se šéfem Úřadu pro záležitosti Tchaj-wanu při státní radě Chen Yunlinem v lednu 2005 a snažili se jeho prostřednictvím schválení zákona zabránit. V únoru 2005 šéf pro asijské záležitosti při Radě národní bezpečnosti Michael Green varoval vysoké čínské představitele, že schválení zákona povede k narušení stability v Tchajwanské úžině. Marc Grossmann, náměstek ministryně pro politické záležitosti, v dopise oslovil bývalého čínského velvyslance v USA Yang Jiechiho (Jang Ťie-čch'), v němž žádal čínskou stranu, aby nekomplikovala vztahy v Tchajwanské úžině.

- ⁵⁰ Hearing on People's Republic of China Anti-Secession Legislation. The Testimony of Randall G. Schriver, Deputy Assistant Secretary for East Asian and Pacific Affairs, before the House International Relations Committee, 6. 4. 2005. On-line: www.state.gov/p/eap/rls/rm/2005/44299.htm.
- ⁵¹ Dumbaugh, Kerry (2006): *Taiwan: Recent Developments and U.S. Policy Choices*. CRS Report for Congress, Congressional Research Service, 10. 10. 2006, s. 6.
- ⁵² Tamtéž, s. 5.
- ⁵³ USA navrhovaly termíny „mothballed“, „suspended“ apod.
- ⁵⁴ Chen says the NUC will „cease“. *Taipei Times*, 28. 2. 2006, s. 1.
- ⁵⁵ *Taiwan: Senior Taiwan Officials Comments on National Unification Council*. U.S. Department of State, 2. 3. 2006. On-line: www.state.gov/r/pa/prs/ps/2006/62488.htm.
- ⁵⁶ Keynote Address of Richard Lawless, Deputy Undersecretary of Defense for Asian and Pacific Affairs, U.S.-Taiwan Defense Industry Conference. U.S.-Taiwan Business Council, 4. 10. 2004, Scottsdale. On-line: www.nti.org/db/china/engdocs/lawless_100404.pdf.
- ⁵⁷ Steve Chabot je citován in Snyder, Charles (2005): Lack of Arms Budget Raises Ire in U.S. *Taipei Times*, 29. 9. 2005, s. 1.
- ⁵⁸ Carpenter, Ted Galen (2007): *Taiwan's Defense Budget: How Taipei's Free Riding Risks War. Policy Analysis*. Cato Institute, 13. 9. 2007. On-line: www.cato.org/pubs/pas/PA600.pdf.
- ⁵⁹ Tisková konference se šéfem Amerického institutu na Tchaj-wanu Stephenem Youngem. Tchaj-pej, 3. 4. 2007. On-line: www.ait.org.tw/en/news/officialtext/viewer.aspx?id=2007050301.
- ⁶⁰ Například *Military Power of the People's Republic of China 2005. A Report to Congress Pursuant to the National Defense Authorization Act*. Office of the Secretary of Defense. On-line: www.defenselink.mil/news/Jul2005/d20050719china.pdf.
- ⁶¹ Dumbaugh, Kerry (2006): *Taiwan: Recent Developments and U.S. Policy Choices*. CRS Report for Congress, Congressional Research Service, 10. 10. 2006, s. 1.
- ⁶² Legislature Finally Passes U.S. Arms Budget. *Taipei Times*, 16. 6. 2007, s. 1.
- ⁶³ Ma Ying-jeou: *A Smart Strategy for Taiwan National Security*. A Speech before the Association for the Promotion of National Security, 26. 2. 2008. On-line: www.kmtnews.net/client/eng/NewsArtical.php?REFDOCID=00ar6err8iW6kbc&TYPIDJump=00ardbyruqn4r9sb.
- ⁶⁴ Viz např. *Public Opinion in Taiwan and Taiwan's Bid to Join the United Nations*. Mainland Affairs Council, 7. 9. 2007. On-line: www.mac.gov.tw/english/english/un/01e.pdf. Tento průzkum veřejného mínění ukazuje, že v průběhu roku 2007 vstup Tchaj-wanu do OSN pod názvem Tchaj-wan podporuje více než 70 procent obyvatel.
- ⁶⁵ Referendum Proposals. Government Information Office (nedatováno). On-line: www.gio.gov.tw/eleact2008/kit_06.htm.
- ⁶⁶ *Taiwan U.N. Membership Referendum Opposed by United States*, 25. 6. 2007. On-line: www.america.gov/st/washfile-english/2007/June/20070625135742zjsredna0.3750421.html.
- ⁶⁷ Tamtéž.
- ⁶⁸ U.S.-Taiwan: Referendum Tensions. *International Herald Tribune*, 14. 9. 2007. On-line: www.ihf.com/articles/2007/09/14/news/14oxan-Referendum-tensions.php.
- ⁶⁹ Gollust, David (2007): Rice Calls Taiwan's UN Referendum „Provocative“. *Voice of America*, 21. 12. 2007. On-line: www.voanews.com/english/archive/2007-12/2007-12-21-voa60.cfm?CFID=69989544&CFTOKEN=77103954.

Závěr

Se směsicí nejistoty, zvědavosti a fascinace se naše pozornost upíná k vzestupu asijských velkých států – Indie a Číny, danému jejich lidnatostí a hospodářským růstem vyjádřeným v makroekonomických veličinách. Ovšem při pohledu na vnitřní strukturální problémy obou zemí se prvotní obdiv rozplývá – obě asijské mocnosti jsou stále na úrovni rozvojových zemí a jsou zatíženy vlastními vnitřními deficity. Úroveň jejich ekonomických, finančních, politických, právních a sociálních systémů vyžaduje rozsáhlé reformy. Ekonomicky zaměřené studie J. Foltýna a A. Rezkové shrnuly přednosti, strukturální rozdílnosti a slabiny čínského a indického ekonomického vzestupu. Pokud je hospodářský růst jedním z hlavních argumentů profilace Indie a ČLR jako budoucích globálních mocností, pak jsou to právě hospodářské faktory, které budí do budoucna pochybnosti. Teoreticky vybočující studie G. Pleschové upozornila na sílu představ o ekonomickém zázraku Číny, který zastíňuje perspektivu Indie a ovládá mnohé evropské země.

Zvolený název této společné monografie naznačuje otázku, zda v 21. století se těžiště světové politiky a ekonomiky vychýlí směrem na východ – do Asie, resp. do té části kontinentu, kterou geograficky představuje tzv. „Čindie“. Tento posun, který není v názvu zprvu blíže specifikován, vyjadřuje generalizující úzkost Západu z nového a z neznámého. Je však důvod považovat měnící se poměr sil Západ–Východ za znepokojivý? Ani jedna z kapitol této knihy nic takového zjevně nepotvrzuje. Jestliže titul této společné monografie naznačuje budoucí vývoj ve prospěch asijských velmocí a implikuje nejisté postavení Západu v nové konstelaci během 21. století, pak odpovědí je soubor pochybností o něčem takovém.

Text I. Karáskové společně s kapitolou R. Fürsta jeví v průběhu analýzy i v závěrech podobnost v relativizaci údajné hrozby v podobě rostoucí Číny v interpretaci z realistických (resp. neorealistických) pozic. ČLR budí pozornost modernizací vojenských sil, jak dokládá editorův příspěvek, avšak

tento fakt nemusí nezbytně implikovat evidentní bezpečnostní hrozbu, tím méně nevyhnutelnost vojenského konfliktu, nebude-li pro Čínu jiné řešení problému. Stejně tak čínský stát se v provádění své energetické politiky jeví překvapivě více decentralizovaný a globalizaci poplatný, než si lze na první pohled představit. I zde se situace dávno vymyká kdysi snáze přehledné realitě studené války. Vedle toho kapitola V. Blechy upozorňuje na strategicky novou úlohu Indie coby západního spojence. Zde je tedy další posun oproti bipolární éře, kdy se Indie držela rezervovaněji vůči Západu. Michalkův příspěvek sledující čínskou expanzi do Afriky podtrhuje překvapivou nejednoznačnost a povrchnost obav Západu a nedocení čínské nové role stabilizátora mezinárodního pořádku.

Závěrečné dvě kapitoly J. Sehnálkové a J. Lepše o čínsko-amerických vztazích a permanentní hrozbě americko-čínského konfliktu o Tchaj-wan zavrhují společné podtéma – ambivalentní vztah partnerství i soupeření USA a ČLR. Tento paradox velmi dobře ilustruje postbipolární éru nejednoznačnosti a vzájemné závislosti, která je pro dobu 21. století více typická, na úkor dříve přehledného stereotypu *Východ versus Západ, demokracie versus komunismus*. V nové éře 21. století je málo jistot, ekonomická síla USA a EU odolává otřesům, zanedlouho však může podobným způsobem zakolísat strukturálně ještě méně stabilní podoba asijských ekonomických „zázraků“ v ČLR a Indii. Vojenská nadvláda USA nemusí být jediným garantem bezpečnostní architektury, hypotetičtí soupeři i spojenci USA v Asii mohou nakonec překvapit. Pro sledování situace je žádoucí obejít se bez ideologických a teoretických předpojatostí. Ani jeden z kolektivu autorů této publikace ostatně pravděpodobnost nadcházejícího *asijského století* výslovně nepotvrdil. Na druhé straně prožívání úzkosti ze ztráty moci Západu nad Asií nemusí být tragické, stačí se smířit s novou realitou.

Z pohledu vnějšího pozorovatele vyjevuje dvojice gigantů Indie–Čína několik zobecňujících společných charakteristik. Ve vztahu vůči Západu obě země nepředstavují jasnou bezpečnostní hrozbu. V případě Číny je situace složitější v důsledku bezpečnostní role USA na Dálném východě a v jihovýchodní Asii za průběžného posilování pozice a nároků ČLR vůči sousedním asijským státům. Napjatěji se doposud jeví spíše zejména vzájemný vztah dvojice asijských velmocí Indie–Čína. Rovněž vztahy sdružení ASEAN vs. ČLR a ČLR vs. Japonsko lze označit jako senzitivní, nad rámec ekonomických potřeb, které případné bezpečnostní turbulence vyvažují. Pokud by-

chom Indii a Čínu zahrnovali pod společný pojem „Východ“, pak z bezpečnostního hlediska rozhodně netvoří homogenní celek, který by nadto ještě společně definoval svůj postoj k doposud přetrvávající hegemonii USA a jejich spojenců.

Indie po zániku bipolární soustavy a rozpadu bývalého SSSR hledá silnější bezpečnostní vazbu na USA. Hrozba z ČLR, Pákistánu a nebezpečí ze strany islámského terorismu tento svazek upevňují. Indie získala podporu USA pro vybudování svého jaderného arzenálu, lze očekávat její vehementní investice do modernizace armády podle čínského vzoru. Udržení vzájemného míru však vyhovuje oběma asijským kolosům: oba se nacházejí ve stadiu růstu a potřebují stabilní mezinárodní prostředí. Nejen ekonomická, ale i bezpečnostní budoucnost si žádá moderní technologie, které zatím ještě stále přicházejí hlavně ze Západu a z Ruska. Má-li Západ obavy z nevyzpytatelné a stále silnější Číny, pak Indie je vyvažující element, který podporu Západu proti východnímu kolosu sama potřebuje a v západní optice má k představě hrozby podstatně dále. V mezinárodních vztazích obě velké země působí rozdílně: Čína nemá v Asii ani jinde ve světě přirozené a spolehlivé spojence, zatímco blízkost Indie k Západu a Rusku je přesvědčivější než čínská. Obě rostoucí asijské velmoci vyvažují dominanci Západu a Ruska, ale samy nejsou schopny strhnout těžiště na svou stranu. Nemají ani racionální alternativu být se Západem v otevřeném konfliktu. Nevytváří alternativní civilizační modely modernity či ideologie – samy eklekticky čerpají ze západních i z asijských moderních předloh. Vojenská síla sama o sobě není v čínském, ani indickém intelektuálním světě něco, co by mělo ovládat rozumovou volbu, použití násilí má mít svůj cíl, není cílem samotným. V tomto směru je zejména čínská lekce americkému intervencionismu zajímavým důležitým pozitivem naznačené hypotézy „asijského století“ coby dosažení cílů bez boje v duchu staročínského traktátu *Sun-c'*. Předchozí uspořádání éry bipolarity se zrodilo ze světové války.

Na druhou stranu americká vojenská převaha v asijsko-pacifické oblasti přetrvává a nepřestává plnit stabilizující úlohu v prostoru, který zatím jinou bezpečnostní architekturu nemá. Pokud by měla ČLR roli hegemonu postupně přebírat (ambice Indie je v tomto směru méně zřejmé) a usilovat o utváření sinocentrického systému, nemá zatím prokazatelnou podporu asijských zemí, které si takovou konstelaci nezvolily. Jestliže americká vojenská hegemonie zůstane asijskými spojenci žádána, zůstane střet USA–ČLR

jen na diplomatickém poli a Washington bude muset posílit také své capacity v oblasti své asijské *soft power*.

Pokud bychom zvažovali postavení EU v rámci v této práci často používaného pojmu Západ vůči tandemu „Čindie“, pak významná evropská role v bezpečnostních a politických otázkách je již dávno minulostí. Evropsko-čínským a evropsko-indickým vztahům dominuje hospodářská a rozvojová tematika. Přírozeným důsledkem toho je podstatná odlehčenost od bezpečnostních témat, kterými je zatížena agenda USA.

Je třeba se obávat Číny? Pochopit fenomén růstu Číny nelze jen cestou silové politiky, vyžaduje znalost širšího kontextu, který se tato monografie pokusila dokumentovat. Post-maoistická reformní Čína v komplikované a pozdržené pouti za prosperitou pozbyla svou strategickou ekonomickou soběstačnost, kterou musela obětovat za ekonomickou konjunkturu. Počátek nového milénia – rok 2001 – je památný jednak dnem teroristického útoku 11. září v New Yorku, ale mnohem méně nápadně pak vstupem ČLR do WTO, přitom obě události představují mezník. V případě čínského členství ve WTO hraničí mediální odezva s podceněním významu této skutečnosti. Západ – a zejména USA – je obsedantně fascinován vojenským růstem ČLR, či dokonce všeobecným vzestupem Číny jako takovým a méně docenuje význam ekonomických a rozvojových témat nad vojenskými.

Začlenění Číny do globálního ekonomického systému upevňuje racionální motivaci v tomto systému setrvat a vybudovat si v něm efektivní pozici. Dosažení takovéto mety vojenskou cestou by bylo nereálné. Hypotetické bezpečnostní riziko přisuzované rostoucí Číně, vztažené do kontextu ekonomických a mezinárodněpolitických souvislostí od roku 2000, spíše vyznívá k potvrzení idealistické a neoliberální argumentace, odrážející relativizaci (bezpečnostních) rizik pro okolní svět a zproblematizování role státu v ČLR coby klíčového aktéra – typicky třeba v otázce energetické bezpečnosti. Realistická argumentace také pomíjí rostoucí propojenost a závislost USA a ČLR v ekonomických záležitostech, ale i v politických, jak ukazuje paradoxně třeba i případ Tchaj-wanu v době prezidenta Chen Šuej-piena. Ekonomická globalizace Indie je vedle toho samozřejmostí danou dávno již v koloniální éře, hospodářské a obchodní vazby Indie na Západ se však staly motorem růstu HDP s velkým zpožděním.

Čínská lidová republika má na Západě negativní stigma v důsledku tragického roku 1989, zatímco Indii se dařilo, aby její vnitropolitické problémy

a excesy v oblasti lidských práv nevzbudily mezinárodně negativní mediální odezvu. Na Západě je téma demokracie považováno za principiální, v Asii však podstatně méně, v Číně pak je podřazeno diskurzu stability. To ovšem nekoresponduje s tím, jak se ČLR chová navenek: po roce 2000 se ještě výrazněji (než dříve) oddala mezinárodní rétorice míru a multilateralismu. Peking, aby se zbavil stigma rivala USA, prosazuje rétoriku postbipolarity a důrazu na *soft power*. Když se však od Pekingu čeká větší mezinárodní angažovanost, většinou se slova míjejí se skutky, Čína sice v několika málo případech překročila svou nechuť k mezinárodním intervencím, ale pokud je rétorika *mírového růstu* věrohodná, měla by být ještě více mezinárodně aktivní a kooperativní. Čínská expanze do Afriky a Latinské Ameriky zatím reflektuje spíše vlastní potřeby dovozů surovin. V tomto směru se zmínka o asijském století dá vztáhnout k očekávané silnější pozici Číny v oblasti rozvojové politiky, až její relevanci docení tak, jako s předstihem učinilo poválečné demilitarizované Japonsko.

Rudolf Fürst

Seznam zkratk

- ABM – *Anti-Ballistic Missile Treaty* (Smlouva mezi SSSR a USA o omezení systému jejich protiraketové obrany)
- AIT – *American Institute in Taiwan* /americký zastupitelský úřad na Tchaj-wanu/
- AMO – Asociace pro mezinárodní otázky
- ARF – *ASEAN Regional Forum* (Regionální fórum ASEAN)
- ASBM – *Anti-Ship Ballistic Missiles* (řízené střely k ničení nepřátelských lodí)
- ASEAN – *Association of Southeast Asian Nations* (Sdružení národů jihovýchodní Asie)
- ASEM – *The Asia-Europe Meeting* (Asijsko-evropské setkání)
- ASL – *Anti-Secession Law* (Zákon proti odtržení Tchaj-wanu)
- BP – *British Petroleum*
- BRIC – uskupení zemí Brazílie, Ruská federace, Indie, Čína
- COMESA – *The Common Market for Eastern and Southern Africa* (Společný trh zemí východní a jižní Afriky)
- CNOOC – *China National Offshore Oil Corporation*
- CNPC – *China National Petroleum Company*
- CTC – *Congressional Taiwan Caucus* (Kongresový výbor pro Tchaj-wan /Kongres USA/)
- ČLR – Čínská lidová republika
- ČLOA – Čínská lidově osvobozenecská armáda
- DPP – *Democratic Progressive Party* (Demokratická pokroková strana na Tchaj-wanu)
- ECOWAS – *Economic Community of West African States* (Hospodářské společenství západoafrických států)
- FDI – *Foreign Direct Investment* (přímé zahraniční investice)
- GIO – *Government Information Office* (vládní úřad pro informace /na Tchaj-wanu/)
- HDP – hrubý domácí produkt
- IEA – *International Energy Agency* (Mezinárodní agentura pro energii)
- ICBM – *Inter-Continental Ballistic Missile* (mezikontinentální balistická raketa)
- KLDR – Korejská lidově demokratická republika, Severní Korea
- KMT – Kuomintang, Národní strana na Tchaj-wanu /vládnoucí strana v Číně v období 1928–1949/
- LY – *Legislative Yuan* /tchajwanský parlament/
- MPO ČR – Ministerstvo průmyslu a obchodu ČR
- NATO – *North Atlantic Treaty Organization* (Severoatlantická aliance)
- NGO – *Non-Government Organization* (nevládní organizace)
- NPT – *Nuclear Non-proliferation Treaty* (Smlouva o nešíření jaderných zbraní)

- NSSP – *Next Steps in Strategic Partnership* /Společné americko-indické prohlášení v roce 2004 o mírovém využití jaderné energie/
- NUC – *National Unification Council* (Rada pro národní sjednocení /Tchaj-wan/)
- NUG – *National Reunification Guidelines* (Směrnice pro národní sjednocení /Tchaj-wan/)
- NWS – *Nuclear Weapon States* (Státy vlastníci jaderné zbraně)
- OPEC – *Organization of the Petroleum Exporting Countries* (Organizace zemí vyvážejících ropu)
- PEST – *Political, Economic, Social, and Technological Analysis* (analýza politického a legislativního, ekonomického, sociálně-kulturního a technologického prostředí)
- PFP – *People's First Party* (Strana blízka lidu /politická strana na Tchaj-wanu/)
- RB OSN – Rada bezpečnosti Organizace spojených národů
- RMB – jüan /čínská měnová jednotka/
- SAARC – *South Asian Association for Regional Cooperation* (Sdružení jižní Asie pro regionální spolupráci)
- SADC – *Southern Africa Development Community* (Společenství pro rozvoj jihoafrického regionu)
- SB – Světová banka
- SCO – *Shanghai Cooperation Organization* (Šanghajská organizace pro spolupráci – viz ŠOS)
- SIPRI – *Stockholm International Peace Research Institute* (Stockholmský mezinárodní ústav pro výzkum otázek míru)
- SLBM – (*Submarine-Launched Ballistic Missile*) – balistická raketa vypouštěná z ponorky SMK – Strana maďarskej koalície /slovenská politická strana/
- SLOCS – *Sea Lines of Communication* /námořní a komunikační cesty ze zemí Středního východu a Afriky/
- ŠOS – Šanghajská organizace pro spolupráci
- TAO – *Taiwan Affairs Office* (Úřad pro záležitosti Tchaj-wanu)
- TRA – *Taiwan Relations Act* /vládní dokument USA o vztazích s Tchaj-wanem/
- ÚMV – Ústav mezinárodních vztahů
- UNCTAD – *United Nations Conference on Trade and Development* (Konference OSN o obchodu a rozvoji)
- VSLZ – Všečínské zasedání lidových zástupců /zákonodárny sbor, parlament v ČLR/
- WTO – *World Trade Organization* (Světová obchodní organizace)

Résumé

This monograph explores the rise of two Asian giants – China and India, which are starting to be popularly referred to as “Chindia” when spoken of together. The increasing economic and political importance of these two Asian powers in global affairs inspires us to review and analyze the shift in West–East relations, and attempt to predict the future development of their relations. Should the rise of China and India be considered as a challenge or as an opportunity for us?

This research project came into existence at the Institute of International Relations (IIR) in Prague in November 2008 during the conference “India and China: Is the Asian Century Coming”? (*Indie a Čína: Přichází asijské století?*). Because of the limited research capacity of the IIR itself, the conference organizers invited some external Czech and Slovak scholars who deal with political science as well as economy, and who do research work in the field of contemporary Indian and Chinese affairs. As a comparable project has never been conducted among the domestic academic centers so far, the basic concept and theoretical approach were suggested on the basis of the idea that we could use the basic discussion between realism (or more specifically neorealism) and liberalism (neoliberalism) to compare the competitive and cooperative trends in West-East relations, and to reconsider the conflict between security issues and economically driven political forces and the growing economic interdependence in the post-bipolar era.

The nine chapters by nine individual authors altogether provide a many-sided and deep research of India and China’s economy, security and foreign policy issues, the mutual relations between these two Asian states, and the broader international framework. While the monograph points to the tremendous increase of China and India’s roles in the world affairs of the new century and predicts that their rise will continue, there are still many hindrances and limits, both obvious and hidden, to this rise. These limits are identified as

inner and outer ones and they actually seem to make any global power shift from the West to the East less presumable. Both China and India are much too absorbed in their domestic developmental, social, political, and ecological issues to take the lead in Asia itself, never mind the global level. While the West has to learn to see the East as the more powerful and relevant partner, even though it is in competition with it, the East embodied by the giant powers India and China has been far from ready to challenge the post-bipolar US-led Western hegemony in the sphere of politics and international security.

Should we regard the growing power of the East with anxiety? Without any initial preconditions, none of the chapters identify the rise of China and India with a coming collapse of the order of the international world and global peace, or with a major economic disturbance. China's growth may raise concern among its Asian neighbor countries, and it may also challenge the existing US dominance in the Asia-Pacific affairs, whereas the bilateral relations between India and China still do not indicate that a Sino-Indian bloc is being established. All the expert views in this monograph agree more with the liberal interpretation of "Chindia's" growth than with the realistic concerns about the weakening US hegemony. The basic lesson from the changing global order and the West losing power over the East is not necessarily negative. The new Asian powers brought about an increasing role for *soft power* and *multilateralism*, which are typical practices of the post-bipolar era. This shift in global international relations shows significantly more cooperative development than the situation during the establishing of the previous (bipolar) era.

Literatura

Knihy a odborné časopisy

- ALGIERI, F. (2002): EU Economic Relations with China: An Institutional Perspective. *The China Quarterly*, March 2002, No. 169, s. 64–77.
- ANDREWS-SPEED, Philip–LIAO, Xuanli–DANNREUTHER, Ronald (2002): *The Strategic Implications of China's Energy Needs* (Adelphi Paper 346). Oxford, UK: Oxford University Press.
- ANDREWS-SPEED, Philip–VINOGRADOV, Sergei (2000): China's Involvement in Central Asian Petroleum: Convergent or Divergent Interests? *Asian Survey*, March–April, 2000, Vol. 40, No. 2, s. 377–397.
- BAJORYA, Jayshree (2008): *Financial Crisis May Worsen Poverty in China, India*. Council for Foreign Relations, November 2008. On-line: www.cfr.org/publication/17812/financial_crisis_may_worsen_poverty_in_china_india.html.
- BAKER, P. (2002): Human Rights, Europe and the People's Republic of China. *The China Quarterly*, March 2002, No. 169, s. 45–63.
- BALDEV, Raj Nayar–PAUL, Thazha Varkey (2003): After the Cold War: Adaptation, Persistence and Assertion, 1991–2001. In: *India in the World Order: Searching for Major Power Status*. New Delhi: Cambridge University Press.
- BARNETT, M. (2005): Social Constructivism. In: Baylis, J.–Smith, S. (eds.): *The Globalization of World Politics. An Introduction to International Relations*. Third Edition. Oxford: Oxford University Press, s. 251–270.
- BAYART, Jean-François–ELLIS, Stephan–HIBOU, Béatrice (1997): *La Criminalisation de l'État en Afrique*. Paris: Éditions Complexe. On-line: www.twq.com/07summer/docs/07summer_gill_reilly.pdf.
- BERGSTEN, Fred C.–FREEMEN, Charles–LARDY, Nicholas R.–MITCHELL, Derek J. (2008): *China's Rise: Challenges and Opportunities*. Washington: Peterson Institute for International Economic and Center for Strategic International Studies.
- BERKOFISKY, A. (2005): EU–China Relations – Strategic Partnership or Partners of Convenience? (Newsletter). *German Foreign Policy in Dialogue*, Vol. 6, No. 16, s. 14–22.
- BERNSTEIN, Richard–MUNRO, Ross (1997): *The Coming Conflict with China*. Westminster, Maryland: Alfred A. Knopf Inc.
- BERNSTEIN, Richard–MUNRO, Ross H. (1997): China I: The Coming Conflict with America. *Foreign Affairs*, Vol. 76, No. 2, s. 18–32.
- BERNSTEIN, Richard–MUNRO, Ross H. (1998): *The Coming Conflict with China*. New York: Vintage Books.
- BERSICK, S. (2007): The Impact of European and Chinese Soft Power on

- Regional and Global Governance. In: Kerr, D.–Fei, Liu: *The International Politics of EU–China Relations*. Oxford: Oxford University Press, s. 216–230.
- BERTRAND de Jouvenel (1963): *The Pure Theory of Politics*. New Haven, CT: Yale University Press.
- BRESLIN, S. (2004): Beyond Diplomacy? UK Relations with China since 1997. *British Journal of Politics and International Relation*, Vol. 6, No. 3, s. 409–425.
- BRZEZINSKI, Zbigniew–MEARSHEIMER, John J. (2005): Clash of the Titans. *Foreign Policy*, January/February 2005. On-line: www.foreignpolicy.com/story/cms.php?story_id=2740.
- CABESTAN, J. P. (2006): Relations between France and China: Towards a Paris–Beijing Axis? *China: An International Journal*, Vol. 2, No. 4, s. 327–340.
- CARPENTER, Ted Galen (2006): *America's Coming War with China: A Collision Course over Taiwan*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- CARPENTER, Ted Galen (2007): *Taiwan's Defense Budget: How Taipei 'Free Riding' Risks War*. Policy Analysis, Cato Institute, 13. 9. 2007. On-line: www.cato.org/pubs/pas/PA600.pdf.
- COMINO, A. (2007): A Dragon in Cheap Clothing: What Lessons can be Learned from the EU–China Textile Dispute? *European Law Journal*, Vol. 6, No. 13, s. 818–838.
- DORMANDY, Xenia (2008): *India's Foreign Policy* (přednáška pronesená na konferenci India Forum 5. 11. 2008 v Madridu). On-line: belfercenter.ksg.harvard.edu/publication/17778/indias_foreign_policy.html.
- DOWNS, Erica S. (2000): *China's Quest for Energy Security*. Santa Monica, USA: RAND Corporation.
- DOWNS, Erica S. (2004): The Chinese Energy Security Debate. *The China Quarterly*, March 2004, No. 177, s. 21–41.
- DOWNS, Erica S. (2007): China's Quest for Overseas Oil. *Far Eastern Economic Review*, Vol. 107, No. 7, s. 52–57.
- DOWNS, Erica S. (2006): *Energy Security Series: China*. Washington, D.C.: The Brookings Institution. On-line: www3.brookings.edu/fp/research/energy/2006china.pdf.
- DULEBA, A.–LUKÁČ, P.–WLACHOVSKÝ, M. (1998): *Zahraničná politika Slovenskej republiky. Východiská, stav, perspektívy*. Bratislava: Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku.
- DUMBAUGH, Kerry (2006): *Taiwan: Recent Developments and U.S. Policy Choices*. CRS Report for Congress, Congressional Research Service, 10. 10. 2006, s. 1, 6.
- DUNCAN, R.–JANCAR–WEBSTER, B.–SWITKY, B. (2006): *World Politics in the 21st Century*. New York: Pearson Longman.
- ENGARDIO, Pete (2006): *Chindia. How China and India Are Revolutionizing Global Business*. New York: McGraw Hill.
- ENGARDIO, Pete (2008): India: R&D Stronghold. *Business Week Online*, 11. 8. 2008. On-line: www.businessweek.com/globalbiz/content/aug2008/gb20080811_250527.htm.
- FAIRBANK, John K. (1974): *China Perceived: Images and Policies in Chinese-American Relations*. New York: Alfred A. Knopf.
- FINNEMORE, M.–SIKKINK, K. (2001): Taking Stock: The Constructivist Research Program in International Relations and Comparative Politics. *Annual Review of Political Science*, June 2001, Vol. 4, s. 391–416.

- FOJTŮ A. (2001): Prvá návštěva Jeho svátosti Dalajlámu na Slovensku. *Tibetské listy*, jaro 2001, č. 11.
- FOLTÝN, Jaroslav (2007): Indie šedesátiletá. *Mezinárodní politika*, 9/2007, s. 22–25.
- FOX, J.–GODEMET, F. (2008): *A Power Audit of China-EU Relations*. European Council on Foreign Relations (Policy Report).
- FRANKEL, Francine R. (2005): *India's Political Economy 1947–2004*. New Delhi: Oxford University Press.
- FRIEDMAN, Thomas L. (2008): *Hot, Flat and Crowded*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- FÜRST, Rudolf (2007): Strategické partnerství EU–ČLR: Příležitost, skutečnost a eufemismus. *Mezinárodní vztahy*, 1/2007, s. 7–24.
- FÜRST, Rudolf (2010): *Česko-čínské vztahy po roce 1989*. Praha: Karolinum.
- FÜRST, Rudolf–NOŽINA, Miroslav (2002): *Reformní éra v ČLR a její důsledky pro česko-čínské vztahy*. Praha: Ministerstvo zahraničních věcí (projekt MZV ČR 2001–2002).
- FÜRST, Rudolf–PLESCHOVÁ, Gabriela (2010): Czech and Slovak Relations with China: Contenders for China's Favour. *Europe-Asia Studies*, 2010, Vol. 62, No. 8, s. 1363–1381.
- GALTUNG, Johan (1995): *On the Social Costs of Modernization: Social Disintegration, Atomie/Anomie and Social Development*. United Nations Research Institute for Social Development, UMRISD. On-line: rua.ua.es/dspace/bitstream/10045/5754/1/ALT_08_06.pdf.
- GALTUNG, Johan (2004): *On the Coming Decline and Fall of the US Empire*. The Transnational Foundation for Peace and Future Research, TFF, 28. 1. 2004. On-line: www.transnational.org/SAJT/forum/meet/2004/Galtung_USempireFall.html.
- GARRISON, Jean A. (2005): *Making China Policy: From Nixon to G. W. Bush*. Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers.
- GARVER, John W. (1994): Polemics, Paradigms, Responsibility, and the Origins of the U.S.–PRC Confrontation in the 1950s. *The Journal of American-East Asian Relations*, Vol. 3., No. 1, Spring 1994.
- GILL, Bates (2005): China's Evolving Regional Security Strategy. In: Shambugh, David (ed.): *Power Shift. China and Asia's New Dynamics*. Berkeley–Los Angeles–London: University of California Press, s. 247–265.
- GILL, Bates–REILLY, James (2007): The Tenuous Hold of China Inc. in Africa. The Center for Strategic and International Studies and the Massachusetts Institute of Technology. *The Washington Quarterly*, Summer 2007, s. 37–52.
- GIROUARD, É. (2008): China in Africa, Neo-colonialism or a New Avenue for South-South Co-operation? *A Review of Perspectives*. Canada's Coalition to End Global Poverty, CCIC, April 2008. On-line: www.ccic.ca/e/docs/003_acf_2008-04_china_in_africa.pdf.
- GLASER, Bonnie S. (2001): *First Contact: Qian Qichen Engages in Wide-ranging, Constructive Talks with President Bush and Senior U.S. Officials*. Center for Strategic and International Studies. On-line: www.csis.org/media/csis/pubs/0101qus_china.pdf.
- GLASER, Bonnie S. (2001): *Mid-Air Collision Cripples Sino-U.S. Relations*. Center for Strategic and International Studies. On-line: www.csis.org/media/csis/pubs/0102qus_china.pdf.
- GLASER, Bonnie S. (2008): *Bilateral Stability, but Challenges on China's Borders*. Center for Strategic and International Studies. On-line: www.csis.org/media/csis/pubs/0801qus_china.pdf.

- GLEN, C. M.–MURGO, R. C. (2007): EU–China Relations: Balancing Political Challenges with Economic Opportunities. *Asia-Europe Journal*, 2007, Vol. 5, No. 3, s. 331–344.
- GODFREY, M. (2007): Voice of the SME. Hannah Boehme, Chair of the EU Chamber's SME Working Group, Talks about the Worries of Smaller European Firms in China. *EuroBiz. Journal of the European Union Chamber of Commerce in China*, březen 2007.
- GOH, Evelyn (2005): *Constructing the U.S. Rapprochement with China, 1961–1974: From „Red Menace“ to „Tacit Ally“*. Cambridge: Cambridge University Press.
- GOLDSTEIN, A.–KEOHANE, R. (1998): Ideas and Foreign Policy. In: Kauppi, M. V.–Viotti, P. R. (eds.): *International Relations Theory*. Boston: Allyn and Bacon, s. 297–306.
- GORDON, Sandy (1995): *India's Rise to Power*. London: St. Martin's Press.
- GOTTWALD, J.–C. (2005): Germany's China-Policy: Trade Promotion, Human Rights and European Disunity. *German Foreign Policy in Dialogue*. Newsletter 16 (6), s. 7–13.
- GRIMMETT, Richard F. (2007): *Conventional Arms Transfers to Developing Nations, 1999–2000*. Congressional Research Service Report RL34187, 26. 10. 2007. On-line: www.fas.org/sgp/crs/weapons/RL34187.pdf.
- HAAS, P. M. (1992): Epistemic Communities and International Policy Coordination. *International Organization*, Vol. 46, No. 1, s. 1–35.
- HAGERTY, Devin T. (1991): India's Regional Security Doctrine. *Asian Survey*, Vol. 31, No. 4, s. 351–363.
- HASENCLEVER, A.–MAYER, P.–RITTBERGER, V. (2005): *Teorie mezinárodních režimů*. Brno: Centrum strategických studií.
- HENDERSON, C. (1999): *China on the Brink: The Myths & Realities of the World's Largest Market*. Blacklick: McGraw Hill Professional Book Group.
- HOLSLAG, Jonathan (2007): *Friendly Giant? China's Evolving Africa Policy*. Brusel: Brussels Institute of China Contemporary Studies, 24. 8. 2007 (Asia Paper Vol. 2).
- HOUSER, Trevor–LEVY, Roy (2008): Energy Security and China's UN Diplomacy. *China Security*, Vol. 4, No. 3, s. 63–73.
- HWANG, Byong-moo (1997): Changing Military Doctrines of the PRCH: The Interaction Between the People's War and Technology. *The Journal of East Asian Affairs*. Seoul: The Research Institute of International Affairs, Winter/Spring 1997, s. 223.
- CHAUVIN, S.–LEMAINE, F. (2003): *India in the World Economy*. Paris: CEPH (CEPH Working Paper 09/2003).
- CHABAL, Patrick–DALOZ, Jean-Pascal (1999): *Africa Works – Disorder as Political Instrument*. London: Villiers Publications.
- CHATTERJEE, Shibashis (2007): Conceptions of Space in India's Look East Policy: Order, Cooperation or Community? *South Asian Survey*, 14, 1 (2007): s. 65–81.
- CHEN, Titus C. (2010): China's reaction to the Color Revolutions: Adaptive Authoritarianism in Full Swing. *Asian perspective*, Vol. 34, No. 2, s. 5–51.
- CHEN, Xiangdong–REGER, G. (2004): *Technology-based Investment of German Firms in China – Motives and Nature*. Paper accepted at the IAMOT Conference New Directions in Technology Management: Changing Collaboration between Government, Industry and University. Washington, D.C., 3.–7. 4. 2004.

- China-EU Convergence 1957–2003: Towards a „Strategic Partnership“. *Asia–Europe Journal*, 5, s. 217–233.
- China Security: China's Rise in Africa. *China Security*, Vol. 3, No. 3 Summer 2007. On-line: www.chinasecurity.us/News_View.asp?NewsID=274.
- India: *The Growth Imperative* (2001). McKinsey Global Institute. On-line: www.mckinsey.com/mgi/reports/pdfs/india/India.pdf.
- JAFFRELOT, Christophe (2004): *India: Power, to what end?* New Delhi: Association of Indian Diplomats and India International Centre. On-line: www.diplomatie.gouv.fr/fr/IMG/pdf/0904_Jaffrelot_AN.doc.pdf.
- KAN, Shirley (2008): *Taiwan: Major U.S. Arms Sales Since 1990*. CRS Report to Congress, 25. 9. 2008, s. 7. On-line: assets.opencrs.com/rpts/RL30957_20080925.pdf.
- KEGLEY, C. W.–WITTKOPF, E. R. (2006): *World Politics. Trends and Transformation*. 10th edition. Belmont, CA: Thomson Wadsworth.
- KEOHANE, Robert (1984): *After Hegemony*. Princeton: Princeton University Press.
- KEOHANE, Robert–NYE, Joseph S. (1977): *Power and Interdependence: World Politics in Transition*. Boston, USA: Little, Brown.
- KHURANA, Gurpreet S. (2007): *Joint Naval Exercises: A Post-Malabar-2007-Appraisal for India*. New Delhi: Institute of Peace and Conflict Studies (IPCS Issue Brief No 52).
- KREFT, Heinrich (2006): China's Quest for Energy. *Policy Review*, October/November 2006, No. 139, s. 61–70.
- KREUZBERGER, P. (2000): *An OECD Member Country Perspective, Experience of German Investment Promotion in China*. OECD–China Conference on Foreign Direct Investment Xi-amen, 11.–12. 9. 2000. On-line: www.oecd.org/dataoecd/11/25/1902830.pdf.
- KUKAN, Eduard (2000): *Zahraničná politika SR v polčase volebného vládnutia*. Bratislava, SFPA.
- KURLANTZICK, Joshua (2006): Beijing's Safari: China's Move into Africa and Its Implications for Aid, Development, and Governance. In: *Policy Outlook*, November 2006. Carnegie Endowment For International Peace, Washington D.C. On-line: www.carnegieendowment.org/files/kurlantzick_outlook_africa2.pdf.
- LAFHEY, M.–WELDES, J. (1997): Beyond Belief: Ideas and Symbolic Technologies in the Study of International Relations. *European Journal of International Relations*, 3 (2), s. 193–237.
- LAMPTON, David M. (2003): Small Mercies: China and America after 9/11. In: Harries, Owen (ed.): *China in the National Interest*, September 2003, s. 120.
- LANDAY, Jonathan S.–STROBEL, Warren–DOUGLAS, William (2003): *Bush's „Dream Team“ Plagued by Infighting*. Backstabbing, Knight-Ridder, 17. 10. 2003. On-line: www.commondreams.org/headlines03/1017-07.htm.
- Leadership Monitor*, Summer 2004, Issue 11. On-line: www.hoover.org/publications/clm/issues/2904106.html.
- LENHART, Erik (2008): The New Chinese Strategy towards Taiwan. *Slovenská politologická revue*, 3/2008, s. 58–76. On-line: www.ucm.sk/revue/2008/3/lenhart.pdf.
- LEGRO, Jeffrey W.–MORAVCSIK, Andrew (1999): Is anybody still a realist? *International Security*, Vol. 24, No. 2, s. 5–55.

- LIEBERTHAL, Kenneth–HERBERG, Mikkal (2006): China's Search for Energy Security: Implications for U.S. Policy. *NBR Analysis*, Vol. 17, No. 1, s. 1–52. On-line: nbr.org/publications/analysis/pdf/vol17no1.pdf.
- LIN, Chong-pin (2008): More Carrot than Stick: Beijing's Emerging Taiwan Policy. *China Security*, Vol. 4, No. 1, s. 3–29.
- LIN, Chong-pin (2006): Beijing Grand Strategy: An offensive with Extra-Military Instruments. *China Brief*, Vol. 6, Issue 24.
- LIU, Q. R. (2005): The improved approach of Going Global by Chinese oil companies: interview with Liu Keyu, Zhang Weiping, Tong Xiaoguang, Zhang Kang and Han Gensheng. *International Petroleum Economics*, Vol. 13, No. 3, s. 25–29.
- LIU, Xiang–VANDENBUSSCHE, H. (2002): European Union Anti-dumping Cases against China: an Overview and Future Prospects with Respect to China's World Trade Organization Membership. *Journal of World Trade*, 36 (6), s. 1125–1144.
- LUO, Yadong (2000): *How to Enter China. Choices and Lessons*. Michigan: The University of Michigan Press.
- LUO, Qi–HOWE, C. (1995): Direct Investment and Economic Integration in the Asia Pacific: The Case of Taiwanese investment in Xiamen. In: Shambaugh, David (ed.): *Greater China. The Next Superpower?* New York: Oxford University Press, s. 94–117.
- MA, Xin–ANDREWS-SPEED, Philip (2006): The Overseas Activities of China's National Oil Companies: Rationale and Outlook. *Minerals&Energy*, Vol. 21, No. 1, s. 17–30.
- MAHBUBANI, Kishore (2005): *Beyond the Age of Innocence: Rebuilding Trust between America and the World*. Jackson, TN: Perseus Books Group.
- MANJI, Firoze–MARKS, Stephen (eds.) (2007): *African Perspectives on China in Africa*. Fahu, Oxford: Pambazuka Press.
- MANN, James (2000): *About Face: A History of America's Curious Relationship with China, from Nixon to Clinton*. New York: Vintage Books.
- MANSOUROV, Joseph (2003): *North Korea Is Poised to Cross The Nuclear Rubicon: Will The Canary Die In The Mine?* Nautilus Institute, 24. 4. 2003. On-line: www.nautilus.org/fora/security/0330_Mansourov.html.
- MARCH, J. G.–OLSEN, J. P. (1989): *Rediscovering Institutions: The Organizational Basis of Politics*. New York: Free Press.
- MAWDSLEY, Emma (2007): China and Africa: Emerging Challenges to the Geographies of Power. *Geography Compass*, 1/3, Blackwell Publishing, s. 405–421. On-line: www.blackwell-synergy.com/doi/abs/10.1111/j.17498198.2007.00019.x?journalCode=geco.
- MEARSHEIMER, John J. (2006): China's Unpeaceful Rise. *Current History*, Vol. 105, No. 690, s. 160–162.
- MEARSHEIMER, John J. (1990): Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War. *International Security*, Vol. 15, No. 1, s. 5–56.
- MEDEIROS, Evan–FRAVEL, Taylor M. (2003): China's New Diplomacy. *Foreign Affairs*, Vol. 82, No. 6, s. 22–35.
- MEERTS, F. (2007): *Considering Cognitivism's Contribution: Possibilities for Constructive Cooperation between Rationalist and Cognitivist Theorists of International Regimes*. On-line: www.e-ir.info/?p=454.

- MICHALEK, Tomáš (2007): *Mocenská politika v strednej Afrike na pozadí konžskej vojny*. Magisterská diplomová práca. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Fakulta sociálních věd.
- MILANOVIC, Branko (2008): *Developing Countries – Worse Off Than Once Thought*. Yale Global, February 2008, Yale Center for the Study of Globalization. On-line: yaloglobal.yale.edu/display.article?id=10333.
- MIRZA, Nasrullah M. (2008): Water, War, and Peace: Linkages and Scenarios in India-Pakistan Relations. *Heidelberg Papers in South Asian and Comparative Politics*. Heidelberg: South Asia Institute Department of Political Science University of Heidelberg (Working Paper No. 37, únor 2008). On-line: www.sai.uni-heidelberg.de/SAPOL/HPSACP.htm.
- MITRA, Subrata Kumar (2002): Emerging Major Powers and the International System: Significance of the Indian View. *Heidelberg Papers in South Asian and Comparative Politics*. Heidelberg: South Asia Institute Department of Political Science University of Heidelberg (Working Paper No. 9, říjen 2002). On-line: www.sai.uni-heidelberg.de/SAPOL/HPSACP.htm.
- MITRA, Subrata Kumar (2006): The Novelty of Europe as seen from the Periphery: Indian Perception of the „New Europe“ in a Multi-polar World. *Heidelberg Papers in South Asian and Comparative Politics*. Heidelberg: South Asia Institute Department of Political Science University of Heidelberg (Working Paper No. 28, duben 2006). On-line: www.sai.uni-heidelberg.de/SAPOL/HPSACP.htm.
- MOHR, Mark (ed.) (2006): *The Chinese People's Liberation Army: Should the United States Be Worried ?* Asia Program Special Report, No. 135. Woodrow Wilson International Center for Scholars. On-line: www.wilsoncenter.org/topics/pubs/ASIA_135.pdf.
- MORGHENTAU, Hans (1948): *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*. New York, USA: Alfred A. Knopf.
- MÜLLER-KRAENNER, Sascha (2008): *Energy Security*. London: Earthscan.
- MWEGA, Francis M. (2006): *China, India and Africa. Prospects and Challenges*. Nairobi: University of Nairobi. On-line: ctool.gdnet.org/conf_docs/Mwega_paper_parallel3.3.doc.
- NYE Joseph Jr. (1998): *The Case Against Containment: Treat China Like an Enemy and That's What It Will Be*. Článek pro projekt „The Challenge of China“ organizovaný MSNBC a The New York University Center for War, Peace, and the News Media, červen 1998. On-line: www.irchina.org/xueren/foreign/view.asp?id=26.
- ORGANSKI, A. F. K. (1958): *World Politics*. New York: Alfred A. Knopf.
- PEARCE, David, W. a kol. (1995): *MacMillanův slovník moderní ekonomie*. Praha: Victoria Publishing.
- PEHRSON, Christopher R. (2006): String of Pearls: meeting the challenge of china's rising power across the asian littoral. *Carlisle Papers in Security Strategy*. Carlisle: Strategic Studies Institute (červenec 2006.) On-line: www.StrategicStudiesInstitute.army.mil/.
- PLEŠCHOVÁ, Gabriela (2007): *Export do Číny a podnikanie v Číne. Skúsenosti slovenských firiem*. Bratislava: Vydavateľstvo Univerzity Komenského.
- RAKESH, Mohan (2008): The Growth Record of the Indian Economy 1950–2008: A Story of Sustained Savings and Investment. *Economic & Political Weekly*, May 2008, s. 61–71.
- RAMESH, Jairam (2005): *Making Sense of Chindia*. Bangalore: India Research Press.
- RENO, William (1998): *Warlord Politics and African States*. Boulder: Lynne Rienner Publishers.

- RICE, Condoleezza (2000): Campaign 2000: Promoting the National Interest. *Foreign Affairs*, January/February 2000.
- ROBINSON, Thomas W. (1997): Chinese Foreign Policy from the 1940s to the 1990s. In: Robinson, Thomas W.–Shambaugh, David (eds.): *Chinese Foreign Policy: Theory and Practice*. Oxford: Clarendon Press, s. 555–602.
- ROSEN, Daniel H.–HOUSER, Trevor (2007): *China Energy. A Guide for the Perplexed*. Washington: Peterson Institute for International Economics, s. 1–49. On-line: www.iie.com/publications/papers/rosen0507.pdf.
- RUGGIE, J. G. (1998): *Constructing the World Polity: Essays on International Institutionalization*. London–New York: Routledge.
- SAUTMAN, Barr. V (2006): *Friends and Interests: China's Distinctive Links With Africa*. Center on China's Transnational Relations, Working Paper No. 12, Hong Kong. On-line: www.cctr.ust.hk/articles/pdf/WorkingPaper12.pdf.
- SELMER, J. (ed.) (1998): *International Management in China: Crosscultural Issues*. London: Routledge.
- SHAMBAUGH, David (2004/2005): China Engages Asia: Reshaping the Regional Order. *International Security*, Vol. 29, Issue 3, s. 64–99.
- SHAMBAUGH, David (2004): China and Europe: The Emerging Axis. *Current History*, September 2004, s. 243–248.
- SHAMBAUGH, David (2001): Facing Reality in China Policy. *Foreign Affairs*, January/February 2001.
- SHAMBAUGH, David (ed.) (2000): *The Modern Chinese State*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SHAMBAUGH, David (1996): *China and Europe: 1949–1995*. London: School of Oriental and African Studies.
- SHAMBAUGH, David–YANG, Richard H. (1997): *China's Military in Transition*. Oxford: Oxford University Press.
- SCHERPENBERG, van J. (2005): Coping with China as an Economic Power – European versus American Approaches. In: Gill, B.–Wacker, G. (eds.): *China's Rise. Diverging U.S.–EU Perceptions and Approaches*. Berlin: Stiftung Wissenschaft und Politik (SWP), s. 16–22.
- SINGH, Kumar (2007): *The Kunming Joint Military Exercises and Sino-Indian Relations*. Institute for Peace and Conflict Studies, No. 2451, 28. 12. 2007. On-line: www.ipcs.org/article/army/the-kunming-joint-military-exercises-and-sino-indian-relations-2451.html.
- SINGH, Yogendra (2007): *India's Myanmar Policy – A Dilemma between Realism and Idealism*. New Delhi: Institute of Peace and Conflict Studies (IPCS Special Report No. 37).
- SMITH, David (2007): *The Dragon and The Elephant: China, India and the New World Order*. London: Profile Books.
- SPIEGEL, S. L.–MATHEWS E. G.–TAW J. M.–WILLIAMS K. P. (2008): *World Politics in a New Era*. 4th edition. Oxford: Oxford University Press.
- STUDWELL, J. (2002): *The China Dream: The Quest for the Last Great Untapped Market on Earth*. New York: Grove Press.
- SUETTINGER, Robert L. (2004): Leadership Policy toward Taiwan and the United States in the Wake of Chen Shui-bian's ReElection. *China Leadership Monitor*, No. 12.

- TANG, Shao Cheng (2005): The EU's Policy towards China and the Arms Embargo. *Asia-Europe Journal*, 3, s. 313–321.
- TANNENWALD, N. (1999): The Nuclear Taboo: The United States and the Normative Basis of Nuclear Non-use. *International Organization*, 53, s. 433–468.
- TAUBE, M. (2002): Economic Relations between the PRC and the States of Europe. *China Quarterly*, 169, s. 78–107.
- TOŽIČKA, Tomáš (2008): Svět je chudší než se zdálo. *Mezinárodní politika*, 9/2008, s. 9–12.
- TUNSIØ, Øystein (2008): China Hedges its Energy Security Bets. *Journal of World Economics and Politics*, August 2008, No. 8, s. 42–51.
- VAN De Looy, J. (2006): *Africa and China: A Strategic Partnership?* ASC Working Paper 67/2006.
- VAVROUŠKOVÁ, Stanislava (ed.) (2003): *Dějiny Indie*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- WACKER, G. (2005): Lifting the EU Arms Embargo on China. U.S. and EU Positions. In: Gill, B.–Wacker, G. (eds.): *China's Rise. Diverging U.S.–EU Perceptions and Approaches*. Berlin: Stiftung Wissenschaft und Politik (SWP), s. 30–36.
- WAGNER, Christian (2008): The EU and India: a deepening partnership. In: Grevi, Giovanni–de Vasconcelos (eds.): *Partnerships for Effective Multilateralism: EU Relations with China, India and Russia* (Chaillot Paper No. 109). Paris: Institute for Security Studies. On-line: www.iss.europa.eu/uploads/media/cp109_01.pdf.
- WALTZ, Kenneth N. (1979): *Theory of International Politics*. New York: McGraw-Hill.
- WENDT, Alexander (1992): Collective Identity Formation and the International State. *American Political Science Review*, 88, s. 384–396.
- WOOD, Christopher (2008): How Vulnerable Are Asian Markets? *Far East Economic Review*, 14. 10. 2008. On-line: www.feer.com/economics/2008/october/How-Vulnerable-Are-Asian-Markets.
- XING, Li (ed.) (2008): *The Rise of China and its Impact on the Existing Capitalist World System*. Aalborg: Aalborg University. Development, Innovation and International Political Economy Research (DIIPER Series Working paper No. 8).
- XIUNG, Guangkai (2010): China's Diplomatic Strategy: Implication and Translation of „Tao Guang Yang Hui“. *Foreign Affairs Journal*, Winter 2010, Issue 98, s. 1–14.
- XU, Yi-chong (2007): China's energy security. In: Wesley, Michael (ed.): *Energy Security in Asia*. New York, USA: Routledge, s. 42–67.
- YAN, Yanni (2000): *International Joint Ventures in China: Ownership, Control and Performance*. Bangstoke: Palgrave Publishers.
- YANG, Lu (2007): *Looking Beyond the Border: The Sino-Indian Border Dispute and Sino-Indian Relations*. Heidelberg Papers in South Asian and Comparative Politic, South Asia Institute Department of Political Science University of Heidelberg (Working Paper No. 31). On-line: archiv.ub.uni-heidelberg.de/volltextserver/frontdoor.php?source_opus=7499.
- ZHENG, Bijian (2005): China's „Peaceful Rise“ to Great-Power Status. *Foreign Affairs*, Vol. 84, No. 5, s. 18–24.
- ZWEIG, David–BI, Jianhai (2005): China's Global Hunt for Energy. *Foreign Affairs*, Vol. 84, No. 4, s. 25–39.

Dokumenty

- A Maturing Partnership – Shared Interests and Challenges in EU–China Relations*. COM(2003) 533 final, Brussels, September 1993.
- A Policy Paper on EU–China Trade and Investment*. Commission Working Document COM(2006) 632 final.
- African Studies Centre, Leiden 2006. On-line: www.ascleiden.nl/pdf/wp67.pdf.
- Agentúra SARIO. On-line: www.sario.sk.
- Annual Report to Congress: Military Power of the People's Republic of China 2009*. Office of Secretary of Defence, 2010. On-line: www.au.af.mil/au/awc/awcgate/dod/china_report_2009.pdf.
- Article 1 of the Anti-Secession Law Adopted by the National People's Congress of the PRC, 14. 3. 2005. On-line: taiwansecurity.org/news/2005/CD-140305.htm
- Blacksmith Institute, *Top 10 Worst Polluted Problems 2008*. On-line: www.worstpolluted.org/projects_reports/display/63.
- BP Statistical Review of World Energy* (2008). On-line: www.bp.com/statisticalreview.
- Česko proti chudobě: Rozvojové cíle tisíciletí*, druhé vydání, 2009. On-line: www.ceskoprotichudobe.cz/?id=40-ke-stazeni.
- Článek 8 Zákona proti odtržení (Article 1 of the Anti-Secession Law Adopted by the National People's Congress of the PRC)*, 14. 3. 2005. On-line: taiwansecurity.org/news/2005/CD-140305.htm.
- Dalajlama na Slovensku: Chápeť nezaujem politikov*. On-line: www.tibet.sk/%C4%8Dl%C3%A1nky/dalajlama-na-slovensku-ch%C3%A1pem-nez%C3%A1ujem-politikov.
- Doing Business 2009*. World Bank, 2008. On-line: www.doingbusiness.org/.
- DPP Party Platform*. On-line: www.dpp.org.tw.
- DPP Resolution on Taiwan's Future. *Kaohsiung*, 8. 5. 1999. On-line: www.taiwandc.org/nws-9920.htm.
- Energy Information Administration. On-line: www.eia.gov.
- EU-China: Closer Partners, Growing Responsibilities*. Communication from the Commission and the European Parliament COM(2006) 631 final. Európska komisia, DG Trade (2011).
- China. Main Economic Indicators*. On-line: trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113366.pdf.
- Európska komisia (2008). *EU–China Summit postponed – European Union Statement*. On-line: www.ue2008.fr/PFUE/lang/en/accueil/PFUE-12_2008/PFUE01.12.2008/sommet_ue_chine.
- Eurostat (2007a): EU-25 Foreign Direct Investment in Brazil, Russia, India and China. Statistics in Focus. *Economy and Finance*, 111/2007, September 2007.
- Eurostat (2007b): EU27 Trade with China Grew by 150 Percent between 2000 and 2006. Eurostat Press Office: *News Release* 160/2007, November 2007.
- Explanation of President Chen Shui-bian's Remarks of August 3, 2002*. GIO, 12. 8. 2002. On-line: www.gio.gov.tw/taiwan-website/4-0a/20020812/2002081201.html.
- Foresight 2020*. Economic, Industry and Corporate Trends. Economist Intelligence Unit, 2006.

- Forum on China–Africa Cooperation. Beijing Action plan (2007–2009)*, 16. 11. 2006. On-line: www.fmprc.gov.cn/zflt/eng/zyzl/hywj/t280369.htm.
- Global Development Finance*. Washington, D.C.: World Bank, 1999, s. 165.
- Global Competitiveness Report 2008–2009*. World Economic Forum. On-line: members.weforum.org/pdf/GCR08/GCR08.pdf.
- Hearing on People's Republic of China Anti-Secession Legislation. The Testimony of Randall G. Schriver, Deputy Assistant Secretary for East Asian and Pacific Affairs, before the House International Relations Committee, 6. 4. 2005. On-line: www.state.gov/p/eap/rls/rm/2005/44299.htm.
- China's African Policy. Chinese Government's Official Web Portal, Part III.*, 12. 1. 2006. On-line: www.gov.cn/misc/2006-01/12/content_156490.htm.
- China's African Policy*, Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, 12. 1. 2006. On-line: www.fmprc.gov.cn/eng/zxxx/t230615.htm.
- China–India–Africa Relations: New Strategic Encounters*. International Conference Uppsala, 22.–23. 9. 2008. On-line: www.nai.uu.se/events/conferences/china_india/.
- China, India to Join Global R&D Majors*. Nikkei Electronics Asia, April 2008. On-line: techon.nikkeibp.co.jp/article/HONSHI/20080327/149587/.
- China's NDRC forecasts for energy mix in 2010*, 11. 4. 2007. On-line: uk.reuters.com/article/oilRpt/idUKSP24148420070411.
- Informácia o priebehu a výsledkoch oficiálnej návštevy členky Štátnej rady Čínskej ľudovej republiky Wu Yi v SR v dňoch 11.–14. februára 2001*. Archív Úradu vlády SR.
- Informácia o priebehu a výsledkoch návštevy ministra zahraničných vecí Slovenskej republiky Jána Kubiša v Čínskej ľudovej republike v dňoch 19.–21. decembra 2006*. Archív Úradu vlády SR.
- Informácia o priebehu a výsledkoch návštevy predsedu vlády Čínskej ľudovej republiky Wen Jiabao v Slovenskej republike v dňoch 7.–8. decembra 2005*. Archív Úradu vlády SR.
- Informácia o priebehu a výsledkoch oficiálnej návštevy ministra zahraničných vecí Japonska Taro Asa v Slovenskej republike v dňoch 12.–13. januára 2007*. Archív Úradu vlády SR.
- Informácia o priebehu a výsledkoch oficiálnej návštevy podpredsedu Štátnej rady a ministra zahraničných vecí Čínskej ľudovej republiky Qian Qichena v Slovenskej republike v dňoch 1.–4. Apríla 1995*. Archív MZV SR.
- Informácia o priebehu a výsledkoch oficiálnej návštevy predsedu vlády Slovenskej republiky Roberta Fica v Čínskej ľudovej republike v dňoch 5.–9. februára 2007*. Archív Úradu vlády SR.
- Joint Communiqué of the United States of America and the People's Republic of China, 1. 1. 1979. On-line: www.taiwandocuments.org/communique02.htm.
- Keynote Address of Richard Lawless, Deputy Undersecretary of Defense for Asian and Pacific Affairs, U.S.-Taiwan Defense Industry Conference. U.S.-Taiwan Business Council, 4. 10. 2004, Scottsdale. On-line: www.nti.org/db/china/engdocs/lawless_100404.pdf.
- Koncepcia zahraničnej politiky SR č. 30303/92-VÚ*. Archív MZV SR.
- The Letter that Led to Release of U.S. Crew*, CNN, 11. 4, 2001. On-line: edition.cnn.com/2001/WORLD/asiapcf/east/04/11/prueher.letter.text/.
- List of Countries by Income Equality*. Wikipedia. On-line: en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_income_equality.

- Ma Ying-jeou: *A Smart Strategy for Taiwan National Security*. A Speech before the Association for the Promotion of National Security, 26. 2. 2008. On-line: www.kmtnews.net/client/eng/NewsArticle.php?REFDOCID=00ar6errrs8iw6kbc&TYPIDJump=00ardbyruqn4r9sb.
- Military Power of the People's Republic of China 2005*. A Report to Congress Pursuant to the National Defense Authorization Act, Office of the Secretary of Defense. On-line: www.defenselink.mil/news/Jul2005/d20050719china.pdf.
- Ministry of Statistics and Programme Implementation, Indie.
- MZV ČLR (2008): *Foreign Ministry Spokeswoman Jiang Yu's Remarks on the Adoption of the Resolution on Tibet by the European Parliament*. On-line: www.fmprc.gov.cn/ce/cena/eng/fyrth/t425456.htm.
- MZV ČLR (2003a): *China's EU Policy Paper*. On-line: www.fmprc.gov.cn/eng/wjb/zzjg/xos/dqzzywt/t27708.htm.
- MZV ČLR (2003b): *Foreign Ministry Spokesperson on Taiwan's Officially Setting up a Representative Office in Slovak*. On-line: www.fmprc.gov.cn/ce/ceee/eng/dtxw/t111715.htm.
- National Bureau of Statistics of China, China. On-line: www.stats.gov.cn/english/.
- Netherlands Environmental Assessment Agency, Nizozemsko. On-line: www.pbl.nl/en.
- Preparing for China Urban Billion*. McKinsey Global Institute, March 2008. On-line: www.mckinsey.com/mgi/publications/china_urban_summary_of_findings.asp.
- Proexportná stratégia SR 2007–2013*. Archív Úradu vlády SR.
- President Chen Delivers the Opening Address of the 29th Annual Meeting of the World Federation of Taiwanese Associations via Live Video*, 3. 8. 2002. On-line: www.president.gov.tw/en/prog/news_release/document_content.php?id=1105496660&pre_id=1105496660&g_category_number=145&category_number_2=145.
- President Chen's Inaugural Address: Paving the Way for a Sustainable Taiwan*, 20. 5. 2004. On-line: www.gio.gov.tw/taiwan-website/5-gp/pi2004/.
- President Chen's Interview. *New York Times*, 6. 12. 2003. On-line: www.mac.gov.tw/english/english/macpolicy/c921206e.htm.
- Public Opinion in Taiwan and Taiwan's Bid to Join the United Nations*. Mainland Affairs Council, 7. 9. 2007. On-line: www.mac.gov.tw/english/english/un/01e.pdf.
- Referendum Proposals*. Government Information Office, nedatováno. On-line: www.gio.gov.tw/elect2008/kit_06.htm.
- Report to Congress on International Economic and Exchange Rate Policies*. On-line: www.treasury.gov/resource-center/international/exchange-rate-policies/Documents/FX%20REPORT%20-%20Final%20December%202008.pdf.
- Republican Platform 2000. On-line: www.presidency.ucsb.edu/showplatforms.php?platform=R2000.
- Ročenky zahraničnej politiky SR 1998–2002*. Bratislava: Slovenský inštitút medzinárodných štúdií, 1999–2003.
- Spoločné vyhlásenie Slovenskej republiky a Čínskej ľudovej republiky*. Archív MZV SR.
- Správa o priebehu a výsledkoch oficiálnej návštevy štátneho tajomníka MZV SR J. Chleba v Čínskej ľudovej republike a Mongolsku v dňoch 18.–25. marca 2000*. No 416/1996, No. 121729 – POLG. Archív MZV SR.

- Správa z oficiálnej návštevy prezidenta SR Michala Kováča v ČLR*. No. 416/1996, No. 121729 – POLG, Archív MZV SR.
- Správy o plnení úloh zahraničnej politiky Slovenskej republiky za roky 1999–2007 („Správa“) a zamerania („Zameranie“) zahraničnej politiky Slovenskej republiky na nasledujúci rok*. Archív MZV SR.
- Správy o plnení úloh a aktuálnych cieľoch zahraničnej politiky SR za roky 1994–1998 a Konkretizácie hlavných zámerov Programového vyhlásenia vlády na roky 1998–1996 v podmienkach rezortu MZV SR*. Archív MZV SR.
- State of World Population 2005*. New York: UNFPA, 2005.
- Statement on Taiwan Elections*, 26. 3. 2004. On-line: www.whitehouse.gov/news/releases/2004/03/20040326-6.html.
- Strednodobá stratégia zahraničnej politiky SR do roku 2015*. Archív Úradu vlády SR.
- SVOBODA, J.–MICHALÍK, V.–SPÁČIL, P.–ŠTĚRBA, M.–DUROVE, K. (2005): *Čínská lidová republika 2005. Souhrnné teritoriální informace*. Velvyslanectví České republiky v Čínské lidové republice. Peking. On-line: www.mzv.cz/wwwo/default.asp?ParentID=685&ido=696&amb=60&idj=1.
- Štatistický úrad SR (2011). On-line: portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=21403.
- SWAN, James (2007): *Africa-China Relations: The View from Washington*. U.S. Department of State, Washington. On-line: merln.ndu.edu/archivepdf/china/State/80453.pdf.
- Taiwan: Senior Taiwan Officials Comments on National Unification Council*. U.S. Department of State, 2. 3. 2006. On-line: www.state.gov/r/pa/prs/ps/2006/62488.htm.
- Taiwan U.N. Membership Referendum Opposed by United States*, 25. 6. 2007. On-line: www.america.gov/st/washfile-english/2007/June/20070625135742zjsredna0.3750421.
- TAZARA Railway (Tanzania/Zambia Railway Authority). On-line: www.tazara.co.tz/; en.wikipedia.org/wiki/TAZARA_Railway.
- Text rezolúcie *H.Con.Res. 70*. On-line: www.taiwandc.org/aslaw-hcr70.htm.
- Text rezolúcie *H.Con.Res. 76*. On-line: www.govtrack.us/data/us/bills.text/109/hc76.pdf.
- Tisková konferencia se šéfem Amerického institutu na Tchaj-wanu Stephenem Youngem. Tchaj-pej, 3. 4. 2007. On-line: www.ait.org.tw/en/news/officialtext/viewer.aspx?id=2007050301.
- Trade and Development Report*. New York and Geneva: UNCTAD, 2005, s. 170–174.
- U.S. Census Bureau. On-line: www.census.gov/foreign-trade/balance/c5700.html.
- U.S. Commitment to „Status Quo“ in Taiwan Stressed. Deputy Assistant Secretary of State Schriver's Remarks to USCC, 6. 2. 2004. On-line: www.uscc.gov/hearings/2004hearings/written_testimonies/04_02_06wrts/schriver.php.
- White Paper on Energy* (2007). On-line: www.china.org.cn/english/environment/236955.htm#2.
- World Agriculture Towards 2015/30*. Rome: FAO, 2002.
- World Economic and Social Survey 1999*. New York and Geneva: United Nations, 2005, s. 165.
- World Economic Indicators 2008*. Washington, D.C.: World Bank, 2008, s. 3–13.
- World Economic Outlook*. Washington: International Monetary Fund, 2008.
- World Investment Report, The Shift Towards Services*. New York and Geneva: UNCTAD, 2004, s. 51, 169–171.
- World Patent Report: A Statistical Review* (2008). World Intellectual Property Organization.

WTO (2010): *Notifications by Individual Members on Anti-dumping and Committee on Anti-Dumping Practices*. Semi-Annual Reports under Article 16.4 of the Agreement. On-line: www.wto.org/english/tratop_e/adp_e/adp_e.htm.

Rozhovory

Rozhovory Alice Rezkové v Institute of Peace and Conflict Studies a deníku *The Hindustan, New Delhi*, červenec 2008.

Rozhovory Alice Rezkové se zástupci Peking University Environmental Fund, Praha, září 2008.

Publicistika

A Good Trip and Diplomatic Success. *Taiwan Panorama*, December 2003, s. 62.

ADIGA, Aravind (2008): India – The Burden of Inflation. Commentary. *Time*. August 2008, No. 25, s. 14.

BAZBOZA, David (2005): Chinese Company Ends Unocal Bid, Citing Political Hurdles. *The New York Times*, 2. 8. 2005. On-line: www.nytimes.com/2005/08/02/business/worldbusiness/02cnd-china.html.

BECK, Lindsay (2008): *China and U.S. sign accord on defense hotline*. Reuters, 29. 2. 2008. On-line: www.reuters.com/article/politicsNews/idUSPEK7130320080229.

BRANEGAN, Jay: Why Bush Taiwan Comments Set Off a Diplomatic Scramble (interview). *Time* (autor Tony Karon). On-line: www.time.com/time/world/article/0,8599,107642,00.html.

BROWN, David G. (2008): Strains Over Cross-Strait Relations. *Comparative Connections*. On-line: www.csis.org/media/isis/pubs/0304qchina_taiwan.pdf.

BUMILLER, Elisabeth (2008): Bush and McCain Seem to Diverge in Foreign Policy. *The New York Times*, 26. 7. 2008. On-line: www.nytimes.com/2008/07/26/us/26policy.html.

Bush Meets Chinese Defense Minister. *Xinhua*, 30. 10. 2003. On-line: www.chinadaily.com.cn/en/doc/2003-10/30/content_276998.htm.

Bush Reassures China. *BBC News*, 23. 3. 2001. On-line: news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/1236923.stm.

ČAPLOVIČ, M. (2007): Rusko a Čína nepodržali Slovensko v OSN. *Pravda*, 13. 1. 2007.

EU urged to lift „damaging“ arms embargo against China. *The Parliament.com*. On-line: www.theparliament.com/no_cache/latestnews/news-article/newsarticle/eu-urged-to-lift-damaging-arms-embargo-against-china/.

EVANS-PRITCHARD, Ambrose (2001): Will „Chindia“ rule the world in 2050, or America after all? *The Telegraph*, 21. 3. 2011. On-line: www.telegraph.co.uk/finance/comment/ambrose-evans-pritchard/8350548/Will-Chindia-rule-the-world-in-2050-or-America-after-all.html.

EYTON, Laurence (2004): Taiwan reels from Powell's Anti-Sovereignty „Goof“. *Asia Times*, 30. 10. 2004. On-line: www.atimes.com/atimes/China/FJ30Ad03.html.

- Global 500*. CNNmoney.com. On-line: money.cnn.com/magazines/fortune/global500/2008/full_list/.
- GOLLUST, David (2007): Rice Calls Taiwan's UN Referendum „Provocative“. *Voice of America*, 21. 12. 2007. On-line: www.voanews.com/english/archive/2007-12/2007-12-21-voa60.cfm?CFID=69989544&CFTOKEN=77103954.
- GORDON, Michael R. (2001): Rumsfeld Limiting Military Contacts with the Chinese. *The New York Times*, 4. 6. 2001. On-line: www.nytimes.com/2001/06/04/world/rumsfeld-limiting-military-contacts-with-the-chinese.html?pagewanted=all&src=pm.
- HAASS, N. Richard (2008): China: Don't Isolate, Integrate. *Newsweek*, 29. 11. 2008. On-line: www.newsweek.com/id/171259?tid=relatedcl.
- HOGUE, Warren (2006): China and Russia Stall Sanctions on North Korea. *The New York Times*, 13. 10. 2006. On-line: www.nytimes.com/2006/10/13/world/asia/13nations.html.
- Chen Announces Referendum Questions. *Taipei Times*, 17. 1. 2004, s. 1. On-line: www.taipeitimes.com/News/front/archives/2004/01/17/2003091674.
- China, U.S. Hold Human Rights Dialogue After Years' Suspension. *Xinhua*, 28. 5. 2008. On-line: news.xinhuanet.com/english/2008-05/28/content_8268566.htm.
- Chen says the NUC will „cease“. *Taipei Times*, 28. 2. 2006, s. 1.
- Chen Pledges to Change Names. *Taipei Times*, 6. 12. 2004, s. 1. On-line: www.taipeitimes.com/News/front/archives/2004/12/06/2003213954.
- Chen, Bob (2008): Hong Kong Dollar Strength Reflects End of Yuan Rally, ING Says. *Bloomberg*, 18. 12. 2008. On-line: www.bloomberg.com/apps/news?pid=20601087&sid=aqga31Toar2k.
- China to be world's largest economy in 2025 (2008). *China Daily*, 5. 3. 2008. On-line: www.chinadaily.com.cn/china/2008-03/05/content_6510506.htm.
- China-US hotline could stay cool. *Jane's*, 1. 5. 2008. On-line: www.janes.com/news/security/countryrisk/jid/jid080501_2_n.shtm.
- CHRISTENSON, Sig (2002): Jiang's 767 Reportedly Bugged. *San Antonio Express-News*, 19. 1. 2002. On-line: seattlepi.nwsource.com/national/55137_boe19.shtml.
- Interview with Wen Jiabao. In: *Washington Post*, 21. 11. 2003. On-line: dwww.washingtonpost.com/ac2/wp-dyn?pagename=article&node=&contentId=A6641-2003Nov22¬Found=true.
- Japan Prepares N Korea Sanctions*. BBC, 18. 7. 2006.
- KAGAN, Robert (2001): Bush's Straight Talk on China. *The Washington Post*, 30. 4. 2001. On-line: www.carnegieendowment.org/publications/index.cfm?fa=view&id=689.
- KAHN, Joseph (2003): Chinese Officers Say Taiwan's Leaders Are Near „Abyss of War“. *New York Times*, 4. 12. 2003. On-line: query.nytimes.com/gst/fullpage.html?res=9E05EED9163DF937A35751C1A9659C8B63.
- KAHN, Joseph (2006): China cut off exports of oil to North Korea. *International Herald Tribune*, 30. 10. 2006. On-line: www.iht.com/articles/2006/10/30/news/oil.php.
- KESSLER, Glenn (2005): China Rejected U.S. Suggestion to Cut off Oil to Pressure North Korea. *The Washington Post*, 7. 5. 2005. On-line: www.washingtonpost.com/wpdyn/content/article/2005/05/06/AR2005050601623.html.

- KRALEV, Nicholas (2008): China's Exports Thwart N. Korea Sanctions. *The Washington Times*, 19. 12. 2008. On-line: www.washingtontimes.com/news/2008/dec/19/chinese-exports-blunt-un-sanctions/.
- KRAUSE, Susan: (2006): U.S. Finds No Conclusive Evidence of China Currency Manipulation, but Treasury „Extremely Dissatisfied“ with Pace of Chinese Exchange Rate Reform. *Washington File*, 12. 5. 2006. On-line: www.america.gov/st/washfile-english/2006/May/20060512110024ASesuarK0.2100641.html.
- LANDLER, Mark (2008): Chinese Savings Helped Inflate American Bubble. *The New York Times*, 25. 12. 2008. On-line: www.nytimes.com/2008/12/26/world/asia/26addiction.html.
- Legislature Finally Passes U.S. Arms Budget. *Taipei Times*, 16. 6. 2007, s. 1.
- LIN, Chieh-yu–SNYDER, Charles (2003): Chen Presses the Flesh with Powell. *Taipei Times*, 5. 11. 2003, s. 1. On-line: www.taipetimes.com/News/front/archives/2003/11/05/2003074617.
- McGREGOR, Richard–GURRERA, Francesco (2005): CNOOC willing to ask Beijing to reduce stake. *Financial Times*, 26. 10. 2005. On-line: us.ft.com/ftgateway/superpage.ft?news_id=fto102620051729124598.
- McKEONE, Marion (2001): *100 days of sod „em“*. 21. 4. 2001. On-line: tribune.maithu.com/archive/article/2001/apr/29/100-days-of-sod-em/.
- MYERS, Steven Lee (2001): Rumsfeld's Office Reverses China Ban. *The New York Times*, 3. 5. 2001. On-line: www.nytimes.com/2001/05/03/world/rumsfeld-s-office-reverses-china-ban.html?pagewanted=all&src=pm.
- NANDINI, Lakshman (2008): World Financial Crisis: India's Hurting, Too. *Business Week*, 8. 10. 2008. On-line: www.businessweek.com/globalbiz/content/oct2008/gb2008108_870698.htm?campaign_id=rss_topStories.
- PAŠKA, P. (2008): *Čína aj SR hľadájú cesty na prekonanie následkov krízy*. TASR, 19. 11. 2008. *Pavol Paška sa vrátil z oficiálnej päťdňovej návštevy ČLR*. TASR, 22. 11. 2008. On-line: dnes.atlas.sk/slovensko/politika/253395/paska-sa-vratil-z-patdnovej-navstevy-ciny.
- Powell: Taiwan not Sovereign. *Fox News*, 27. 10. 2004. On-line: www.foxnews.com/story/0,2933,136711,00.html.
- President Bush and Premier Wen Jiabao Remarks to the Press, 9. 12. 2003. On-line: www.whitehouse.gov/news/releases/2003/12/20031209-2.html.
- RANDERSON, James–TRAN, Mark (2008): China Accuses U.S. of Double Standards Over Satellite Strike. *The Guardian*, 21. 2. 2008. On-line: www.guardian.co.uk/science/2008/feb/21/spaceexploration.usa.
- RANDLE, Jim (2003): *China Assisting in Tracking Down al-Qaida Terrorists*. VOA, 19. 2. 2003. On-line: www.voanews.com/english/archive/2003-02/a-2003-02-19-44-China.cfm.
- Red Alert. *Economist*, 24. 10. 1998.
- REISMAN, Steven W. (2005): E.U. Said to Keep Embargo on Arms to China. *The New York Times*, 22. 3. 2005. On-line: www.nytimes.com/2005/03/22/politics/22diplo.html?_r=2.
- Rice Says Only an Idiot Would Trust North Korea. Reuters, 19. 12. 2008. On-line: uk.reuters.com/article/burningIssues/idUKTRE4B16AJ20081219.

- ROOD, Justin (2008): Report: U.S. Soldiers Did „Dirty Work“ for Chinese Interrogators, Alleges Guantanamo Personnel Softened Up Detainees at Request of Chinese Intelligence. *ABC News*, 20. 5. 2008. On-line: www.abcnews.go.com/Blotter/Story?id=4894921.
- ROSENTHAL, Elisabeth (2002): Press Reports of Bugged Jet Fray U.S. Ties With Chinese. *The New York Times*, 22. 1. 2002. On-line: www.nytimes.com/2002/01/22/world/press-reports-of-bugged-jet-fray-us-ties-with-chinese.html.
- Russia, China veto U.N. sanctions on Zimbabwe. *CNN.com*: 12. 6. 2008. On-line: www.cnn.com/2008/WORLD/africa/07/11/zimbabwe.sanctions/.
- SHANE, Scott (2008): China Inspired Interrogations at Guantanamo. *The New York Times*, 2. 7. 2008. On-line: www.nytimes.com/2008/07/02/us/02detain.html.
- SIEFF, Martin (2004): Analysis: Powell Backtracks on Taiwan. *United Press International*, 28. 10. 2004. On-line: www.spacewar.com/upi/2004/1028-184457-us-taiwan-powell-analysis.html.
- SNYDER, Charles (2001): U.S. „will defend“ Taiwan. *Taipei Times*, 26. 4. 2001, s. 1. On-line: www.taipetimes.com/News/archives/2001/04/26/0000083195.
- SNYDER, Charles (2003): Rice Urges Continuity in Taiwan Strait Status Quo. *Taipei Times*, 16. 10. 2003, s. 2.
- SNYDER, Charles (2005): Lack of Arms Budget Raises Ire in U.S. *Taipei Times*, 29. 10. 2005, s. 1.
- Taiwan's Secret Angels in the U.S. *Taipei Times*, 4. 11. 2003, s. 8.
- Taiwan's President Chen Shui-bian: Interview Transcript. *Washington Post*, 29. 3. 2004, s. 1.
- Terrorism War Unites Bush and Jiang. *BBC News*, 19. 10. 2001. On-line: news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/1606986.stm.
- THOTTAM, Jyotti (2008): The Wages of Consumerism. *Time*, 13. 10. 2008, s. 29.
- TULLY, Mark (2001): *India: Functioning Anarchy*. *cnn.com*, 1. 3. 2001. On-line: edition.cnn.com/2001/WORLD/asiapcf/south/02/28/india.anarchy.tully/index.html.
- U.S. Warming to Chen's referendum. *Taipei Times*, 23. 1. 2004, s. 1. On-line: www.taipetimes.com/News/front/archives/2004/01/23/2003092332.
- U.S.–Taiwan: Referendum Tensions. *International Herald Tribune*, 14. 9. 2007. On-line: www.ihf.com/articles/2007/09/14/news/14oxan-Referendum-tensions.php.

Dále byly použity příležitostné publikace, časopisy a denní tisk např. *Hospodářské noviny*, *IMF Bulletin*, *UN Bulletin*, *Právo*.

O autorech

Mgr. *Vlastimil Blecha* (1979), indolog se zaměřením na tamilistiku a politolog, doktorand na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze a tlumočnick Mezinárodního výboru Červeného kříže (ICRC) na Srí Lance. Zabývá se geopolitikou Asie, problematikou vnitropolitického systému a politických stran v Indii, tamilským nacionalismem.

Doc. Ing. *Jaroslav Foltýn*, DrSc. (1936), ekonom, pedagog na Vysoké škole ekonomické v Praze a vědecký pracovník v Ekonomickém ústavu ČSAV. Do roku 2000 pracoval ve vládní agentuře CzechTrade. Zabývá se světovou ekonomikou a globalistikou, zejména vztahy Sever–Jih.

Ing. *Rudolf Fürst*, Ph.D. (1958), sinolog a politolog, výzkumný pracovník Ústavu mezinárodních vztahů, externě přednáší na Metropolitní univerzitě Praha, Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze a Vysoké škole ekonomické v Praze. Zabývá se současnou zahraniční politikou Číny, vztahy ČLR s Evropou a Českou republikou.

Mgr. *Ivana Karásková* (1980), doktorandka na Katedře mezinárodních vztahů Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze a analytička v Asociaci pro mezinárodní otázky (AMO), koordinátorka asijských projektů AMO. Věnuje se zahraniční a bezpečnostní politice Číny.

Mgr. *Jakub Lepš*, M.A. (1974), absolvent magisterského oboru Americká studia na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze a magisterského oboru politologie na Středoevropské univerzitě (CEU) v Budapešti. V současnosti působí na pozici hlavního editora v mediální firmě EIN News a externě přednáší na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze a na University of New York in Prague (UNYP); vedle čínsko-amerických vztahů se věnuje globalizaci.

PhDr. *Tomáš Michalek* (1983), působí na Institutu politologických studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze, kde se věnuje problematice konstrukce států v střední Africe.

Mgr. *Gabriela Pleschová*, Ph.D. (1970), pracuje v Institutu společenských věd Akademie společenských věd v Bratislavě. Externě přednášela na Středoevropské univerzitě (CEU) v Budapešti a na Komenského univerzitě v Bratislavě. Zabývá se mezinárodními vztahy, vztahy ČLR a zemí Visegrádské skupiny v rámci EU.

Ing. *Alice Rezková* (1983), analytička Asociace pro mezinárodní otázky (AMO). Absolventka mezinárodních evropských studií a diplomacie na Vysoké škole ekonomické v Praze. Od 2007 do 2010 pracovala jako ředitelka AMO. Zabývá se ekonomickými a politickými tématy zemí jižní, jihovýchodní a východní Asie a jejich vztahy s EU.

Mgr. *Jana Sehnálková* (1978), působí na Katedře amerických studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze, kde se zabývá zahraniční politikou USA, a také vztahy USA s Čínou a Tchaj-wanem. Vyučuje také předměty o amerických dějinách a politickém systému USA.

